

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

JOHN LOCKE'DA SİYASAL MEŞRUIYET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HALİL İBRAHİM KARATOPRAK

**ANABİLİM DALI: SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
PROGRAMI: SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER**

KOCAELİ - 2011

**T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

JOHN LOCKE'DA SİYASAL MEŞRUIYET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HALİL İBRAHİM KARATOPRAK

**ANABİLİM DALI: SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
PROGRAMI: SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER**

DANIŞMAN: YRD. DOÇ. DR. ÖRGEN UĞURLU

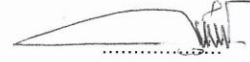
KOCAELİ – 2011

Halil İbrahim KARATOPRAK tarafından hazırlanan "John Locke'da Siyasal Meşruiyet" adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Ünvanı, Adı-Soyadı ve Kurumu:

İmzası

Jüri Başkanı: Doç. Dr. Yılmaz BİNGÖL

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Yücel DEMİRER

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Örgen UĞURLU

Sınav Tarihi: 31/ 03 / 2011

Enstitü Yönetim Kurulunun Onay Tarihi ve Karar No: 13/ 04/ 2011 11

ÖNSÖZ

John Locke hakkında okuduğum araştırmalarda büyük bir çoğunluğun ortak bir kanıyı paylaştığını fark ettim. Bu kanı, Locke'un çelişkilerle dolu, ikircikli bir dile sahip düşünür olduğu şeklindeydi. Ancak Locke okumalarımda fark ettiğim temel nokta, kendisinin bir toplum mühendisi olmadığıdır. Kendisi akılcı yaşamak konusunda insan tabiatına güvenmektedir ve daha iyi bir toplum yaşamının nasıl mümkün hale gelebileceğine yönelik çıkarımlar yapmak amacıyla önermeler öne sürmektedir. Dikkat edilirse Locke ifadelerinde kendi fikrini söylerken aksi durumda neler olabileceğini her zaman vurgulayarak kendi düşüncesinin akılcılığını savunmak istemiştir. Temelde insanın kısıtlı bilgisinin mükemmeli hiçbir zaman yakalayamayacağını bilen ve bunu vurgulayan Locke, bu nedenle insanların tüm doğa yasalarını bilebilecek niteliğe asla vakıf olamayacaklarının da farkındadır. Bu durumda ahlaki olarak herkes bildiklerinden mesul olmalı ve toplum hayatının aleyhinde davranışlarda bulunmamalıdır. Bu şekilde fikir üreten bir düşünürün çelişkili ve ikircikli olduğunu iddia etmek Locke'un düşünce yapısını kavrayamamaktan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Locke'un çelişkili görülen ifadelerine yeni bir bakış getirmek ve kendimce daha doğru çözümlenelerde bulunarak, Locke'un fikirlerini daha bütüncül bir şekilde değerlendirmeyi amaçladım. Bu durumda çelişkilerin temel kaynağını bulmak ve bu hataları yapmadan bu çalışmamı gerçekleştirmek istedim.

Çelişkilerin temel nedenlerini kısaca değerlendirecek; ilk neden Locke'un Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme adlı eseri araştırmacıların değerlendirmelerde yer almamasıdır. Yalnızca Hükümet Üzerine İkinci İnceleme'ye dayalı çalışmalar Locke'un anlaşılabilmesi için yeterli değildir. Locke'un fikir dünyası ve değerlendirmeleri bu eserde yeterli düzeyde kendini ifade edememektedir. İkinci neden, yaygın kanaatler sorgulanmadan tekrar edilerek, Locke'u yorumlamak yerine mevcut Locke yorumlarına uygun pekiştirici yorumlarda bulunmak şeklinde bir değerlendirmenin tercih edilmiş olmasıdır.

Bu ifade ettiğim nedenlerle Locke'a karşı etki altında kalmadan onun fikirlerine kendi yorumlarımı getirmeye çalıştım. Bu nedenle önce Locke'un eserlerini değerlendirerek daha sonra Locke hakkındaki yorumlamaları incelemeyi tercih ettim.

Bu çalışmayı yapmamdaki bir diğer neden, Locke'un günümüz siyasal değerlerinin ve insan haklarının önemli savunucularından biri olmasıdır. Kendisi haklı bir nedenle liberalizmin ve anayasal hukuk devletlerinin kurucularından biri olarak değerlendirilir. Bu çalışmamda bu fikirlerinin nasıl temellendiğini ve Locke'un hangi siyasal kaygılar nedeniyle bu düşünceleri öne sürdüğünü incelemek istedim.

Bu çalışmayı meydana getirirken, bana daha önce derslerinde ilham veren ve daha sonra rehberliğini ve yardımını esirgemeyen danışmanım ve değerli hocam Doç. Dr. H. Emre BAĞCE'ye ve bu çalışmanın sonuçlanmasında bana destek olan Yrd. Doç. Dr. Örgen UĞURLU'ya teşekkürü borç bilirim.

Halil İbrahim KARATOPRAK

Bursa, Mart 2011

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: JOHN LOCKE'UN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE ÇALIŞMALARI	8
A. Tarihsel Arka Plan ve Onyedinci Yüzyıl İngiltere'sine Genel Bir Bakış ...	8
B. John Locke'un Hayatı	17
C. John Locke'un Eserleri	23
D. Aydınlanma Felsefesi ve John Locke	30
1. İnanç ve Hoşgörü Kavramları Bağlamında Aydınlanma Düşüncesi ..	36
2. John Locke'un Aydınlanmadaki Rolü	38
İKİNCİ BÖLÜM: LOCKE'DA DOĞA DURUMU VE TOPLUM SÖZLEŞMESİ KURAMI	41
A. Doğa Durumu	41
1. Doğa Yasası ve Doğal Hukuk	45
2. Doğa Durumu, Eşitlik ve Özgürlük	72
3. Eşitliğin Bozulması ve Savaş Durumu	79
B. Doğal Bir Hak Olarak Mülkiyet	86
1. Mülk Edinmenin Sınırları	92
2. Paranın Sınırsız Mülkiyeti Sağlaması	95
C. Doğa Durumundan Çıkış ve Sözleşme Kuramı	111
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: LOCKE'UN YÖNETİM ANLAYIŞI VE MEŞRUIYET KURAMI	124
A. Meşru İktidarın Temelleri	124
1. Rızaya ve Güvene Dayalı Olması	126
2. Çoğunluk Yönetimi	135

B. Meşru İktidarın Özellikleri	141
1. İktidarın Amacı ve Sınırları	142
2. Güçler Ayrımı	152
I. Yasama	154
II. Yürütme	156
3. Hoşgörü Anlayışı ve Din – Devlet İlişkisi	162
C. İktidarın Çözülmesi ve Direnme Hakkı	174
1. Locke’da İktidar Anlayışı ve Meşru Olmayan İktidarın Temelleri	175
2. Direnme Hakkı	183
3. İktidarın Çözülmesi	188
SONUÇ	197
KAYNAKÇA	202
ÖZGEÇMİŞ	213

ÖZET

16. ve 17. yüzyıllar Avrupa'da siyasal iktidarların ve toplumların en buhranlı dönemleridir. Geleneksel ve akli reddeden anlayışın ürünü olan mutlak iktidarların meşruiyeti sorgulanır hale gelmiştir. Bu durumda döneminin toplumsal ihtiyaçlarına cevap veremeyen mutlak iktidarlar yerine, yeni bir iktidar şekline ve dolayısıyla yeni bir meşruiyet anlayışına ihtiyaç duyulmuştur. Dönemin pek çok düşünürü gibi Locke da yeni bir meşruiyet anlayışının arayışındadır. Ancak onun bu meşruiyet arayışı sonuçları bakımından önemlidir. Onun meşruiyet temellendirmeleri aynı zamanda anayasal iktidarların temelleri olmuştur. Bu çalışma Locke'un meşru iktidar anlayışını çözümlene amacındadır.

Bu amaçla ilk bölümde Locke'un yaşadığı dönem ve onun siyasal fikirlerinin çıkış noktaları ortaya konmak istenmiştir. İngiliz siyasal hayatının 16. ve 17. yüzyıldaki çatışma boyutlarına değinilmiş ve daha sonra Locke'un kendinden sonra gelişen Aydınlanma Düşüncesi'ndeki yeri ve önemi çözümlenerek, düşüncelerinin hangi toplumsal dinamikleri tetiklediğine dikkat edilmiştir.

İkinci bölümde Locke'a göre insanın yaşam amacının ne olduğu ve bu çerçevede insan için koyduğu siyasal gayenin niteliği ortaya konmak istenmiştir. Bu amaçla onun ahlak anlayışına değinilerek, öncelikle Locke'un kişisel değerlendirmelerinin kıstasları belirlenmiştir. Böylece toplum öncesi insanın kaygıları ortaya çıkmış – bu temel kaygı mülkiyettir – devletin akılcı bir temelde sözleşme ile nasıl inşa edildiği değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde Locke'a göre meşru iktidarın hangi temeller üzerinde kendi varlığını meşru kılabileceği ve ne şekilde varlığını sürdürebileceği belirtilerek, aksi takdirde toplumun devrim hakkının iktidarı nasıl dizginleyeceği ifade edilmiştir.

ABSTRACT

In Europe; 16th and 17th centuries were the most depressive era for political ruling powers and societies. This was because the legitimacy of the absolute ruling powers - which were based on a conventional perception denying any reasoning- were in question. Instead of these kind of absolute ruling powers- which were not able to answer the needs of the society at that time- there was a need for a new form of a ruling power; thus a need for a new form of legitimacy. Just like many of that time's philosophers; Locke was also in search of a new perception of legitimacy. His search is significant with regard to his conclusions. The foundations which he had brought to the legitimacy had also been the foundations of the constitution ruling power. This study is based on the analysis of Locke's legitimate ruling power conception.

First section of the study describes the period that Locke lived, and also points to the origins of his political ideas. The conflicts in the English political life of 16th and 17th century is analysed. Locke's importance and position within the Enlightenment is discussed with a focus on which dynamics of the society were triggered by Locke's ideas.

Second section of the study explains the purpose of human life according to Locke in order to describe the properties of political aim for a human. In this manner, the ethical perception of Locke is analysed to deduct Locke's personal evaluation criteria. This way, the concerns of pre-society people were found out, where the main concern was ownership. Furthermore, the formation of the state, with common agreement based on rational foundations, is discussed.

The third section describes the foundations in which the ruling power can validate its legitimacy and sustain its existence. It is further discussed how the society's right of revolution would restrain the ruling power.

GİRİŞ

John Locke (1632 – 1704) Avrupa'nın, siyasal meşruiyet konusunda oldukça sorunlu ve çatışmalı bir döneminde yaşamış İngiliz düşünürüdür. Kendisi, döneminin pek çok yanlış yargısıyla mücadele etmiştir. Hayatın anlamını yeniden yorumlayıp, insanın bu dünyadaki görevinin ne olması gerektiği sorusuna cevap aramıştır. Locke'a göre hayat sabredilen bir mefhum değil, aksine yaşanması gereken ve bu amaçla insanın kendisi için iyi olanı yapabilme özgürlüğüne sahip olduğu tecrübeler bütünüdür.

Eski çağlarda insanlar, yaşamlarında çözümleyemedikleri ve kontrol altına alamadıkları kavramlardan çekinmişler ve başka bir varlığın insafına ve o varlığın dolayısıyla keyfiyetine bağlı olduklarına inanmışlardır. O varlığa tabi olmaları fikri, dini inançlarla birleşerek zamanla katı bir tanrı anlayışının oluşmasına neden olmuştur. Bu anlayış akli dışlarken insanın kendisi için doğuştan çizilmiş olan kaderine teslim olmasını buyurmuştur. İnsanoğlu doğuştan gelen akıl dışı yükümlülükleri ve anlamsız beklentileri Tanrının emriymiş gibi algılayarak, hayatı çekilmesi gereken bir azap olarak görmeye başlamıştır. Hiçbir hırsı, tercihi, amacı olmayan, dolayısıyla bu nedenle özgür irade sahibi olamayan insanlar buyruklar altında mutlak monarklara itaati bir ibadet olarak görmüşlerdir. Bunun temelinde paternal iktidar anlayışı yatmaktadır. Paternal iktidara göre monarkın Âdem'den gelen yönetme hakkı, onun tanrısal bir yetkilendirme ile itaat edilmesi gereken bir otorite olduğu inancını insanlara benimsetmiştir. Doğuştan düşüncelerin toplumsal olarak etkisini gösterdiği ve Avrupa'da pek çok iç savaşın yaşandığı bir diğer olay da mezhep savaşları olmuştur. İnsanların Tanrı adına yapmakla yükümlü oldukları ödevleri belirleyen ve dünyada Tanrının temsilcisi olduğunu iddia eden kilise, toplum üzerindeki hâkimiyetini kaybetmemek için Locke'un döneminde ve öncesinde alevlenen yeni düşünceleri kendi varlığına tehdit olarak görmüştür. Bu yeni fikirleri ortadan kaldırmak için kendi politikalarını tanrısal bir emirmiş gibi ifade ederek insanların birilerini katletmelerine neden

olmuştur. Sonu gelmeyen bu çatışmalar ve mutlak iktidarların çözüm getirmeyen baskıcı tutumları, Avrupa'nın pek çok sancılı olayının yaşanmasına neden olmuştur.

Locke, tüm bu toplumsal çatışmaların ve insanların mutsuzluklarının temelinde, insanları aklını kullanmaktan alı koyan doğuştan ideleri savunan skolâstik düşüncenin yattığını düşünmüştür. Locke'a göre her bireyin kendi akılının buyruğuyla kendi mutluluğu için çalışması, tüm toplumun mutluluğunu oluşturacaktır çünkü her insan kendini mutlu edebilecek olursa tüm toplum mutlu olabilecektir. Ancak akılı kullanmak insanın yetisi olsa da pratikte bilgisizlikten kaynaklanan düşünce tembelliği iddiası Locke'un ve daha sonra tüm aydınlanma düşüncesinin eğitime önem vermesinin temel nedeni olmuştur.

Locke'un bu ifade edilenler paralelindeki fikirlerini *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme* adlı eserinde görebilmek mümkündür. Locke'a göre insan akılı sorgulayıp anlamak ister. Ancak pek çok insan bu yetisini kullanmayı gerekli görmez. Bu nedenle akılıyla sorgulamayan veya sorgulanmasının istenmediği toplumların üyeleri, doğru kabul edilen ilkeleri tartışmadan benimser ve o ilkelere itaat ederler. Locke, bu durumun nedeni olarak katı doğuştancı bağı gösterir.¹

İnsanlar mutsuz olmamak için doğru olarak nitelendirdiği kanılarını kutsallaştırmak istemiş ve tanrısal iradeyle ilişkilendirme eğilimine yönelmiştir. Bunun sonucu olarak toplum olmanın neden olduğu ortak onayla ahlak kurallarını oluşturmuşlardır. Bu ahlak kuralları tanrısal yaptırımla ilişkilendirilmiş ve insanlar için denetleyici bir yasa gibi işlemiştir. Özetle Locke, kurallar ilahi olsun, olmasın bağlayıcılıkları olması için ilahi ilkelere bağlanarak kutsallaştırıldığını savunur. Pek çok insan bu kurala boyun eğmiş, kimisi sözde beğeni içinde gözükerek

¹ John Locke, **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**, Cilt 1, çev. Meral Delikara Topçu, 2.b., Ankara; Öteki Yayınevi, Nisan 2000, s. 96.

kuralları ihlal etmiştir. Locke, Tanrıyı yüce yasamacı olarak nitelendirmiştir. (Bu anlayışının sebebi doğa yasalarının kaynağı olarak Tanrıyı görmesidir.)²

“Doğuştan diye düşünölebilen bir ide varsa birçok nedenle bu Tanrı idesi olabilir: çünkü bir Tanrı idesi olmaksızın doğuştan ahlak ilkelerinin varlığını öne sürmek zordur. Bir yasa yapıcı kavramı olmadan bir yasa kavramı ve bu yasaya uyma zorunluluğundan söz edilemez.”³

Tanrı kavramı toplum halinde yaşayan insanların ihtiyaç duyduğu ilkelerin kaynağı gibidir çünkü yasa yapıcı, yasa kavramı ve yasaya uyma zorunluluğu ancak tanrı kavramının getirdiği bir algılayışın sonucunda kabul edilen bir otorite doğurabilir. Bu durumda Locke, tanrı kavramının doğuştan bir ilke olarak bir gurubun istediği şekilde benimsetmesiyle toplum üzerinde meşruiyet inancını oluşturduğunu ifade etmiştir. Böylece insanların kendi akıllarını kullanmaktan alı koyan bir iktidar anlayışının temelleri atılmıştır. Locke, insanların pek çoğunun düşünce tembeli olma eğiliminde olduğunu da savunur. Ancak doğru olan yapılırsa ve tanrı kavramı akıl yoluyla irdelenirse, bireyler kendi hür fikir ve mantıklarını kullanabilmiş olurlar. Oysa toplumlarda genellikle kulaktan dolma bilgilerle kabul edilen bir tanrı anlayışı vardır. Bu, doğru bir anlayış değildir. Locke’a göre doğruya yalnızca akıl yoluyla ulaşılır, gelenek ve göreneklerle değil.⁴

Locke bu noktadan siyasal iktidara yönelik çıkarımlarda bulunur. İnsanlar yalnızca onay haklarını kendileri kullanmadıkları zaman belki başkalarının fikirleriyle birçok bilgi edinebilirler. Bu onları bilgi sahibi yapabilir. Fakat okudukları veya takip ettikleri kişilerden daha bilgili olamazlar. Bu anlayış siyasal yaşamda da kendini gösterir. “Opiniatrety” yani sanıya koşulsuz bağlılık gibi bir durumun olduğu siyasi iktidar anlayışında, kendileri yerine düşünen bir iktidar

² Locke, a.g.e., s. 78 – 79.

³ Locke, a.g.e., s. 104 – 105.

⁴ Locke, a.g.e., s. 114.

oluşur. Bu sebeple koşulsuz bağlılık gösterilecek kişi, doğruluğu en az ona bağlı olan kişiler kadar görebilmeli veya onların anlayışıyla uyuşabilmelidir. Locke, bu durumu, başkasının gözleriyle dünyaya bakmak olarak yorumlar. Önemli olan onun yerine düşünen kişilerin hangisinin doğru bakış açısına sahip olduğunu bulmaktır. Bu durumda yanlış çözümlenelerde bulunan kişilerin iktidarı ne kadar kabul edilebilir sorusu önem kazanmaktadır. Bu bağlamda doğuştancı anlayış başkalarının doğru bulduğu ve insanların aklını devre dışı bırakan bir yönlendirmeyle otorite kurma aracı haline gelmiştir. Bu nedenle adaletsiz ve gerçek olmayan iradenin elden alındığı bir temel üzerine kurulmuş olan otorite, meşru değildir.⁵

Locke bu amaçla aklın hüküm sürdüğü yeni bir yaşam anlayışı oluşturmak istemiştir. Bu nedenle bilginin önemine vurgu yapmış ve en önemli eseri olan *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme* adlı eserini yazmıştır; çünkü Locke bilgisizliğin, insanın en büyük sorunu olduğunu, aklın zincirlenmesinde ve doğuştancılığın güçlenmesinde ana neden olduğunu bilmektedir. Locke bu anlayışla akıl aracılığıyla insanların mevcut siyasal meşruiyet sorununa ve din – insan ilişkisine çözüm getirebileceğine inanmıştır. Yalnızca din anlayışının değişmesi değil, dinin devlet içindeki konumunun değişmesiyle Avrupa'nın mezhep çatışmalarından kurtulabileceğine inanmaktadır. Aynı şekilde birey – toplum – devlet ilişkileri de yeniden yorumlanabilecektir.

Locke'un insan üzerine yaptığı vurgu ve mülkiyet haklarının dokunulmazlığını savunmasındaki amaç, hür iradenin tesis edilebilmesini sağlamaktır. Yalnızca hür iradelerin varlığı aklın mutlak hâkimiyetini tesis edebilir. Oysa Locke'un bu tarihsel misyonunu görmek yerine pek çok kişi onun burjuva çıkarlarını savunan bir düşünür olduğu yönünde çıkarımlarda bulunmuştur. Bu anlayışı dile getirmenin temelinde anakronizm yatmaktadır. Gerçekte o dönemin

⁵ Locke, a.g.e., s. 125 – 126.

ahlak anlayışı ve burjuva değerleri ve Locke'un kendisi, asla bencil çıkarları benimseyen değerleri kabul etmemiştir.

Bu çalışmada amaç, Locke hakkında yapılan pek çok yanlış yorumu değerlendirmek ve çelişkili olarak addedilen değerlendirmeleri yorumlayarak bütünlük içinde bu çelişkileri ortadan kaldırmaktır. Böylece bu çalışma, Locke'un siyasal kuramının daha doğru yorumlanmasına yardımcı olacaktır. Dikkat edilmesi gereken, Locke'un tarihsel misyonu ve kurduğu sistemin günümüzde hala varlığını sürdürebilmesidir. Öyle ki John Locke'a Amerika'nın filozofu denmiştir. Hatta Amerika'nın filozof kralı olarak dahi tanımlanmıştır.⁶

Locke liberalizmin kurucusu olduğu kadar; güçler ayrılığı, laiklik, insan hakları, mülkiyet hakkı, hukuk devleti anlayışını siyasal anlamda kapsamlı olarak ilk dile getiren düşünür de olmuştur. Aynı zamanda toplumsal yaşamı inşa etmekten ziyade, daha çok insanlara duyduğu güvenle onların kendi akıllarının hâkim olduğu bir yaşamı tasarlamalarını, kendi tercihlerini yaşamalarını öğütlemiştir. Bu amaçla anayasal sistemi öne sürmüştür. Toplumla bireyi birbirine rakip değil birbirini bütünleyen iki parça olarak görmüştür. Bu çalışmada ki bir diğer amaç da bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Locke'un bu düşüncelerinin felsefi temellerini çözümlenektir.

Ancak Locke'un bilgi felsefesi, ahlak anlayışı ve tanrı inancı gibi fikirlerine tüm detaylarıyla değinmek konu bütünlüğünü bozacağı için, meşruiyet anlayışı sınırlarından öteye değinilmeyerek sınırlandırılmıştır.

Bu çalışmada Locke'un eserleri bir bütünlük içinde okunarak Locke hakkındaki yanlışlar ortadan kaldırılmak istenmiştir. Ülkemizde Locke hakkında yapılmış olan pek çok çalışmada en büyük eksiklik, eserlerini okumak yerine

⁶ Robert A. Goldwin, "John Locke", **History of Political Philosophy**, 3. b., Leo Strauss ve Joseph Cropsey (ed.), Chicago; The University of Chicago Press, 1987, s. 510.

çeşitli kaynaklardan bazı paragraflar üzerinden değerlendirmelerde bulunulmuş olmasındır. Fahri Bakırcı'nın da belirttiği gibi Macpherson, Locke'da piyasa ekonomisinin izlerini bulabilmek için yanlı okumaktadır.⁷ Bu nedenle Macpherson'un yorumlarıyla değerlendirmelerde bulunan pek çok araştırmacı da Locke'un çelişkili ve ikircikli bir dile sahip olduğu yönünde yanılığara düşmüştür. Bu durumda Locke hakkındaki genel bazı kanılar ve yaygın olan yanılığlar sanki Locke'un geçmişteki eleştirilerine nispet yapar gibi kendisine karşı da kullanılmaktadır. Locke'un ifade ettiği gibi:

“Aristo kesinlikle bilge bir insandır fakat kimse onun başkasının sanılarını gözü kapalı benimseyip öylece dile getirdiği için bu bilgiğe ulaştığını düşünmedi. Hiç irdelemeden başkalarının ilkelerini kendine alması onu bir düşünür (filozof) yapmamışsa başka herhangi biri için böyle olmak güçtür sanıyorum. Bilimlerde herkes gerçekten bildiği ve kavradığı kadarına sahiptir. Birinin yalnızca inandığı ve körü körüne kabullendiği şeyler yalnızca parçalardır ki, bütüne ne kadar uyarlarsa uysunlar, onları toplayanın birikimine önemli katkıları olmaz. Başkasından altın olarak alınan servet kullanılmaya kalkışıldığında, oyuncak para gibi yapraklara ve toza dönüşecektir.”⁸

Locke'un bu ifadeleri ışığında değerlendirecek olursak, onun tüm eserleri birbiriyle ilişkilidir. Bir insanın yaşadığı dönemde gerçekleşen olaylar hakkındaki yorumları gibidir. Bu durumda onun siyaset anlayışını çözümleyebilmek için en önemli eseri olan İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme adlı eserinden faydalanmak gerekir. Locke'un düşünce yapısını ve yorumlama şeklini çözümlenmek amacıyla da bu eser hayati önem taşımaktadır. Locke'un tüm eserleri için bu kaynak, rehber niteliğindedir. Oysa Locke'u yalnızca Hükümet Üzerine İkinci İnceleme adlı eseriyle yorumlamaya çalışmak, özellikle de seçilmiş

⁷ Fahri Bakırcı, **John Locke'ta Mülkiyet Anlayışı**, Ankara; Babil Yayıncılık, 2004, s. 32.

⁸ Locke, a.g.e., s. 125.

paragrafların yer aldığı bir kitapla çözümlenmek pek sağlıklı değerlendirmeler teşkil edemeyecektir.

Bu çalışmada öncelikle Locke'un yaşadığı dönemi kısa bir şekilde ifade ederek dönemin sorunları ve Locke'un fikirlerini temellendiren etmenler değerlendirilecektir. Daha sonra ikinci bölümde Locke'un temel kavramları ile toplum ve siyasal yapıyı ne şekilde temellendirdiği ifade edilecek ve toplumun siyasal kimliğine sözleşmeyle geçişine değinilecektir. Son olarak üçüncü bölümde Locke'a göre devletin meşruiyeti, hoşgörü anlayışı ve direnme hakkının ne olduğu çözümlenerek aralarındaki bağlar ortaya konacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

LOCKE'UN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE ÇALIŞMALARI

A. Tarihsel Arka Plan ve Onyedinci Yüzyıl İngiltere'sine Genel Bir Bakış

17. yüzyıl İngiltere'de ve dünyada meydana gelecek siyasi değişimlerin ilk etkilerinin kendini gösterdiği yüzyıl olarak tarihe geçmiştir. Bu yüzyıl, İngiliz siyasi yapılanmasının büyük çalkantılar yaşadığı ve iktidarın parlamento mu yoksa monarkta mı kalacağı sorusunun cevaplanmaya çalışıldığı, iktidar mücadelelerinin tarihidir.

Bu yüzyıl İngilteresi modern devletin doğuşunda rol oynayacak üç unsurun mücadelesine sahne olur. Bu unsurlar monarşi, mülk sahipleri ve aydınlanmamış ortalama halktır.⁹ Bu mücadelenin temel iki aktörü, monarşi ve mülk sahipleridir. Mücadele 13. yüzyılda kendini, ilk olarak 1215 tarihli Manga Carta ile gösterir. 15. ve 16. yüzyıllardaki Tudor ve Stuart hanedanları Kıta Avrupa'sındaki gibi kişisel mutlak monarşileri oluşturma çabalarında bulunurlar.¹⁰

Tudor hanedanı'nın varlığını sürdürebilecek ve monarşiyi yaşama geçirecek şansı bulamamasının temelinde, büyük toprak sahiplerinin nüfuzunu kırmaya çalışırken desteklediği gentry'nin ekonomik ve toplumsal gücü ele geçirmesi

⁹ Oral Sander, **Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e**, 14.b., Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2005, s. 107.

¹⁰ Sander, a.g.e., s. 107–108.

yatmaktadır.¹¹ Bu dönemde mutlak monarşi lehine gelişmeler olmuş, parlamentonun monarka tabii kılınması eğilimleri güçlense de Avam Kamarası da buna karşı kendi temsil gücünü arttırmaya çalışmıştır.¹²

Bu dönemde yasama, Lordlar ve Avam Kamaralarının ortak çıkardığı yasa tasarılarının monark tarafından onaylanması ile gerçekleşir. Aynı zamanda monark kesin bir veto yetkisine sahiptir. Monark kendi yasalarını emirnameler adı altında kimseye danışmadan da çıkarabilmiştir. Bu hakkın dışında “Jus Dispensendi” hakkı da vardır. Bu hak ile Monark istediği kişileri yasalardan muaf tutabilmiştir.¹³

16. yüzyılda 8. Henry Roma Kilisesi ile ilişkileri keserek yeni ve kendisinin başında bulunduğu Anglikan Kilisesi’ni kurmuştur. Papalık ile olan ilişkilerini tamamen kesip tek siyasal güç olma yoluna gitmiş, bu durum İngiltere’de zorlu, uzun ve sancılı mezhep savaşları sürecini başlatmıştır.¹⁴

Bu dönemde kilise mülklerine, monark tarafından el konulmuş ve mutlak monarşiyi oluşturmasında gerekli olan ekonomik gücü sağlamasına kaynaklık edebilecek mali alt yapıya sahip olma imkânı bulmuştur. 1543–1551 yılları arasında İngiltere, Fransa ile savaşa girmiş ve mali kaynaklarını bu yönde harcamak zorunda kalmıştır. Bu süreçte monark elindeki mülklerin çoğunu – yaklaşık ülkenin dörtte birini – satmıştır. Böylece mutlak monarşi önündeki en büyük engel ve hatta sonu olacak olan gentry’yi kendi elleriyle yaratmıştır.¹⁵

¹¹ Lawrence Stone, **The Causes of The English Revolution**, Newyork; Harper & Row, 1972, s. 63’den Colin Mooers, **Burjuva Avrupa’nın Kuruluşu**, çev. Bahadır Sina Şener, 2.b., Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2000, s. 185.

¹² Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, 12. b., İstanbul: Beta Basım, Ekim 2009, s. 460.

¹³ Göze, a.g.e., s. 460–461.

¹⁴ Göze, a.g.e., s. 461.

¹⁵ Lawrence Stone, a.g.e., s. 61’den Mooers, a.g.e., s. 185. Gentry, toprak sahibi olan bir soylu sınıftır.

Monarşinin bir diğer gelir kaynağı da tükenmiştir. Görev ve makam satışına yapılmış olan kısıtlamalar, gentry ve dolayısıyla parlamentonun gücünü arttırmıştır. Monarkın bu konudaki girişimleri ise yargıçlar tarafından engellenmiştir. Öte yandan İngiltere’de bulunan asilzade sınıfı Kıta Avrupa’sındaki muadillerinden farklılaşmaya başlamıştır. Kapitalist gentryler gibi asilzadeler de İngiliz sömürge topraklarında mülk edinmekte ve ticaretle uğraşmaktadırlar. Böylece mülk sahibi olan ve ortak çıkarları paylaşan yeni bir güç oluşmaktadır. Gentry monarka karşı oluşturduğu güç; ulusal düzeyde parlamento, yerel düzeyde ise Sulh yargıçları ile pekiştirmekte ve monarkın çabalarını engelleyecek kilit noktaları her geçen gün ele geçirmektedir.¹⁶

17. yüzyıl başında Tudor Hanedanı’nın sona ermesi ile İskoçyalı Stuart Hanedanı’na mensup ilk monark 1. James olmuştur. Bu dönemde ortaya çıkan çalkantılar tüm Avrupa hükümetleri gibi İngiliz Hükümetini de mali açıdan zorlamıştır. Bu yüzyıl İngiliz ve dünya tarihi için oldukça dikkat çekicidir. İlk kez bir monark parlamento tarafından idam edilmiş ve İngiliz tarihinde görülen tek cumhuriyet kurulmuştur.¹⁷

Tüm bu gelişmelerden önce İngiliz parlamentosunun monarka karşı güç kazanmasının temel faktörlerine dikkat çekmek gerekir.

İlk olarak parlamentonun meşru kimliği; geçmişte kabul edilmiş olan temel ve evrensel hakların olduğu belge ve bildirilerden kaynaklanmaktadır. İkinci önemli nokta parlamento, yalnızca toprak sahibi asilzadelerin değil seçimle gelen kentlilerin de olduğu bir oluşumdur. Üçüncü faktör, parlamentonun tüm üyelerinin toprak ve mülk sahibi kişiler olmasıdır. Bu sebeple monarkın keyfi vergilerinin, tüm üyeleri etkileyeceği aşikârdır ve bu ortak menfaatleri sebebiyle birlik haline gelebilmişlerdir. Diğer bir faktör ise Avrupa’dan farklı olarak yerel nitelikli olmayan

¹⁶ Mooers, A.g.e., s. 186–187

¹⁷ John Morris Roberts, **Avrupa Tarihi**, çev. Fethi Aytuna, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2010, s. 344.

ulusal bir parlamentonun olmasıdır. Monarka karşı oluşabilecek bir muhalefet odağının kolayca organize olabilmesine imkân sağlamaktadır. Son olarak söyleyebileceğimiz önemli faktör ise soylular ve orta sınıf tek bir parlamento çatısı altında ortak karar alabilmektedir. Bu sebeple sınıf çatışması olmamıştır. Aynı zamanda Kıta Avrupa'sında olduğu gibi din adamları parlamentoda ayrı bir güç odağı değildir.¹⁸

Tüm bu değerlendirmeler ışığında monarka karşı Kıta Avrupası'na nazaran daha rahat muhalefet edilebilecek bir yapılanma olduğu aşikârdır. 1. James gitgide yükselen gentryye bağımlı hale gelen monarşiyi eski gücüne kavuşturmak istemiştir; çünkü monarşi artık mali açıdan gentry'nin esiri olmaktadır. Bunu önlemek için 1. James'in yapabileceği iki şey vardır. Ya vergileri gentry aleyhine arttırmak ya da bir şekilde üretim sürecine müdahil olarak ondan pay almaktır. Bu sebeple üç politika uygulamıştır. İlk uyguladığı politika, gümrük vergilerini arttırmak, zorunlu borçlar ve yeni vergiler olmuştur. Bu durum parlamentonun tepkisini çekmiş ve monarşi bu girişiminden eli boş dönmüştür. İkinci politikası, çeşitli malların denetim altına alınması ve bu denetleme aracılığıyla ihracatlarından pay alınmaya çalışılması olmuştur. Ancak bu uygulama kapitalist gentrylerin ve çalışanların monarka karşı tepkisini çekmiştir. 1616 yılındaki Cockayne Projesi bu uygulamanın en yıkıcı sonucunu hazırlar çünkü monarşi dokuma endüstrisini kendi kontrolü altına almak istemiştir. İhracatın artırılması ile monarşinin gelirinin artacağı planlanmıştır. Ancak ihracatçılar bu işi suiistimal ederek aşırı üretim yapmak istemiş ve ortaya çıkan yaygın işsizlik sorununu monarşinin sırtına yüklemişlerdir. Monarşinin uygulamak istediği son politika ise artık 1. James'in çaresizliğini gözler önüne sermektedir. Üretim sürecine müdahil olamayan monarşi, eski feodal düzenin yetkilerini kullanmaya çalışmış ve bu politikası diğerlerinden daha da başarısız olmuştur.¹⁹

¹⁸ Sander, a.g.e., s. 108.

¹⁹ Christopher Hill, **1640 İngiliz Devrimi**, çev. Neyyir Kalaycıoğlu , 3.b., İstanbul:Kaynak Yayınları, 2005, s. 46 – 47.

1. Charles 1625 yılında iktidara geldiğinde Gentry'nin temellerini ortadan kaldırmaya çalışır. Bu amaçla parlamentodaki protestan çoğunlukla mücadeleye girer. Bu amaçla parlamentonun yetkilerini kendi kullanmak istemiş ve yargı organlarını kontrol altına almıştır.²⁰

Bu dönemin ilk önemli olayı, Fransa ile gerçekleşen savaş sebebiyle artan mali sıkıntı sonucu monark kendi kararıyla vergi toplamak istemiştir. Bu sebeple parlamento ile arası açılır. Yapılan eleştiriler sebebiyle monark parlamentoyu dağıtır. Daha sonra 1628 yılında parlamento Haklar Dilekçesi (Petition of Right)'nin kabulü karşılığında monarkın isteğini kabul eder. Bu belge ile İngiliz yurttaşlarının can ve mal güvenliği monarşinin keyfi eylemlerine karşı korunacaktır. Ayrıca parlamento yasamaya dolayısı ile iktidara ortak edilmiştir.²¹

Ancak 1. Charles bu anlaşmaya riayet etmemiş ve parlamentoyu dağıtıp 11 yıl toplamamıştır. Vergileri arttırmış ve Katolik Kilisesi'yle bağını kesmiş olan İskoç Presbiteryen Kilisesi'ni, katolik nitelikler taşıyan Anglikan Kilisesi ile birleştirmeyi amaçlamıştır.²²

Belirtmek gerekir ki 1. Charles birbirinden farklı dört krallığı yönetmektedir. Bu krallıklar arasında derin mezhep farklılıkları mevcuttur. İrlanda Katolik, İskoçya Kalvinci, İngiltere'ye din konusunda bölünmüş bir haldedir. Charles bu farklılıklar konusunda hoşgörü göstermek yerine kendi hâkimiyetini pekiştirecek bir din anlayışını topluma dayatmaya çalışmıştır. Bu dayatma İskoçya'da monarşiye karşı bir isyanın çıkmasına sebep olmuştur. 1640 yılında çıkan bu isyan İngiltere'deki Protestanları oldukça memnun etmiştir.²³

²⁰ Mooers, a.g.e., s. 187.

²¹ Göze, a.g.e., s. 462-463.

²² Sander, a.g.e., s. 109.

²³ Ann Hughes, "1649 İngiliz Devrimi", **Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560 – 1991**, David Parker (der.), çev. Kemal İnal, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, Eylül 2003, s. 55.

1640 yılında İskoçlarla yapılan savaş sonucunda mali iflasın eşiğine gelinmesi, 1. Charles'ın tekrar parlamentoyu toplaması zorunluluğunu doğurmuştur.²⁴ Ancak parlamentonun kanısı 1. Charles'ın yasayla kurulmuş olan kiliseyi içeriden yıkılarak Roma Kilisesine bağlanılmak istendiği yönündedir.²⁵ Papalığı monarşiyle özdeşleştiren parlamento taraftarları kendilerinin gerçek dini savunduklarını iddia etmişlerdir.²⁶ Ayrıca monarkın İrlanda'da bulunan gentry mülkiyetlerine olan saldırgan tutumu, parlamentoda kendisine karşı birleşik bir muhalefet oluşturur.²⁷

Tüm bu gelişmeler sonucunda monark tekrar parlamentoyu dağıtma kararı alır. Ancak parlamentonun buna vereceği tepki oldukça sert olmuştur. Aynı yıl içinde parlamento Büyük Uyarı (The Great Romantrance)'yı yapar. Parlamento monarkın kararı ile değil, kendi kararıyla toplanabileceği gibi kendi kararıyla dağılabileceğini ifade eder.²⁸

Tüm bu gelişmeler sonucunda Parlamentodan general sıfatıyla Cromwell çıkar.²⁹ 1642 yılında iç savaş patlak verir. Halktan oluşan ordusu ile taşralı bir soylu olan Oliver Cromwell'in yıldızı yükselir ve 1649 yılında iç savaşın bitiminden, 1658 yılına kadar yönetimde söz sahibi olur.³⁰ 1649 yılında İngiliz İç Savaşı Charles'ın idamı ile son bulur. Lordlar kamarası dağıtılır ve cumhuriyet ilan edilir.³¹ Böylece devlet artık Commonwealth adıyla anılır. Bu durum tüm Avrupa monarşileri için tedirginlik verici olmuştur.³²

²⁴ Sander, a.g.e., s. 109.

²⁵ Roberts, a.g.e., s. 344.

²⁶ Hughes, a.g.e., s. 59.

²⁷ Mooers, a.g.e., s. 188.

²⁸ Göze, a.g.e., s. 463–464.

²⁹ Sander, a.g.e., s. 110.

³⁰ Roberts, a.g.e., 345.

³¹ Göze, a.g.e., s.464.

³² Sander, a.g.e., s. 110.

Cromwell 1650 yılında İskoç ayaklanmalarını bastırması ve Hollanda'yı yenerek ülkeyi güçlü bir deniz devleti haline getirmiştir.³³ Aynı zamanda Cromwell İngiltere'de dini hoşgörüsüzlüğü engellemeye çalışmıştır.³⁴

Bu bağlamda püritenlik, protestan gerginliğinden kaynaklanan dini hoşgörüsüzlüğün yansıması niteliğindedir.³⁵ Calvencilik İngiltere'de bir azınlık hareketi olarak kendini gösteren püritenliğin gelişimini sağlamıştır.³⁶ Anglikan Kilisesi'nin katolik nitelikler taşıması püritenlerin tepkisini çekebilmektedir. 17. yüzyılda püritenlik; katı doktrincilik, gösterişe kaçan ritüellere karşı muhalif bir tavır ve bir anlamda dini hoşgörüsüzlük olarak değerlendirilir.³⁷ Bu düşünce aşırı protestan bir nitelik ve sonuç olarak ruhban sınıfı karşıtlığı sonucunu ortaya çıkarmıştır.³⁸

Cromwell'in ölümüyle cumhuriyet yönetimi iflas eder. Cromwell'in getirdiği yeni düzeni arzulayan insanlar yeterli çoğunluğa sahip değildir. Böylece iki yıl içinde parlamento 2. Charles'ın gelişini; İngiltere Kilisesi'ni ve reformları desteklemesi şartıyla kabul eder.³⁹ Böylece İnkılâpçı Püritenlik 1660 yılında hükümünü kaybetmiş olur.⁴⁰ 2. Charles'ın gelmesi parlamento ve monark arasında belirli bir sınırlama yapılmadan gerçekleşir. Bu durum anayasal belgeler

³³ Sander, a.g.e., s. 111.

³⁴ Roberts, a.g.e., s. 345.

³⁵ Roberts, a.g.e., s. 345.

³⁶ Stephen J. Lee, **Avrupa Tarihinden Kesitler 1494–1789**, 1.Cilt, çev. Ertürk Demirel, 3. b., Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, Mayıs 2009, s. 37.

³⁷ Püritenizm akımını değerlendirmek, Püritenlerin niteliklerini ve toplumsal rollerini daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Püritenizm dinde ve ahlakta, hurafelerin ve gösterişli ritüellerin kaldırılmasını öngören din ve ahlak akımıdır. 16. yüzyılın ikinci yarısından 1640 İngiliz Devrimi öncesine kadar, Protestan mezhebinin geleneksel ibadetlerine ve törenlerine sadeliğin getirilmesini ve arlaşmasını savunan öğretilerdir. Bir bölümü 1. Charles zamanında baskıya uğramış ve İngiltere'yi terk etmiş, Amerika'ya göç ederek Massachusetts'e yerleşmiştir. Bu akıma göre tanrıya en iyi hizmet şekli ekonomik yönden dünya kurallarına uymaktır. Zekâ ve bilinci savunur. Kendi içlerinden gelen politikacıları desteklemişlerdir. (Osman Korkmaz Karamanoğlu, **Ansiklopedik "İzm"ler Sözlüğü**, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, Ocak 2007, s. 261).

³⁸ Roberts, a.g.e., s. 346.

³⁹ Roberts, a.g.e., s.346.

⁴⁰ William Ebenstein, **Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri**, çev. İsmet Özel, 3.b., İstanbul: Şule Yayınları, Eylül 2003, s. 216.

olmaksızın mümkün bir dengenin kurulamayacağını gösterecek olaylara yol açmıştır.⁴¹ 2. Charles başlangıçta parlamentoya karşı yumuşak bir tutum sergilemiştir. 1679 yılında kişi güvenliği ile ilgili olarak “Habeas Corpus Act” kabul edilir.⁴² Böylece hukuki yaptırımlarda keyfiliği net bir şekilde ortadan kaldıracak kararlar alınmaya çalışılmıştır. Ancak 2. Charles gizli bir katoliktir ve ülkede katoliklerin etkisini güçlendirmeye çalışır. Parlamentoyu toplama konusundaysa babası 1. Charles gibi isteksizdir.⁴³

2. Charles’ın meşru bir varisi yoktur. Bu sebeple kendinden sonra tahta açık bir katolik olan kardeşi York Dükü James’i geçirmek istemiştir. Buna karşı Shaftesbury Kontu Lord Ashley, Lordlar Kamarası başkanı olarak “men yasanını” kabul ettirmeye çalışır. Amacı tahta katolik bir monarkın geçmesini engellemektir. Bu yasanın kabulü monarşinin egemenliğini elinden almak anlamına gelecektir. Bu duruma tepki gösteren 2. Charles, parlamentonun kimin tahta geçeceğine karar veremeyeceğini belirterek parlamentoyu dağıtmıştır. Shaftesbury kontu ve arkadaşları vatana ihanetle suçlanmış ve Shaftesbury Hollanda’ya kaçmıştır.⁴⁴

2. James 1685 yılında yeni monark olunca mutlakıyetçi bir otorite oluşturur.⁴⁵ 2. James’in ve 2. Charles’ın bu cesareti bulabilmeleri için iktidarları boyunca ihtiyaç duydukları desteği -halk muhalefetinden 1660’lardan beri korkan- asilzade toprak sahibi sınıftan almışlardır.⁴⁶ Bu durumu en güzel ifade eden 17. yüzyılın sonlarına doğru halk siyasal bilince sahip olmaya başlayınca, üst sınıfların tedirginliğine sebep olmuş ve “ayak takımı” ifadesi İngilizceye ilk bu dönemde yerleşmiştir.⁴⁷ Ancak onların bu çekincesi eski bir kâbusun tekrar ortaya çıkışını görmelerini engellemiştir. 2. James parlamentoya meydan okuyan yasalar

⁴¹ Ebenstein, a.g.e., s. 216.

⁴² Göze, a.g.e., s.464.

⁴³ Ebenstein, a.g.e., s. 216.

⁴⁴ Ebenstein, a.g.e., s. 100–101.

⁴⁵ Sander, a.g.e., s. 111.

⁴⁶ Mooers, a.g.e., s. 190.

⁴⁷ Peter Burke, **Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü**, çev. Göktuğ Aksan, Ankara: İmge Kitabevi, Nisan 1996, s. 297.

çıkarmış, özel mahkemeler kurmuş, ordunun ve üniversitelerin önemli konumlarına katolikleri yerleştirmiştir. Ayrıca tüm bunları yaparken dönemin güçlü Katolik Mutlak Monarkı 14. Louis'den para yardımı aldığı da iddia edilmiştir.⁴⁸

2. James'in tüm bu uygulamaları ona verilen desteğin sona ermesine sebep olur. Son olarak "Yedi Rahip" kendisinin hazırladığı Hoşgörü Bildirgesi'ni toplumdaki mevcut bölünmeler nedeniyle okumamak için ısrar edince, onları vatan hainliği ile suçlamış, fakat mahkeme onun bu suçlamasına karşı çıkmıştır.⁴⁹ 2. James tüm bunların sonucu olarak ordusu da dâhil tüm gücünü yitirmiştir. Zaten İngiliz soyluları bu süreçte James'in Protestan kızı Mary'nin kocası Orangeli William'ın tahta çıkması yönünde desteklerini açıklamaya başlamışlardır. James 1688 yılında William'ın İngiltere'ye gelmesi üzerine Fransa'ya kaçmıştır.⁵⁰

Böylece Orangeli William, 3. William ünvanıyla yeni kral olmuştur. Yeni monark bu mevkisini parlamentonun kendisine şart koştuğu Haklar Bildirisi (Bill of Rights)'ni kabul ederek elde eder. Bu belge ile parlamento monarkın vesayetinden tamamen kurtulmuştur.⁵¹ 1688 Şanlı Devrimi ile yasa yapma, vergi koyma gibi önemli yetkilerin tümü parlamentonun tekeline geçmiştir. 1688 yılından itibaren İngiltere, aristokratik yönetimin en başarılı örneği haline gelmiş, aynı zamanda hükümette de monarkın yerini aristokrasi almıştır. Böylece hukukun üstünlüğü ve parlamenter hükümet kavramları ortaya çıkmıştır.⁵² Ancak bu devrim hakkında dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, bu sürecin devamında toplumda bilinçlenen ortalama halkla beraber, işçi sınıfı ve tehlikeli

⁴⁸ Iain Hampsher-Monk, **Modern Siyasal Düşünce Tarihi Hobbes'tan Marx'a Büyük Siyasal Düşünürler**, çev. Necla Arat ve diğerleri, İstanbul: Say Yayınları, 2004, s. 101–102.

⁴⁹ David Hume, **The History Of England**, cilt. 6, 1778, s. 328. <http://oll.libertyfund.org/ToC/0011-06.php>

⁵⁰ Hampsher-Monk, a.g.e., s. 102.

⁵¹ Göze, a.g.e., s. 465.

⁵² Sander, a.g.e., s. 111.

sınıf kavramları ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Böylece İngiltere fakirlik ve suç arasında bir özdeşliğin kurulduğu bir anlayışa sürüklenmeye başlamıştır.⁵³

Sonuç olarak Şanlı Devrim sonucu Avrupa'nın önemli ülkelerinden birinde ilk meşruti monarşi kurulmuş ve 1832'de iktidarı asillerden orta sınıfa devreden ihtilale kadar ciddi bir değişim yaşanmamıştır.⁵⁴

B. John Locke'un Hayatı

John Locke 29 Ağustos 1632 yılında Bristol yakınlarında, Somerset Kontluğu sınırları içinde bulunan Wrington kasabasında doğmuştur.⁵⁵ Hali vakti yerinde burjuva püriten kökenleri olan bir ailenin en büyük çocuğudur.⁵⁶ Küçük kardeşi Thomas'ın erken yaşta ölmesi Locke'un ailesi üzerinde kalıcı etkiler yapmış ve Locke'a karşı düşkün olmalarına sebep olmuştur. Dindar bir kadın olan annesi Agnes Keene Locke'un yetişmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Babası önce avukatlık daha sonra sulh mahkemesi kâtipliği yapmıştır.⁵⁷ Tekstil ticaretiyle uğraşmış olan ailesinden farklı olarak hukuk bilgini olmuştur.⁵⁸ Locke 10 yaşındayken başlayan İngiliz iç savaşı esnasında babası Somerset'de parlamento yandaşları yanında savaşmıştır. Kendisi Cromwell'in ordusunda atlı birliklerin komutanlığını yapmıştır.⁵⁹ 1648'de 1. Charles'ı yargılamış ve idamına karar vermiş olan yüksek mahkemenin başkanıdır.⁶⁰

⁵³ Immanuel Wallerstein, **Modern Dünya Sistemi 2. Cilt Avrupa Dünya – Ekonomisinin Pekiştirilmesi ve Merkantilizm, 1600–1750**, çev. Latif Boyacı, İstanbul: Bakış Yayınları, Mayıs 2005, s. 149.

⁵⁴ Göze, a.g.e., s. 467.

⁵⁵ John Locke, **Eğitim Üzerine Düşünceler**, çev. Hakan Zengin, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, Mart 2004, s. 5.

⁵⁶ Ebenstein, a.g.e., 219.

⁵⁷ Richard Aaron., **John Locke**, 2nd. Ed., Oxford; Clarendon Press, 1965, s. 2.

⁵⁸ Hardy Bouillon, **John Locke**, çev. Ali İbrahim Savaş, Ankara: Liberte Yayınları, Aralık 1998, s. 3.

⁵⁹ Ali Timuçin, **John Locke'un Siyaset Anlayışı**, İstanbul: Bulut Yayınları, 2006, s. 5.

⁶⁰ Jean Didier, **John Locke**, çev. Atakan Altınörs, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2009, s.1.

Locke'un 14 yaşına kadar ailesinin yanında kaldığı ve onlardan eğitim gördüğü tahmin edilmektedir.⁶¹ Babasının malı, mülkü ve geliri Locke'a çok iyi bir gelecek sağlamak için yeterli değildir. Ancak babasının iç savaş sırasında tanıdığı önemli siyasi kişiler vardır. Bunlardan biri de Alexander Popham'dır. Popham da Locke'un babası gibi iç savaş sırasında parlamentonun tarafında savaşa katılmış ve savaştan sonra parlamentoya girmiş, böylece ulusal politikada güç sahibi olmuş bir politikacıdır.⁶² 1647 yılında Popham'ın ön ayak olması ile Locke dönemin ünlü eğitimcisi Dr. Richard Busby'nin müdürlük yaptığı, ülkenin en iyi okulu olan Westminster okuluna kabul edilmesini sağlamıştır. Bu okulda 6 yıl süren eğitim süresince ne gibi bir müfredat gördüğü konusunda net bir bilgi yoktur. Ancak o dönemde klasik diller olan Arapça, İbranice, Grekçe ve Latince eğitime önem verildiği bilinmektedir.⁶³

1652 yılında babası, oğlunu Oxford'daki Christ Church Kolejine göndermek için tekrar güçlü dostlara ihtiyaç duymuş ve bu kişilerin oğlu için hamiliklerini sürdürmelerini arzu etmiştir. Locke'un babasının kuralcı ve katı tavrı Locke'un bağımsız ve özgür ruhunu disiplinli olmaya zorlamış, Locke'un hayatında bu durumun önemli etkileri kalmıştır.⁶⁴ Öte yandan babasının oğlu için beklediği desteği çevresinden bulamaması, babasını hayal kırıklığına uğratmıştır. Bu durum Locke'un alçak gönüllü, ölçülü ve çabalayan bir karaktere sahip olmasına neden olmuştur.⁶⁵

Kendisi kral bursuyla⁶⁶ pek severek eğitim görmeyeceği bu okulda; felsefe, din bilim, siyaset, eğitim bilim, ahlak, iktisat ve hatta hekimlik eğitimi almıştır.⁶⁷ Kendisinden 6 yaş büyük olan danışmanı Thomas Cole, nazik, müsamahalı bir

⁶¹ İsmail Çetin, **John Locke'da Tanrı Anlayışı**, Ankara: Vadi Yayınları, Kasım 1995, s.12.

⁶² John Dunn, **Düşüncelerin Ustaları Locke**, çev: Fatoş Dilber, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, Haziran 2008, s. 17.

⁶³ Çetin, a.g.e., s. 12.

⁶⁴ Dunn, a.g.e., 17.

⁶⁵ Ali Timuçin, a.g.e., s. 5.

⁶⁶ Ahmet Cevizci, **On Yedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi**, 2.b., Bursa: Asa Kitabevi, 2007, s. 266.

⁶⁷ Ali Timuçin, a.g.e., s. 5.

kişidir. Kendisi Locke üzerinde dini hoşgörü konusunda önemli etkilere sahiptir. Ayrıca eğitimi sırasında Henry Wilkinson'ın ve Francis Howell'in de bu konuda etkileri olmuştur.⁶⁸ Plâtonculuğun Cambridge'de yeniden doğduğu o yıllarda Oxford Aristotelesçiliğe sadık kalmıştır.⁶⁹

Locke'un okulu dini nitelikler barındırdığı gibi ibadetlere de önem veren bir disipline sahiptir. Locke 4 yıllık bu eğitimi sonunda edebiyat mezunu olarak 1656 yılında master eğitimine başlamıştır.⁷⁰ Ancak annesi bu başarısından 2 yıl önce 1654 yılında ölmüştür.⁷¹

Master eğitimi esnasında tıp bilimiyle ilgilenmiş ve o dönemin tıp incili kabul edilen İbn Sina'nın tıp kanunu'nu okuyabilmek amacıyla Arapça eğitimine ağırlık vermiştir.⁷² Skolastik düşüncenin hakim olduğu okulda kendisi tıp eğitimi sırasında, deneysel bilimle tanışma imkanı bulmuş ve birlikte çalıştığı Robert Boyle'dan deneysel ve ampirik yöntemlerle yeni doğa bilimi ve onun parçacık teorisinden etkilenmiştir. Descartes hakkındaki okumaları onun felsefeye olan ilgisini filizlendirmiştir. Boyle'un da bulunduğu araştırmacı akademisyenlerin bulunduğu bir grupla eleştirel Descartes okumalarına katılan Locke, Bacon ve Hobbes gibi Aristoteles felsefesine karşı çıkmış, kendi felsefesini oluşturana kadar, Aristotelesçi felsefeye karşı alternatif olarak kartezyen felsefeyi desteklemiştir.⁷³

1660–1664 yılları arasında Christ Church'de dersler vermeye başlamış, hitabet ve Grekçe okutmalığının yanında ahlak felsefesi eleştirmenliği görevlerinde bulunmuştur.⁷⁴ Ancak Christ Church, onu kendi kökeni ve

⁶⁸ Çetin, a.g.e., s. 13.

⁶⁹ Didier, a.g.e., s. 1.

⁷⁰ Aaron, a.g.e., s. 5.

⁷¹ Bouillon, a.g.e., s. 3.

⁷² Çetin, a.g.e., s. 14.

⁷³ Cevizci, a.g.e., s. 266–267.

⁷⁴ Aaron, a.g.e., s. 5; Çetin, a.g.e., s. 15.

beklentilerinden uzaklaştırdığı için öğretim görevlisi olmak istememesine sebep olmuştur.⁷⁵ Bu dönemde kendisi, siyasal sorunlarla ilgilenmeye başlamış, siyasal iktidarın işleyişi ve meşruiyeti konularında kraliyetçi düşüncelerin kökleri olan patriyarkalizm gibi ilahi kaynaklı iktidar anlayışını benimseyen teorilerden uzak durmuştur. Din adamı olmak konusunda isteksiz olsa da Anglikan Kilisesinin dayattığı teolojik düşünceyi tümünden reddetmedi. Püriten kökenli bir aileden gelmesi ve babasının Cromwell'in ordusunda bulunmuş olmasına rağmen, İngiltere'de 1640'larda yaşanmış olan iç savaş sonrası gerçekleşmiş olan devrim üzerine iyi düşüncelere de sahip olmamıştır.⁷⁶

Bu dönemde Locke'un 2. Charles'ın tahta çıkışı hakkındaki ifadeleri dikkat çekicidir. "*Genel bir özgürlüğü, sadece genel bir esaret ve kamusal hürriyetin popüler tasdikçilerini, aynı zaman, onun en büyük gaspçıları olarak görüyorum. Ülkem ve kendim isteyebileceğim bütün özgürlük, atalarımızın ileri görüşlülük ve sağduyusunun tesis ettiği ve majestelerinin sevindirici dönüşüyle restore edilen bu yasaların muhafazasından memnun olmaktır. Otoriteye kimse benden daha fazla saygı duymaz.*"⁷⁷

Ancak Locke'un sonraki ifadeleri büyük farklılıklar gösterecektir. Oxford'da okutman olduğu dönemde babasını kaybeder ve vakıf haline gelmiş olan mirasına çekidüzen verir.⁷⁸ Locke'un kolejdeki her öğretmen gibi "kutsal saflarda" olmak istememesi onu diplomasiye iter.⁷⁹ 1665 yılında Brandenburg'da diplomatik bir görev almıştır. Bir süre sonra bu görevden ayrılmak istemiş ve master eğitimi aldığı sırada ilgilendiği tıp alanında diplomasını almak istemiştir. Fakat bu isteği gerçekleşmemiş ve diplomasını alamamıştır.⁸⁰

⁷⁵ Dunn, a.g.e., s. 17–18.

⁷⁶ Cevizci, a.g.e., s. 267.

⁷⁷ David Thomson, **Siyasi Düşünce Tarihi**, çev. Ali Yaşar Aydoğan ve diğerleri, 5.b., İstanbul: Metropol Yayınları, Aralık 2006, s. 91.

⁷⁸ Bouillon, a.g.e., s. 4.

⁷⁹ Thomson, a.g.e., s. 91.

⁸⁰ Çetin, a.g.e., s. 15.

1666 yılında Locke doktor arkadaşı David Thomas aracılığıyla Shaftesbury Kontu olacak olan Antony Ashley Cooper'la tanışır. Kendisi o dönemin önemli politikacılarında biri ve 2. Charles'ın nazırıdır.⁸¹ Kendisine hayran kalan Lord Ashley ona özel hekimi ve danışmanı olmasını teklif eder. Bu teklif üzerine Locke Londra'ya yerleşir.⁸² 1668'de karaciğerindeki kist nedeniyle rahatsızlanan Lord Ashley, Locke'un gerçekleştirdiği ameliyatla sağlığına kavuşur. Bundan sonraki 14 yıl boyunca Locke, Lord Ashley'in kariyerine ve evine bağlı olarak yaşamıştır.⁸³ Ayrıca yaptığı başarılı ameliyat sebebiyle aynı yıl Royal Society'e üye olur.⁸⁴ Locke bu dönemde Lord Ashley'in hem oğlunun hem de torununun eğitmenliğini de yapmıştır.⁸⁵

Lord Ashley, Locke'un ilerleyen dönemlerdeki fikirlerinin oluşmasında oldukça etkili olmuştur. Kendisi 2. Charles'a muhalefet eden özgürlükçü eğilimleri savunan Whig⁸⁶ Partisinin lideridir.⁸⁷ 2. Charles döneminde halkı katolikleştirmeyi savunan parlamentonun çoğunluğuna karşı mücadele vermiş ve dini hoşgörünün olmasını savunmuştur.⁸⁸

1669 yılında Locke, Lord Ashley'e ticari ve siyasi işlerde yardımcı olmuştur. Carolina'da büyük mülk sahibi olan ve kurucusu olan Lord Ashley ile birlikte Carolina'nın temel anayasasını hazırlamıştır. Bu anayasa dini hoşgörüyü esas almış ve zenci köleliğini haklı bir mülkiyet biçimi olarak görmüştür.⁸⁹

⁸¹ Didier, a.g.e., s. 2.

⁸² Aaron, a.g.e., s. 15.

⁸³ Dunn, a.g.e., s. 18–19.

⁸⁴ Bouillon, a.g.e., s. 5.

⁸⁵ Cevizci, a.g.e., s. 267.

⁸⁶ Whig ifadesi 17. yüzyılda İskoçya'daki Presbiteryen yanlılarına verilen addır. 1689 yılından itibaren İngiltere'deki iki büyük siyasal partiden birisidir. Bu parti daha liberal karakterli olmasıyla farklılık gösterir. Aynı zamanda liberal görüş savunucuları içinde kullanılabilmektedir. (Hill, a.g.e., s. 14.)

⁸⁷ Cevizci, a.g.e., s. 267.

⁸⁸ Thomson, a.g.e., s. 92.

⁸⁹ Ebenstein, a.g.e., s. 219.

Lord Ashley 1672 yılında Lordlar Kamarası başkanı ve Adalet Bakanı olurken Locke da onun sekreteri olmuş, daha sonra Ticaret Kurulu Sekreterliği yapmıştır. Bu dönemde ticaret ve devlet meseleleri üzerine yoğunlaşmıştır.⁹⁰

1675 yılında tıp doktorluğu ünvanını alabilmiş ve aynı yıl astım hastalığını bahane ederek Londra'dan ayrılmış, Fransa'ya gitmiştir. 1679 yılına kadar kendisi Fransa'da Descartes ve Malebranche gibi düşünürlerin eserlerini yakından incelemiş ve kendi felsefi görüşlerinin temellerini atmıştır.⁹¹ Fakat siyasi çalkantılar ve Lord Ashley'in Katolik York Düküğü'nün Veliat'ının kim olacağı konusundaki politik girişimleri, 1682 yılında İngiltere'yi terk etmek zorunda kalmasıyla sonuçlanır. Locke da hamisinin gidişinden 8 ay sonra ülkesini terk eder ve Hollanda'da sürgün hayatı yaşamaya başlar. Aynı yıl hamisi Amsterdam'da ölür.⁹²

Locke Hollanda'da 1689 yılına kadar kalmıştır. Locke'un buradaki hayatı huzursuzluk ve sıkıntıyla geçmiştir. Ancak kendisi Hollanda'daki hoşgörü ortamından oldukça etkilenmiştir.⁹³ Liberal ilahiyatçıların lideri Limborch⁹⁴ ve Orangeli William – kendisi sonraki İngiltere kralı olacak – ile tanışır.⁹⁵ Locke Hollanda'dayken kendi istemese de Oxford'daki görevinden 1684 yılında 2. Charles'ın emriyle alınır.⁹⁶

1685 yılında 2. Charles'ın ölümüyle yerine 2. James geçmiştir.⁹⁷ 2. James Katolik olmayı İngiliz halkına dayatmış ve parlamentoyu kapatmıştır. Hak ve imtiyazlar vatandaşların elinden alınmıştır. Ayaklanan halk 1688 yılında Şanlı Devrim'i gerçekleştirmiştir. Devrimle birlikte Protestan olan Kral William ve

⁹⁰ Cevizci, a.g.e., s. 267.

⁹¹ Aaron, a.g.e., s. 17 – 18.

⁹² Bouillon, a.g.e., s. 6.

⁹³ Ebenstein, a.g.e., s. 39.

⁹⁴ Didier, a.g.e., s. 2.

⁹⁵ Cevizci, a.g.e., s. 268.

⁹⁶ Bouillon, a.g.e., s. 7.

⁹⁷ Cevizci, a.g.e., s. 268.

Kraliçe Mary tahta çıkarılmıştır.⁹⁸ 1688 yılında devrim sonrası Locke ülkesine geri döner ve yeni parlamento kendisine Viyana veya Berlin’de elçilik görevi teklif eder. Kendisi İngiltere’de kalmak istediği için bu önerileri reddeder⁹⁹ ve ticaret bakanlığındaki önemsiz bir görevi kabul eder.¹⁰⁰

1691 yılında bu görevden ayrılır ve hayatının kalan yıllarında kitaplarının yazılması, yayımlanması¹⁰¹ ve Hollanda’da yazdığı eserlere getirilen eleştirilere cevap vermekle uğraşır. Ancak 1698 kışında yakalandığı hastalık sebebiyle hasta yatağı ve çalışma masası arasında bir yaşam sürmeye başlar.¹⁰²

Son yıllarında Essex Oates’de bulunan Sir Francis ve Lady Masham (Damaris Cudworth)’ın çiftliğinde kalır. Locke, Cambridge’li Platoncu Ralph Cudworth’un kızı olan Lady Masham ile 1682 yılında tanışmıştır. Aralarında Hollanda’da sürgündeyken bir süre kesilmiş olan aşk ve entelektüel bir ilişki vardır. Cudworth Locke’un yokluğunda Sir Francis Masham ile evlenmiş, Locke ile yakın arkadaş olarak kalmışlardır.¹⁰³ 28 Ekim 1704 tarihinde hayata gözlerini kapamıştır.¹⁰⁴

Locke 28 Ekim günü ağır hastalığına rağmen üstünü giydikten sonra Lady Masham’la beraber oturmuş ve Masham’ın ona okuduğu ilahileri dinlemiştir. Bu esnada gözleri kapanmış ve hayata gözlerini yummuştur. Ölüm şeklini Locke’u en iyi tanımış ve anlamış kişilerden Lady Masham şöyle ifade eder: *“Onun ölümü tıpkı hayatı gibi olmuştur. Samimi bir dindarlıkla, lakin doğal, kolay ve kendiliğinden...”* Öldüğü zaman hiçbir dostunu veya hizmetçisini unutmamış ve dört veya beş bin pound civarında olan mal varlığını onlar arasında vasiyetiyle

⁹⁸ Thomson, a.g.e., s. 94.

⁹⁹ Ebenstein, a.g.e., s. 220.

¹⁰⁰ Bouillon, a.g.e., s. 7.

¹⁰¹ Cevizci, a.g.e., s. 269.

¹⁰² Aaron, a.g.e., s. 41 – 44 .

¹⁰³“John Locke – Biography”, <http://www.egs.edu/library/john-locke/biography/>, (24 Ekim 2010), par. 8.

¹⁰⁴ Bouillon, a.g.e., s. 7.

paylaştırmıştır. Locke'un en dikkat çekici yönü çocuk sevgisi olmuştur. Kendisi arkadaşlarının çocukları tarafından hep çok sevilmiştir. Buradan onun insan doğasına olan güvenini ve insan sevgisini görebiliriz.¹⁰⁵

C. John Locke'un Eserleri

John Locke pek çok alanda eserler vermiş bir düşünürdür. Kendisi öne çıkan epistemolog ve siyaset felsefecisi kimliğinin yanı sıra teolog, eğitimci, ahlak felsefecisi, hekim ve ekonomist kimliği de vardır.¹⁰⁶ Bu sebeple pek çok alanda eserler vermiştir.

Eserlerinin konusu temelde insandır. İnsanın bilgisi, inancı, eğitimi, yönetimi gibi konuları işler. Locke çekişme ve anlaşmazlığın hüküm sürdüğü metafizik sorunlardan uzak durmaya çalışır. Kendisi bir dünya görüşü yaratmak değil, hayata yol göstermek için yeni bir hayat anlayışı aramaktadır.¹⁰⁷ Bu hayat anlayışı; bireysel özgürlüğün savunulduğu, her bireyin eşit özgürlük hakkını güvence altına almak isteyen bir anlayıştır.¹⁰⁸

Locke'un Oxford Christ Church'de üniversite eğitimi alması, onun teolojiye yatkınlık göstermesine sebep olmuştur. Locke'un teolojik eserleri, kendisinin teolojik konulara büyük bir ilgisinin olduğunu kanıtlar niteliktedir.¹⁰⁹ Bu bağlamda Locke'un dinsel olandan kopamaması ve özellikle fikirlerinde bu yönünü de ifade etmesi onun metafizik yönünü yansıtır.¹¹⁰

¹⁰⁵ Aaron, a.g.e., s. 43 – 48.

¹⁰⁶ John Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, çev. İsmail Çetin, İstanbul: Paradigma Yayınları, Aralık 1999, s. 9.

¹⁰⁷ Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, 17. b., İstanbul: Remzi Kitabevi, Ocak 2007, s. 294.

¹⁰⁸ Larry Arnhart, **Plato'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi**, çev. Ahmet Kemal Bayram, Ankara: Adres Yayınları, Aralık 2004, s. 232.

¹⁰⁹ Çetin, a.g.e., s. 21.

¹¹⁰ Ali Timuçin, a.g.e., s. 9.

Locke 1704 yılında öldüğünde bütün eserlerinin müsveddelerini, yeğeni Lord Peter King'e bırakmıştır. Daha sonra bu miras Lord Lovelace tarafından Bodleian Library'ye 1942 yılında teslim edilmiştir. Locke'un kimi eserleri sağlığında, kimi eserleri de ölümünden sonraki dönemlerde farklı kişiler tarafından yayımlanmıştır. Ancak birçok eseri halen Bodleian Library'de Lovelace Collection'da yayımlanmayı beklemektedir.¹¹¹

Tüm bu ifadeler ışığında Locke'un eserlerini genel olarak inceleyerek, kendisinin ne kadar çok yönlü bir düşünür olduğunu daha iyi görebiliriz.

1- "An Essay Concerning Human Understanding (İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme)" : Bu eser sayesinde John Locke, felsefe tarihinde tanınan biri olmuştur. 1690 yılında kendisi tarafından yayımlanmış ve ölümüne kadar dört baskı yapmıştır. Eserin amacı, gerçek bilgiye ulaşmanın yolunu açmak ve ortaya çıkan engelleri kaldırmaktır. Kendi ifadesiyle "bilginin kaynağı, sınırları ve kesinliğinin sınırlarını keşfetmektir".¹¹²

Eser 4 kitaptan oluşmaktadır. Birinci kitapta "doğuştan düşüncelerin olmadığı" vurgulanır. İkinci kitapta, zihne gelen idelerin kaynağını araştırır. Onun için zihin, düz beyaz bir kâğıt (tabula rasa) gibidir. Ancak ruhtan gelen yetilerin olduğunu kabul eder. Üçüncü kitabında ise bilginin edinilmesinde dilin rolünü inceler. Dördüncü kitabında bilginin değerlendirilmesine yönelir ve kesin bilginin nasıl olacağını çözümlenmeye çalışır.¹¹³

Özetlemek gerekirse bu eser bilgi öğretisini konu alır ve bilginin kaynağı konusunda rasyonalizmin ifade ettiği "doğuştan fikirler (innate ideas)" görüşünü

¹¹¹ Çetin, a.g.e., s. 22.

¹¹² Aaron, a.g.e., s. 36.

¹¹³ Gökberk, a.g.e., s. 295-300.

reddeder. İnsan bilgisinin kaynağını us değil deneydir şeklinde açıklar. Bu nedenle eserin konusu, ampirizmin haklılığını savunmaktır diyebiliriz.¹¹⁴

Bu eser 1670–71 yılları arasında bir grup arkadaşıyla yaptığı görüşmeler sonucunda ilham aldığı bir çalışmadır. Eserin oluşumu yaklaşık onyediyıllık bir sürede gerçekleşmiştir. Eser 1687 yılında bitmiş ve üç yıl sonra yayımlanmıştır.¹¹⁵

2- “Epistola De Tolerantia (A Letter Concerning Toleration/ Hoşgörü Üzerine Bir Mektup)”: 1689 yılında Locke bu eseri Latince yayımlamıştır. 1 yıl aradan sonra William Popple bu eseri İngilizceye çevirerek tekrar yayımlamıştır.¹¹⁶ 1690 ve 1693 yıllarındaysa ikinci ve üçüncü mektuplar yayımlanmıştır.¹¹⁷ Hoşgörü Üstüne Dördüncü Mektup’u yazmaya başlamış olsa da tamamlayamadan ölmüştür.¹¹⁸ Eser eksik olarak 1706’da yayımlanmıştır.¹¹⁹

Bu eserin ilk yayımı anonim olmuştur. Eseri İngilizceye bir İngiliz Whig’in çevirmesi de önemli bir detaydır. İngilizce çevirisinde de anonim olarak basılmıştır.¹²⁰ Locke bu eserde dini hoşgörüyü savunmuş ve mezhepler arası mücadeleye karşı çıkmıştır. Din ve devlet ilişkilerine değinmiş ve hoşgörüyü savunmuştur.¹²¹ Locke bu eserden çok daha fazla emeği ve çalışmayı bu eseri savunmaya harcamıştır.¹²²

¹¹⁴ Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler.**, s. 9.

¹¹⁵ Didier, a.g.e., s. 3-4.

¹¹⁶ Aaron, a.g.e., s. 36; Çetin, a.g.e., s.23.

¹¹⁷ Frederick Copleston, **Copleston Felsefe Tarihi Hobbes Locke**, Cilt 5 Bölüm a, çev. Aziz Yardımlı, 2. b., İstanbul: İdea Yayınevi, 1998, s. 77.

¹¹⁸ Melih Yürüşen, **Hoşgörü Üstüne Bir Mektup’a Önsöz**, 5. b., Ankara: Liberte Yayınları, Ocak 2009, s. 11.

¹¹⁹ Çetin, a.g.e., s. 24.

¹²⁰ Bouillon, a.g.e, s. 8.

¹²¹ Çetin, a.g.e., s. 23.

¹²² Bouillon, a.g.e., s. 8.

3- “Two Treatises Of Government (Yönetim Üzerine İki Deneme)”: 1690 yılında Locke tarafından yayımlanmıştır. İlk denemenin amacı, Robert Filmer’ın 1680 yılında yayımlanmış olan “Patriarcha” adlı eserinde savunduğu monarşi yönetimini eleştirmektir. İkinci denemede kendi siyaset felsefesini temellendirmiştir.¹²³ Filmer gibi Hobbes’u eleştirmiş ve devlet öncesi durumu Hobbes’a nazaran daha iyimser ifade etmiştir.¹²⁴

Eserin 1688 Şanlı Devrimi’nin övgüsü niteliği taşıdığı sanılsa da 1680 yıllarının başında bu devrimin temellerini atmak için yazıldığı bir gerçektir. Bu eserini “men krizi” sırasında yazmaya başladığı sanılmaktadır. Locke, eserin kendisine ait olduğunu ölümüne kadar reddetmiştir. Vasiyetine yaptığı ekte eserin kendisine ait olduğunu kabul etmiştir.¹²⁵

4- “Some Thoughts Concerning Education (Eğitim Üzerine Bazı Düşünceler)”: 1693 yılında kendisi tarafından iyi bir eğitimin nasıl olması gerektiğini göstermek amacıyla yayımlanmıştır. Bu eser sayesinde o dönemin Avrupasının eğitim sisteminde büyük etkiler yaratmıştır.¹²⁶ Locke’un ampirizmine paralel şekilde zihnin gelişiminde deneyimin önemine yaptığı vurgu ile eğitimin önemi ve gücü hakkında çığır açan düşünceler oluşturmuştur.¹²⁷

5- “Some Considerations Of The Censequences Of The Lowering Of Interest And The Raising Of The Value Of Money (Faizin Düşürülmesi ve Paranın Değerinin Yükseltilmesinin Sonuçları Üzerine Bazı Düşünceler)”: 1692 yılında ülkenin yaşadığı ekonomik sıkıntılara bir çözüm önerisi olarak bu eseri yazmıştır. Daha sonra 1695 yılında William Lowndes’in bu eserine yapmış olduğu eleştirilere cevaben Locke, “Further Considerations Of Raising The Value Of

¹²³ Çetin, a.g.e., s. 24.

¹²⁴ Bouillon, a.g.e., s. 12–13.

¹²⁵ Hampsher-Monk, a.g.e., s. 103.

¹²⁶ Aaron, a.g.e., s. 38.

¹²⁷ Cevizci, a.g.e., s. 272.

Money (Paranın Değerinin Yükseltilmesi Üzerine İlave Düşünceler)” eserini yazmıştır. Bu iki eser de Locke’un ekonomi hakkındaki görüşlerini ifade eder.¹²⁸

6- “The Reasonableness Of Christianity As Delivered In The Scriptures (Kutsal Metinlerde Bildirildiği Şekliyle Hıristiyanlığın Akla Uygunluğu)”: İlk olarak 1695 yılında yayımlanmıştır. Bu çalışmasından din felsefesi hakkında Locke’un görüşlerini öğrenebilmekteyiz. Hıristiyanlığı uydurmalardan arındırmayı amaçlamış ve gerçek esasların ussallığını savunmuştur. Ancak yaygın inançları geçersiz kılacak fikirleri sebebiyle oldukça eleştiri almıştır.¹²⁹ Dönemin önemli ilahiyatçısı John Edwards bu düşünceleri sert bir şekilde eleştirmiş ve bu çalışmayı ateizmle eş değer olarak nitelemiştir.¹³⁰ Bu tepkileri önceden tahmin eden Locke, bu eserin de kendisine ait olduğunu inkâr etmiştir.¹³¹

Locke bu eleştiriler üzerine “A Vindication Of The Reasonableness Of Christianity (Hıristiyanlığın Akla Uygunluğunun Müdafaası) adlı eserini kaleme alır. Böylece John Edwards’ın ateistlik suçlamalarına cevap verir.¹³² Daha sonra devam eden eleştiriler sebebiyle “A second Vindication Of The Reasonableness Of Christianity (Hıristiyanlığın Akla Uygunluğunun İkinci Müdafaası)” eserini, John Edwards’ın kendisini Sosinyan olmakla suçlaması üzerine 1697 yılında yayımlar.¹³³

7- “A Letter To The Right Rev. Edward Lord Bishop Of Worcester (Worcester Başpiskoposu Edward’a Bir Mektup): Locke, John Edwards’la yaptığı karşılıklı

¹²⁸ Aaron, a.g.e., s. 38.

¹²⁹ Çetin, a.g.e., s. 25.

¹³⁰ Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, s. 11.

¹³¹ Dunn, a.g.e., s. 30.

¹³² Çetin, a.g.e., s. 25.

¹³³ Çetin, a.g.e., s. 25. Sosinyan (İngilizcesi Socinian) Hıristiyanlığın kutsal üçlemesini reddeden, İsanın kutsal ruh ve tanrı ile aynı tözden gelmediğini savunan anlayıştır. İsanın kutsal ruh ile tanrının değil St. Joseph’in oğlu olduğunu ve ölümünün insanlığın kurtuluşu için olmadığını kabul eder. Bu ifadeler ışığında sosinyanizm düşüncesinin daha dünyevi değerlendirmeler içeren bir yaklaşım olduğu göze çarpmaktadır. (Hugh Pope, “**Socianism**” **The Catholic Encyclopedia**, Cilt 14, Newyork:Robert Appleton Company, 1912, <http://www.newadvent.org/cathen/14113a.htm> . (03.11.2010).

eleştiriler sırasında, Başpiskopos Edward Stillingfleet 1696 yılında kendi eseri ile Locke'un İnsan Zihni Üzerine Bir Deneme'deki fikirlerini eleştirilmiştir. Başpiskoposun bu eleştirilerine cevap olarak ilki 1697'de olmak üzere aynı yıl ikinci ve 1699'da üçüncü cevabını yayımlamıştır.¹³⁴

Locke'un kimliğini gizlediği çalışmalarında kendini savunma kaygısı yoktur. Ancak kendi adıyla çıkardığı İnsan Zihni Üzerine Bir Deneme adlı eseri onun için hep ayrı bir yere sahiptir. Bu sebeple bu eserine yapılan eleştirileri hep savunma ihtiyacı hissederek cevaplamıştır. 1697 yılından 1700 yılına kadar bu eserini savunmuştur. Son olarak 1700 yılında hayattayken çıkan son (dördüncü) baskısında savunmasını da eklemiştir.¹³⁵

8- Ölümünden sonra "A Paraphrase And Notes On St. Paul's Epistles (St. Paul'ün Mektupları Üzerine Şerh Ve Notlar)": Bu eseri 1700–1704 yılları arasında yazmış, ancak yayımlanmadan kendisi ölmüştür.¹³⁶

9- "A Discourse Of Miracles (Mucizeler Üzerine Bir Konuşma)": 1701–1702 yıllarında yazılmıştır. Teolojik nitelikli başka bir çalışmasıdır. Ancak bu eser de ölümünden sonra yayımlanmıştır.¹³⁷

10- "An Examination Of Malebranche's Opinion Of Seeing All Things In God (Malebranche'in Her Şeyi Tanrıda Görme Düşüncesinin Bir Açıklaması)": Locke bu eserinde Malebranche'in "Recherche De La Verité" adlı eserindeki bazı düşünceleri eleştirmektedir. Bu eser Locke'un ölümünden kısa bir süre sonra yayımlanmıştır.¹³⁸

¹³⁴ Montuori, a.g.e., s. 178'den Çetin, a.g.e., s. 25–26.

¹³⁵ Dunn, a.g.e., s. 30–31.

¹³⁶ Aaron, a.g.e., s. 41 – 42.

¹³⁷ Çetin, a.g.e., s. 26.

¹³⁸ Aaron, a.g.e., s. 311.

11- “Some Familiar Letters Between Locke And Several Of His Friends (Locke ve Çeşitli Arkadaşları Arasında Yazılmış Bazı Bilinen Mektuplar)”: Bu eser ölümünden sonra 1708 yılında yayımlanmıştır.¹³⁹

12- “Essays Of The Law Of Nature (Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler)”: Bu eser 1954 yılında Lovelace Collection’da bulunan altı denemenin birleştirilmesi ile oluşmuştur. Bu denemeler, Locke’un din felsefesi hakkındaki fikirlerini içerir ve tabiat kanunu nasıl, ne derece bağlayıcıdır, bunları nasıl bilebiliriz sorularına cevap aramaktadır.¹⁴⁰ Eserin tahminen 1663–64 yılları arasında Locke tarafından kaleme alındığı sanılmaktadır.¹⁴¹

Eserlerinin ortak noktası, kullanılan dilin kolayca anlaşılabilir ve açık ifadeler taşımasıdır. Çalışmalarında alıntılarla inandırıcılık yerine rasyonel bir değerlendirme ile kanıtlamayı tercih etmektedir.¹⁴² Aydınlanma dilinin öğeleri olan didaktik ve öğretici, vesayetçi ve filantropik ifadeleri kullanır.¹⁴³ Locke’un bilgi öğretisiyle ön plana çıkması ve ampirizmle özdeşleştirilmesi onun diğer alanlardaki fikirlerini gölgede bırakmıştır. Bu sebeple onun felsefesi çoğu zaman yanlış anlaşılabilir ve kavranamamıştır.¹⁴⁴

D. Aydınlanma Felsefesi ve John Locke

Aydınlanma Çağı 17. yüzyılın ikinci yarısı – kimi yazarlara göre 18. yüzyıla kadar olan bu süre akıl çağı olarak kabul edilir – ile 18. yüzyılda gerçekleşen ve sonuçları itibariyle hem Avrupa’nın pek çok yerinde hem de Amerika’da etkili

¹³⁹ Çetin, a.g.e., s. 27.

¹⁴⁰ Çetin, a.g.e., s. 27.

¹⁴¹ Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, s. 13.

¹⁴² Aaron, a.g.e., s. 45 – 46.

¹⁴³ Reinhart Koselleck, **Kavramlar Tarihi Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatik Üzerine Araştırmalar**, çev. Atilla Dirim, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 322.

¹⁴⁴ Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, s. 14.

olan, İngiliz devrimiyle başlayıp Fransız devrimiyle biten bir dönem ve felsefi bir harekettir.¹⁴⁵

Yeni Çağın düşünsel gelişmeleri, toplumsal değişim ve ihtiyaçların paralelinde gerçekleşmiştir. Mevcut düzen yeniliklerin önünü tıkamış ve bu durum toplumun yükselen burjuva sınıfına ayak bağı olmuştur.

Kilisenin ait olduğu ortaçağın düşünce yapısı; eşitsiz, imana dayalı, ikiyüzlü bir kültür ve ideolojiye sahiptir. Eşitsiz olmasının sebebi, köleliği kabul etmesi ve tabiatı; Tanrı, melekler, insanlar ve hayvanlar olarak sıralamasıdır. İmana dayalı “öte dünyacı” bir karaktere sahiptir çünkü “eşitsizliğin getirmiş olduğu huzursuz düzenin sorunları öte dünyada çözülecektir” şeklinde bir açıklama ile kendini meşrulaştırmıştır. İkiyüzlüdür çünkü maddi değerler yönetici sınıfa bol bol dağıtılırken, halka manevi değerler yüceltilerek yoksulluğa katlanılması öğütlenmiştir.¹⁴⁶ Bu anlayışta insanın akılcılığı yoktur. Onun yerine düşünen bir toplum vardır ve insan için toplum ve kültürü mutlak doğrudur. Buna hizmet ederek yüceleceğine inanır.¹⁴⁷

Kapitalist Burjuva Ekonomisinin gelişmesiyle birlikte yeni bir düşünce anlayışı ve bu düşüncenin kurgulandığı yeni bir kültür ortaya çıkmıştır. Bu yeni kültür sırasıyla Hümanizma, Rönesans, Reform ve son olarak Aydınlanma hareketleriyle kendi kimliğini oluşturmuştur. Aydınlanma düşüncesi ile bu anlayış meyvesini vermeye başlamıştır. Böylece laik, bilimsel, demokratik, bu dünyacı anlayışları içinde ihtiva eden yeni bir kültür doğmuştur.¹⁴⁸ Gelişen bilim ve sanayi yarar gözetmek üzerine kurulurken felsefe de geçmişte meraktan kaynaklanan varlığını artık fayda sağlamak üzerine kurmuştur. Ortaçağ'da kaba toplumsallığın

¹⁴⁵ Ahmet Çiğdem, **Aydınlanma Düşüncesi**, 6. b. , İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 13.

¹⁴⁶ Alaeddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi Tarih Öncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş**, 11. b. , Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2004, s. 289.

¹⁴⁷ Jose Ortega y Gasset, **Tarihsel Bunalım ve İnsan**, 2.b., İstanbul:Metis Yayınları, Ekim 1998, s. 67.

¹⁴⁸ Alaeddin Şenel, a.g.e., s. 289–290.

boğduğu birey artık böylece adım adım özgür birey olma fikrine ulaşmaktadır.¹⁴⁹ Bu ifadeler ışığında, Aydınlanma düşüncesine neden burjuva ideolojisi dendiği daha net anlaşılmaktadır. Ortaçağın hâkim öte dünyacı ideolojisi, meşruluğunu iman ve metafizik kavramlarla sağlayabilmiştir. Bu düşünce yapısı yeni hâkim sınıfın doğuşuyla meydana gelecek yeni düzene uygun bir yapıya sahip değildir. Bu sebeple yükselen burjuva sınıfı, dünyevi nitelikleri olan yeni bir anlayış oluşturarak kendi değerlerini meşrulaştırma ihtiyacı duymuştur. Eski düzeni ve kültürü sağlayan en büyük güç olan kilise ile mücadeleye girmişlerdir. Aydınlanma düşünürleri öncelikle kilisenin imtiyazlı konumu başta olmak üzere, bu mücadelenin doğal bir uzantısı olarak patriarşizme yani mutlak monarşiye karşı da mücadele etmişlerdir. Alışıla gelmiş olan kavramları akıl aracılığı ile yeniden yorumlamaya girişmişlerdir.

Aydınlanma düşünürleri genel olarak Descartes'ın Tanrının varlığını dahi sorgulayan fikirlerine katılmazlar. Newton bu anlamda din ve bilimin arasında bir çatışmanın olamayacağını savunur. Ateizm bu düşünürler arasında dar bir zümrenin düşüncesidir. Genel dini düşünce deizmdir. Deizm kendini Diderot ve Voltaire gibi filozoflarda gösterir.¹⁵⁰

Deistler için tanrı fikri “watchmaker god (saatçi Tanrı)” şeklindedir. Saatçi saati nasıl imal ediyor ve artık o saat kendi kendine işliyorsa, Tanrı da kâinatı aynı şekilde belli kurallara göre yaratmıştır. Tanrı artık kendi işleyişine bırakmıştır ve ona müdahale etmez.¹⁵¹

Akılcılık kavramı özellikle 17. yüzyıl ve 18. yüzyılda genellikle kilise ve din karşıtı bakışa sahip serbest düşünürler için kullanılan bir anlam kazanmıştır.

¹⁴⁹ Afşar Timuçin ve Ali Timuçin, **50 Soruda Aydınlanma**, İstanbul: Bilim ve Gelecek Kitaplığı, Mart 2010.

¹⁵⁰ Süleyman Seyfi Ögün, **Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik**, İstanbul: Alfa Basım Yayım, Nisan 2000, s. 1-2.

¹⁵¹ Fehmi Baykan, **Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar**, İstanbul: Kaknüs Yayınları, Aralık 2000, s. 117.

Akılcılık bu dönemde tanrı tanımazlık sıfatı olarak kullanılabilen bir ifade halini almış olsa da felsefi anlamda akılcılık ve seküler anlamda akılcılık farklıdır. Seküler anlamda akılcı bir düşünür felsefi anlamda akılcı olmayabilir (J. S. Mill bu duruma örnek gösterilebilir). Genel olarak akılcı düşünürler, Tanrının varlığını yadsımayı veya kuşku duymayı düşünmemişlerdir. Hatta pek çok akılcı düşünür, Tanrıyı düşüncelerinin merkezine oturtmuştur.¹⁵²

Onlar için geçerli olan doğada bulunan tanrısal iyilik ilkesidir. Bu sebeple katolisizmin ilk günah düşüncesi gibi inanışları reddederler. İnsan da doğanın bir parçasıdır. İnsan dâhil olduğu doğanın düzenini; gözlem, algı ve duyum gibi yetileriyle öğrenebilir. Onlar için insanın esenliği burada yatmaktadır. Voltaire'in de belirttiği gibi doğanın muhtemel düzeni sabit ve değişmezdir. Doğanın parçası olan insan da bu sebeple doğuştan iyidir. Doğa dininin ve bu dinin sosyal ve politik yaklaşımının takip ettiği ahlak anlayışı, tarihsel birikimlerin oluşturduğu doğa dışı eğilimlerin sonucu şekillenen dar görüşlülüğü ve düşmanlıkları ortadan kaldıracaktır.¹⁵³

Böylece doğadan, insanların oluşturdukları yapıların mükemmelliğe doğru ulaşabileceğinin mümkün olması inancı ile bunun başarılmasını sağlayacak ilkeler çıkartma düşüncesi vurgulanmıştır. En önemli aracı ise insan aklıdır.¹⁵⁴

Üç önemli değişim sayesinde bu sentez meydana gelmiştir. Bu yaklaşımlardan ilki Descartes ve Bacon tarafından ortaya konan, mevcut kanıları ve inanışları reddeden ve sorgulayan yeni bir mantık yönteminin ortaya çıkmasıdır. Bu mantık “her türlü problemi incelemek üzere parçalara ayırma” ve “en basit olanı ile başlayıp en karmaşık bilgiye ulaşıncaya kadar, düşünceleri bir sıra halinde örgütlemek” olmuştur. İkinci değişim Newton'un ifade ettiği, “insan ve doğanın incelenmesinde bu akılcı yaklaşımın kullanılması halinde, insanın

¹⁵² John Cottingham, **Akılcılık**, çev. Bülent Gözkan, İstanbul:Doruk Yayıncılık, 2003, s. 10.

¹⁵³ Ögün, a.g.e., s. 2 – 3.

¹⁵⁴ Lee, a.g.e., s. 252.

gelecekteki gelişimi konusunda belli başlı ilkelerin temel yasalar şeklinde ortaya çıkacağına dair inanın belirmesi” olmuştur. Üçüncü ve son değişim ise elde edilen bu temel yasaların mantıkla aydınlatılabilmesi için başlangıç noktası olarak kullanılan kimi öngörülerin doğuşudur. Bu düşünceyi başta Locke olmak üzere Spinoza ve Bayle geliştirmiştir.¹⁵⁵

Aydınlanma tüm bu ifadeler ışığında kısaca özetlenecek olursa, “Aydınlanma, insanın düşünme ve değerlemede din ve geleneklere bağlı kalmaktan kurtulup kendi aklı, kendi görgüleri ile hayatını aydınlatmaya girişmesidir” diyebiliriz.¹⁵⁶

Aydınlanma çağı İngiltere’de ampirik karakteriyle ortaya çıkmış olsa da 18. yüzyılda kendine merkez olarak Fransa’yı seçmiş ve burada daha çok rasyonalist bir karaktere bürünmüştür.¹⁵⁷ Fransız düşünürleri İngiliz aydınlanmasının önemli isimleri olan Locke ve Newton’dan büyük ölçüde etkilenmişlerdir. Özellikle Locke’un ampirizmi kabul görmüştür. Fransız aydınlanmasının felsefesi, Hume’un insan bilimi olarak adlandırdığı kavramı geliştirmeye yönelik bir girişim olarak nitelendirilebilir.¹⁵⁸

Belirtmek gerekir ki bu çağın aydınlanmacı düşünürleri kendi aralarında da büyük tartışmalar yaşamışlardır. Örnek olarak Montesquieu’nun “devlet rejiminde üç ilkesi” aydınlanmacı düşünürler tarafından çok eleştiri almıştır.¹⁵⁹ Bu durumu daha iyi anlayabilmek için aydınlanma düşüncesinin kavramları ve aktörlerinin özelliklerini ortaya koymak gerekir.

¹⁵⁵ Lee, a.g.e., s. 252–253.

¹⁵⁶ Gökberk, a.g.e., s. 289.

¹⁵⁷ Lee, a.g.e., s. 254 ; Gökberk, a.g.e., s. 293.

¹⁵⁸ Frederick Copleston, **Copleston Felsefe Tarihi Modern Felsefe Fransız Aydınlanmasından Kant’a**, cilt 7 bölüm 1. çev. Aziz Yardımlı, 3.b., İstanbul: İdea Yayınevi, 2004, s.14-16.

¹⁵⁹ Server Tanilli, **Dünyayı Değiştiren 10 Yıl Fransız Devrimi Üstüne (1789-1799)**, 4.b., İstanbul:Adam Yayınları, Ekim 2004, s. 53.

Aydınlanma kavramı tamamlayıcı ve karşıt kavramlar eşliğinde var olmuştur. Aydınlanma çağına; eleştiri çağı, aklın çağı daha sonraki dönemlerde özgürleşme, sekülerleşme, kurtuluş, öz belirlenim, Max Weber'in ifadesiyle büyüsüzleştirme çağı gibi benzer tamamlayıcı kavramlar eşlik etmiştir. Aynı zamanda romantik, karanlık, reaksiyon, din gibi değişken ve esnek karşıt kavramlar olmuştur. Dinden kastedilen özellikle vahiy inancı olmuştur. Politik alandaysa karşıt kavramlar; despotizm, tiranizm, reform blokajı, mahcuriyet ve vasilik olmuştur. Aydınlanma kavramı kendi içinde de ekollere bölünmüştür. Bunları kısaca sayarsak; rasyonalistler, ampirikler, materyalistler, sensüalistler, ateistlerdir. Aydınlanmacılar aynı zamanda sosyal tabaka olarak da büyük farklılıklar taşımışlardır.¹⁶⁰

Aydınlanma ilerleyen süreçte Alman ve Avusturya aydınlanmaları gibi bölgesel yeni modeller yaratmıştır. Ancak etkilediği alan bu kadar fazla olmasına rağmen, toplumun büyük kesimine ulaşmayı başaramamıştır. Bu durumu en iyi Voltaire ifade eder: "İnsan ırkının düşünen bölümünü yani yüz binde birini" etkilemiştir. Voltaire bu sözlerinde bir bakıma haklı gibidir. Aydınlanmanın hitap ettiği kısım gerçekten küçük bir gruptur ve bu durum aydınlanmanın en büyük zaafı olmuştur. Mantığı temel alan her felsefe gibi, inanç ve duyguları temel alan anlayışların sahip olduğu avantajlardan yoksundur. Kaldı ki aydınlanma, yapısı gereği sorgulayıcı özelliği sebebiyle kendisinin de sorgulanmasına yol açacak fikir akımlarını beslemiştir. Elde edilen somut gelişmeler akılcılığın asıl savunduğu insanlığın gelişimi düşüncesini arka plana atmış ve taşıdığı misyonu önemsizleştirmiştir. Hume, insan aklının "ahlaki açıdan nötr" olduğu düşüncesini ileri sürerek deneyim ve tutkuların asıl belirleyiciler olduğunu ileri sürmüştür.¹⁶¹

Akılcılığın hâkim olduğu düşünce hayatının sona ermesi ile ortaya çıkan boşluğu manevi değerlere sahip bir düşüncenin alacağı aşikârdır. Bu durumda

¹⁶⁰ Koselleck, a.g.e., s. 326-327.

¹⁶¹ Lee, a.g.e., s. 256-257.

ortaya çıkan en büyük korku ise tekrar dinin hayata hâkim olabileceği bir dünya görüşü olmuştur. Bu duruma yönelik bazı gelişmeler 18. yüzyılın sonlarına doğru kendini göstermiş olsa da bu değişim din yönünde değil asıl olarak romantizm yönünde gerçekleşmiştir.¹⁶²

Akılcılığın başlattığı yeni düşünce anlayışı ve zihinlere armağan ettiği özgürlüğün insanlığa kazanımı büyük olmuştur. Modernitenin temellerini atmış ve özgür düşünce yaşamı için kilisenin gücünü kırmıştır. Böylece gerekli altyapıyı sağlamıştır. Daha sonraki pek çok akım aydınlanmanın etkisinde gelişmiş ve farklı yorumlamalar olarak kendini göstermiştir.¹⁶³

1. İnanç ve Hoşgörü Kavramları Bağlamında Aydınlanma Düşüncesi

Aydınlanma düşüncesinin en temel mücadelesi, Katolik Kilisesi ile fikir çatışması yaşarken ortaya attığı ve kabul ettirdiği hoşgörü ilkesinde yatmaktadır. Böylece kilise hakiki manevi güçlerine geri dönmüş, dünyevilikten uzaklaşmıştır.¹⁶⁴

Hoşgörü anlayışı ilk kez batı siyaset felsefesinde Katolikler ve Protestanlar arasında meydana gelen din savaşları sonrasında ortaya atılmıştır. Tek bir inancı

¹⁶² Lee, a.g.e., s. 257.

¹⁶³ Rousseau'yu değerlendirmemin, ifadelerimi netleştireceği kanısındayım. Rousseau pek çok kaynakta aydınlanmacı bir düşünür olarak ifade edilmiş olsa da pek çok yönden romantizme ait bir düşünürdür. Rousseau, Locke gibi insan doğasının iyilik olduğunu savunmuştur. Ancak Rousseau'nun aydınlanmacılardan farkı "Toplum Sözleşmesi" eserinde kendini net bir şekilde göstermektedir. Rousseau'ya göre insanlığın oluşturduğu karmaşık ve doğadan farklılaşmış düzen, insanın inancını ve erdemlerini yok etmiştir. Şehirleri "insan ırkının batakhaneleri" olarak tanımlaması, insanlığın elde ettiği maddi ilerlemelere olan nefretini ifade etmektedir. Oysa bu ifade aydınlanmanın en önemli inançlarından birine yapılmış bir saldırı niteliği taşımaktadır. Buna cevaben Voltaire ona yazdığı mektupta, "...insanın dört ayak üstünde yürüyesi geliyor. Ama ben en azından altmış yıldan beri emekleme huyumu kaybettim ve tekrar kazanmam da pek mümkün değil" şeklinde cevap vererek insanlığın gelişimine yüz çevirmesi sebebiyle bir eleştiride bulunmuştur. Anlaşıldığı kadarıyla Voltaire Rousseau'nun doğal iyilik arayışını, aydınlanmanın sulandırılmış bir şekli olarak görmüştür. Rousseau doğal iyilik düşüncesiyle aslında mantıkçı görüşlerin hâkimiyetini kırmayı amaçlamıştır. Rousseau bu düşüncesini, "Mantık denilen şeyin, herkesin kendi çıkarlarını gözetmesini sağlayan bir takım hesaplardan başka bir şey olduğunu sanmıyorum" şeklinde ifade etmiştir. (Lee, a.g.e., s. 256–258).

¹⁶⁴ Koselleck, a.g.e., s. 353.

ve kilisenin tasarladığı vicdan algısı dayatmasını reddetmiştir. Ortak din yerine hoşgörünün hâkim olduğu inanç dünyasında yaşamı savunmuş bir anlayıştır.¹⁶⁵

Hoşgörü düşüncesini savunanlar için Tanrıya itaat, vicdana itaat etmekle birdir. Vicdan, Tanrının kendine ayırdığı mahrem bir yerdir ve oraya müdahale etmeye çalışmak büyük bir günahdır.¹⁶⁶ Bu nedenle aydınlanma düşünürleri dini kurumlara dolayısıyla dinin kendisine ve politik gücüne karşı bir tutum almışlardır. Dine karşı çıkmış ve onu bilgisizlik, korkunun ürünü, ilerlemenin düşmanı ve gerçek ahlaka karşı bir önyargı olarak değerlendirmişlerdir.¹⁶⁷ Hangi gelenekten olursa olsun, aydınlanma düşünürleri kiliselerin sahip olduğu kurumsal ve yasal imtiyazları reddetmişlerdir.¹⁶⁸

Sonuç olarak aydınlanmanın temel amacı özgürlüğünü, bağımsızlığını ve özerkliğini talep eden bireyi ortaya çıkarmaktır. Bu nedenle kurumsallaşmış din ve kiliselerin, tarikat ve cemaatlerin imtiyazlı konumlarını ortadan kaldırması gerekmiştir. Bu durum gerçekleşirse ortaya çıkacak yeni düzenin politik yapısının nasıl olması gerektiği sorusu sorulmaya başlanmıştır. Kilisenin, çelişkili dogmalarını devlet nezdinde kabul ettiren gücünden kopma ile geleneksel iktidar düzeni de yerle bir olacaktır.¹⁶⁹

Dinin siyasallaşmasına meydan okumak, aydınlanmanın dindar ruhuna aykırı değildir. Sorun, din üzerine kurulu bir dünya görüşünde aklın yerini belirlemek yerine, akla dayalı bir dünya görüşünde dinin yerini belirlemek haline almıştır.¹⁷⁰ Böylece hoşgörünün getirdiği cevap, dinin emir olmaktan çıkarak kişinin isteğine bağlı olarak kendisinin yaşamak isteyeceği bir ihtiyaç olmuştur.

¹⁶⁵ Ahmet Cevizci, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, 6.b., İstanbul: Paradigma Yayıncılık, Kasım 2005, s. 850.

¹⁶⁶ Philippe Raynard ve Stephane Rials (der.) , **Siyaset Felsefesi Sözlüğü**, çev. İsmail Yerguz ve diğerleri, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 381.

¹⁶⁷ Copleston, **Copleston Felsefe Tarihi Modern Felsefe Fransız Aydınlanmasından Kant'a**, s. 12.

¹⁶⁸ Koselleck, a.g.e., s. 355.

¹⁶⁹ Koselleck, a.g.e., s. 356-357.

¹⁷⁰ Lucien Goldmann, **Aydınlanma Felsefesi**, çev. Emre Arslan, Ankara: Doruk Yayıncılık, Şubat 1999, s. 79.

Buna paralel olarak vicdan, kişinin Tanrı ile baş başa kaldığı mahremiyeti halini almıştır.

Sonuç olarak Aydınlanma düşünürlerinin bu görüşleri, günümüz iktidar-din-toplum ilişkilerini şekillendirecek etkiler doğurmuştur. Bu etkiler uzun mücadelelerin yaşandığı bir süreç sonucunda günümüzdeki siyasi sosyal yapılanmaları ve din anlayışı şeklini almıştır. Bu süreçte dine karşı bireyin vicdan özgürlüğü vurgusu günümüz özgürlükçü düşüncesinin ve kurumlarının da temelini atmıştır.¹⁷¹

2. John Locke'un Aydınlanmadaki Rolü¹⁷²

Locke'un İnsan Zihni Üzerine Bir Deneme adlı eseri 1690 yılında yayımlandığında, aydınlanma çağının ana kaynaklarından biri haline gelmiştir.¹⁷³ Locke her ne kadar Descartes'dan etkilenmiş olsa da bu eserinde rasyonalizme karşı çıkmıştır. Locke matematiğin, bilginin tümü için bir ideal olduğu fikrine katılmaz.¹⁷⁴ Kendisi zihinde doğuştan düşünceler bulunmadığını savunur ve deneyime bağlı bilgi anlayışını öne sürer.¹⁷⁵ Locke'un ifade ettiği insanın doğuştan bilgilere sahip olmadığı savı, din ve ahlak için önemli bir yeniliktir.¹⁷⁶ Kendisi bir ampiristtir. Bilginin kaynağı ve bu bilginin edinilmesinin yolu onun için

¹⁷¹ Fikret Çelik, "Bir Aydınlanma Düşüncesi Olarak Laiklik", **Liberal Düşünce Dergisi**, No: 37, Kış 2005, s.107.

¹⁷² Bu bölümde Locke'un temel yaklaşımını ele alarak sonraki bölümlere bir giriş niteliğinde olması amacıyla kısaca değineceğim.

¹⁷³ Philippe Raynard ve Stephane Rials (der.) , a.g.e., s. 542.

¹⁷⁴ John Locke, **İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme**, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, Mart 2004, s. 10–11.

¹⁷⁵ Cevizci, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, s. 1083.

¹⁷⁶ Thomson, a.g.e., s. 88.

deney ve beş duyu ile elde edinilen verilerdir.¹⁷⁷ Locke aynı zamanda Leibniz tarafından Gassendici olarak değerlendirilmiştir. İnsan zihninin “tabula rasa” olarak değerlendirilmesi, Locke’un ifadesi ile ak kâğıt veya boş oda benzetmeleri ile aynıdır.¹⁷⁸

Kendisi 17. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış bir düşünür olsa da düşüncelerinin ileriliği ve niteliği, kendisinin 18. yüzyıl Aydınlanma Çağı düşünürleri arasında yer almasına sebep olmuştur. Locke bir anlamda “burjuva felsefesinin” ve ampirizmin temellerini atarak bunu başarmıştır.¹⁷⁹

Locke, Newton’un ortaya çıkarmış olduğu yeni evren ve bilim anlayışını, bilgi ve toplum teorisini oluşturarak desteklemiştir. Anglo-Sakson ve Amerikan aydınlanmalarını başlatan önemli bir düşünürdür.¹⁸⁰ Politika felsefesinde teokrasi ve döneminin mutlak monarşileri ile mücadele eder. Karşı çıkışında öne sürmüştüğü itirazlarını, kendisinin ortaya koyduğu bilgi kuramıyla temellendirir. Ancak bilgi kuramında döneminin rasyonalizminden farklılaşarak zihni boş bir levha olarak değerlendirir. Bu çerçevede aklın doğuştan getirdiği hiçbir ilke olmadığını savunarak kendi politika felsefesini temellendirir.¹⁸¹ Böylece aklın deneyimlerle edinemediği kısaca test edemeyeceği sınırlamalardan özgür olma iddiası modern dünyayı kuran iddiası olmuştur.¹⁸² Böylece sınırlı iktidar ve sorumlu devlet anlayışını ortaya koymuştur.¹⁸³ Voltaire sayesinde fikirleri Fransa’ya ulaşmış, kiliseye karşı eleştirilerinin temeli ve monarkın gücünü sınırlamak isteyen kişilerin kılavuzu olmuştur.¹⁸⁴ Maddi koşulları göz önünde tutarak bu koşulları iyileştirmenin, toplumun ahlakını; çocukluktan itibaren verilen iyi bir eğitimin –

¹⁷⁷ Karamanoğlu, a.g.e., s. 24–25.

¹⁷⁸ Locke, , **İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme**, s. 12.

¹⁷⁹ Şenel, a.g.e., s. 334–335.

¹⁸⁰ Çiğdem, a.g.e., s. 62.

¹⁸¹ Cevizci, **On Yedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi**, s. 266–268.

¹⁸² Kenneth Minogue, **Siyaset ve Despotizm**, çev. Ünal Gündoğan, Ankara; Liberte Yayınları, Ekim 2002, s.94.

¹⁸³ Frederick G. Whelan, “Political Theory of the Renaissance and Enlightenment”, **Handbook of Political Philosophy**, Gerald F. Gaus ve Chandran Kukathas (ed.), Londra; Sage Publications, 2004, s. 359 – 360.

¹⁸⁴ Cevizci, a.g.e., s. 327.

kendisi bu konuda yeni bir eğitim anlayışı oluşturmuştur – akıl dışı insan davranışlarını ortadan kaldıracığı düşüncesi Fransız aydınlanmasında vurgulanmıştır.¹⁸⁵

Locke'un dinsel olandan da kopamaması metafizik yönünü gösterir.¹⁸⁶ Kendisi dindar biridir ancak aşırılıktan ve aklın dışındaki sağduyu içermeyen inanıştan uzaktır. İlimli bir metafizik anlayışa sahiptir. Ancak bu inançlarını aklın yargısına bağlamıştır.¹⁸⁷ Dinin vurguladığı gerçek ahlak anlayışının akıl ile çatışma içinde olamayacağını savunmuş ve bu sebeple mezhepler arasındaki çatışmalara şiddetle karşı çıkmıştır. Gerçek anlamda akıl ile yargılanacak olan Hıristiyanlık inancı, dini hoşgörüyü engelleyecek bir niteliğe sahip değildir.¹⁸⁸ Bu bakımdan kendisi dini hoşgörünün erken savunucularından biri olmuştur.¹⁸⁹ Locke'un temel savını kendi ifadesiyle "Herkes selameti nasıl bulmak isterse öyle bulsun" şeklinde özetlenebilir.¹⁹⁰

¹⁸⁵ Çiğdem, a.g.e., s. 64.

¹⁸⁶ Ali Timuçin, **John Locke'un Siyaset Anlayışı**, s. 9.

¹⁸⁷ Copleston, **Copleston Felsefe Tarihi Hobbes Locke**, s. 78.

¹⁸⁸ Cevizci, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, s. 1085-1086.

¹⁸⁹ Copleston, **Copleston Felsefe Tarihi Hobbes Locke**, s. 78.

¹⁹⁰ Koselleck, a.g.e., s. 356.

İKİNCİ BÖLÜM

LOCKE'DA DOĞA DURUMU VE TOPLUM SÖZLEŞMESİ KURAMI

A. Doğa Durumu

Sözleşmecî Liberalizm düşünürleri devletin geçmişten gelen paternal iktidar anlayışını –kilise ve dogmalarını– reddetmişler ve bu anlayışa karşı bireyin akli ve bu aklın iradesinin sonucu olarak ortaya çıkan rıza ile oluşan yeni bir devlet anlayışında hemfikir olmuşlardır. Bu durum “devletin meşruiyet kaynağı nedir?” sorusunu ortaya çıkarmıştır.

Devletin meşruiyetinin sorgulanmasındaki amaç, devletin pozitif hukuku ve uygulamalarındaki moral sınırlarını belirlemektir.¹⁹¹ İnsan aklının her zaman var olduğu gerçeği, devletin de rasyonel bir temelde kurulmasının kaçınılmaz olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu durumda “devletin meşruiyetinin kaynağı nedir?” sorusu cevaplanması gereken ilk adım olmaktadır. Bu amaçla devletin meşruiyetini temellendirmek devletin kaynağını araştırmakla başlar.¹⁹²

Bu kaynağı sözleşmecî kuram düşünürleri doğada henüz hiçbir siyasi otoritenin olmadığı bir ortamı düşünerek bir doğa hali olarak ifade edebileceğimiz farazi bir durum tasavvur ederek temellendirirler. Herkes kendini korumak konusunda kendi başınadır. Onun adına bu sorumluluğu kimse yerine getirmeyi üstlenmemiş ve bu güvensiz durumda yeryüzündeki hiçbir otoriteye boyun eğme zorunluluğu yoktur.

Teorik olarak ifade edilen bu durum farklı yorumlamalarla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu durum her düşünür tarafından farklı yorumlanmış olsa da kaçınılmaz olan insanların bir sözleşme ile bir arada yaşamaya karar vermesi ve bu sürecin sonunda devleti oluşturmasıdır. Hobbes, Locke, Rousseau ve Kant gibi düşünürler bu sürece farklı anlayışlar getirmişlerdir. Ancak temellendirdikleri devlet öncesi dönemin yani insanın doğa durumundan gelen kaygılarıyla devlete yöneldiği kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözleşme kuramının bu teorisi her zaman eleştirilmiş ve farazi ve gerçeklikten uzak olduğu gerekçesiyle reddedilmiş olsa da bu düşünürlerin doğa durumu konusunda onun gerçekliği gibi bir kaygıları olduğu söylenemez.¹⁹³

Doğa durumunu, sözleşme kuramı düşünürleri felsefi ve ahlaki düşüncelerini ileri sürerken bu düşüncelerini temellendirecekleri bir araç olarak

¹⁹¹ Neşet Toku, **John Locke ve Siyaset Felsefesi**, Ankara; Liberte Yayınları, Mart 2003, s. 54 -55.

¹⁹² Toku, a.g.e., s. 55.

¹⁹³ Will Kymlicka, **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, çev. Ebru Kılıç, İstanbul; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Nisan 2004, s. 84.

kullanmışlardır.¹⁹⁴ Doğa durumu, ulaşılmak istenen toplum düzeninin kodlarını içermektedir ancak pek çok eksikliği de içinde barındırır. Toplum durumunda, doğa durumunda bulunan bazı özellikler tekrar yorumlanarak ve yeniden kurularak toplum yaşamına uygun hale getirilmek istenmiştir. Bu durumda ortaya çıkan sonuç; doğa durumu doğallığı ifade ederken, toplum durumu ve dolayısıyla devlet, yapaydır. Yani devlet ve toplum doğa durumundan yeniden üretilerek oluşturulmuş bir dönüşümün yapay sonucudur. Bu yapay durum nasıl oluşur? Bu soruya düşünürler farklı cevaplar vermiştir. Hobbes doğa durumunun düzensiz olduğunu, Locke ve Rousseau ise düzenin bozulmuş olmasını sebep gösterir.¹⁹⁵ Bu fark önemlidir. Bu soruya verilen cevaplar aslında sözleşme kuramı düşünürlerinin insan ve ahlak anlayışlarındaki farklılıklarının en somut örneklerini ortaya çıkarmaktadırlar.

İfade edilenler ışığında bakacak olursak asıl amaç, aydınlanma düşüncesinin temel parametreleri olarak adlandırabileceğimiz akıl, birey ve özgürlük¹⁹⁶ kavramlarını içeren yeni bir anlayışın egemen olacağı böylece siyasal meşruiyetin filizleneceği yeni bir ahlak anlayışının oluşmasıdır. Bu ahlak anlayışının oluşması ile kilisenin toplum üstündeki hâkimiyeti ve olgulara karşı iyi – kötü, doğru – yanlış, ahlaki – gayri ahlaki, adil – adaletsiz gibi yargılama yetkesinin elinden alınması amaçlanmıştır. Böylece bu güç tamamen bireylerin eline geçecek ve insan akli ile doğa durumunda bulunan gizli kodlar ideal ahlak ve toplumun oluşumu için yeni bir anlayış ortaya çıkacaktır. Bu amaçla Hobbes ve Locke, doğal haklar öğretileriyle Tanrıyı devre dışı bırakarak onun dahi

¹⁹⁴ Richard Peters, “John Locke”, Maurice Cranston (ed.), **Batı Dünyasında Siyaset Felsefeleri**, çev. Nejat Muallimoğlu, İstanbul; Avcıol Basım Yayın, 2010, s. 67.

¹⁹⁵ Louis Althusser, **Politika ve Tarih: Montesquieu – Rousseau**, çev. Alaeddin Şenel ve Ömür Sezgin, Ankara; Verso Yayınları, 1987, s. 12 – 14’den Fahri Bakırcı, a.g.e., s. 1 – 2.

¹⁹⁶ Vahap Coşkun, **İnsan Hakları Liberal Açından Bir Tahlil**, Ankara; Liberte Yayınları, Kasım 2006, s. 73 – 74.

uyuması gerektiğini savunacakları bir ahlak anlayışı ortaya koyma iddiasında olmuşlardır.¹⁹⁷

Bu durumda aynı akla sahip olan insanların temel haklara da sahip olması insanların ahlak bakımından eşit bireyler olduklarının kabulünü kaçınılmaz kılmıştır. Bu durumda döneminin anlayışına karşı en büyük değişimin temel savı bu kabul olur. Bu savın temel iddiası hiç kimsenin doğuştan başka birinin isteklerine bağımlı olmadığı, hiç birimizin dünyaya bir başkasının malı ya da uyruğu olarak gelmediğidir. Böylece herkes eşit ve hür doğar şeklinde bir sonuç ortaya koyar. İşte bu anlayış, doğa durumunda yaşatılarak devletin yapay varlığına kadar uzanır. Ortaya konan bu yeni ahlaki sav ile aydınlanmanın temel siyasi meşruiyet anlayışı şekillenmeye başlar.¹⁹⁸ Otorite figürü olarak kilisenin ve incilin meşruiyet kaynağı olduğu otorite anlayışına karşı çıkılarak, yerine tabiat ve aklın otoritesi konmuş ve tüm meşruiyet anlayışı bu temel üzerine kurulmuştur.¹⁹⁹ Bu anlayışın sonucu olarak Locke, siyasal düzenlemelerin kutsal yasalarla yapılmasını değil, sözleşme ya da rıza mefhumları üzerine kurulan insan aklı ve becerisi temelinde tesis edilen bu dünyacı bir yaklaşımı savunmuştur.²⁰⁰

Eski otorite anlayışının yıkılması ile ortaya çıkan sonuç, devletin tabii bir şekilde gelişmiş organik bir bütün olmadığıdır.²⁰¹ Bu suni oluşum ancak belli amaçlar için var olduğunda anlamlıdır. Bu nihai amaç ise asıl tartışma konusu olmakla birlikte bu amacı genel bir çerçeve içinde ifade etmek gerekirse; suni olan toplum hayatını sürdürülebilir kılmak olarak ifade edebiliriz.

Fakat Locke ve diğer sözleşme kuramcıları, dönemlerinde meydana gelen mezhep çatışmaları ve iç savaşların sorumlusu olarak mevcut otorite anlayışını

¹⁹⁷Cemal Bali Akal, **Sivil Toplumun Tanrısı**, İstanbul; Engin Yayıncılık, 1995, s. 116'dan Coşkun, a.g.e., s. 74.

¹⁹⁸ Kymlicka, a.g.e., s. 85.

¹⁹⁹ Çiğdem, a.g.e., s. 18 – 19.

²⁰⁰ Hughes, a.g.e., s. 71.

²⁰¹ Peters, a.g.e., s. 67.

görmüşler ve toplum halinde yaşamayı sürdürülebilir kılmayı başaramayan devletin yerine, yeni ve o günün değişen ihtiyaçlarına daha çok cevap verebilecek yeni bir devlet ve dolayısıyla meşruiyet anlayışını ortaya koymaya çalışmışlardır.

Bu amaçla sözleşmeci düşünürler ikinci plana itilmiş olan bireyi ön plana çıkararak rasyonalist karakterli bir sözleşme anlayışı geliştirmişlerdir.²⁰² Bu teorilerin, genellikle kademeli olarak oluştuğu kabul edilmiştir. İlk aşamada insanların kendi aralarında birleşerek toplumu oluşturması ve ikinci aşamada ise devletin varlığını meydana getiren bireylerle yönetimin karşılıklı ilişkilerini düzenleyen sözleşmenin yapılmasıdır.²⁰³ Böylece devletin pozitif yasaları üzerinde sınırlayıcı bir doğa yasası anlayışı ve doğal ahlak anlayışı hâkim kılınmış olur. Devletin meşruiyeti ancak bu hâkim yasalarla uyumlu olduğu sürece var olabilir.²⁰⁴

Genel olarak çerçevesinin çizildiği bu bölümde Locke için devletin meşruiyet kaynağı olarak gördüğü sözleşme kuramında devlet öncesi doğa durumu ve ahlak anlayışının yansıması olan doğa yasalarına değinilecektir. Doğa durumunda devletin meşruiyet kodlarını bularak devletin oluşum süreci ortaya konacaktır.

1. Doğa Yasası ve Doğal Hukuk

Hukuk kavramı üç öğeden oluşur; norm, sosyal olgu ve etik değer.²⁰⁵ Bu kavramlar açısından hukukta farklı ayrımlar mevcuttur. Ancak bizi ilgilendiren

²⁰² Atilla Yayla, **Liberalizm**, 5.b., Ankara; Liberte Yayınları, Ağustos 2008, s. 205.

²⁰³ Yayla, a.g.e., s. 205.

²⁰⁴ Yayla, a.g.e., s. 205.

²⁰⁵ Niyazi Öktem ve Ahmet Ulvi Türkbağ, **Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet**, 4.b., İstanbul; Der Yayınları, Ekim 2009, s. 60 – 62.

Locke'un hukuk anlayışı olması sebebiyle, bu ayrımlara değinmemek konu bütünlüğü için daha doğru bir yaklaşım sağlayacaktır. Sosyal olgu açısından Locke'un hukuk anlayışını değerlendirecek olursak, Tarihçi Hukuk Okulunun anlayışı ile uyumlu fikirlere sahip olduğu yanılığısına düşülebilir.

Tarihçi hukuk okuluna göre hukukun özü halk ruhudur. Her toplumun kendine özgü bir ruhu vardır. Halkın ruhu zaman içinde kendi hukukunu yaratır. Metafizik yönleri olan bu anlayış, realiteden hareket ediyormuş izlenimi verse de ideolojik karakterli ve soyut bir anlayış dile getirir.²⁰⁶

Öte yandan Locke'un bir diğer öge olan etik değer açısından hukuk anlayışı, ifadelerinde oldukça belirgindir. Doğal hukukun etik değer açısından öz arayışı, adalet idesinden kaynaklanır. Bu anlayışa göre hukukun özü adalettir. Adalet ise insanların doğuştan haklarının temelidir. Bu anlamda adaleti sağlamayan kural hukuk değil şiddettir.²⁰⁷

Locke hakkında pek çok konuda olduğu gibi, hukuk anlayışı konusunda da tasnif yapabilmenin pek mümkün olmadığı iddiası ortaya atılabilir. Locke'un siyasal olarak toplum için kullandığı ifadeler değerlendirildiğinde, hem toplumun yarattığı hukuku, hem de etik değer olarak aklın gerçeği olan doğal hukukun adalet anlayışını kabul ettiği şeklinde ikili bir anlayışa sahiptir gibi bir yanılığa düşebiliriz. Ancak Locke'un Tarihçi Hukuk Okulunu çağrıştıran metafizik değerlendirmeleri doğru yorumlanacak olursa kendisinin topluma yerleşmiş müşterek kanıları pek çok kez eleştirdiği görülecektir.

Locke'a göre toplumsal olarak kabul edilen pek çok kanı aslında geçmişin insanlar üzerindeki mirasıdır. Oysa toplumlar arasındaki farklı değerlendirmelerin varlığı, bu ortak kanıların evrensel mutlak doğru veya doğuştan gelen ilkeler

²⁰⁶ Öktem, a.g.e., s. 62.

²⁰⁷ Öktem, a.g.e., s. 62.

olmadıklarını ispatlar gibidir. Bu durumda Locke'a göre toplumun tüm ilkeleri görecelidir ve bu sebeple mutlak olan bir toplumsal kanunun var olduğunu iddia etmek doğru bir yargı değildir.²⁰⁸ Hatta Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler adlı eserinin beşinci bölümü (tabiat kanunu insanların müşterek kabullerinden öğrenilemez) bu düşünceyi reddetmek amacıyla kaleme alınmıştır. Locke'un bu konu hakkındaki ifadelerine değinmek ve yorumlamak ifademizi daha anlaşılır kılacaktır.

"Halkın sesi Hak'kın sesidir". Bunun ne kadar sallantılı, aldatıcı ve kötülöklere yol açıcı bir ilke olduğu; fenalık belirtilerini beraberinde taşıyan bu öz-deyişin nasıl bir tarafılık ruhu ve kötü niyetle ortalama insanlar arasında geniş bir şekilde yaygınlaştırıldığı, karşılaşılabilecek en üzüntü verici bir musibet (sivil savaş ve ondan sonraki gelişmeler) tarafından şüphe götürmez bir kesinlikle bize öğretilmiş bulunmaktadır. Gerçekten, eğer biz halkın sesine sanki bu ses ilahi bir kanunun habercisiymiş gibi kulak verseydik, herhangi bir Tanrının varlığına güçlükle inanabilirdik. İdraksiz bir kalabalığın müşterek kabulü veya gizli komplosu tarafından zaman zaman desteklenmeyecek böylesi ürkütücü, kötü, doğruluğa ve kanuna aykırı bir şey var mıdır?"²⁰⁹

Locke "halkın sesi Hak'kın sesidir" ifadesini ele alarak bu ifadeyi eleştirmektedir. Bu düşünce ona göre her zaman ortalama insanların arasında yaygınlaştırılarak kitleler aracılığı ile kendini meşrulaştırmak isteyen gelenekçi kanıların güç kazandığı temel olmuştur. Oysa bu durum asla ilahi bir kanunun habercisi olarak algılanmamalıdır; çünkü idraksiz bir kalabalığın müşterek kabulleri asla evrensel doğrular olamaz. Locke'un ifadelerine devam edersek ifadeleri daha da netleşir.

²⁰⁸ Locke, **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**, Cilt 1, s. 47.

²⁰⁹ Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, s. 50.

“Eğer insanlardan yükselen ses Hak’kın sesi olmuş olsaydı, hiç şüphe yok ki bu ses, Tanrının kaostan düzenliliği çıkarmak ve üzerindeki varlıklarla donatılmış bir şekilde bu dünyayı yaratmak için ortaya koyduğu iradeden tamamıyla farklı olurdu. Tanrı, dünyayı düzenli bir şekilde yarattıktan sonra her şeyi tekrar karanlığa götürmek ve kaosa geri döndürmek istemediği müddetçe, kendisinin insanlara iletmek istediği mesajları yine insanlardan yükselen bir ses (insanların müşterek kabulleri) şeklinde bildirmeyecektir. Şu halde, hayatımızı düzenlemede ihtiyaç duyduğumuz akıl ilkelerini ve tabiat buyruklarını insanların müşterek kabullerinde aramamız bize bir fayda sağlamayacaktır.”²¹⁰

İnsanlardan yükselen ses ilahi bir ses olarak kabul edilemez, çünkü Tanrı kaostan düzeni yaratmayı amaçlamıştır. Tanrının iradesi düzeni kurmak yönündedir. Tabiat bu düzen içinde varlığını sürdürme gayesiyle vardır. Oysa müşterek kabulleri seslendiren insan kitleleri kaos yaratır ve bu durum Tanrının iradesinin zıttıdır. Bu sebeple akıl ilkeleri ve tabiat buyruklarını müşterek kabullerde aramak doğru bir yaklaşım değildir. Bu düşünce Locke’un mevcut müşterek kanılarla olan çatışmasını gösterir. Dolayısıyla aklın bireysel tercihlerdeki tek mutlak güç olması gerektiği düşüncesine zemin hazırlar. Elbette mevcut düzeni ve anlayışı değiştirmek isteyen her düşünür gibi, çoğunluğun anlayışını ve müşterek kabulleri olan geleneklerini tartışmak Locke için de kaçınılmazdır.

Locke doğuştan geldiği iddia edilen müşterek kanıların varlığını reddederek birey ve akıl odaklı düşünce anlayışının temellerini atmıştır. Böylece pek çok toplumsal değer arasında sıkışıp kalmış olan bireyin temele alınmasını ve önem kazanmasını amaçlamıştır.

Locke’un ifadeleri ışığında kendisinin Tarihçi Hukuk Okuluna ve dolayısıyla bu anlayışın ileri sürdüğü toplum ruhuyla oluşan hukuk anlayışına tamamen karşı

²¹⁰ Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, s.50–51.

olduğu görülmektedir. Locke için siyasal olarak toplum ve hukuki anlamda toplum farklıdır.²¹¹

Locke'un hukuk anlayışına dönecek olursak, onun için hukuk, her Şeyden önce doğal hukukun adaleti gerçekleştirme amacını ifade etmektedir. Bu durumda Locke'un hukuk kuramını anlamak için etik değer olarak doğal hukuk düşüncesinin ortaya çıkış sürecini incelemek gerekir.

Tarih boyunca insanlık pozitif hukukun üstünde ve ötesinde değişmez ve evrensel bir adalet peşinde koşmuştur. Bu ideal hukukun gerçekleştirilmek istenmesi için yönetimler ele geçirilmeye çalışılmış ve politika olgusu doğmuştur. Bu durumda politika felsefesi ve hukuk felsefesi birbirini tamamlayan iki parçadır. Doğal hukuk anlayışının temel ilkeleri doğuştan kazanılan hakların varlığıdır. Bu haklar adalet kavramı içinde yer almakta ve eşitlik, özgürlük, kardeşlik esasları üzerinde temellenmektedir. Bu anlamda adaletin özü, zgr bir ortamda gerçek eşitliğin sağlanmasıdır.²¹²

Kurulu düzen her zaman insanlar için hoşnutluk verici olmamıştır. Bu sebeple düzenden rahatsız olan insanlar, daha iyi daha doğru bir hukuk düzeni arzusunda olmuşlardır. Haksız muameleler ve baskılar insanları düşünmeye yönelmiş ve kendileri yeni bir iyi düzen ve iyi hukuk algılayışı geliştirerek bunun adına adalet demişlerdir. Doğal hukukçular, adaleti bizim dışımızda, aşkın soyut bir ide olarak düşünmüşlerdir.²¹³

Öncelikle adalet kavramını ve doğal hukukun tarihsel süreçte nasıl geliştiğini incelemek ve daha sonra adalet kavramının temelleri olan iyi – kötü gibi ahlaki

²¹¹ Toplum, Locke için yasa yapma veya yasaların ruhunu oluşturma yetkinliğine sahip bir oluşum değil, siyasal olarak yasaların meşruyetini ve iktidarı nihai olarak sorgulayan en üstün yargıç gibi değerlendirilmektedir.

²¹² Anıl een, **Adalet Kavramı**, İstanbul; May Yayınları, 1981, s. 10 - 17'den ktem, a.g.e., s. 63 – 64.

²¹³ ktem, a.g.e., s. 64 – 65.

değerlendirmeleri Locke bağlamında değerlendirmek ve daha sonra Locke'un adalet, doğa yasaları ve doğal hukuk anlayışını incelemek çalışmanın ilerleyen bölümleri için yol gösterici olacaktır.

Tarihte doğal hukuk düşüncesi daima baskı rejimleri karşısında özgürlüğü savunarak kendini göstermiştir. Zamanla bu anlayış ekonomik ve sosyal faktörlerin de etkisi ile güçlenmiştir.²¹⁴

Klasik liberalizmin siyasi boyutu olan doğal hukuk ve insan hakları teorileri, Locke'da da kendini gösterir.²¹⁵ Bu anlayışın temelleri çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Doğal Hukuk Doktrininin ilk izleri Eski Mısır, Antik Yunan felsefesi ve Stoacılara kadar görülebilir.²¹⁶

Eski Mısır'da doğal hukuk fikrinin temeli olan, firavunun dahi ihlal edemeyeceği onu bağlayan kuralların varlığı düşüncesi vardır. Daha sonra bu fikir Antik Yunan'da Stoacılar tarafından daha da geliştirilir. Stoa felsefesi ve Roma hukuk düşüncesi daha sonra Hıristiyanlık dini ve felsefesi Locke'un doğal hukuk düşüncesinin başlıca kaynakları olmuştur.²¹⁷

Heraklit maddeci olmasına rağmen idealist yönü ağır basan doğal hukukun ilk temsilcilerindendir. Heraklit'e göre ölçüt insanın üstünde olan soyut bir idedir. Bu ide daha sonra tek tanrılı dinlerin ortaya çıkmasıyla Tanrı iradesi şeklini almıştır.²¹⁸

Platon'a göre doğanın amacı insan, insanın amacı ise idedir. İyiye yönelip ahlak değerlerini ve dolayısıyla tanrı değerlerini bulmaya çalışan insan ruhu; akıl,

²¹⁴ Öktem, a.g.e., s. 101.

²¹⁵ Yayla, a.g.e., s. 29

²¹⁶ Yayla, a.g.e., s. 29.

²¹⁷Orhan Münir Çağıl, “İnsan Hakları ve Tabii Hukuk”, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 1, n. 1 – 4, s. 81'den Yayla, a.g.e., s. 33.

²¹⁸ Öktem, a.g.e., s. 102.

cesaret ve arzudan oluşur. Cesaret başarı yönünde, arzu ise aklın aleyhinde işler. Adalet ideler dünyasındadır. Ancak duyular dünyasında mutluluk ve yetkinlik için adaleti sağlamak gerekir. Bu bağlamda Platon'un doğal hukuku savunduğu söylenebilir. Salt akıldan çıkan ideal hukuk doğal hukuktur. Bu anlamda en yüksek erdem ve ahlak olan adalet, sosyal düzen için vazgeçilmezdir.²¹⁹

Aristoteles adalet kavramının tanımını eşitliğe dayandırarak doğal hukuk görüşünün kökenini oluşturmuştur. Ona göre tüm kurallar doğa düzenine uygun olduğu sürece meşrudur. Aristoteles sosyal düzenin doğa düzenine uygun olduğunu öne sürer. Bu durum onu Platon'a göre farklı bir noktaya taşır. Hukukun amacı Platon'daki gibi ideal hukuka değil, sosyal düzenin mantığına uymaktır.²²⁰ Aristoteles bu bağlamda adaletle içerik kazandıran ilk filozof olmuştur.²²¹

Stoisizm, hukuk ve devlet felsefesinde Doğal Hukuk Teorisini kurmuştur. Stoisizm akıl – deney düalizmini bir araya getirerek insanı doğaya yaklaştırmıştır. Evren onlar için Tanrıyla el ele tutuşan, ruhu olan yetkin bir mantık yani akıldır. Bir bakıma doğanın bilinci Tanrıdır. İyilikler ve güzellikler doğadadır. Stoacılar ruhta doğuştan bir bilginin olmadığını savunmuşlardır. Tüm bilgiler dışarıdan gelerek düz bir tahta olan ruhta izler bırakır.²²² Bu durum Locke'un tabula rasa ifadesi ile birebir aynıdır.

Stoisyen hukuk felsefesi kendi ahlak anlayışlarının bir sonucu gibidir. Bu sebeple Doğal Hukuk Teorisi ahlaki bazı esaslar getirmiştir. Bu anlayışta insanın amacı ahlaktır ve bu ahlakın son ereği de mutluluktur. Ancak mutluluk, haz gibi

²¹⁹ Öktem, a.g.e., s. 111 – 112.

²²⁰ Platon ve Aristoteles arasındaki bu farklılığın yansıması, Locke'un hukuki olarak toplumu Platoncu çerçeveden değerlendirmesi şeklinde, siyaset mekanizmasında ve adalettin tahsisinde ise toplumu Aristotelesçi çerçeveden değerlendirmesi şeklinde gerçekleşmiştir.

²²¹ Öktem, a.g.e., s. 123 – 124.

²²² Öktem, a.g.e., s. 128 – 131; Frederick Copleston, **Copleston Felsefe Tarihi Helenistik Felsefe**, Cilt 1 Bölüm 2. b., çev. Aziz Yardımlı, 3. b., İstanbul: İdea Yayınevi, 2009, s. 15.

kavramlardan farklıdır. Haz stoacılara göre akılsız bir yakıcılıktır. Hazdan kastedilen duyusal hoşnutluk, kötülükten alınan haz, şehvet ve sefahattir. Bir anlamda haz ve dolayısıyla duyulan tutku, ruhun hastalıklarıdır ve insanın kendi doğal yaşamından onu alı koyar. Cicero'nun da dediği gibi *“tutku; ruhun, doğru akla karşıt ve doğaya karşı olan bir sarsıntısıdır. Bazıları kısaca aşırı şiddetli bir eğilim olduğunu söyler ve aşırı şiddetli ile söylemek istedikleri, doğal dengeden fazlaca uzaklaşmış olandır”*.²²³ Mutlulukla ifade edilen insanın doğasına uygun bir yaşam halinde olmasıdır. Bu yaşam hali, ihtirasların olmadığı, akla göre hareket edilen, erdem esaslarının olduğu doğal bir yaşam halidir.²²⁴

Stoa ahlakı kendine yeten bireyci bir öğretilerdir. Ancak bu bireyciliği doğa aracılığıyla kendi yasalarına bağlayarak bireyciliğin bencillik halini almasını engelleyerek dengelemeyi amaçlamıştır. Bu doğa yasası sayesinde insanlar bireysellikten kurtularak beraber toplum halinde yaşama gayesinde olmuşlardır. Bu sebeple stoacılar için insanın toplum halinde yaşama ihtiyacı da doğal ve akla uygun bir içgüdüdür.²²⁵

Stoacılara göre insanın irade özgürlüğü kendi doğasına uygun davrandığı sürece vardır. Bu sebeple ahlaki değerlerin gerçekleşmesi ancak kendi doğasına uygun davranan insanın başarabileceği bir şeydir. Stoacıların ünlü ilkesi “doğaya göre yaşa”dır. İnsanın kendini evrenin yasalarına uydurması ile davranışları kendi öz doğasına ve usa uydurmasına sebep olur. Evreni yöneten doğa yasalarıdır. Bu şekilde çıkan sonuç, ahlak ve hukuk görüşlerinin özdeşleşmiş olduğu ve bireyin özgürlüğünün benimsendiğidir. Bu nedenle toplumun birey üzerindeki baskısını ve köleliği reddetmişlerdir. Doğa yasaları yazılı ve bilinen pozitif kanunlar gibi değil ancak duyular yoluyla öğrenilebilir.²²⁶

²²³ Jean Brun, **Stoa Felsefesi**, çev. Medar Atıcı, 3.b., İstanbul; Paradigma Yayıncılık, 2009, s. 98 – 102.

²²⁴ Alaeddin Şenel, **Eski Yunanda Siyasal Düşünce**, Ankara; AÜSBF Yayını, 1968, s. 266'dan Öktem, a.g.e., s. 131 – 132.

²²⁵ Öktem, a.g.e., s. 133.

²²⁶ Öktem, a.g.e., s. 133 – 134; Copleston, **Copleston Felsefe Tarihi Helenistik Felsefe**, s. 21.

Stoacılara göre adalet, evrene ve insana hâkim olan doğuştan gelen ahlaki değerlerden biridir. Evreni yaratan tek bir Tanrı vardır ve onun doğada işleyen kuralları aklın aracılığı ile doğal hukuk olarak öğrenilmelidir. Hukuk ve ahlak yasaları her akıl sahibi varlık için yani insanlar için mutlak bir buyruktur. Ancak bu şekilde adaleti tesis edecek ve devamlılığını sağlayacak olan bir düzen ve doğaya uygun bir yaşam mümkün kılınabilir.²²⁷

Stoisizmin en büyük yeniliği Aristoteles'in siyasal bir hayvan olan insanın polis içinde yaşayarak diğer canlılardan ayrıldığı fikri yerine, insana devlet dışında manevi bir değer tanınması nedeniyle insanların evrensel olarak eşit olduğu fikrini öne süren anlayışın temelini atmıştır.²²⁸ Sonuç olarak devlet artık her şeyin üzerinde değildir, onun üstünde akıl ve aklın keşfedeceği yasalar vardır. Daha da netleştirmek gerekirse, üstün olan hukuktur ve bu hukuk sebebiyle insan devlet dışında manevi değer taşıyan bir özne olmuştur. Böylece insan haklarının en eski felsefi kaynağını oluşturmuştur.²²⁹

Doğal hukuk anlayışı M.Ö. 6. yüzyıldan 12. yüzyılın başına kadar etkinliğini sürdürmüş ve Roma İmparatorluğu döneminde büyük kabul görmüştür. Böylece Roma hukukunun da temellerini atan önemli bir öge olmuştur. Ortaçağda, eski çağın ve Hıristiyanlığın hukuk tasarıları birleştirilmiş ve tüm Hıristiyanlık dünyası için geçerli olan bir sistem geliştirilmiştir. Buna "Jus Nature" (doğal hukuk) denmiştir. Tanrısal hukuk olarak Avrupa'da ortak kabul edilmiş olan doğal hukuk anlayışı, Yeniçağda Rönesans ve Reform hareketlerinin etkisiyle farklı anlayışlara bölünmüştür. Artık ortaya çıkan hukuk düşüncelerinden bir tanesi olarak değerlendirilebilecek doğal hukuk anlayışı, Reformla birlikte dini

²²⁷ Öktem a.g.e., s. 133; Bedia Akarsu, **Mutluluk Ahlakı**, İstanbul; İnkılap Kitabevi, 1998, s. 77.

²²⁸ Coşkun, **İnsan Hakları Liberal Açıdan Bir Tahlil**, s. 57 – 61.

²²⁹ Göze, a.g.e., s. 63.

kimliğinden sıyrılmış ve laik bir hal almaya başlamıştır. Özellikle bu laikleştirme çabaları Protestanların kiliseye karşı aldığı tavır sonucu ortaya çıkmıştır.²³⁰

16. ve 17. yüzyıllarda merkezi iktidarı ve onun mutlak egemenliğini savunan otoriter hukuk anlayışı da güçlenmiştir. Ancak bu dönemde Ticaret devrimi gerçekleşmiş ve burjuvazi zenginleşmeye başlamıştır. Bu zenginliğin sağladığı nimetler, mülkiyet kavramının önem kazanmasına sebep olmuştur. Mülkiyet hakkı kavramı mutlak egemen otorite anlayışı için bir anlam taşımamıştır. Mülkiyeti bir hak olarak gören burjuvazi, bu isteklerini gerçekleştirmek amacıyla felsefi ve sosyolojik gerekçeler aramaya başlamıştır. Bu hak Antik Yunan'ın doğuştan kazanılan, vazgeçilmez ve devredilemez özgürlük, eşitlik ve dünya nimetlerinden yararlanma hakkı olarak doğal hukukta temellendirilir. Böylece doğal hukuk aydınlanma döneminde yeniden etkinliğini artırır.²³¹

Bu dönemin rasyonalist doğal hukuku bazı ilkelere sahiptir. Bu ilkeleri belirtmek, bu dönemin doğal hukukçuları ve Locke'u anlamak için yol gösterici olacaktır. İlk olarak hukukun kaynağı insan aklı olarak görülmüştür. Laik temellidir, ölçüsü de kaynağı gibi akıldır. Doğal hukuk evrensel ve tùmeldir ve bireyin mutluluğunu amaçlar. Bireyin mutluluğu ise özgür, eşit ve mülk sahibi olmasına bağlıdır.²³²

Bu ilkeler ışığında ortaya üç önemli sonuç çıkmaktadır. İlki doğal hukukun kaynağı insan (birey) aklıysa, bu durumda ortaya çıkan sonuç doğal hukuk için tek gerçekliğin birey olduğudur. Her şey bireyin ölçüt alındığı şekilde

²³⁰ Adnan Güriz, **Hukuk Felsefesi**, Ankara; AÜHF Yayınları, 1987, s. 209 – 211'den Coşkun, a.g.e., s. 77; Ulrich Im Hof, **Avrupa'da Aydınlanma**, çev. Şebnem Sunar, İstanbul; Literatür Yayınları, Ocak 2004, s. 153.

²³¹ Öktem, a.g.e., s. 135.

²³² Öktem, a.g.e., s. 136.

yorumlanacaktır. Bu durumda bireyin devredilemez hakları, etkinlik ve saygınlık kazanabilecek, hatta güvence altına alınabilecektir.²³³

İkinci önemli sonuç, evrensel niteliğe sahip doğa yasaları, devletin üstünde her zaman egemeni sınırlayacak evrensel ilkeleri taşıması sebebiyle meşruiyet kaynağı haline gelecektir. Bu durumda insan aklı, doğa yasaları aracılığı ile iktidarı sınırlama hakkına erişmiştir.²³⁴

Son önemli sonuç; doğal hukuk, egemeni kısıtlayıcı özelliği sebebiyle bireyi devlete karşı korumayı sağlamıştır. İlahi öğeleri de içine alan doğal hukuk kendisini Tanrı iradesi olarak da ifade ederek, monarkın ilahi meşruiyetini elinden almış ve ilerleyen süreçte laik niteliği ile iktidarı sınırlamayı başarmıştır. Doğal hukuk, insanoğlunun adaleti mutlak standartlara bağlama çabasıdır. Doğal hukuk doktrini, hukuku ahlakın bir parçası olarak görür.²³⁵

Bu dönemin en önemli doğal hukukçularından Grotius'a değinmek ve Locke'a etkilerini belirtmek Locke'u daha iyi anlamamız için faydalı olacaktır. Grotius'a göre doğal hukuk, "bir eylemin, akıllı ve toplumsal doğaya uygunluğu ya da aykırılığı bakımından, moral yönden gerekli olup olmadığını gösteren doğru aklın birtakım ilkeleridir" şeklinde tanımlanmıştır.²³⁶ Grotius için hukuk, toplum ilişkilerini düzenleyen davranış kurallarıdır. Bu anlamda evrensel ve değişmez olan insan doğasından kaynaklanması sebebiyle hukuk, uyulması zorunluluk arz eden moral ilkeleri, doğal olarak algılanması gereken nitelikleri barındırır. Bu hukuk anlayışının yaratıcısı doğayı da yaratan Tanrıdır. Ancak Grotius, tanrısal hukuk ve doğal hukuku birbirinden ayırır. Doğal hukuk iradeye bağlı değilken,

²³³ Edgar Morin, **Avrupa'yı Düşünmek**, çev. Şirin Tekeli, İstanbul ;Afa Yayıncılık, 1995, s. 99 – 100'den ve Müslüm Turan, "Hukuka Antropolojik Temel Verme Girişimleri ve Genel Bir Kritik", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 33, Sayı 3, Eylül 2000, s. 63'den Coşkun, a.g.e., s. 78.

²³⁴ Coşkun, a.g.e., s. 78.

²³⁵ Mustafa Erdoğan, "Hikmet-i Hükümetten Hukuk Devletine Yol Var mı?" , **Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm**, Ankara; Orion Yayınevi, Mart 2006, s. 298 – 299.

²³⁶ Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, **Kral – Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, 4.b., Ankara; İmge Kitabevi, Ekim 2009, s. 93.

tanrısal hukuk iradeye bağlıdır tıpkı insanların oluşturduğu yürürlükteki yasalar gibidir.²³⁷

Grotius, Aristoteles geleneğindeki gibi insanı siyasal bir hayvan olarak nitelendirir ve toplum halinde yaşamasının doğal bir zorunluluk olduğunu söyler. İleride Locke'da da göreceğimiz gibi en temel doğa yasası savı, insanın varlığını sürdürmesi ve bu amaçla kendini koruma ödeviyle dünyaya geldiğidir. Çağının anlayışına uygun olarak mülkiyeti, varlığın sürdürülebilmesi için gerekli olan hak olarak değerlendirir. Ancak mülkiyeti doğal görmez. Doğanın yasalarına başarıyla uyulanmış toplumsal bir düzenleme olarak tanımlar.²³⁸

Sonuç olarak Grotius insanın akıllı bir varlık olduğu ve bu sebeple ahlaki bir özgürlüğe sahip olduğu fikrine ulaşmaktadır. Akıl ve dolayısıyla özgürlük, Tanrı tarafından insanlara bahşedilmiştir. Bu fikirler ışığında onun doğal hukuk ilkelerini dört temel yasası ile özetleyebiliriz. Bu dört temel yasa; başkalarının zilyetliğinden kaçınma, gaspın meşru olmaması, toplum halinde yaşamak için karşılıklı sözleri yerine getirmek ve doğal hukuk ihlallerinin cezalandırılmasıdır.²³⁹

Öte yandan doğal hukuk yanlıları, Machiavelli ve Hobbes'un geliştirdiği güçlü devletin sadece kendini düşünen zorba çıkarlarına ilişkin öğretiyeye karşı savaşmışlardır.²⁴⁰ Bu durum, Hobbes ve Locke arasında oldukça belirgin hale gelmiştir.

Locke'da Doğa yasası ve Doğal Hukuk anlayışını açıklamak için Locke'un ahlak anlayışını çözümlenmek yerinde olacaktır. Locke'un fikirlerinde pek çok kez çelişkili olarak görülen ifadeler ahlak anlayışının doğru açıklanması durumunda

²³⁷ Ağaoğulları, a.g.e., s. 95 – 97.

²³⁸ Ağaoğulları, a.g.e., s. 98 – 101.

²³⁹ Im Hof, a.g.e., s. 154.

²⁴⁰ Im Hof, a.g.e., s. 155.

daha fazla netlik kazanabilecek ve böylece çözümlenmemiz için bize yardımcı olacaktır.

17. yüzyıl Batı Düşüncesinde öne çıkan dört çeşit ahlak anlayışı vardır. Bunlar doğal hukuk teorisi, rasyonalizm, egoizm ve ahlaki duyu teorisi. Bu dönemde bu dört ahlak anlayışın arasında çekişme vardır. Locke doğal hukuk teorisini savunmuş ve bu düşüncede ifade edildiği gibi insan doğası olmaksızın ahlaktan bahsedilemeyeceğini öne sürmüştür. İnsanın objektif doğal yasayı aklıyla bulma çabası bir bakıma onu kısmen de olsa rasyonalist ahlak anlayışına da yaklaştırmaktadır. Dönemin ahlak anlayışı konusunda Locke için net bir tasnif mümkün görünmemektedir. Hume, Locke'dan egoizmin savunucusu olarak bahseder. Locke'a göre insanın varlığını ve kendi çıkarlarını koruması, ahlaki bir sorumluluktur. Bu durumda Locke kamu menfaatini bireysel menfaatlerin bütünü olarak değerlendirir.²⁴¹

Locke'a göre hiçbir ahlaki idea veya ilke doğuştan gelmemektedir. Ahlak ilkelerinin doğuştan olmaması Locke için bu ilkelerin doğruluğunu ve gerçekliğini zayıflatmak yerine daha da güçlendirir. Kişi kendi akli ile muhakeme eder ve zihinde gerçekleşen bazı işlemlerden sonra bu ahlak ilkelerinden emin olur. Adalet ve doğruluk her toplumda görecelidir. Doğa herkese mutlu olmak ve sefaletten şiddetle kaçma isteği vermiştir. Yalnız bu ilkeler insanda doğustandır. Erdemler de doğuştan olmamakla birlikte faydalıdır. Bu nedenle genel kabul görür. Locke Stoacıların aksine haz ve acıyı iyi ve kötünün kaynağı olarak görür. İyilik ve haz, kötülük ve acı Locke'a göre aynı şeylerdir. Locke, iyiliği ve kötülüğü ahlak açısından ele aldığında belli bir yasaya (doğa yasası) uygun hareket etmek

²⁴¹ Tom L. Beauchamp, "Editor's Edition", David Hume'un **An Enquiry Concerning the Principle of Morals** adlı kitaba yazdığı giriş, New York; Oxford University Press, 2006, s. xviii – xx http://www.google.com/books?id=xGFE53T5yd8C&lpg=PR9&ots=TXI56c_vx&dq=beauchamp&lr&hl=tr&pg=PR18#v=onepage&q&f=false (6 Mart 2011) ; Hasan Yücel Başdemir, "İskoç Aydınlanma Etiği: Hutcheson, Hume ve Smith", **Liberal Düşünce Dergisi**, Aydınlanma, No:37, Ankara; Liberte Yayınları, Kış 2005, s. 29 – 31.

veya etmemek olarak değerlendirir. Locke'un ahlak anlayışı pek çok bakımdan teolojiktir ve iyiliğin hakiki temeli yalnızca Tanrının iradesidir.²⁴²

Liberalizm çerçevesinden Locke'un ahlak anlayışını inceleyecek olursak; insan doğası ve insan zihninin işleyişi noktasında özcü bir yaklaşıma ve ahlakın bir takım inançlara bağlı olarak var olduğu fikrine sahiptir. Bu anlayış deontolojidir. Deontoloji; barış, refah, mutluluk gibi amaçlar için moral ilkelerin istenmesine karşıdır. Aksine ahlakı bir ödev olarak ve bu anlamda ahlaki ilkeleri de emir ve yasaklar olarak görür. Deontoloji, tam ve kısmi deontolojiler olarak ikiye ayrılır. Bu iki yaklaşım arasındaki fark; ahlak her iki yaklaşım için inanca dayalı olsa da kısmi deontolojide ahlakın doğasına ait olmayan bireysel talep ve arzular gibi nedenler, ahlaki davranış için ihtiyaç duyulan kavramlardır. Locke kısmi deontoloji anlayışına sahiptir.²⁴³

Locke bir bakıma ahlakı bazı duyularımızı tatmin etmeyi amaçlayan davranışlar olarak da değerlendirir. Ahlak bir takım sonuçları elde etme çabasıdır. Bu bakımdan Locke sonuççu (consequentialist) ahlak anlayışını da kabul eder gibi görünmektedir. Locke'un ahlak anlayışının sonuççu mu yoksa deontoloji mi olduğunu söylemek iki kavramın daha net incelenmesiyle ortaya çıkarılabilir.²⁴⁴

Locke'un hangi ahlak anlayışına daha yakın olduğunu anlamak için sonuççuluk ve deontoloji arasındaki farklara değinmek gerekir. Öncelikle deontoloji ahlakın temeline inanç önermeleri koyarken, sonuççuluk değer yargılarını koyar. Bu anlamda deontoloji akli, sonuççuluk ise duyuları referans alır. Bu durumda Locke deontoloji anlayışına sahiptir. İkinci olarak deontoloji, objektif doğa anlayışına sahiptir ve doğru ahlakın yalnızca doğadan edinilebileceğini savunur. Bu bakımdan izlenimlerle oluşan sübjektif sonuççuluk

²⁴² Didier, a.g.e., s. 55 – 58.

²⁴³ Hasan Yücel Başdemir, **Liberalizm Ahlaki Temeller**, Ankara; Liberte Yayınları, Mart 2009, s. 21.

²⁴⁴ Başdemir, a.g.e., s. 21 – 24.

anlayışı, Locke'a daha uygun görünmektedir.²⁴⁵ Son olarak deontolojilerde değerler olgulara ait bir özelliktir ve bu değer ahlakın temelindeki inançlardan kaynaklanır. Sonuççulukta ise değeri oluşturan, duygusal etkilerdir. Bu durumda da Locke deontolojik bir izlenim vermektedir.²⁴⁶

Locke deontoloji ahlak anlayışına sahip olsa da; bu, kısmi bir deontolojidir. Kısmi deontoloji sonuççu ahlak anlayışıyla benzerlikler taşır. Locke'a göre ahlak inançlara dayanıyor olsa da, bu inançları doğru yapan nedenler, insanları ahlaka uygun davranmaya yeterince motive edemezler. Bu sebeple motive olmak için harici unsurlara ihtiyaç duyulur. Bu durumda menfaat, haz, mutluluk, acıdan sakınma duyguları, insanları ahlaki davranışlara sevk eder. Ancak harici nedenler ahlaki davranmanın temeli değildir. Ahlaki inançları elde etmek, inanmanın nedenini verir ancak bu inanca yönelik davranmak için yeterli nedeni veremeyebilir.²⁴⁷ Bu sebeple Locke'un kısmi deontoloji savunması ifadelerinde belirginleşir.

*"İyi ve kötü haz ya da acı, bizde haz ya da acıya yol açan şeylerdir. O zaman ahlaksal iyi ve kötü yalnızca istençli eylemlerimizin bir yasaya uyum ya da uyumsuzluğu doğrultusunda yasamacının istenç ve gücünden bize uzananlardır. Yasamacının istenci doğrultusunda yasaya uyum ya da uyumsuzluğa eşlik eden iyi ve kötü bizim ödül ve ceza diye adlandırdığımız haz ya da acıdır."*²⁴⁸

Bu ifade Locke'un kısmi deontoloji yönündeki fikirlerini gayet belirgin kılmaktadır. Locke için iyi ve kötü üzerine kurulu haz ve acı ilişkisi toplumun kendi

²⁴⁵ Locke'un sübjektif doğa anlayışına sahip olması doğal haklar doktrininin savunmak amacıyla tercih ettiği anlayıştır. Objektif doğa anlayışı ve Hobbes'un düşünceleri gibi otoriter ve Filmer'in düşünceleri gibi paternalist devlet anlayışını ifade ederken, sübjektif doğal haklar özgürlüklerin garanti altına alındığı sınırlı bir devlet teorisini ortaya koymaktadır.(Cennet Uslu, **Doğal Haklar ve Siyasi Toplum**, Ankara; Liberte Yayınları, Mayıs 2009, s. 194.) Locke'un sübjektif doğa anlayışı, ifadelerinde pek çok çelişki taşıdığı iddiasının temellenmesine sebep olmaktadır.

²⁴⁶ Başdemir, a.g.e., s. 46.

²⁴⁷ Başdemir, a.g.e., s. 269.

²⁴⁸ Locke, **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**, Cilt 1, s.471.

yasalarının yaptırım gücünü oluşturur. Haz olarak ödül, toplumda kabul görme, acı ise ceza ve toplum düşmanı haline gelme şeklindedir. Böylece toplumda uzun zaman uygulanarak kabul görmüş olan yasalar ahlaki yargılarımız haline gelirler.

Ahlak konusunda Locke'un belirgin kısmi deontoloji ifadelerine Eğitim Üzerine Düşünceler adlı eserinde de görülmesi mümkündür.

“Umut ve korkuyu kaldır ve bütün eğitim bitsin! İtiraf ediyorum, doyum ve doyumsuzluk ile ödül ve ceza yola girmiş bir insanın bütün güdülerini oluşturur; onlar sayesinde bütün insanlığın harekete geçirildiği ve yönetildiği herkes tarafından bilinir ve bu nedenle çocuklarda da kullanılmalıdır.”²⁴⁹

“Saygınlık ve utanç (eğer ruh onların kıymetini bilip takdir edecek duruma getirilmişse), ruh için diğerlerinin önünde ve en güçlü dürtülerdir.”²⁵⁰

Locke insan davranışlarında harici unsurların önemini vurgulamaktadır. Umut, doyum ve ödül; haz olarak değerlendirilirken, korku ve ceza; acı olarak değerlendirilebilir. Bu durumda Locke için toplum ve insanı idare etmenin en temel aracı, doyum ve doyumsuzluk arasındaki ince çizgide insanı kontrol altına almaktır, böylece isteneni yapması sağlanabilir. İtiraf olarak ifade etmesini sebebiyse, insanın açgözlü ve tatmine yönelik eğilimleri göz ardı edilemeyecek kadar belirgin ve kendine karşı kullanılabilir olmasıdır.

Bu açıklamalar ışığında Locke'un ifadelerini değerlendirmek daha verimli analizlere ulaşmamız için bize yol gösterecektir. Locke'un doğa yasası anlayışı siyasal meşruiyetin temel ölçütlerini ve toplumsal temellerini atmaktadır. Bu sebeple bu konudaki ifadeleri elzem derecede önem taşımaktadır.

²⁴⁹ Locke, **Eğitim Üzerine Düşünceler**, s. 54 – 55.

²⁵⁰ Locke, a.g.e, s. 56.

Doğa yasası hakkında dört temel yaklaşım vardır. Bunlar sırasıyla; doğuştanlık teorisi (doğa yasası insanın aklına ya da kalbine kazınmıştır), voluntarizm (doğa yasası sadece kutsal kitaplarda bulunabilir), ampirizm – rasyonalizm (doğa yasası akıl ve gözlem işbirliği ile bulunabilir) ve son olarak doğa yasasının kutsal kitapta bulunduğu ancak kısmi doğa yasasının akıl yoluyla bulunabileceğini savunan yaklaşımlardır.²⁵¹ Locke döneminin yenilikçi fikirlerini öne süren bir düşünür olması sebebiyle hoşgörüsüz bir toplumda değişimin kolay olmayacağını bilmektedir. Bu sebeple Locke pek çok kez fikirlerinden daha farklı izlenimler vererek temkinli bir şekilde fikirlerini dolaylı yoldan gerekirse kendisi ile çelişmeyi göze alarak kaleme almayı tercih etmiştir. Locke'un fikirleri genel olarak değerlendirilirse voluntarizm çizgisinde bir doğa yasasını öne sürüyor gibi gözükabilir. Ancak ifadelerinde akla yaptığı vurgu ve ortaya koyduğu siyaset teorisi dikkate alınırsa, doğa yasası konusunda metafizik nitelikleri yoğun olan bir düşünür olduğu iddiasının inanılabilirliği şüphe uyandırır.

Locke, doğru doğa yasasının kutsal kitapta olduğunu ispatlamak istemiş gibi görünmektedir. Oysa kaleme aldığı siyaset teorisinde tam tersine, akılla bulunan kısmi doğa yasasını kullanarak kutsal kitapla ilişkisiz bir teori yazmayı amaçlamıştır.²⁵² Bu amaçla Tanrının varlığının bilgisi, Locke için sezgisel ve duyusal yollarla edinilebilir ve kanıtlanabilir bir bilgidir ve bu bilgiye ulaşmanın aracı da akıldır. Locke bu bilgiden başka çıkarımlar yapmak amacındadır. Bu amaç, ahlakın ve dolayısıyla hukuku oluşturan doğa yasalarının kaynağı olarak gördüğü tanrısal iradenin, matematiksel önermeler kadar kesin ve net bir bilgi olduğu iddiasında bulunabilmektir.²⁵³ Tanrısal iradeyi ilahi kimliğinden çıkararak eski algılayışın yerine bu dünyacı yeni bir moral yasa (doğa yasası) oluşturmak gayesindedir. Bir bakıma Locke günümüz hukuk anlayışının temelini atmak ister. Kendisi hukuku ve ahlakı birbirinden ayrılmaz olarak gördüğü ve iki kavramında

²⁵¹ Bakırcı, a.g.e., s. 119 – 120.

²⁵² Bakırcı, a.g.e., s. 121.

²⁵³ Solmaz Zelyüt, **Dört Adalı Hobbes – Locke – Berkeley – Hume**, 2.b., İstanbul;Doğu Batı Yayınları, Ekim 2010, s. 69.

adaletin temel unsurları olduğu gerçeğinden yola çıkarak hukuka kaynaklık eden ahlak anlayışını dünyevileştirerek dolayısıyla hukuku ve son kertede siyasal sistemi dünyevileştirmeyi amaçlamıştır.²⁵⁴

Locke doğa yasasını kendisi şöyle tanımlamaktadır:

“Doğa yasası, insanların ahlaki doğruluk ve ölçülülük bağlamında eylemlerini nitelemek ve onları erdem – erdemsizlik diye adlandırmakta temel almak durumunda oldukları değişmez ve süreğen bir kurallar bütünüdür.”²⁵⁵

Locke doğa yasasının rolünü ve niteliğini açıklayarak, insanların ortak mülkiyeti olan dünyada müşterek bir yaşamın sürdürülebilmesi için Tanrı tarafından tesis edilmiş düzenin kuralları olarak değerlendirdiği bir yasa anlayışı olarak doğa yasasını tanımlar. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere, Tanrının iradesi olan doğa yasaları evrensel ve değişmez nitelikleri de içinde barındırır.

Locke doğa yasasını tanımlarken tarihte ki doğa hukuku düşüncesinden de faydalanır. Locke, ilk olarak doğa yasasını geçmişte Stoacı filozofların ortaya koyduğu, ahlaki iyi veya erdem olarak adlandırdıkları kavramla özdeşleştirir. Seneca'nın tek iyi olarak isimlendirdiği kavramla da eş değer olduğunu savunur. İkinci olarak doğa yasasının kaynağını, tüm doktrinlerin kendi kaynakları olduğunu iddia ettikleri doğru akıl ile ilişkilendirir. Bu bağlamda değerlendirecek olursak tüm doktrinler, doğru aklın kullanılması sonucu ulaşılabilinecek mutlak doğruyu en iyi yorumlama şekli mücadelesidir. Çıkan sonuç, tüm insanların doğru aklı bulmak için tarih boyunca doktrinler adı altında yeni yöntemler ve yeni anlayışlar geliştirme gayretinde olduğudur. Bu şekilde doğru aklın ortaya

²⁵⁴ Henry Hazlitt, **Ahlakın Temelleri**, çev. Mehmet Aydın ve Recep Tapramaz, Ankara; Liberte Yayınları, Kasım 2006, s. 79.

²⁵⁵ Locke, **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**, Cilt 1, s. 25.

koyacağına inandıkları erdemlere ve moral ilkelere ulaşılacağına inanılmaktadır.²⁵⁶

Locke bu temellendirmeleri yapar ve daha sonra bu yasaya insanların nasıl ulaşabileceği sorusuna cevap verir. *“Öyle bir kanun ki, tabiatın bize yerleştirdiği ışıkla herkes onu keşfedebilir, bütün durumlarda kendisinin ona itaatli olduğunu gösterir ve kendi yükümlülüğünün ilkesiyle, onun peşinen kabul edildiğini kavrar.”* Bu anlamda doğa yasası Locke için bir davranış biçimini uygulamaktır. Bu davranış Stoacı filozofların doğaya uygun yaşama kuralıdır.²⁵⁷ Bu ifade ile Locke doğa yasalarının tabiatın insana yerleştirdiği ışık ile anlaşılabilirliğini öne sürer. Bu durumda *“Peki bu ışık nedir?”* şeklinde bir soru soracak olursak Locke’un bu soruya vereceği cevap biraz karışıktır.

“Tanrı bize, varlığımızın amacı ve en büyük kaygımız olan mutluluğun gerektirdiği ölçüde kendisini bilme ve bulmanın yollarını bolca bağışladığından, bu önemli noktada bilgisizliğimizden yakınmak yersiz olur. Bu aklın keşfedebildiği en açık doğrudur ve bu açıklığı (yanılmıyorsam) matematiksel kesinliğe denk olsa da düşünmeyi ve dikkati gerektirir ve zihnin buna, sezgisel bilgimizin bir bölümünden düzgün bir çıkarımla varması gerekir; yoksa, kendi içlerinde açık tanıtlamaya elverişli olan diğer önermelerde olduğu gibi bu konuda da belirsiz kalırız. Dolayısıyla, bir Tanrının olduğunu bilme, yani bundan emin olma yeteneğine sahip olduğumuzu ve bu kesinliğe nasıl ulaştığımızı göstermek için, kendimizden uzağa bakmak gereksizdir!”²⁵⁸

Daha önce de belirttiğim ifadeleri daha da netleştirecek olursak, Locke’un bu ifadelerindeki amacı, Tanrıyı kutsal kitapların sayfalarından çıkararak yeryüzüne taşımaktır. Akıl, insan için tanrısal olanı algılayabilme ve algıladığını yorumlayabilme aracıdır. Sezgileri ve duyularıyla edindiklerini anlamlandırarak

²⁵⁶ Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, s. 18.

²⁵⁷ Locke, a.g.e., s. 18.

²⁵⁸ Locke, **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**, Cilt 2, s. 323 – 324.

bilgi niteliği kazanabilmesi için gerek duyduğu tek yeti akıldır. Locke Tanrının varlığını kanıtlamanın yolunun da yalnızca akıl olduğunu söyler. Böylece Tanrıyı doğayla özdeşleştirme çabası için bunu araç olarak kullanır.

“Dolayısıyla bir gerçek varlığın olduğunu ve yokluğun bir gerçek varlık üretemeyeceğini biliyorsak, bu öncesiz bir şeyin var olageldiğinin apaçık kanıtıdır; çünkü öncesiz olmayanın başlangıcı, bir başlangıcı olanın da kendinden başka bir şeyce üretilmiş olması gerekir.”²⁵⁹

Yokluktan varlık türemez önermesi, Locke için var olmanın temelinde Tanrının varlığının kaçınılmaz olduğu sonucunu doğurmak için kullandığı bir araç gibidir. Bu durumda doğanın ve doğa yasalarının varlığı da Tanrının varlığının kaçınılmaz birer kanıtı olacaklardır. Tanrı kavramının içeriği başlangıç noktası gibidir. Bu başlangıç noktası aynı zamanda insan doğasının ve ideal olan ilkelerin kaynaklandığı iradedir. İnsanlar bu iradenin amacına akıllarıyla ulaşmaya çalışırlar ve dolayısıyla akıllarını kullanarak ulaşacakları doğa yasası aracılığıyla da bu iradeye itaat edebilecek olurlar. İnsanlar yalnızca bu iradeye itaat ederek mutluluğa ulaşır ve daha iyi olana erişirler. Ancak Locke’a göre en etkin erdem sahibi bu iradenin tümünün insanlar için anlaşılabilir olması mümkündür değildir. Bu sebeple insan yaşamı boyunca mutlak bilgiye yani doğa yasasına ulaşmaya çabalar. Ancak insan algısının her konuda mutlak doğruya ulaşabilmesi imkânsızdır. Bu durumda davranışlarını yargılarıyla yerine getirir. Yani kendisine göre doğru bulduğunu yapar.

“Tanrının, insana, açık ve kesin bilgidен yoksun olduğunda bu açığı kapatmak üzere bağışladığı yeti yargıdır (...)²⁶⁰

²⁵⁹ Locke, a.g.e., s. 325.

²⁶⁰ Locke, a.g.e., s. 380.

Yargılama yetisi Tanrının insana doğuştan verdiği bir yetidir. İnsan kendisi için mutlak doğruyu bulmak durumunda kaldığında, mutlak bilgidен yoksun olması sebebiyle hiçbir faaliyetini yerine getiremez. Bu nedenle Locke'a göre Tanrı insandan yargı yetisini kullanmasını ister. Bu şekilde insan kıyas yaparak, değerlendirerek ve akıl yetisiyle doğru olan yargıya ulaşmaya çalışır. Yargı yetisi Locke'u anlamak için oldukça önemlidir. Yargının bir amacı doğruya ulaşmaktır. Dolayısıyla doğa yasasına uygun olanı yapmak gayretinin bir başka ifadesidir. Doğru yargı diğer bir yandan adaleti tesis eder ki bu devletin Locke için en temel var olma sebebidir. Ayrıca doğa yasasının korunması için gereken adaleti sağlayacak yargılama yetisinin varlığı insan için de hem bir hak hem de bir ödev niteliği taşır.

Bu durumda insan, Tanrı iradesini keşfedebilmesini sağlayacak yetilerini kullanabildiği takdirde varlığını kendi için iyi ve doğru olana yönlendirebilmiş olur. Locke'un tabiriyle "içimizdeki kutsal mumun ışığı" (akılın rehberlik ettiği anlama yetisi) ile yetilerini doğru anlamda kullanabilmiş olur.²⁶¹ Doğa yasasına ulaşabilmek için yargı yetisinin kullanımı olmazsa olmaz olacaktır. Doğru yargıya ulaşabilmek için de akıl en önemli araçtır. Locke bu noktada ampirist anlayışa sahip olduğunu vurgulayarak aklın doğa yasasındaki rolünün yanlış anlaşılmasını ister.

"Bazı insanların tabiat kanununu aklın buyruğu olarak adlandırmaları, bana doğru bir adlandırma gibi görünmüyor. Çünkü akıl, tabiat kanununu tesis ve ilan etmekten ziyade, onu araştırır ve üstün gücün koyduğu ve kalplerimize yerleştirdiği bir kanun olarak keşfeder. (...) akıl ne yorumladığı ve keşfettiği kanunun yapıcısıdır, ne de bizim için kanun koyabilir."²⁶²

²⁶¹ Locke, **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**, Cilt 1, s. 35 – 36.

²⁶² Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, s. 19.

Locke, doğa yasalarını aklın buyruğu olarak değerlendirmez. Bu durum onun ampirist karakterini gösterir ve rasyonalizmi reddeder. Akıl doğa yasasını tesis etmez yalnızca var olan kanunu yorumlar ve sonuç olarak Tanrının doğaya yerleştirdiği bu tek doğruyu keşfetmemizi sağlar ki bu aklın en temel misyonudur. Bu sebeple Locke, aklın sadece yorum yapabileceğini ancak kanun koyamayacağını vurgular ve bu sebeple doğuştan gelen hiçbir mutlak bilginin ve erdemin olmadığını savunur. Kısaca Locke için akıl “bilinen önerme ya da ilkelerden, bilinmeyen doğrulukları çıkarma yetisidir”²⁶³ şeklinde tanımlanır. Bu bakımdan doğa yasası aklın da kanunudur.²⁶⁴

Aklın aracılığıyla insanlar algıladıkları ve edindikleri yeni bilgilerini yargıları sonucunda doğru ve yanlış olarak değerlendirir. Bu durum insanları bir bakıma kendi yasalarını kendileri bulmakla yükümlü kılmış gibidir. Bu düşünce Locke’un tüm insanlar arasında ahlaki bir değer olarak eşitliği ve dolayısıyla özgürlüğü savunması için temel oluşturmaktadır. Böylece Locke insanların doğuştan özgür ve eşit olduğunu savunabilecektir.²⁶⁵

“(…) tabiat ışığı ile bir şeyin bilinebileceğini söylemekle, insanın, kendisine doğuştan verilmiş olan yetileri uygun bir şekilde kullanırsa kendi kendine ve başka birinin yardımı olmaksızın bilgisine erişebileceği bir gerçeğin bulunduğunu kastediyoruz yalnızca.”²⁶⁶

Locke, doğa yasalarına ulaşmanın yolunun doğa ışığı aracılığıyla mümkün olduğunu tekrar etmiştir. Bu ışığın, insana sürekli yapması gerekeni hatırlatan ve onu gitmesi gerektiği yere dosdoğru ve hatasız sevk eden içe ait doğuştan gelen bir nitelikte olmadığını vurgulamıştır. Bu ifadelerde doğuştan gelen bilginin varlığına bir reddiye söz konusudur. Locke bu doğa ışığına yalnızca doğuştan

²⁶³ Locke, **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**, Cilt 1, s. 51.

²⁶⁴ Melih Yürüşen, **Hoşgörü Üstüne Bir Mektup**’a Önsöz, s. 17.

²⁶⁵ Melih Yürüşen, **Hoşgörü Üstüne Bir Mektup**’a Önsöz, s. 17 – 18.

²⁶⁶ Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, s. 25 – 26.

gelen yetiler aracılığıyla ulaşılabilineceğini ifade etmektedir. Ancak bu ifadenin en önemli yanı kişinin kendi kendine başka birinin yardımı olmaksızın bu bilgiye ulaşması gerektiğidir. Bu durumda kişinin kendi akli kendisi için tek ölçüt ve değerlendirme aracı olacak, dolayısıyla toplumsal kabullerden ve kurumlardan arınabilecektir.

“Tüm düşüncelerimizin asıl amacı ve anlama yetimizin gerçek uğraşı tanrının bilgisine ulaşmaktır.” Bu ifade ile Locke insanlığın var olma gayesini belirtmektedir. Tanrı bilgisi ile kastettiği, doğanın mutlak doğrularını ortaya çıkaran doğru akıl yani tanrı bilgisidir.²⁶⁷ Duyular aklın rehberliğinde çalışırsa yalnız insana has olan doğa ışığına ulaşma amacı gerçek olabilmektedir. Bu çabanın sonucu olarak ortaya çıkan bu doğru akıldır. *“Doğru akıl, aklın hayatı yönlendirme ve karakter oluşturmada zorunlu olarak araştırılıp peşinden gittiği türden hakikatleri ifade etmektedir.”* Bu anlamda doğru akıl tanrısal olan aklın kendisi gibi görünmektedir. İnsan yalnızca doğa yasasını koyan iradenin akli olan doğru akla ulaşma çabasına girerek doğa yasasının ne olduğunu öğrenebilir. Bu durumda insan kendi duyuları ile algıladığı ve gözlemlediği şeylerden edindiği tecrübelerle kendi kanaatlerini oluşturarak bu yasaya ulaşmaya çalışır.²⁶⁸

Bireyselliği temellendiren doğa yasalarını keşfeden insan peki bu yasaları, ne gibi değerlendirmelerden geçirmelidir? Doğa yasalarının doğru akıl ile keşfedildiğini ve bu yasaların bilgisine ulaşıldığını anlamlandırabilmek için gereken bazı sebepleri insanın algılamış olması gerekir. Bu algılanmış olması gereken gerçekler; ilk olarak insanın kendisi için bağlayıcı olarak kabul ettiği bu yasaları kendisine üstün bir otorite tarafından konduğunu bilmesidir. İkinci olarak bu üstün otoritenin bu kurallara uymamız gerektiği şeklinde bir iradesinin mevcut olduğunu bilmektir.²⁶⁹ Bu iki gerçeği algılamak, duyu ve aklın aracılığı ile

²⁶⁷ Locke, **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**, Cilt 1, s. 173.

²⁶⁸ Locke, a.g.e., s. 42 – 43.

²⁶⁹Bu ifadeler aynı zaman da Locke için sivil yasa kavramının da temellerini oluşturmaktadır.

mümkündür. Tek yapılması gereken doğayı incelemektir.²⁷⁰ Locke bu ifadeleri ile olgunlaştırdığı bireysel algılayış ve dolayısıyla bireysel yargıya bağlı özgür irade savını daha da netleştirir. Böylece ahlakın kişileri araç gören anlayışının yerine, bireyin onayına ve dolayısıyla kendi rızasına dayanan ve bireyi amaç olarak gören bir ahlak anlayışını oluşturur.²⁷¹

*“(...) insanlar arasında herhangi bir kanaat hakkında kesin ve evrensel bir müşterek kabul olsa bile, bu kabul, söz konusu kanaatin tabiat kanunu olduğunu kanıtlamaz. Çünkü kesin olarak, her şahıs tabiat kanununu tabiatın ilk prensiplerinden çıkarmalıdır, başka bir insanın inancından değil.”*²⁷²

Locke’a göre evrensel müşterek bir kabulün olduğu yönünde bir inanç mevcut olsa bile, bu kabul ile doğa yasasının bulunduğu iddia edilemez. Locke’a göre doğa yasası Tanrıya inançla eş değerdir. İnsan zihni ve aklıyla onaylamadan bir şeyi kabul ederse bu bir inanç ve samimi bir kabul olamaz.²⁷³ Bu sebeple her insan doğa yasalarını kendi keşfetmeli ve bunu yaparken doğa yasalarının kendisinde uyandırdığı izlenimlerden faydalanmalıdır.

Doğa yasalarının bağlayıcı gücü süreklidir. *“Tabiat kanununun bağlayıcı gücünün sürekli oluşundan, insanların her zaman tabiat kanununun buyurduğu bütün şeyleri yapmak zorunda oldukları sonucu çıkarılmamalıdır.”*²⁷⁴ Locke’a göre kanunun tabii bağlayıcılığı insanlıkla var olmaya başlar ve insanlıkla biter. Ancak insan, doğa yasalarının buyurduğu her şeyi yapmak gibi imkânsız bir görevle yükümlü değildir. İnsanın en temel sorumluluğu doğa yasalarına karşı aksi bir davranışta bulunmamaktır. Locke için doğa yasasına ulaşma fikri başarılması mümkün olmayan bir ide gibidir. Bu ideye ulaşma çabasıysa Locke

²⁷⁰ Locke a.g.e., s. 44.

²⁷¹ George Sabine, **Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi**, çev. Özer Ozankaya, 4. b., İstanbul; Cem Yayınevi, Temmuz 2000, s. 72.

²⁷² Locke a.g.e., s. 62.

²⁷³ Bu anlayış Locke’un hoşgörü düşüncesinin temellerini oluşturur.

²⁷⁴ Locke, a.g.e., s. 74.

için doğa yasalarına uygun yaşamayı sağlar ve bu tercih tamamen kişinin özgür iradesiyle mümkün olabilir.

Locke'a göre insan yaptığı eylemlerde kendisinin etkin güce sahip olduğunu düşündüğü bir izlenime sahipse, kendini özgür olarak nitelendirebilir. Ancak eylemleri üzerinde edilgen ise ve kontrolü dışında bir durum varsa, zihin bu durumu zorunluluk olarak değerlendirir.²⁷⁵

Özgürlük insan davranışlarının ve düşüncelerinin sonucunda ortaya çıkan bir niteliğe sahiptir. İnsan zihni, düşünmek veya düşünmemek, hareket etmek veya etmemek konusunda eğer kendi isteğine bağlı bir tercihte bulunuyorsa o kişi özgürdür. Ancak istediğini uygulamaktan alı konuluyorsa özgür değildir, zorunluluk vardır. Bu sebeple özgürlük yalnızca düşünce ve istek varken mevcuttur.²⁷⁶

Karıştırılmaması gereken önemli nokta, özgürlüğün istem ve tercihe bağlı değil, zihnin yapma veya yapmama tercihinde bulunabilmesinden meydana gelmesidir. Eğer bu tercihi yapabilecek irade gücümüz yoksa her yapmak istediğimiz bizim özgür olduğumuzu değil tam tersine iradesiz bir şekilde ona bağımlı olduğumuzu gösterecektir.²⁷⁷

İnsan arzularını kontrol altına alır ve ertelemeyi başarır ise mantıklı bir istek ile tercihte bulunabilme şansına ve dolayısıyla özgürlüğünü kendi faydasını sağlayabilecek şekilde kullanmaya yönelmiş olur. Böylece özgür irade ortaya çıkar. Bu durum, irdeleyen bir zihnin bağımsız tercihi olduğu için gerçek özgürlüktür. Bu irade, kendini kısıtlamak olarak değerlendirilemez, çünkü bu tercih de bir bakıma arzuyu taşıyan zihnin verdiği bir karardır.²⁷⁸

²⁷⁵ Locke, **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**, Cilt 1, s. 314.

²⁷⁶ Locke, a.g.e., s. 314 – 315.

²⁷⁷ Locke, a.g.e., s. 316.

²⁷⁸ Locke, a.g.e., s. 341 – 342.

“Seçtiğimiz iyiye ulaşabilmek özgürlüğümüzün asıl amacıdır. Dolayısıyla, düşünen bir varlık olarak her insan yaradılışından kaynaklı olarak kendisi için en iyi olana ilişkin karar ve düşüncesiyle istemde belirlenme zorunluluğundadır.”²⁷⁹

Bu ifadeden anlaşılacağı üzere, her insanın yaşam sebebi kendisi için seçtiği iyiye ulaşabilmektir. Bunun için isteklerimizi güdeleyecek arzularımızı doğru seçmemiz gerekir. İnsanın ahlaki olarak ödevinin temeli budur. Arzularımıza rağmen irademizle doğru karar alabiliyorsak gerçek özgürlüğü yaşayabiliriz. Bu bağlamda özgürlük aslında iradenin ürünüdür.

Kısaca özgürlüğü Locke’un kendi ifadeleriyle tanımlarsak, “zihnin buyruğu doğrultusunda hareket etme ya da hareket etmeme gücüdür”.²⁸⁰ Locke temellendirdiği doğa yasası üzerinden doğuştan haklar olan ahlaki değer olarak eşitlik ve özgürlüğü meşrulaştırmış ve siyaset teorisinde kullanmıştır.

Son olarak Locke’un doğa yasasına nasıl bir içerik kazandırdığını incelemek, Locke’un siyaset teorisini bu aktarılan ifadeler ışığında nasıl temellendirdiğini çelişiklere mümkün olduğunca düşmeden açıklamak için doğru bir yaklaşım olacaktır.

Locke doğa yasası olarak nitelendirdiği doğada var olan üstün mutlak doğru düzenin, yasa niteliği taşıması için gerekli olan özellikleri taşıdığını ifade eder. İlk olarak kanun olması için gerekli gördüğü özellik, bu kuralların üstün bir otorite tarafından konmuş olmasıdır. Locke için bu kuralları koyan üstün otorite tanrısal iradedir. Bu nedenle yasa niteliği kazanmasının ilk kaynağı bu irade olmuştur. İkinci olarak yasanın neyin yapılması ve neyin yapılmaması gerektiğini belirtmesi gerekir. Bu bakımdan da doğa yasaları akıl yoluyla neyin yapılıp yapılmayacağını

²⁷⁹ Locke, a.g.e., s. 343.

²⁸⁰ Locke, a.g.e., s. 363.

belirtmektedir. Son olarak yasalar bağlayıcı niteliğe sahip olmalıdır. Doğa yasaları tanrısal iradenin sonucu olması sebebiyle her şeyden önce ahlaki olarak insanlar üzerinde bağlayıcılığa sahiptir.²⁸¹

Doğa yasalarının yasa kimliği taşımasının nedenlerini belirten Locke daha sonra bu yasanın kanıtlarını ortaya koyarak tarih boyunca doğa yasasına yöneltmiş olan farazilik eleştirilerine cevap vermek ister.

İlk kanıt için Locke, Aristoteles'e atıfta bulunarak insan faaliyetlerinde bu yasaların kendini gösterdiğini iddia eder. İnsan hayatı boyunca akla uygun gördüğü şeyleri yapmaya eğilimlidir. Bu sebeple insan tabiat kanununa uygun bir şekilde aklın emrettiği ve doğru bulduğu şeyleri yapmaya eğilim gösterir. Kendi ifadesiyle *“insanın gerçek görevi akla uygun davranışta bulunmaktır, öyle ki insan zorunlu olarak aklın emrettiği şeyi gerçekleştirmelidir”*.²⁸² Locke bu kanıtı yönelik gelebilecek eleştirilere cevap vermek ister. Bu eleştiri Locke'un ifadesiyle “Akıl sahibi bütün insanlar bu kanunun bilgisine neden sahip değiller?” şeklinde olacaktır.²⁸³

Locke bu eleştiriye iki itiraz getirir. İlk itirazı, insanların tümünün akılla donatılmış olması, akılla bilinebilecek olan bu doğa yasalarının herkes tarafından keşfedilebileceği anlamına gelmediği şeklindedir. Bu kişiler karanlığı tercih eden ve bu yasalara gözlerini kapamış olan kişilerdir. İkinci itirazı ise; bu kanunların gerçek ve bilinen emirlerinin ne olduğu konusunda ortak bir anlayışın olmamasının bu kanunların olmadığı anlamına gelmeyeceğidir; çünkü mevcut hukuk kuralları bile sivil toplumda farklı yorumlanabilmektedir. Bu hukuk kurallarının olmadığı anlamına gelmez. Öte yandan insanların bu doğa yasalarını

²⁸¹ Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, s. 19.

²⁸² Burada dikkat çeken ifadesinin rasyonalist karakterli bir değerlendirme niteliğinde olmasıdır.

²⁸³ Locke, a.g.e., s. 20.

arama mücadelesi bu kanunların gerçekten var olduğu konusunda olan inancı pekiştirir niteliktedir.²⁸⁴

Locke için doğa yasasının ikinci kanıtı vicdandır. İnsan kötü davranışta bulunduğu durumlarda her şeyden önce kendi iç yargısında kendisini temize çıkaramıyorsa bu kendi üzerinde mahkûmiyet yargısı üretmesine sebep olur. Bu durum doğa yasalarının varlığını gösteren bir kanıttır.²⁸⁵

Üçüncü kanıt, dünyada her varlığa verilmiş olan bir rolün varlığıdır. Her canlı sahip olduğu rolü sürekli takip eder. Bu süreklilik doğa düzenini meydana getirir. Bu sebeple tüm varlıkların formunu ve faaliyet biçimini ve ölçüsünü belirleyen şey doğa yasasıdır. Bu durumda bu bütünün parçası olan insanın da rolü bellidir.²⁸⁶

Dördüncü kanıt, toplumun kendisidir; çünkü toplumda mevcut bir düzen vardır ve bu düzen olmadan hiçbir topluluk varlığını ve birliğini sağlayamaz.²⁸⁷

Beşinci ve son kanıt yaptırımların varlığıdır. Doğa yasaları olmasa ne erdemlerin ne de iyiliğin mükâfatı olmayacaktır. Aynı zamanda kanunun olmadığı yerde ne hata ne de suç olabilir. Böyle otoriteden yoksun olan bir düzende insan hem ruhani hem de dünyevi anlamda kendi hakemi olacağı için istediğini yapabilir. Bu durum insanlığın varlığını dahi riske atabilecek bir sonuç ortaya çıkarır. Bu durumda insanın esenliği için doğa yasalarının varlığı şarttır.²⁸⁸

Son olarak doğa yasalarının özelliklerini kısaca özetlemek, ifade edilenlerin anlam bütünlüğünü güçlendirecektir. Doğa hukukunu ve dolayısıyla yasasını oluşturan yaklaşımlarda görülen üç temel öge Locke'un doğa yasası kuramında

²⁸⁴ Locke, a.g.e., s. 19 – 21.

²⁸⁵ Locke, a.g.e., s. 22.

²⁸⁶ Locke, a.g.e., s. 22.

²⁸⁷ Locke, a.g.e., s. 23.

²⁸⁸ Locke, a.g.e., s. 24.

da kendini göstermektedir. Bunlar; tanrısal esin, ahlak duygusu ve insan aklıdır.²⁸⁹ Ayrıca Locke'un doğa yasasını vurgularken özellikle üzerinde durduğu iki önemli özelliği vardır.

İlki, doğa yasaları evrensel olması sebebiyle tüm insanları bağlayıcı güce sahiptir. Doğa yasaları belirli şartlara dayalı geçici pozitif bir kanun gibi değildir. Bu yasa insan doğasından gelmekte ve insanın varlığında bulunmaktadır. Bu yasa aynı zamanda insan için sabit ve devamlı olan bir ahlak kuralıdır. Bu sebeple akla dayalı olan bu ahlak kuralı, akıl var oldukça her yerde aynı ahlak kuralını ortaya koyacaktır; çünkü bu yasanın kaynağı sabit ve değişmez olan Tanrı iradesidir. Bu ilahi iradenin taşıdığı gaye de dolayısıyla sabit ve değişmezdir.²⁹⁰

İkinci özellikse doğa yasalarının taşıdığı yükümlülüğün hiçbir zaman ortadan kaldırılamaz olduğudur. Tanrı bu yükümlülüğü, insanın rasyonel doğasının zorunlu olarak çıkaracağı şekilde yaratmıştır.²⁹¹

2. Doğa Durumu, Eşitlik ve Özgürlük

Locke doğa durumunu, sınırsız ve keyfi iktidar anlayışlarının temellerinin asılsız olduğunu ispatlamak ve birey odaklı yeni bir devlet anlayışı geliştirmek amacıyla kullanır. Locke'un amacı devletsiz bir toplumu açıklamak değildir.²⁹²

Locke, doğa durumunu Hobbes gibi düşünmeyerek; barış, karşılıklı yardım, birbirini esirgeme, eşitlik ve özgürlüğün hüküm sürdüğü bir süreç olarak

²⁸⁹ Francisco Vergara, **Liberalizmin Felsefi Temelleri Liberalizm ve Etik**, çev. Bülent Arıbaş, İstanbul; İletişim Yayınları, 2006, s. 125.

²⁹⁰ Locke, a.g.e., s. 78 – 79.

²⁹¹ Locke, a.g.e., s. 80.

²⁹² Mehmet Ali Ağaoğulları ve Filiz Çulha Zabcı ve Reyda Ergün, **Kral – Devletten Ulus – Devlete**, 2.b., Ankara; İmge Yayınevi, Eylül 2009, s. 164.

değerlendirir.²⁹³ Ancak bu özgürlük sınırsız ve bencil arzuların içine dâhil edilebileceği bir özgürlük değildir. Bu süreç başıboş kanunsuz bir dönem de değildir. Doğa yasalarının tesis ettiği bu durum insanların doğa yasalarına uygun yaşamakla yükümlü olmasını gerektirir.²⁹⁴ (Tüm inananların Tanrı önünde sorumlulukları bulunduğu şeklindeki radikal Protestan inancın etkileri görülür.²⁹⁵) Bu durumda birey doğa yasasının izin verdiği ölçüde istediği davranışları yerine getirme hakkına sahiptir.²⁹⁶ (Locke'un doğa durumunun bireyi, istek ve ihtiyaçlarını tatmin etmek için yaşamını sürdüren insan olarak tanımlanabilir.²⁹⁷) Baron D'Holbach'ın da benzer şekilde ifade ettiği gibi doğada bulunan her şey hareket halindedir ve bu yüzden doğa fikri mecburen hareketi içerir.²⁹⁸ Bu doğa durumunu daha anlaşılır şekilde açıklamak için Locke'un kendi ifadesiyle tanımlamasını ele almak yerinde olur.

“Bu durum, insanların doğa yasası sınırları dâhilinde, izin istemeksizin ve başka herhangi birinin isteğine bağlı olmaksızın, eylemlerini düzenlemeye ve mülkleriyle kişilikleri üzerinde uygun olduğunu düşündükleri biçimde tasarrufta bulunmaya yarayan yetkin bir özgürlük durumudur.”²⁹⁹

Locke'un doğa durumundan çıkarsamak istediği ve tasarladığı doğa yasalarıyla özdeşleşmiş olan bazı ilkeler vardır. Doğa durumunun amacı bu noktada netlik kazanır. Locke, doğa durumu aracılığıyla bu ilkeleri evrensel hale getirmek ve tüm iktidarları bağlayıcı kıstaslar belirlemek amacındadır. Bu

²⁹³ Bedia Akarsu, **John Locke'un Devlet Felsefesi**, İstanbul; İstanbul Matbaası, 1961, s. 74.

²⁹⁴ Ağaoğulları, a.g.e., s. 165.

²⁹⁵ Hampsher – Monk, a.g.e., s. 114.

²⁹⁶ Ağaoğulları, a.g.e., s. 165.

²⁹⁷ İlkay Sunar, **Düşün ve Toplum**, 4.b., İstanbul; Doruk Yayıncılık, Temmuz, 2008, s. 73.

²⁹⁸ Alev Alatl (der.), **Bati'ya Yön Veren Metinler**, Cilt 3, çev. Kapadokya MYO Çeviri ve Redaksiyon Heyeti; Nevşehir; İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Kapadokya MYO, Ekim 2010, s. 1015.

²⁹⁹ John Locke, **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, çev. Fahri Bakırcı, Ankara; Babil Yayıncılık, 2004, s. 5.

anlamda doğa yasası Locke tarafından insan davranışlarına odaklanmış bir halde ifade edilir.³⁰⁰

“(...) kanunun bağlayıcılığından, insanı, kendisine yüklenmiş olan tabii bir yükümlülüğü (natural obligation) yerine getirmeye zorlayan tabiat kanununun bağlayıcılığını anlamamız gerekmektedir. Tabiat kanunu insanı, ona tabii yapısında yer alan akıl vasıtasıyla yerine getirmesi için yüklenmiş olan ödevi yapmaya zorlar ve ödev yerine getirilmediği takdirde işlenmiş olacak suça karşılık olan cezayı belirler.”³⁰¹

Doğa durumunda doğa yasalarının hâkim olması sebebiyle barış, özgürlük ve eşitliğin güvencesi de doğa yasalarının yürütülmesidir. Doğa durumunda bireyin gayesi, becerebildiği kadar diğer insanların varlığını korumak ve amaç bir suçluya adaleti uygulamak değilse başkasının özgürlüğüne, yaşamına zarar vermemektir.³⁰² Akıl her insanda doğa yasasının tek yorumlayıcısı olduğu için, doğa durumu aklın hükmettiği bir dönemdir. Bu sebeple her insan doğa yasası tarafından barış içinde yaşamaya yönlendirilir.³⁰³ Doğa yasasının bağlayıcılığı da insan doğasının akılcılığından gelen tabii bir yükümlülüktür.

“Bize herhangi bir yükümlülük yükleyen bir kişi, yapılmasını istediği şeyleri emreder ve yapılmamasını istediği şeyleri yasaklarken, gerçekte yalnızca, bizim üzerimizde sahip olduğu hakkı kullanmaktadır. Bu nedenle, tabiat kanunundaki bağlayıcılık, herhangi bir üstün varlığın bizim ve davranışlarımız üzerinde sahip olduğu hâkimiyetten kaynaklanıyor olmalıdır. Hangi ölçüde başka bir varlığa tabii isek, o ölçüde bir yükümlülük altındayız demektir. Tabiat kanununun bağlayıcılığı

³⁰⁰ Ağaoğulları, a.g.e., s. 165.

³⁰¹ Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, s. 65.

³⁰² Locke, **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, s. 7.

³⁰³ Ağaoğulları, a.g.e., s. 165.

*bizi, üzerimize yüklenmiş olan sorumluluğu yerine getirmeye zorlamaktadır; (...)*³⁰⁴

Doğa durumunda hâkim olan doğa yasası Tanrının iradesidir. Tanrının yükümlülükler yükleme hakkı; onun doğadaki tüm varlıklar üzerindeki hakkından kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan insanlar da bu doğa yasalarına karşı, Tanrıya ait varlıklar oldukları için sorumludurlar.

Doğa yasalarının insana yüklediği ödev ve sorumluluklar Locke'a göre iki şekildedir. İlk şekli, doğa yasalarını belirlemiş olan üstün gücün iradesine uygun davranmak gerektiğidir. Bu durumda yasamacının iradesini anlayabildiği ölçüde, bu iradeye itaat etmeli ve davranışlarını ona uygun hale getirmelidir. Bu itaatin meşruiyeti insanın kendi varlığına dayanmaktadır. İnsanı var eden Tanrıdır. Bu durumda varlığını borçlu olduğu Tanrıya tamamıyla ait olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla Tanrının otoritesinin sınırları da olamaz. Bu sınırsız otoritenin buyurduğu yasalar da her anlamda bağlayıcıdır.³⁰⁵

İkinci şekliyse, insan kendisine yüklenmiş olan yükümlülükler ve ödevlere uygun hareket etmezse, bu itaatsizliğin getireceği cezalara katlanmakla yükümlüdür. Bu yaptırım vicdani olarak veya mutluluk, mutsuzluk gibi adlandırabileceğimiz şekillerde gerçekleşir. Bu yaptırımı tecrübe eden insan, doğa yasalarının yükümlülüklerini daha iyi anlayacaktır. Bu uyarı ile insanlar Tanrının otoritesine uymaya yöneleceklerdir.³⁰⁶

Tanrının dünyadaki iradesinin en net örneğinin bu doğa durumunda görülebileceğini ima eden Locke; doğa durumunu sonraki fikirlerinde bir takım eksiklikleri giderilerek devletler tarafından gerçekleştirilmesi gereken bir model olarak değerlendirir. Doğa durumu Tanrının iradesi olduğuna göre, eşitlik ve

³⁰⁴ Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, s. 65.

³⁰⁵ Locke, a.g.e., s. 65 – 66.

³⁰⁶ Locke, a.g.e., s. 66.

özgürlük de bu iradenin insana bağışladığı haklardır.³⁰⁷ Bu iki temel hak yalnızca doğa yasalarına uyulduğu sürece kaybedilemez.³⁰⁸ Bu durumda eşitlik ve özgürlük kavramlarının Locke için ne ifade ettiğini netleştirmek gerekir.

Eşitlik Locke için her anlamda eşitlik anlamı taşımaz.³⁰⁹ Eşitlikle kastettiği aslında iradelerin eşitliğidir. *“Güç ve yetki, hiç kimsenin diğerinden daha fazlasına sahip olmayacağı biçimde karşılıklıdır.”*³¹⁰ Yani herkes kendi iradesine ve otoritesine uymakla bağlıdır. Kişinin, başka bir iradenin veya otoritenin altına girmek gibi bir zorunluluğu olamaz. Her hak gibi Locke için eşitlik de doğa yasasının insana tanıdığı bir haktır ve ancak bu yasanın sınırları içinde davranıldığı sürece bu hak korunabilir. Bu sebeple doğa yasasını gözetmesi de onun ödevidir. Bu amaçla doğa yasasına aykırı durumlarda, doğa yasasının hükmünü yerine getirmek de bireyin görevidir. Bir bakıma doğa yasasının uygulanması konusunda da insanlar eşit haklara sahiptirler. Doğa yasasının uygulanması konusundaki bu hak kendisini cezalandırma hakkı olarak gösterir. Cezalandırma hakkı dolayısıyla yargılama yetisinin daha önce belirtilen önemini açıklar. Doğa yasasının olmazsa olmaz önemli bir yetisi bu durumda yargılamadır. Sonuç olarak doğa durumu, hâkimiyet kurma ve yargılama açısından herkesin eşit hakka sahip olduğu bir süreçtir.³¹¹ Birey böylece doğa yasasının hem yürütücüsü hem de yargıcı olma rolünü üstlenir.³¹² Eşitlik değerlendirmesi bir bakıma Locke’un Hobbes’a³¹³ yönelik eleştirisi gibidir.

³⁰⁷ Locke bu anlayışı sebebiyle Liberal Bireyciliğin Babası olarak nitelendirilebilir. (Öktem, a.g.e., s. 154.)

³⁰⁸ Ağaoğulları, a.g.e., s. 166.

³⁰⁹ Locke’un eşitlik anlayışının ahlaki bir ilke olarak değerlendirilmesinin sebebi; mutlak olarak her alanda eşitliği kabul etmemesinden kaynaklanır. Algılama yetisi Locke’a göre hayvanlar ve diğer canlılar arasındaki temel farktır. Bu sebeple diğer canlılar doğanın daha aşağı varlıklarıdır. Bu algılama yetisi farklı hayvanlar arasında da üstünlük ve astılık gibi farklılıklara sebep olur. Hatta öyle ki Locke insanlar arasında da bu sebeple eşitsizliklerin doğduğunu düşünmektedir. Tanrının lütufu olarak gördüğü algılama yetisi, doğadaki üstünlüğün de bir bakıma nedeni olmuştur. (Locke, **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**, Cilt 1, s. 198 – 199.)

³¹⁰ Locke, **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, s. 5.

³¹¹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 166 – 167.

³¹² Timuçin, a.g.e., s. 24.

³¹³ Hobbes doğa durumunda eşit olmanın sonucu olarak kendini koruma içgüdüsünün her şeyi şekillendirdiğini öne sürer. Herkesin kendi gücünü arttırıp çatışma içinde olduğu güvensiz, bir anlamda da savaş durumu olan bir doğa durumunu tasvir eder. (Didier, a.g.e., s. 64.) Locke’un Hobbes’la arasındaki

Özgürlük insanların doğa durumundaki diğer bireysel hakkıdır. Daha önce de belirtildiği gibi bu başıbozukluk durumu değildir. Bu özgürlük, bireye başkalarının hayatına ve varlığına zarar vermemeyi yükümlü kılan doğa yasasının hâkimiyetinde bir özgürlüktür.³¹⁴ Birey kendi kişiliğini ve mallarını kullanma konusunda denetlenemez bir tasarrufa sahiptir. Bu varlığını ve mallarını daha soylu bir gerekçe olmadıkça ortadan kaldırma tasarrufunda olamaz. İnsanlar özgürlüklerinin sınırlarını doğa yasasından türettikleri yükümlülüklerle sınırlandırmakla sorumludurlar. Özgürlüğün bu şekildeki tanımı Locke'un Filmer'in paternalizm³¹⁵ iddiasına eleştiri getirir. Filmer doğa durumunda insanların özgür olmadığını iddia etmiştir.³¹⁶

Doğa durumunda insanların doğa yasalarına uyma ve uygulama yükümlülüğünü, bu ifadelerin daha anlaşılır kılınması için incelemek gerekir. Doğa yasalarının getirdiği sınırlamalar ile insanlar başkalarının haklarını çiğneyerek birbirine zarar vermekten alıkonulabilirler. Böylece insanlık barış içinde korunarak yaşamayı başarabilir. Doğa durumunda bu doğa yasasının yürütülmesi tek tek her insana düşen görev olmuştur. Bu sebeple insanlar adaleti sağlama görevlerini; bu yasayı ihlal edenleri cezalandırma hakkı şeklinde müşterek olarak eşit derecede paylaşmışlardır. Bu hakka sahip olmaları sebebiyle insanlar doğa durumunda birbirleri üzerinde iktidara sahip olabilmişlerdir; çünkü cezalandıran, yasayı ihlal eden üzerinde sınırlı bir yaptırım gücüne – zararını tazmin etmek amacıyla cezalandırma gibi – sahiptir. Dolayısıyla sınırlı bir iktidar anlayışı karşımıza çıkar. Zira yalnızca bu şekilde

temel anlayış farkı, yasa ile hakkı ve özgürlük ile ödevi birbirinin karşıtı görmemesinden kaynaklanmıştır. (Uslu, a.g.e., s. 142)

³¹⁴ Melih Yürüşen, **Hoşgörü Üstüne Bir Mektup**'a Önsöz, s. 18.

³¹⁵ Filmer'in görüşlerinin özü; insanlar dâhil tüm otoritelerin aynı türde olmasına yani ailedeki baba otoritesine ve bu bağlamda monarşinin otoritesine olan inançtır. İnsanların birbiri üzerine uyguladığı otoritenin Tanrı tarafından verildiğini savunmuştur. Kimsenin kendi yaşamı üzerinde hakkı olmadığını, tüm yöneticilerin kendi halklarından daha başarılı şekilde kamu yararını gözeteceğini kabul eder. Bu hakkın kaynağı ise Adem'den gelmektedir. Tanrı tüm dünyayı ilk insan Adem'e vermiştir ve tüm siyasi otoriteyle mülkiyet hakları bu armağanın tarihsel ve yasal sonuçlarıdır. (Dunn, a.g.e., s. 50 – 51.)

³¹⁶ Ağaoğulları, a.g.e., s. 167.

doğa durumunda bir insan başka bir insana meşru olarak zarar verebilme hakkına sahip olabilir. Bu meşru zarar verme hakkının temeli, doğa yasasıdır; çünkü Cezalandırılmayı hak eden kişi doğa yasasını ihlal ederek, Tanrının iradesine ve dolayısıyla doğadaki ortak akıl ve adalet değerlerine karşı gelmiştir. Bu kişiler, Locke'a göre insanlığın varlığını tehdit eden tehlikeli ve ortadan kaldırılması gereken suçlulardır. Bu tür ihlallere karşı tüm insanların ortak görevi, zarar görmüş olsun olmasın, doğa yasalarını yürütmek ve ihlal edenleri cezalandırmak olmalıdır.³¹⁷ Bu durumda Locke'un meşruiyet kıstaslarından birisi olan yasallığın karşısında duran suç kavramının tanımı ortaya çıkar. *“Yasayı ihlal etmek ve doğru akıl kuralından ayrılmakla suç oluşur: İnsan artık soysuzlaşmış olur; kendisinin insan doğasının ilkelerini terk ettiğini ilan eder ve zararlı bir yaratık haline gelir.”* Bu durumda cezalandırma hakkı tüm insanların ortak hakkıdır, ancak zarar görenin zararını tazmin etmesi yalnızca zarar görenin hakkıdır.³¹⁸

Locke toplum halinde yaşamayı diğer doğa hukuku savunucuları gibi doğal bir ihtiyaç olarak görür. Bu düşüncesi, Locke'un tek sözleşmeyle mi, yoksa iki sözleşmeyle mi devlet otoritesi altında birleşen toplum yarattığı sorusuna cevap olarak görülebilir. Locke insanların doğa durumunda toplu halde yaşamaya başlamasını kabul ettiğini bazı ifadelerinde gösterir. Ancak adetleri ve oluşan moral düşünceleri doğa durumuna katmak istemediği için bu oluşumu sadece insan topluluğu gibi değerlendirerek sözleşme öncesinde bu tür yapaylık içeren kavramları kullanmaktan kaçınır gibidir.

“(…) kendisini sürekli baskı altında tutan ihtiyaçlarının onu diğer insanlarla birlikte toplu halde yaşamayı başarmaya ve bunu sürdürmeye yönelttiğini fark etmekle kalmaz, tabiatın kendisine yüklediği bir eğilim tarafından topluma girmeye zorlandığını ve kendisine bahşedilmiş olan konuşma imkânı ve dilin sağladığı

³¹⁷ Locke, a.g.e., s. 8 – 9.

³¹⁸ Locke, a.g.e., s. 10.

*iletifim kurabilme özelliği vasıtasıyla toplum hayatını sürdürmek için uygun hale getirildiğini fark eder.*³¹⁹

Locke ifadelerinde insanların doğal bir ihtiyaç olarak – dolayısıyla doğa yasasının iradesiyle – toplum halinde yaşamaya başlarlar. Bu durumu Locke aile kavramını kabul ederek destekler. “*İlk toplum erkek ve hanımı arasındaydı ve bu ebeveynler ile çocukların arasındaki toplumun başlamasına yol verdi...*”³²⁰ Locke için toplum kavramı çift anlamlı gözükür gibidir. Aile Locke’a göre politik niteliği olan bir otorite niteliğinde olmadığı için doğa durumunda ilk topluluk olarak değer görmez. Locke’un topluluktan kastettiği ailelerin bir araya gelerek müşterek kurallarda karar kılarak beraber yaşama iradesi göstermesi ile varlık kazanır. Bu anlamda aile topluluğu, doğa durumunda siyasal iktidar niteliği taşımaz.

3. Eşitliğin Bozulması ve Savaş Durumu

Locke, yöneticinin ve ortak bir otoritenin hâkim iradesinin yeryüzünde olmadığı doğa durumundan devlet teorisini üretmeden önce savaş durumu ile doğa durumundan çıkmanın kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir. Savaş durumu; haksız kuvvet kullanarak zorbalık yapmak, otoritesiz ve dolayısıyla adaletsiz bir düzen yaratmak şeklinde açıklanabilir. Doğa durumu ifade edilen yapısı gereği kaçınılmaz olarak bir savaşa evrilmiş, doğal hakların bireyler tarafından tek başlarına korunamadığı bir ortam oluşmuştur.³²¹

İnsanların doğa durumundan toplum durumuna geçmek için sözleşme yapmalarının sebebi güvensiz ve çıkarlarının aleyhinde bir durumun oluşmasıdır. Locke’un teorisine göre insan akılcı bir varlıksa, kendi özgürlüğünü kısıtlayacak

³¹⁹ Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, s. 65.

³²⁰ Locke, **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, s. 69.

³²¹ Robert A. Goldwin, “John Locke”, **History of Political Philosophy**, 3. b., Leo Strauss ve Joseph Cropsey (ed.), Chicago; The University of Chicago Press, 1987, s. 479 – 480.

yeni bir duruma geçmek için tek meşru sebep, yeni durumun onun çıkarlarına daha uygun bir ortam sağlaması zorunluluğudur. Bu sebeple Locke savaş durumunu her bireyin doğa yasasını uygulama yükümlülüğünden yola çıkarak başlatır.³²²

Locke'a göre savaş durumu düşmanlık ve yok etme durumudur. Bu düşmanlık başkasının yaşamı üzerinde temkinli bir planı olduğunu söz veya eylemi ile beyan etmiş bir tarafın varlığı ile ortaya çıkar. Bu durumda tehdit edilen ve böylece yaşamı tehlikede olan kişi, bu tehlikeyi barındıran tarafı ortadan kaldırma meşruiyetine sahip olmuştur; çünkü karşı taraf doğa yasasının taşıdığı aklın ortak kurallarını reddetmiş, şiddet ve güç kurallarından oluşan yozlaşmış akıl dışı bir eğilime yönelmiştir. Böyle bir iradeye boyun eğmek kişinin tercihi dahi olamayacak kadar kabul edilemezdir.³²³

Onaya dayalı olmayan ve rızanın meşrulaştırmadığı bir irade savaş durumunu ortaya çıkarır. Böyle bir irade meşru değildir; çünkü insan kendisinin dahi tasarrufta bulunamayacağı mülkiyeti olan varlığı hakkında anlaşma yapamaz. Böyle bir iradenin amacı kişiyi köleleştirmek ve özgürlüğünü tamamen elinden almaktır. Bu durumda özgürlüğün tanımını Locke çerçevesinden bakarak çözümlenmek onu daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Locke'a göre insanın kendi varlığını tahakküm altına alacak bir iktidara karşı kendini savunması aklın ona yüklediği bir gayedir. Korunmanın amacı iradeye karşı varlığını savunmaktır. Korunmanın zırhı ise özürdür. Özgürlük kişiye varlığını sürdürmesini emreder ve kendisine zarar vermesine sebep olabilecek faaliyetlerden insanın sakınmasını sağlar. Herkes Tanrının mülkiyeti altında olması sebebiyle varlıkları

³²² Ağaoğulları, a.g.e., s. 170. Locke hakkında yapılan incelemelerde düşülen en büyük yanlış doğa durumunun yapay bir şekilde savaş durumuna evirildiği iddiasıdır. Oysa Avrupa tarihini incelediğimizde Locke'un teorisinin pek çok konuda doğruluğunu ispatlayan olay bulunmaktadır. Bu konu mülkiyeti açıklarken karşımıza çıkacaktır. Alain Touraine bu konuda oldukça doğru bir değerlendirmede bulunur. Siyasal sistemin doğa durumuna karşı değil de, doğa durumunu yıkan savaş durumuna karşı oluşturulduğudur. (Alain Touraine, **Modernliğin Eleştirisi**, çev. Hülya Tufan, 7. b., İstanbul; Yapı Kredi Yayınları, Ağustos 2010, s. 73.)

³²³ Locke, a.g.e., s. 15 – 16.

hakkında tasarruf hakkı da yalnızca Tanrıya aittir.³²⁴ Bu durumda özgürlüğe yapılacak her saldırı insanın kendi varlığına yapılmış bir saldırdır. Böyle bir irade ile iktidar kurma çabası Locke'a göre hırsızlık olarak tanımlanır; çünkü böyle bir iktidar hem kişni mülkiyetini hem de varlığını çalabilir. Kişi kendisini savunma hakkından gelen meşruiyetle bu hırsızı öldürme hakkına sahiptir.³²⁵

Doğa yasasının yürütülmesi ve gözetilmesi için tüm insanlığın bu yasaya karşı gelenlere ceza vermek amacıyla bütünlük olması gerektiğini savunan Locke, bu durumu ahlaki eşitlik savıyla desteklemiştir. Bu durumda Locke'un suç tanımlamasında aktarılmış olduğu gibi; suçu işleyenler insanların barış ve güven içinde yaşamalarının tek koşulu olan doğa yasalarını ortadan kaldırmaya yeltenmiş olur ve bu suçlular insanlık için tehdit halini alırlar.³²⁶

Doğa durumunda bazı eksiklikler vardır. Bu eksiklikler; umumi kaidelerin doğa yasaları olması ve bunu herkesin eşit derecede bilmesinin imkânsızlığı sebebiyle adaletin sağlanamaması, doğa yasalarını uygulama konusunda tarafsız ve adil üçüncü bir tarafın yani yargıcın yokluğu ve son olarak suçluya yaptırım uygulayacak gücün olmamasıdır.³²⁷ Bu çerçevede savaş durumunu değerlendirmek yerinde olacaktır.

Doğa yasalarını yürütmek ve doğa yasasının yargıcı olmakla sorumlu insanların ceza oranını soğukkanlı ve vicdan çerçevesinde belirlemesi daima mümkün olamaz; çünkü kişinin kendisini ilgilendiren konularda adil olması pek mümkün olamaz ki bir bakıma bu durum akla da aykırıdır. İnsanların tarafgir tutumları sevdiklerini ayrıcalıklı görmelerine sebep olur ve adaletin sağlanmasında bu durum bir engeldir. Ayrıca insanların ölç alma duyguları da işin

³²⁴ Hardy Bouillon, a.g.e., s. 15.

³²⁵ Locke, a.g.e., s. 16 – 17. Bir bakıma direnme hakkı da burada temellenmektedir. Bu ifadeler mutlak monarşilere karşı bir meydan okuma gibidir.

³²⁶ Ağaoğulları, a.g.e., s. 170.

³²⁷ Ebenstein, a.g.e., s. 223.

içine girerse böyle bir yargıcın akılcı bir ceza ölçütüne bağlı olamayan yargılamasından adil ve orantılı bir cezanın çıkması pek mümkün gözükmemektedir.³²⁸ Adaleti sağlarken cezanın amacı; kin duygusunu perçinlemek değil, suçluların suçları sebebiyle pişmanlık duymaları ve bu şüçu tekrar yapmaktan caydırılmalarıdır.³²⁹ “Cezalandırma, suçlunun kötü bir işlem yapmış olduğunu anlaması sonucunu doğurmasına, suçlunun pişman olmasına, diğer insanların aynı şeyi yapmaktan dehşetle korkmalarına yetecek derecede olmalıdır.”³³⁰ Bu sebeple yeryüzünde adaleti sağlayacak bir otoritenin varlığına duyulan ihtiyaç ortaya çıkmaktadır.³³¹ Böylece doğa durumundan çıkmanın amacı Locke tarafından netleşmeye başlar. Amaç doğa durumunun eksikliklerini insanların akılları yoluyla tamamlamalarıdır.

Savaş durumunun doğa durumunda sonra ermesini engelleyen neden yargı ve cezalandırma gücünü elinde tutan bir otoritenin olmamasıdır.³³² Bu otorite boşluğunda insanlar kendi adaletlerini kendileri arayacak ve sonu gelmeyen düşmanlıkların temeli atılacaktır. Böyle bir durumda özgürlükler de tehlikeye girecektir. Bir kişi bir diğeri üstünde hâkimiyet kurarak onu iradesine bağlamak isterse karşısına çıkacak tek engel, özgürlüğünü kaybetmek istemeyen kişinin düşmanlığı ve kendini savunmaya çalışması olacaktır. Bu durumda güçlü olan güçsüzü sömürebilecek ve adaleti sağlamak imkânsız hale gelecektir.³³³ Adaletin ve eşitliğin sağlanamadığı; devamlı tehlikelerin var olduğu bu şartlar altında mutluluğun kalıcılığı insanlar için şüphelidir ve garanti altında değildir.³³⁴ İnsanlar birbirlerinin merhametine sığınmıştır.³³⁵

³²⁸ Öktem, a.g.e., s. 154.

³²⁹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 170.

³³⁰ Locke, a.g.e., s. 11.

³³¹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 170.

³³² Locke, a.g.e., s. 18 – 19.

³³³ Ağaoğulları, a.g.e., s. 171.

³³⁴ Akarsu, a.g.e., s. 75.

³³⁵ Peters, a.g.e., s. 68.

Locke'un savaş durumu açıklaması, Macpherson'a göre, insanların akılcılığına yönelik ikircikli bir tutum şeklinde değerlendirilmiştir.³³⁶ Oysa Locke bu durumu farklı eserlerinde açıklamaya çalışmıştır. Locke da Hobbes gibi dđalist insan doğası anlayışına sahiptir fakat Hobbes'un dđüřünceleri kadar katı değildir.³³⁷ Öncelikle insanların tutkuları olduğu şeklindeki ifadede de belirtildiği gibi insanların akılcı doğaya sahip olmaları; onların tümünün akılcılığı her durumda taşıma yetisine sahip olabildiği anlamına gelmemektedir. Hatta insanların tümünün akılcı olduğu bile Locke için doğru değildir. Bir bakıma paranın var oluşu ve eşitsizliğin artmasıyla doğa hukuku ortadan kalkmaya başlar.³³⁸ Doğa durumunda doğa yasasının buyurduğu şekilde çalışıp emek sarf eden insanlar doğa tarafından ödüllendirilirler. Bu durumda ortaya çıkan ekonomik eşitsizlik, adildir ancak doğa yasasını ihlal edenler için anlam taşımaz.³³⁹ Locke'un ifadeleriyle devam edersek:

"(...) çoğu insan kendi ödevleriyle gereğinden az ilgilenmektedir; onlar başkalarından devşirdikleri örnekler, geleneksel alışkanlıklar ve ülkelerinin adetleri ve ahlaklı ve hikmet sahibi olarak gördükleri insanların güvenilirlikleri ile yönlendirildikleri kadar kendi akıllarını yol gösterici olarak almamaktadırlar. (...) ikinci el kaidelerle tatmin olduklarından dolayı başka bir hayat ve davranış kaidesine ihtiyaç duymazlar. (...) tabiat ışığına doğru bir şekilde kullanabilen yalnızca birkaç kişi var diye tabiat kanununun tabiat ışığı vasıtasıyla öğrenilemeyeceği sonucu çıkarılamaz."³⁴⁰

Bu durumda savaş durumunu ortaya çıkaranlar iki şekilde rol oynarlar. Doğa yasasına kayıtsız kalanlar ve zaman içinde bu kayıtsızlığın sonucu olarak doğa yasasının aleyhine yargılarda bulunarak doğa yasasını çiğneyecek davranışlarda

³³⁶ Ağaoğulları, a.g.e., s. 171.

³³⁷ Donald G. Tannenbaum ve David Schultz, **Siyasi Dđüřüncü Tarihi Filozoflar ve Fikirleri**, çev. Fatih Demirci, 5.b., Ankara; Adres Yayınları, Mart 2010, s. 247.

³³⁸ Çiğdem, a.g.e., s. 64.

³³⁹ Tannenbaum, a.g.e., s. 247.

³⁴⁰ Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, s. 34.

bulunanlardır. Locke ifadelerinde insan kelimesini bir anlamda ahlaki davranan ve doğada bu yolla varlığını sürdüren canlılara koyduğu bir sıfat gibi kullanır. Locke'un savaş durumuna sebep olan suçluları insan yerine yaratık olarak değerlendirmiş olması, Macpherson'un insanlık konusunda ikircikli olarak değerlendirmede bulunduğu şeklindeki yargısının doğruluğunu sorgulanır kılar. Locke için akılcı olmak insanın akıl yetisine sahip olmasından kaynaklanır, bu yetiyi doğru kullanacak olması mutlak değildir.³⁴¹

“Çoğu insan körü körüne kabullendiğinden zihinlerini başkalarının egemenliği ve buyrukları altına sokup tembellik yaparak onay güçlerini, öğretileri körü körüne değil fakat büyük bir dikkatle doğruluğunu araştırarak kabullenme yolunda kullanmazken, azınlıkta kalan diğer bir kısım da düşüncelerini birkaç şeye yönelterek onlar hakkında yeterince bilgileniyor, bilgileri onlar çerçevesinde geliştiriyor ve başka araştırmalara hiç girmediklerinden tüm şeylerden habersiz kalıyorlar.”³⁴²

Bu ifadeler; Locke'un akıl yetisini kullanma konusunda insanların pek çoğunun bunu başaramadığını ifade eder gibidir. Bu bağlamda ufak topluluklar içinde doğa durumunda yerleşen kanılar bu grupların akılcılıktan uzaklaşma eğilimine girdiği şeklinde yorumlanabilir. İnsanların doğa yasalarını her anlamda davranışlarında uygulamayı başarabileceği gibi bir inancın imkânsız olduğunu bilen Locke, insanların bu sebeple ahlaki olarak hem çevrelerine hem de kendilerine karşı her durumda doğru akılcı yaklaşımı sergileyemeyeceğini düşünmektedir.

“Arzulanan bir şeyin asıl amaçlarına ulaştıracak ve en büyük iyileri olanın gerçek bir parçasını oluşturacak olup olmadığını iyice irdeleyip bu anlamda bilgilenene

³⁴¹ Detaylı bilgi için, bkz. Locke, **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**, Cilt 1, s. 96.

³⁴² Locke, **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**, Cilt 1, s. 122 – 123.

dek, o şeyi yerine getirmemeyi erteleyebilmeleri özgürlüğün dönüm noktasıdır.”³⁴³

“(…) yalnızca bu yaşamdan umudu olan ve yalnızca bu dünyadan zevk alan insanların burada onları rahatsız eden her şeyi ortadan kaldırıp kendilerini hoşnut edenlerin peşine düşerek mutluluklarını aramaları ne tuhaftır ne de akıl dışıdır. Ölümden sonra bir gelecek yoksa şu çıkarım kesinlikle doğru: “yiyip içelim, istediğimizden hoşlanalım, yarın nasıl olsa öleceğiz.” Bu, bence insanların hepsinin aynı özne ile mutluluğa yönelmemelerinin sebebini görmemizi sağlar niteliktedir.”³⁴⁴

Bu durumda doğa yasalarının sağladığı özgürlük inançla ilişkilidir. Arzularla ortaya çıkan bir istek özgürlüğü tehdit eder. Oysa uzak bir iyi için başka bir tercihten vazgeçmeyi seçmek doğa durumunun sürdürülebilmesi için gereken asıl özgürlüktür; çünkü uzak ve daha büyük bir iyi için insan mücadele vermeyi tercih etmiştir. Locke bu bağlamda erdemli ve inançlı insanların gerçek anlamda özgürlüğü yaşayan insanlar olduğunu iddia eder. Savaş durumu bir bakıma farklı ahlaki tercihlerin çatışması sonucu kendini gösterir. İnsanların bir kısmı uzun vadeli mutluluk için arzularını kontrol altına alırken, bencil istekleri olan insanlarsa arzularının baskınlığı sebebiyle açgözlü bir şekilde sömürmeye çalışmayı daha cazip görerek savaş durumunun kısa süreli mutluluğunu tercih ederler.³⁴⁵

Locke’un bu güvensiz doğa durumu bir bakıma anayasalcılık görüşlerinin izlerini de taşımaktadır. Meşru olmayan güçlü bir iktidar insanları doğa yasasını uygulamaktan alı koyarak esirleştirebilir. Sınırlanmamış mutlak iktidarların keyfi gücüne karşı koymak, doğa yasasının insana yüklediği ödevdir. Bu ödevi gerçekleştirerek insan Tanrının emrettiği özgürlük ve eşitlik haklarına sahip

³⁴³ Locke, a.g.e., s. 346.

³⁴⁴ Locke, a.g.e., s. 348.

³⁴⁵ İleride toplumu oluşturacak olan topluluk ise doğa yasasının kurallarını sürdürmek isteyen bireylerden oluşur.

çıkabilir. Öyle ki savaş durumu Locke için yalnızca doğa durumunda değil keyfi yönetimin olduğu tüm siyasal toplumlarda da tekrar gerçekleşmesi muhtemel olan sonuçtur.³⁴⁶ Ancak doğa durumunda savaş durumu sona erdirilemez bir hal alır. Ortak adalet anlayışının yokluğu bunun sebebidir. Toplum halinde ortak değerler üzerine kurulu bir tatmin anlayışıyla oluşturulabilecek ölçü anlamında adalet anlayışı, savaş durumunu engelleyebilir. Bu sebeple savaş durumunun sürekli hale gelmesi insanların toplum haline gelmelerine sebep olmuştur.³⁴⁷

B. Doğal Bir Hak Olarak Mülkiyet

Mülkiyet anlayışının Locke'un devlet kuramında ne şekilde rol oynadığına değinmek mülkiyet hakkının amacını ve önemini daha net anlaşılır kılacaktır. Locke'un ifadesiyle mülkiyet, adalet ihtiyacını ortaya çıkarır. Bu durumda adaletsizlik mülkiyet hakkının gaspı anlamına gelir. Hatta bu durum daha sonra siyasal toplum içinde de savaş durumunu ortaya çıkarabilmektedir. Bu bakımdan Locke mülkiyet kuramını ileri sürerken amacı bir bakıma Filmer'in paternalizm fikirlerini de çürütmektir. Filmer'a göre mülkiyet, bireysel bir hak değildir. Tüm haklar monarka aittir. Dolayısıyla mülkiyet monarkın tebaasına lütfettiği bir haktır. Locke bu sebeple topluma yerleşmiş olan anlayışı ve uygulamaları eleştirmektedir.³⁴⁸ Locke için mülkiyet doğa yasasından gelen bir haktır ve bu sebeple Filmer'in ifade ettiği gibi lütuf sonucu sahip olunabilecek bir özellikte

³⁴⁶ Ağaoğulları, a.g.e., s. 171 – 172.

³⁴⁷ Locke, a.g.e., s. 18 – 19.

³⁴⁸ Locke'un özel mülkiyet hakkını vurgulayarak kendisini himaye eden Whig toprak soylularının anlayışını anlatmış olduğu şekilde iddialar mevcuttur. (Copleston, **Copleston Felsefe Tarihi Hobbes Locke**, s. 137.) Ayrıca Locke, Filmer'in paternalizm iddiasını eleştirerek bu anlayışa yeni bir boyut getirir. Ebeveynin mallarının bütün çocuklara miras kalması doğal bir haktır. Ancak, yöneticilik hakkı çocuğa miras bırakılmaz. (Toku, a.g.e., s. 69.)

değildir.³⁴⁹ Ebenstein'in ifadeleri Locke'un mülkiyet kuramının tarihsel rolünü oldukça net aktarmaktadır.

“Locke, ferdi çaba ve inisiyatif temelinde mülkiyeti savunduğu zaman, yeni bir ticari ve sınaî kapitalizmin üretken kapasitelerini baskıcı bir devletin sınırlayıcı geleneklerine karşı savunmuştur. Mülkiyeti emeğin hakkı ve değer kaynağı haline getirmekle, Locke, yeni bir sınıfın yükselişini yeni bir siyasi iktisat diline tercüme etmektedir. Her ne kadar kendisi bir merkantilist ise de, Locke'un iktisadi felsefesi becerikli ve çalışkan girişimcinin felç eden kuvvet ve adetlerden kurtulmasına yardımcı oldu. Locke'tan bir buçuk yüzyıl sonra sosyalistler onun mülkiyet teorisini temel üretim araçları üzerinde kamu denetimi veya kamu mülkiyeti taleplerini ileri sürmek için kullandılar.”³⁵⁰

Locke'a göre mülkiyet geniş anlama sahiptir. Bu sebeple mülkiyeti iki farklı anlamda kullanır. Bu anlamlar; sahip olunan mallar anlamında mülkiyet hakkı ve yaşama, özgürlükler ve bu amaçla edinilmiş olan varlıklar anlamında mülkiyet hakkıdır. Ancak Locke, ifadelerinde genel olarak çağının kullanılış biçimi olan daha genel kapsamlı ikinci anlamdaki mülkiyet ifadesini kullanır.³⁵¹ Bir bakıma Locke'da yaşama hakkı, özgürlük ve mülkiyet altındaki mallar iç içedir ve bunları birbirinden ayrı düşünmek pek mümkün değildir.³⁵² Bu geniş mülkiyet anlayışı insanın yalnızca ekonomik ihtiyaçlarını ve menfaatlerini aşarak kişinin mutluluk arayışı yörüngesinde olan her şeyi kapsar.³⁵³

Doğa durumu eşitlik durumu olması sebebiyle mülkiyet hakkı da tüm insanlar için eşit derecededir. Doğa yasasından gelen bir hak olduğu için mülkiyet, toplum

³⁴⁹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 174. Locke'a göre mülkiyet hakkı doğal hukukun gereğidir. Bu nedenle iki kaynağı vardır. Bu hak kişinin kendi varlığından kaynaklandığı gibi kalıtsal olarak da edinilebilen bir haktır. Yani babasının mirası olarak da geçebilir. (Zelyüt, a.g.e., s. 72.)

³⁵⁰ Ebenstein, a.g.e., s. 226.

³⁵¹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 174 – 175.

³⁵² Yayla, a.g.e., s. 42.

³⁵³ Ebenstein, a.g.e., s. 225.

sözleşmesi yani devletten önce de var olan bir haktır.³⁵⁴ Mülkiyet hakkı yaşama hakkından kaynaklanmaktadır.³⁵⁵ Locke mülkiyetin yaratıcısının toplum değil birey olduğunu öne sürmüştür. Locke'un bu mülkiyet anlayışı onun bireyciliğini ön plana çıkarır.³⁵⁶ Bu durumda dönemin genel mülkiyet anlayışının aksine Locke'un mülkiyetin doğallığını savunduğu ifade edilebilir.³⁵⁷ Locke'un hareket noktası insana eylemlerini yönlendirmesi için Tanrı tarafından akıl yetisinin verildiği ve bu yetiyi kullanmak için özgür iradesinin olduğu ve böylece mutluluk için gerekeni eyleme özgürlüğüne sahip olduğudur.³⁵⁸

“(...) evreni hiç uğruna ve gayesiz bir şekilde yaratmış olamaz. Zira belli bir gaye olmaksızın faaliyette bulunmak, böyle yüce bir hikmete ters düşer. İnsan, kendisinin akıl ve bilgiyle donatılmış kıvrak, güçlü ve her şeye yatkın bir ruha ve ruhun idaresiyle oraya buraya çabuk ve kolayca hareket eden bir bedene sahip olduğunu bildiğine göre, en hikmetli bir varlık olan Yaratıcının ona bu davranış vasıtalarını herhangi bir şey yapmaması için bağışladığını ve bu yetilerin kendisine aylak ve tembel bir varlık olması için verildiğini düşünemez. Tanrının insandan birtakım şeyleri yapmasını istediği oldukça açıktır.”³⁵⁹

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere, Tanrı evreni belli bir amaç için yaratmıştır. Bu bağlamda her faaliyetin gerçekleşmesinde doğa yasası gereği bir gaye olması zorunludur. Özellikle kendisi akıl ve bilgiyle donatılmış yetkinliğe sahip olabilen insan için bu gerçeğin varlığı aşikârdır. Aklın rolü, insanın doğadan en azami şekilde faydalanmasını sağlayacak hayati bilgiyi edinmesidir.³⁶⁰ Bu bağlamda insan, aklını kullanarak edindiği bilgileri kendi faydasına yönelik kullanmak üzere

³⁵⁴ Ağaoğulları, a.g.e., s. 175 – 176.

³⁵⁵ Yayla, a.g.e., s. 43.

³⁵⁶ Cevizci, a.g.e., s. 319.

³⁵⁷ Cevizci, **On Yedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi**, s. 319.

³⁵⁸ Alain Touraine, a.g.e., s. 75.

³⁵⁹ Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, s. 48.

³⁶⁰ Akarsu, a.g.e., s. 75.

yaşamını sürdürmekle görevlendirilmiştir. İnsanın mülk edinmesi bir bakıma ilahi iradenin buyruğunu yerine getirmektir.

Locke'a göre Tanrı, insanlara yeryüzünü ortak mülkiyetleri olarak vermiştir. Bu durumda insanlar bu ortak mülkiyetten kendi paylarına düşeni kendi yararlarına kullanmak amacıyla mülk edinmeye ihtiyaç duyarlar. Kişinin müşterek olandan yani doğa durumundan bir varlığı alarak emeğini katarak işlev kazandırdığı bu nesne onun meşru mülkiyeti olur; çünkü insanın aklını kullanarak kendi yararına doğadan payını almasının sebebi varlığını sürdürme amacıdır.³⁶¹ Locke'un ifadesiyle, "*bir insan kaygı duyar ve bu kaygısını yok edinceye kadar çalışır*".³⁶² Bu durumda doğadan alınan ve tükettiğimiz besinler de dâhil her şey bizim mülkiyetimize geçmiş olur. Varlığını sürdürmekle Tanrıya karşı yükümlü olan insanoğlu bir bakıma doğa yasasının gereğini yerine getirmektedir. Bu yükümlülük kısaca aklını kullanarak bu müşterek nimetten varlığını sürdürmesini sağlayacağı ve rahatlığını temin edebileceği şeyleri elde etmesidir.³⁶³ Bu anlamda bir insanın kendini düşünmesi ve başının çaresine bakmak istemesi, diğer insanlara yapabileceği en büyük iyiliktir; çünkü aksi durumda diğer insanlara yük olabilir ve onlar için tehlike haline gelebilir.³⁶⁴ Bu durumda ortaya çıkan sonuç; özel mülkiyetin Tanrının iradesi ve aynı zamanda dolayısıyla doğa yasası olduğudur.³⁶⁵

İnsanın doğadaki bir varlığı kullanarak ihtiyaçlarını gidermek istemesi; o varlığın belirli bir biçimde sahiplenilmiş olmasını gerektirir. Bu durumda özel mülkiyet kaçınılmaz hale gelmektedir. Örneğin insan kendi ihtiyaçlarında kullanmak amacıyla bir bedene yani kendi varlığına sahiptir. Şüphesiz ki o beden kişinin ilk özel mülkiyetini oluşturur. Bu durumda Locke'un ifade etmek istediği,

³⁶¹ James Tully, *A Discourse on Property John Locke and His Adversaries*, Cambridge; Cambridge University Press, 2006, s. 116.

³⁶² Hazlitt, a.g.e., s. 29.

³⁶³ Locke, *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, s. 25 – 26.

³⁶⁴ Atilla Yayla, *Piyasa Medeniyeti*, Ankara; Liberte Yayınları, Ocak 2004, s. 9.

³⁶⁵ Ağaoğulları, a.g.e., s. 176 – 177.

mülkiyetin kaynağının bizden, kendi bedenimizden başladığıdır. Bu ilk varlığımız aracılığıyla üzerinde çabalayıp emek harcayarak daha faydalı hale getirdiğimiz dünyanın her müşterek nimeti artık bizim mülkiyetimize geçer. Emek katarak diğer insanların o nimet üzerindeki ortak mülkiyet hakkı dışlanmış olur. Ancak Locke, bu emeğin kullanılarak diğer insanların hakkını dışlamayı şarta bağlamıştır. Bu şart “başkaları için de ortaklaşa biçimde, yeterli ve aynı nitelikte iyi şeylerin kaldığı yerde geçerlidir”, şeklindedir.³⁶⁶ Tüm bu mülkiyet kuramının altında bolluk ekonomisi inancı yatmaktadır. Yani Locke’a göre her şeyden herkese yetecek kadar vardır. Bu varlıkları daha da çoğaltmak yalnızca özel mülkiyetle mümkündür.³⁶⁷

Özel mülkiyetin ortaya çıkması ve edinme eyleminin başlaması ile kişi bir bakıma diğer insanları edindiği varlıktan mahrum bırakmış olur. Ancak doğa da Locke’a göre bolluk vardır ve insanların doğa durumunda tümü için yeteri kadar mülk edinilebilecek varlık Tanrı tarafından mevcut kılınmıştır. Ayrıca dünyanın üzerinde yaşayan tüm insanların açık onayını almak mümkün olmadığından, kişi bu onayı aramadan mülk edinme hakkına sahiptir.³⁶⁸ Bu sebeple Locke için mülkiyet hakkı karşılıklı rızaya değil, emeğe dayanır.³⁶⁹

Bir bakıma Locke mülk edinmek için dışlamanın kaçınılmaz olduğunu ve bunun başlangıçta sorun olmadığını fakat zaman içinde mülk edinilebilecek varlıkların bolluk durumunu yitirmesiyle sorun haline geldiğini savunur. Bu durumda mülkiyetin meşruiyetini temellendirir. Locke için bir şeye sahip olabilmenin koşulu ona emek verilmiş olmasıdır. Bu durumda müşterek olanı kendine ait yapabilmenin tek meşru yolu vardır, o da kişinin emeğini katmış olmasıdır. Emeğin tanımı bu durumda önem kazanmaktadır. Locke’a göre emeğin tanımı, her şeyin müşterek anası olan doğanın katmış olduğundan daha

³⁶⁶ Locke, a.g.e., s. 26 – 27.

³⁶⁷ Zelyüt, a.g.e., s. 72.

³⁶⁸ Ağaoğulları, a.g.e., s. 177 – 178.

³⁶⁹ Ali Timuçin, a.g.e., s. 39.

fazlasını katmak ve o şeyi kişinin özel hakkı haline getirmiş olmasıdır.³⁷⁰ Bu durumda ortaya çıkan dışlayarak mülk edinme, güce dayalı zorba bir yol değil, akılcı ve meşru bir şekilde bir insanın varlığını devam ettirebilmek için kendi varlığından emeğini kullanarak aktardığı bir haktır.³⁷¹

“(...) emeğin ıslah etmesi, değerinin en büyük bölümünü oluşturmaktadır. Zannedirim, yeryüzünün insan yaşamına yararlı ürünlerinin, onda dokuzunun, emeğin sonuçları olduğunu söylemek oldukça ılımlı bir hesap olacaktır.”³⁷²

Locke bu ifadelerinde emeğin varlık üzerindeki etkisi ve katma değerini ifade ederek, mülkiyetin neden kazanılmış bir hak olduğunu kanıtlamaya çalışır. Ona göre emeğin ıslah etmesi değer aslıdır. İnsanlar için doğa durumundan alınarak yararlı hale getirilen her nimette emeğin oranı, doğanın kendisinden çok daha fazladır. Locke ifadelerini daha da ileri götürür. *“Şeylerin çoğunun içindekilerin yüzde doksan dokuzu tamamen emeğin sayesinde sağlanmıştır.”³⁷³* Locke ifadelerini yeni savlar koyarak destekler. *“İcat ve sanatlar yaşama kolaylıklarını geliştirirken, insanın kendi varlığını güçlendirmek ya da konforunu sağlamak için yaptığı şeylerin büyük bölümü tamamen kendisinin ve bu şeyler müşterek biçimde diğerlerine ait değildi.”³⁷⁴*

Sonuç olarak mülk edinmek insan için bir zorunluluktur. İnsan kendini korumak amacıyla varlığını sürdürmesini sağlayacak şeylere ihtiyaç duyar. Bu amaçla mülk edinmek de insan için doğal bir haktır. Bu hak doğa yasasının buyruğudur ve dünya üzerinde bulunan nimetler emek aracılığı ile ortak mülkiyetten bireysel mülkiyet haline gelir. Mülkiyet hakkı bu sebeple doğa durumunda devletten önce başlamış olan bir haktır.³⁷⁵

³⁷⁰ Locke, a.g.e., s. 27 – 28.

³⁷¹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 179 – 180.

³⁷² Locke, a.g.e., s. 36 – 37.

³⁷³ Locke, a.g.e., s. 36 – 37.

³⁷⁴ Locke, a.g.e., s. 39.

³⁷⁵ Ağaoğulları, a.g.e., s. 180 – 181.

“Tanrı dünyayı kavgacı ve münakaşacı olanın hayalciliğine ve kıskançlığına değil, çalışkan ve akıllı olanın kullanımına vermiştir (ve emek, insanın dünyaya sahip olmasına ilişkin hakkıdır). Kendisine ıslah etmesi için yeterli derecede iyi bir toprak bırakılan kişinin (Toprağı ıslah etmemesi halinde ç.n.) toprağı, başkası tarafından alındığında şikâyet etmemesi; başka birinin emeği tarafından ıslah edilmemiş bu toprağa müdahale etmemesi gerekir. Eğer müdahale ederse, açıktır ki, hiç hakkı yokken, başkasının meşakkatinden ve Tanrının üzerinde emek harcansın diye insanlara ortaklaşa verdiği topraktan yararlanmayı istemiş demektir.”³⁷⁶

Bir insanın çalışıp emeğiyle mülkiyetine geçirdiği nimetleri, çalışkan olandan almaya çalışanlar hayalci ve münakaşacı olarak doğa yasasını ihlal etmek isterler. Bu kişiler emek harcayarak diğerleri gibi zorluklara katlanmayı cazip bulmayarak gerçeği görmezden gelirler. Oysa mülkiyet, biriktirerek elde edilir.³⁷⁷ İleriye sürdükleri savları ise; doğadan müşterek mülkiyet haklarının çalındığıdır. Bu ifade; meşru olmayan isteklerini yalnızca kendilerince meşru kılma noktasında başarısız bir girişimdir. Eğer bu yönde bir eylemi hayata geçirecek olurlarsa doğa yasalarını ihlal etmiş sayılırlar ve suçları gereği cezalandırılmaları gerekir.³⁷⁸

Locke devlet otoritesi altında yaşamak için temel gerekçe olarak mülkiyetin korunması amacının olduğunu savunur. Bu sebeple mülkiyet bir haktır. Bu hak yalnızca sahiplenme hakkı olarak anlaşılmalıdır. Mülkiyet bir şeye sahip olabilme ve varlığımız üzerinde sınırlı tasarrufta bulunabilme hakkıdır. Bu durumda mülkiyet toplum sözleşmesinin zeminini oluşturan temel gerekçeyse, devletin de meşruiyetini sağlayan en temel amaçlarından biri ortaya çıkar; devlet kişilerin mülkiyet haklarına saygı duymalı ve bu hakkı korumalıdır.³⁷⁹

³⁷⁶ Locke, a.g.e., s. 31.

³⁷⁷ Çiğdem, a.g.e., s. 64.

³⁷⁸ Locke, a.g.e., s. 31.

³⁷⁹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 175 – 176.

1. Mülk Edinmenin Sınırları

Doğa yasasının hâkim olduğu bir düzende mülkiyet, ihtiyaçları gidermek anlamı taşır. “*Tanrı dünyayı bütün insanoğluna ortaklaşa verdiğiinde, insana, onu emeğiyle işlemeyi ve insanın aşırı yoksul durumdan kendisini uzak tutmasını emretti.*”³⁸⁰ Bu ihtiyaç sınırlı olduğu için, mülk edinme arzusu da insan için sınırlı olmuştur. Kimse ihtiyacından fazlasını elde etmek amacıyla boş yere gereğinden fazla emek harcamak istemez. İhtiyacından fazla edindiği mülkiyet payına düşenden fazlasını almak anlamına gelir ve gereksizdir.³⁸¹ Doğa durumunda önemli olan kişinin emeğiyle kullanabileceği kadar değeri tüketmesidir. Bu sebeple doğa durumunda başkalarının hakkını kısıtlayıcı varlık edinimi düşünülemez.³⁸²

Doğa yasası insanların mülk edinmesini buyurduğu gibi, bunun belli bir sınırdan kalmasını da yaptırımlarıyla sağlamaktadır. Bu durumda insanların doğadan emekleriyle edinebilecekleri varlık miktarı doğa yasalarıyla sınırlandırılmıştır.³⁸³ Doğa yasasının yaptırımı olarak ortaya çıkan sınırlamalar üç şekildedir.

Mülk edinme konusunda daha çok ahlaki bir nitelik olarak kendini gösteren ilk sınır, yeterlilik sınırındır. Bu sınırın şartı oldukça açıktır ve “Locke’cu önkoşul” olarak da ifade edilir.³⁸⁴ Bir kişi mülk edinirken başkaları için de ortaklaşa biçimde, yeterli ve aynı nitelikte iyi şeylerin kalması gerekir.³⁸⁵ Bu sınırın ihlali durumunda doğa yasasının yaptırımı diğer insanlar aracılığıyla olur. Varlığını

³⁸⁰ Locke, a.g.e., s. 30.

³⁸¹ Locke, a.g.e., s. 29.

³⁸² Ali Timuçin, a.g.e., s. 39.

³⁸³ Ağaoğulları, a.g.e., s. 181.

³⁸⁴ David Schmitz, “Mülkiyet Kurumu”, **Liberal Düşünce Dergisi**, No: 53 – 54, Kış - Bahar 2009, s. 7.

³⁸⁵ Locke, a.g.e., s. 27.

devam ettirmek isteyen diğerk insanlar kendisiyle savaş durumuna girecektir ve bu durumda doğa durumunun tesis ettiği barış ortamı ortadan kalkacaktır.

İkinci sınır bozulma sınırırđır. Bu sınırın ihlalinin doğa tarafından kesin yaptırımı vardır. *“Tanrı yeryüzünü bize nereye kadar vermiş bulunmaktadırdır? Kullanabileceğimiz kadar yaşamsal yararın içine emeğiyle mülkiyetini yerleştirebilir. Bunun ötesi, kişinin kendi payına düşenden fazladır ve başkalarına aittir. Hiçbir şey, Tanrı tarafından, insanın çürütmesi ya da yok etmesi için yaratılmamıştır.”*³⁸⁶ Bu durumda insanların kullanabileceğinden fazlasını mülk edinmeleri akılcı değildir. Ayrıca bu tür edinme şekliyle insanlar diğerk insanların payına düşen müşterek mülkiyetti ziyan etmiş olurlar. Bir bakıma başkasının hakkını çalmışlardır.³⁸⁷

Son sınır emek sınırırđır. Herkes kendi emeğinin ürettiği kadar mülkiyete sahip olmalıdır ifadesiyle endüstrileşme öncesi dönemin bir ilkesini ifade etmektedir.³⁸⁸ Bu sınırın yaptırım gücü kendi varlığımızdan gelmektedir; çünkü mülk edinmenin yolu emek harcamaktır. Emek harcamak zamana ve enerjiye bağlı olarak gerçekleşir.³⁸⁹ Bu durumda gereğinden fazla emek sarf etmek insana mülk kazandırdığı kadar yorgunluk ve zamana mal olacaktır. Bu sebeple akılcı bir davranış olmayacaktır. Kaldı ki gereğinden fazla tarla sahibi olan bir çiftçinin tüketemeyeceği kadar üretim yapması ve bu durumda elinde kalan fazla üretimin bozulması, emeğini anlamsız kılacaktır.

Locke’a göre bu sınırlar doğa yasasının çiğnenmesini engeller. Mülk edinmenin amacı doğa yasasına uygun bir yaşam sürmektir. Ancak bu amaç için başlanan mülk edinme süreci sınırlarını aşarsa bu gasp olur. Bu durumda emeğin edinebileceği mülkiyet hakkı da sınırlı bir meşruluğa sahiptir. İnsan ne

³⁸⁶ Locke, a.g.e., s. 29.

³⁸⁷ Ağaoğulları, a.g.e., s. 181.

³⁸⁸ Toku, a.g.e., s. 84.

³⁸⁹ Locke, a.g.e., s. 32.

kadar emeğini katarsa katsın hakkı olan doğa da bellidir ve o haktan fazlasını almak doğa yasasının çiğnenmesi anlamına gelir. Başkalarının varlığını sürdürme hakkına bir bakıma saldırı niteliği taşır ve bu kişileri hâkimiyeti altına almak olur.³⁹⁰ Bu durumda mülkiyet politik gücün de ilk temelini atmaktadır. Mülkiyet hakkının orantısız olarak kullanılması ve doğal sınırları aşması durumunda despotik iktidarın temelleri atılmış olur.³⁹¹

2. Paranın Sınırsız Mülkiyeti Sağlaması

Locke'un paraya verdiği rol, onun pek çok kişi tarafından kapitalist çıkarların önde gelen savunucusu olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Locke para kavramını mülkiyet kuramına dâhil ederek özel mülkiyetin sınırlarını kaldırmamış, yalnızca insanlığın tarihsel gelişim sürecini açıklamıştır. İlk olarak paranın özel mülkiyete yaptığı etkiyi, daha sonra da Werner Sombart çerçevesinde burjuvazi tanımlayarak Locke hakkında kabul gören yargıların bir bakıma anakronizmden kaynaklandığını göstermek, Locke'u doğru yorumlamak için faydalı olacaktır.

Değişim aracı olarak paranın kullanılması doğa yasasının özel mülkiyeti kısıtlayan bozulma sınırını etkisiz hale getirir. Geçmişte insanlar emekleri sonucu edindikleri mülkiyetlerini ihtiyaçlarından fazla edinme ihtiyacı duymamışlardır; çünkü saklamak akıldışıdır.³⁹² Bu amaçla fazla üretilen mallarını ellerinden çıkarmak için mübadeleye başlamışlardır. Öncelikle ömrü kısa olan ürünlerini uzun ömürlü mallarla değişerek insanlara karşı doğa yasasını ihlal etmeme görevini yerine getirmiş ve daha da sonra hiç bozulmayan bir değer atfettikleri madenleri saklamaya başlamışlardır.³⁹³ Böylece paranın keşfiyle, kişi istediği kadar ürettiği malını bozmadan paraya dönüştürebilme şansına sahip olmuştur.

³⁹⁰ Ağaoğulları, a.g.e., s. 182.

³⁹¹ Cevizci, a.g.e., s. 319.

³⁹² Locke, a.g.e., s. 34 – 35.

³⁹³ Ebenstein, a.g.e., s. 227.

Bu durum kişinin bozabileceği kadar üretim yapabilmesini ve bunu bozulmadan para olarak saklayabilmesini mümkün kılmıştır. Böylece bozulma sınırı işlerliğini yitirmiştir.³⁹⁴ Aynı zamanda paranın biriktirilmesi ve saklanması kimseye zarar vermemekte ve kimsenin hakkını elinden almamaktadır.³⁹⁵

Mülkiyetin istendiği kadar arttırılabilmesi, para üzerindeki insanlığın ortak anlaşmasıyla mümkün hale gelmiş olur. Bu durum doğa yasasının çiğnenmesi sonucunu da doğurmaz, çünkü toprak üzerinde üretim yapmaya bağlı olarak çalışmak, para yokken tek geçim yoludur. Fakat paranın, varlığı sürdürmek için aynı işlevi görmesi, kişinin para için çalışmasını akılcı hale getirir. Bu durum mülk edinirken başkaları için de varlıklarını sürdürebilmeleri için aynı nitelikte iyi toprak bırakılması şartını da kaldırır ve yeterlilik sınırının kalkmış olması da doğa yasasına aykırı nitelik taşımaz.

Locke, paranın kullanılmasıyla geniş ticaret imkânlarının da doğduğunu ifade eder ve bu sebeple insanların daha çok emek harcamalarının akılcı hale geldiğini belirtir. Böylece daha çok üretim yapabilecek ve ürettiği miktar ne kadar fazla olursa o kadar fazla para kazanabilecektir. Bu tarz bir üretimin doğması Locke'a göre herkese yetecek kadar mülk edinilebilecek toprak miktarını yetersiz hale getirecektir. *"Paranın değerinin ve kullanımının olduğunu öğrenen birinin, derhal servetini genişletmeye başladığını görebilirsiniz."*³⁹⁶ Bu duruma insanların karşı çıkılmayacağı ve sonuçlarına katlanılacağı, tümünün paraya ortak olarak bir değer vermiş olmaları ile görülür. Paraya atfedilen değer insanlığın ortak rızasıdır.³⁹⁷ Böylece *"insanlar yeryüzünün orantısız ve eşitsiz sahipliği üzerinde uzlaşmışlardır"*.³⁹⁸

³⁹⁴ Ağaoğulları, a.g.e., s. 182 – 183.

³⁹⁵ Locke, a.g.e., s. 42.

³⁹⁶ Locke, a.g.e., s. 41 – 42.

³⁹⁷ Ağaoğulları, a.g.e., s. 183.

³⁹⁸ Locke, a.g.e., s. 40.

Locke parayı, toprak gibi varlığı sürdürmenin başka bir aracı olduğu fikrini daha da sağlam temellere oturtmak ister. Bu amaçla özel mülkiyet ve üretkenlik arasındaki ilişkiyi değerlendirir. Püriten bir anlayışla değerlendiren Locke'a göre özel mülkiyet verimliliği artırır ve ortak mülkiyete göre daha üretkendir.³⁹⁹ Bu durumda üretim fazlası kişinin kendisinden daha fazla insana ürün üretebilmesini sağlamaktadır. Başkalarına yetecek toprak kalmamasına rağmen, daha çok insanı besleyebilmek böylece mümkün hale gelmiş olur.⁴⁰⁰ Bu durumu daha anlaşılır kılmak için Locke'un ifadelerinden faydalanmak gerekir.

“Tabiat insanlara, onların fayda ve rahatı için lüzumlu olan belirli miktarda imkân sunmuştur. Bu imkânlar, belirli bir yolla ve önceden belirlenmiş ölçüde sağlanmıştır; onlar bir rastlantı sonucu ortaya çıkmadıkları gibi, insanların ihtiyaç duyduğu veya elde etmeyi arzuladığı şeylerle orantılı olarak artmazlar da. Biz giydiğimiz elbiselerle doğmuyoruz; yine, insanlar, kaplumbağalar gibi kendileriyle birlikte var olmaya başlayan ve kendileriyle beraber büyüyen kabuklara da sahip değildirler ve böyle tabi koruyucu taşımazlar. İnsanlar arasında herhangi bir şeye duyulan arzu veya ihtiyaçta artış olduğu her anda, dünyada insanın hizmetine sunulmuş imkânların hemen arttırılacağını söylemek mümkün değildir. Yiyecekler, giysi yapmada kullandığımız şeyler, ziynetler, tabii zenginlikler ve bu hayatta faydalı olan diğer şeyler insanların ortak kullanımı için verilmiştir. Bu nedenle, herhangi bir insan, gücü yettiği ölçüde kendi mülkiyetini arttırdığı her anda, kendi mülkiyetine ilave ettiği oranda başka birinin payına düşen imkânları eksiltmiş olacaktır, herhangi bir kimsenin, başka birinin payına düşen imkânları eksiltmeksizin kendi servetini arttırması mümkün değildir.”⁴⁰¹

³⁹⁹ Hampsher – Monk, a.g.e., s. 128.

⁴⁰⁰ Crawford. B. Macpherson, “Editors Introduction”, **Second Treatise of Government**, John Locke, Indianapolis; Hackett Publishing, 1980, s. xvii.
<http://www.google.com/books?id=1GWERGJ1wOIC&lpg=PP1&hl=tr&pg=PP1#v=onepage&q&f=false>
(12 Şubat 2011),

⁴⁰¹ Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, s. 88.

Bu durumda Locke oldukça mantıklı bir değerlendirmede bulunur. Sonradan gelenler için de yeterli ve aynı derece de iyi şeyler bırakmak yalnızca insanların ihtiyacından daha fazla kaynağın olduğu bir dünyada mümkündür.⁴⁰² Oysa dünyadaki kaynaklar kıttır ve insanların tümünün ihtiyaçlarını her zaman karşılaması mümkün değildir. Tabiat, belli sayıdaki insanın refahını sağlayacak nimetleri vermiştir. Bu durumda insanların nüfusu arttıkça bu bolluk kıtlığa dönüşecektir. Kimi insanlar bu sebeple emekleriyle doğal kaynakları dönüştürür ve arttırır.⁴⁰³ Özel mülkiyetin meşruiyeti bir bakıma burada gizlidir. Para karşılığı çalıştırılan kişiler daha az topraktan daha çok verim kazanılmasını sağlar ve kıtlık durumu ortadan kaldırılabilir. Varlığı sürdürmenin amacı artık toprak değil paranın kendisi olmuştur. Bu durumda kişi özel mülkünü arttırırken üretimini ve çalıştırdığı insanların sayısını arttırarak doğa yasasını ihlal etmeden kimsenin varlık hakkına saldırmadan mülkiyetini genişletebilir.⁴⁰⁴

Böyle bir mübadele gerçekleştiği zaman fazla üretim yapmak doğa yasasına aykırı değildir. Paranın insanlar arasında bir anlaşma ile kıymetli hale gelmiş olması, fazla üretimin bu bozulmayan değer ile saklanabilmesi imkânını doğurmuştur. Bu durum Locke'un kendi ifadesinden oldukça net anlaşılır. *"Kişinin meşru mülkiyetinin sınırlarının aşırılığı, servetin genişliğine değil, bu servet içinde herhangi bir şeyin kullanılmamasından telef olmasına bağlıdır."*⁴⁰⁵ Bu durumda bir insanın daha fazla mülkiyet sahibi olarak temin edeceği para vasıtasıyla kamu için de daha fazla fayda sağlayacağı mantıklı görünmektedir.⁴⁰⁶

⁴⁰² Bouillon, a.g.e., s. 19.

⁴⁰³ Touraine, a.g.e., s. 73.

⁴⁰⁴ İnsanın kişisel varlık hakkına kimsenin doğa yasası gereği saldıramayacağını her fırsatta belirten Locke, bu hakkı daha önce de belirttiğimiz gibi mülkiyet olarak değerlendirmektedir. Bu durum bir bakıma özgürlükle de ilişkilendirilebilir. Locke sınırsız mülkiyetin insanlar üzerinde başka insanların iradesinin hüküm sürmesine sebep olabilecek bir tehlike taşıdığını belirtmektedir. Locke'un bu düşüncesi günümüzde de çok tartışılan maaş köleliği anlayışıyla benzeşmektedir. Gerçek anlamda özgürlüğün olmazsa olmaz şartı tercihlerin olabilmesidir. Bu durumda en az biri diğeri kadar iyi olan iki tercihin mevcut olabildiği durumda gerçek bir özgür iradede bahsedile bilinen bir tercih mümkün olabilir. (Anthony de Jasay, **Tercih, Sözleşme, Rıza: Liberalizme Yeni Bir Bakış**, çev. Alişan Oktay, Ankara; Liberte Yayınları, Ocak 2001, s. 24.)

⁴⁰⁵ Locke, **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, s. 40 – 41.

⁴⁰⁶ Bouillon, a.g.e., s. 20.

“Gerçekte, ayrı ayrı bireylerin gerçekleştirdiği erdemli davranışlar birbirleriyle çatışmaz ve kendilerini gerçekleştiren insanları çatışmaya sevkmezler; aksine, erdemli davranışlar birbirlerine sebebiyet verir ve birbirlerini geliştirirler.”⁴⁰⁷

Locke ifadelerinde erdemli davranışın niteliklerini belirtir. Bu durumda ücretli emek ve mülkiyet sahibi kişi birbiriyle uyum içindedir. Elbette Locke bencil mülk edinmeyi reddeder. Fakat akılcı ortaklığın ürünü olan erdemli davranışları doğa yasasına uygun bulur. Dolayısıyla özel mülkiyet ve para ilişkisi bir bakıma akılcı bir sistem oluşturur. Bu anlamda Locke liberalizm düşüncesini dile getirir gibidir. Barry ve Misses’in ifade ettiği gibi liberalizm bütün insanların kazanç sağlayabileceği ekonomik bir sistem yaratır ve bir kişinin kazancı mutlaka başka birinin kaybedeceği anlamına gelmez.⁴⁰⁸ Endüstri devrimine kadar insanların büyük bir bölümü fakirlikten kurtulmak değil var olma mücadelesi vermektedirler. Bu anlamda fakirlik değişmez bir kader olarak algılanmaktadır. Locke fakirliğin sevgiyle değil ekonomik büyümeyle ortadan kalkacağını düşünür gibidir. Ancak fakirlerin artan dünya zenginliğinden yararlanamamasına sebep olan asıl sorumlu baskıcı iktidarlar olmuştur.⁴⁰⁹ Bu sebeple Locke mülkiyeti politik güçle ilişkilendirir. Locke’a göre insanların özel mülkiyete sahip olduğu yerde baskıcı despotik iktidarlar yoktur.⁴¹⁰

Paranın insan için varlığını sürdürme aracı haline gelmesi emeğin de mülkiyet için gerekliliğini ikinci plana atar. Emek sadece mülk edinme aracı olan paranın aracı haline gelmiştir. Bu çerçevede toprağın özel mülkiyete geçmesinden sonra başkalarına yetecek kadar toprak kalmaması, toprağı

⁴⁰⁷ Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, s. 89.

⁴⁰⁸ Ludwig von Mises, **Human Action: A Treatise on Economics**, Alabama, Ludwig Von Mises Institute, 2009, s. 268 – 270
<http://www.google.com/books?id=bqhZRn5zWA4C&pg=PR3&ots=5THPCT4WWI&dq=mises%20human%20action&lr&hl=tr&pg=PA269#v=onepage&q&f=false> (13 Şubat 2011); Yayla, **Liberalizm**, s. 217.

⁴⁰⁹ Yayla, **Piyasa Medeniyeti**, s. 15 – 17.

⁴¹⁰ Cevizci, a.g.e., s. 319.

olmayan insanların ücret karşılığı emeklerini satmasını doğurur. Bu durumda özel mülkiyeti yalnızca kişinin emeği yaratmaz. Aynı zamanda hizmetinde olan kişinin sattığı emeği de satın alanın özel mülkiyeti için çalışır.⁴¹¹ Bu ilişkiler doğa durumunda ortaya çıkar. Bu nedenle para ve ekonomik eşitsizlik insanların ortak rızasını barındıran devlet öncesi bir uzlaşmadır. Para sayesinde kişinin kendi emeğini kattığı şey özel mülküdür ifadesi değişmiş, ücret karşılığı hizmetinde çalıştırdığı kişinin emeği de özel mülkiyete katılmıştır.⁴¹²

Paranın ortaya çıkması ve ortak bir rızanın oluşması zaman içinde doğa durumunun savaş durumuna evrilmesine sebep olmuştur. İnsan doğası gereği kendisi için duyduğu kaygı sebebiyle güvende hissetmek için mülk edinmeyi ister. Bu durum savurganlık halini almadığı sürece ahlakidir.⁴¹³ Locke'a göre parayı kullanmak, insan için varlığın devam ettirilmesi ödevini yerine getirme şartlarını değiştirir ancak insanın temel hakları değişmemiştir.

Locke ilk kez emek – değer teorisini, biriktirme teorisini ve paranın fonksiyonu teorisini işleyen politik düşünür olmuştur. Onun bu yaklaşımı yeni bir disiplin olan, ekonomi politığın konusu olacaktır.⁴¹⁴

Locke insanların akılcı doğaları sebebiyle ortak bir yönetime ihtiyaç duymadan pazarlık yapabileceklerini ve böylece ticaretin var olabileceğine inanmaktadır. İnsan doğası ikili bir yapıya sahiptir. Bir yanda arzuları olsa da öte yandan yaptığı sözleşmelere de bağlıdır. Ancak otorite eksikliğinde insanlar artan arzularını yerine getirmek için akılcı davranmaktan vazgeçebilir ve yükümlülüklerini göz ardı edebilirler.⁴¹⁵ Bu durumda aileler kendi mülkiyetini korumak ve kollamak amacıyla birlik oluşturmaya ve dolayısıyla kentler meydana

⁴¹¹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 184 – 185.

⁴¹² Ağaoğulları, a.g.e., s. 185.

⁴¹³ Ağaoğulları, a.g.e., s. 186.

⁴¹⁴ Toku, a.g.e., s. 83.

⁴¹⁵ Ağaoğulları, a.g.e., s. 186.

getirmeye başlamışlardır. Ancak zaman içinde bu kentlerin de kalabalıklaşması daha fazla ihtiyaca ve dolayısıyla daha fazla sahip olma isteğine neden olmuştur. Kentlerin çevresindeki topraklar kıt hale gelmeye başlamış ve yasalarla düzenlemeler yapma gereği ortaya çıkmıştır. Böylece çıkarlarını korumak isteyen insan toplulukları mülkiyetlerinin belirli bir sınır içinde kalmasına rıza göstermişler ve dolayısıyla bugün ki devlet sınırı olarak ifade edilen sınırlar çizilmiştir.⁴¹⁶ Paranın mülkiyet için getirdiği yeni sınır; devletin ve dolayısıyla yasalarının sınırları olmuştur.

Zamanla arzuların körüklediği bu istekler paranın da etkisiyle doğa yasına uygun yaşamayı imkânsız hale getirir. Bu durumda ortak bir yönetimin adaleti sağlaması ihtiyacı ortaya çıkar. Doğa durumunda hüküm süren yalın ve eşitlikçi yaşam şekli ancak mülkiyetin doğal sınırlar içinde kaldığı bir ortamda sürdürülebilir. Eşitsiz mülkiyetin kendini gösterdiği yerde anlaşmazlıklar çıkar ve adalet ihtiyacı kaçınılmaz hale gelir.⁴¹⁷

Locke'un bu düşünceleri sebebiyle Macpherson; sınıf ayrımı yaptığını ve toplumu mülkiyet sahibi olanlar ve emeğini satan işçiler olarak ikiye ayırdığını ifade edilmiştir. Bu durumda eşitsiz mülkiyeti savunacak olan bir sözleşmeye bu mülksüz kişilerin katılmak istemesi akıl dışıdır.⁴¹⁸ Bu düşüncede bazı eksiklikler vardır. Öncelikle Locke, toplumun oluşması ve sözleşme yapılmış olmasını tüm insanlar için geçerli görmemiştir. İhtiyaç duyanlar bir araya gelerek yapmıştır ve asla zorlama ile yapılabilecek bir sözleşme meşruiyet taşımaz. Bu durumda sözleşmeye daha sonra katılanlar veya hiç katılmayanlar da hala mevcuttur. İkinci olarak mülkiyet sahibi olmayan insan yoktur. İnsanlar birikimlerini korumak kadar kendi vücut bütünlüğü ve dolayısıyla özgürlüklerini belli tavizler vererek

⁴¹⁶ Locke, **Hükümet Üzerine İki İnceleme**, s. 35 – 40.

⁴¹⁷ Ağaoğulları, a.g.e., s. 186 – 187.

⁴¹⁸ Macpherson, a.g.e., s. xviii – xix. Ancak mülkiyetin eşitsizliğinin kaynağı bu sözleşme veya bu sözleşme ile kurulan devlet değildir. Bu durumda devletin olması veya olmaması, yani sözleşmenin yapılması veya yapılmaması eşitliğin tekrar sağlanmasını mümkün kılmayacaktır.

devam ettirmek ihtiyacından dolayı da bu sözleşmeyi kabul edebilirler. Sonuç olarak Locke'un siyasal kuramını hatalı bir çözümlemeyle sadece toprak mülkiyeti olarak anlamlandırılan mülkiyet kuramı algısıyla çözümlemek Locke'un çelişkili bir düşünür olduğu iddiasının temelidir.

Ekonomik eşitsizlikler Locke'un ifade ettiği gibi sivil yasaların meşruluğu sorunu değildir. Sözleşme gibi bu durum da onların başka bir anlaşması olan paraya biçilen değerden kaynaklanır.⁴¹⁹ İnsanlar siyasal otoritenin sözleşme ile oluşturulmasından sonra bireysel haklarını ve ekonomik eşitsizliği yeni topluma aktarırlar.⁴²⁰ Bu ifadeler ışığında mülkiyet kuramını anakronizme düşmeden çözümlemek, Locke'un ifadelerinin ne kadar çağının gerçekleri ile uyduğunu ve çözüm getirdiğini görmek için faydalı olacaktır. Böylece kapitalist menfaatlerin bencil isteklerini savunan düşünür algısının sorgulanır olabileceğini görebiliriz.

Öncelikle Locke'un iktisat tarihi kuramı olan doğa durumundaki mülkiyet anlayışının temellerine ve dolayısıyla dönemin toplumsal yapısının ne olduğunu incelemek gerekir. Locke'un fikirlerinde göze çarpan asıl mücadelesi tarih boyu toplumda devam etmiş olan yanlış kanılardır. Bu kanılardan pay çıkaranlar burjuvazinin üyeleri değil, soylular ve din adamlarıdır.

“Bir senyör gibi yaşamak demek dolu dolu bolluk içinde yaşayıp çevresinde pek çok insanı beslemek; günlerini savaşıarak ya da, avlanarak, gecelerini ise arkadaş ve dost çevresiyle birlikte zar atıp, güzel kadınların kolları arasında eğlenerek geçirmek; şatolar ve kiliseler inşa ettirmek; turnuvalar ve benzeri etkinlikler sırasında şatafat ve gösterişe önem vermek; çoğu kez sahip olunan olanakların üstünde lüks bir yaşantı sürdürmek demektir. Bu yaşam biçiminde giderler her zaman gelirlerden çok olduğundan hiç durmadan gelirleri yükseltmenin yolları aranmaktadır. Kâhya sürekli olarak köylülerden para

⁴¹⁹ Dunn, a.g.e., s. 57.

⁴²⁰ Tannenbaum, a.g.e., s. 246.

toplanan vergileri; senyöre vekâlet eden yönetici ise kiralanan toprakların kirasını arttırmaya ya da, açıkça, normal sayılmayacak yollardan kapatmaya çalışmaktadır. Senyör parayı küçümsemektedir. Ona göre para ve bütün para kazanma yolları ahlaksızcadır. Aziz Thomas, para, harcanmak içindir der.”⁴²¹

*“Rahipler şatafat ve gösteriş konusunda herkesi geçmek istiyorlar. İyi bakılan ve çok güzel donatılmış atlara sahip olmak, halkın arasına peşlerine pek çok insanı takarak çıkmak ve her geçen gün daha keyif verici ve alenen daha günahkâr bir yaşantı sürdürmek istiyorlar. Talihinin kendilerine sunmuş olduğu sayısız olanakları küçümsüyor ve ne kenara para koymaya ne de yararlı bir şey yapmaya çalışıyorlar. Aç gözleri doymak bilmiyor ve isteklerini gerçekleştirmeye çalışmaktan başka bir şey yapmıyorlar. Gelirleri asla abartılı masraflarını karşılamıyor bu yüzden aradaki farkı kapatmanın bir yolunu bulmaya çalışıyorlar”.*⁴²²

Ancak burjuva zihniyeti yukarıda ifade edildiği gibi soylular ve din adamlarının aksine; düşünceye dayalı bir dikkat, sözlerini tartan, akılcı bir ölçülülük, düzen ve iradeye hâkim olma niteliklerinden oluşur. Mülkiyetin zorbalıkla veya ahlak dışı yollarla değil, birikimle ve çalışmayla gerçekleşeceğine inanır. Burjuvazi kapitalist zihniyetin temellerini girişimcilik ruhu ve bu mantık algılarıyla şekillendirmişlerdir.⁴²³

Locke’un iktisat tarihi anlayışını incelersek pek çok düşüncesinin geçmişte var olduğunu görebiliriz. Kapitalizm öncesinde dönemin kısıtlı olanakları, halkın geri kalan kısmının geliriyle gideri ve ihtiyaçları ile üretilen mallar arasında orantılı bir şekilde yaşamasını zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple başlangıçta ekonomiden anlaşılan geçim düşüncesidir. Bu anlayış Avrupa’da yerleşik hayata yeni geçen

⁴²¹ Werner Sombart, **Burjuva: Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlaki ve Entelektüel Tarihine Katkı**, çev. Oğuz Adanır, Ankara; Doğu Batı Yayınları, Mart 2008, s. 23.

⁴²² Leon Battista Alberti, **Della Famiglia**, s. 265’den Werner Sombart, a.g.e., s. 23.

⁴²³ Sombart, a.g.e., s. 31 – 32.

halklar döneminde ortaya çıkan bir anlayıştır. Bu anlayışa göre her köylü ailesi gereksinimleriyle orantılı olarak toprak sahibi olmuştur. Bu toprak; bir miktar tarla, otlak ve ormandan meydana gelmektedir. Bu üretim araç ve olanaklarına eski Almandada genel olarak saban denir. Bu ekonomik temel o dönem neredeyse tüm Slav, Kelt ve Germen bölgelerinde görülmüştür. Bu ekonomide tek anlayış vardır o da ihtiyaçların karşılanmasıdır.⁴²⁴ (Locke'un devlet öncesi doğa durumundaki ekonomi yaklaşımının temelleri ortaya çıkmaktadır.)

Temeli sabana dayanan kırsal cemaat yapılanmasının bir benzeri de kentlerde zanaat loncaları olarak kendini göstermektedir. Her iki yapılanmanın temelinde de amaç belli bir düzeydeki ihtiyaçların giderilmesi ve bu amaçla gerekli olan çalışma miktarıdır. Tüm herkesin taşıdığı fikir o dönemde tektir; herkes yaptığı meslek sayesinde karnını doyurmalıdır. Yani herkes yeteri kadar çalışmak ister ne daha az ne daha çok.⁴²⁵ Bu durum Locke'un doğa durumundaki insanların anlayışıyla benzeşmektedir.

Köylü ve esnaf arasında meslekleri gereği geçim şekli farklılık taşımaktadır. Köylü kendi toprağında çalışarak tek başına kimseye ihtiyaç duymadan yaşayabilmektedir. Esnaf ise malını satmak için farklı insanlarla iletişime geçmeli ve bu ürününü beğendirecek kadar kaliteli yapmalıdır. Bu sebeple toplumsal ilişkileri daha gelişmiştir. Geçinme anlayışının hâkim olduğu bu dönemde insanın çok kazanmak gibi bir amacı olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Bu bağlamda elbette tek bir zihniyetin tek başına hâkim olmadığı da bir gerçektir. Ancak bilinmesi gereken daha çok kazanmak isteyen esnafın istisna olarak ortaya çıktığıdır. O dönem Avrupa'nın ünlü tüccarlarının muhasebe kayıtları hatalarla doludur ve özensizdir. İkinci gerçek Ortaçağ tarihinde her zaman her dönemde ekonomik yaşamda kazanç peşinde koşan bu kişilerin toplumun içinde azınlık olarak kaldığı gerçeğidir. Azınlık olan bu insanların bir kısmı da gündelik

⁴²⁴ Sombart, a.g.e., s. 24.

⁴²⁵ Sombart, a.g.e., s. 24.

geçimlerini sağlayamaması sebebiyle bu eğilime sahiptir. Kısaca bu dönem için zenginlik gibi ekonomik bir amaç yoktur. Esnaf ürettiği malını satarken kendinden bir parçanın gideceğini düşünerek malını satma konusunda kararsız kalabiliyorken, çiftçi en sevdiği ineğini mezbahaya yollarken üzülebilmektedir. Ekonomik hayat inanılmaz derecede yavaştır. Örneğin, 203 günlük bir çalışma süresi içinde insanlar bu dönemde 123 gün çalışmaktadır. Bu dönemde insanlar bir çocuğun okula gitmek isteyebileceği kadar çalışmak istemektedirler.⁴²⁶

Paranın kullanımı ise yine Locke'un ifade ettiği gibi kendini göstermektedir. Önce değerli madenler eşya olarak saklanırken daha sonra mübadele aracı haline gelmiştir. Değerli madenlerin mübadele aracı olarak kullanılması kendini 12. yüzyılda göstermiştir. Böylece para tutkusu yalnızca rahip ve Yahudilere ait bir tutku olmaktan çıkarak bütün toplumsal sınıfları saran bir tutku halini almıştır. Paranın ortaya çıkardığı kazanma tutkusu Avrupa'da pek çok kişi tarafından protesto edilecek kadar kendini hissettirmiştir. 15. ve 16. yüzyıllarda batı Avrupa'da bu durum egemen hale gelmiştir. Pek çok düşünür artık yeryüzünün tanrısı para diyerek yaşadıkları dönemden şikâyetçi olmuşlardır. Bu dönemde burjuva ihtiyaç duyduğu parayı soyluların tefeciliğinden edinmeye çalışmıştır. Böylece paranın egemen olduğu dönemde insanlar geçinmek için değil para için mesleklerini icra etme anlayışına girmişlerdir. Fransa ve İngiltere 17. yüzyılın ilk yarısında bu tutkunun en acımasız sürecini yaşamıştır. Böylece para tutkusu modern insanın vazgeçilmezi olmuştur.⁴²⁷ Bu durum Locke'un neden paranın mülkiyet anlayışında bu kadar değiştirici gücü olduğuna inandığını anlaşılır kılar.

Bu dönemde sahip oldukları hakları adaletsizlik için kullanarak gelir sahibi olmak isteyen soylular kendini göstermektedir. Tefeciliğin dışında soylular aynı zamanda av olarak gördüğü köylüleri ve parası olan kentlileri öldürerek,

⁴²⁶ Sombart, a.g.e., s. 24 – 29.

⁴²⁷ Sombart, a.g.e., s. 40 – 46.

soymakta ve onlardan edindikleri yağmaları paraya çevirmektedirler.⁴²⁸ Bu sebeple burjuvazi adaletin ve insanın vücut bütünlüğünün korunmasını olmazsa olmaz olarak görür. Bu anlamda bireysel mülkiyet hakkı Locke'da daha anlaşılır hale gelir. Bu anlamda Locke, o dönemin sömürölmek istemeyen burjuva sınıfının ve dolayısıyla tüm toplumun faydasına yönelik olan insanca yaşama talebini ifade etmiştir.

Son olarak Locke'un bireysel olarak Püritenizmden etkilendiği ahlak anlayışına ve inanç yapısına değinmek faydalı olacaktır. 17. yüzyılda Calvinist ve Protestan akımlar dinin önemini azaltmamış tam tersine katı bir din saplantısı oluşturmuşlardır.⁴²⁹ Locke'un tanrısal olana bu anlamda vurgu yapmasının nedeni döneminin bu özelliğinden kaynaklanmaktadır.

Kalvinizm ve bu mezhebin Anglo-Sakson karşılığı olan Püritenizmin, kapitalist zihniyetin kaynağı olduğu ve bu zihniyetin gelişmesine destek verdiği düşünölmür. Ancak Püritenizm anti-kapitalist pek çok eğilime sahiptir. Püriten Hıristiyanlık pek çok bakımdan Hıristiyanlığın ilk haline geri dönüş niteliği taşımaktadır.⁴³⁰ Bu bakımdan Plâtoncu Hıristiyanlık anlayışını, Aristotelesçi Hıristiyanlık anlayışına tercih etmektedir.⁴³¹

Püritenizm, ilkel Hıristiyanlığın fakirlik idealini içinde barındırır. Zenginlik ve zengin olma ile ilgili her türlü çabaya kuşkuyla bakar. Hatta Skolâstiklere oranla dünyevi zenginliklere çok daha fazla tiksinti duymaktadırlar. İlk olarak Püritenizm ve Thomas Aquinas'ın fikirleri zenginlik ve yoksulluk konusunda birbirine benzemektedir. Püritenler yalnızca fakirliğe sempati duyarken, aklın yolunu izledikleri zenginlere de Thomascılar gibi ayırım yapmamaktadırlar. Ancak işin içine duygular girince Skolâstikler zenginlerin yanında yer alırken, Püritenlerin

⁴²⁸ Sombart, a.g.e., s. 49.

⁴²⁹ Sombart a.g.e., s. 239.

⁴³⁰ Sombart, a.g.e., s. 257.

⁴³¹ Ebenstein, a.g.e., s. 116.

fakirleri tercih ettikleri görülmüştür.⁴³² 1673 yılında A Christian Directory isimli kitabında Püriten bakış açısının en tipik ismi Baxter'ın Skolâstikleri dahi geride bırakan pek çok ifadesi bulunmaktadır.⁴³³ Kitabından örnek vermek bu mezhep için dünyevi zenginliğin ne kadar düşmanca değerlendirildiğinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

“(..) paranın neden olduğu kötülükleri şöyle özetlemektedir:

- 1. Para insanın kalbini Tanrı yolunda ilerlemekten alıkoyar ve dünyaya yönlenmesine neden olur;*
- 2. Para insanı Tanrının sözlerine karşı sağırlaştırır;*
- 3. Para insanı kutsal sözlerden ve düşüncelerden uzaklaştırır (holy meditation and conference);*
- 4. Ölüme hazırlanmaya ayıracağımız zamanı bizden çalar;*
- 5. Yakın çevremizde insanlar arasında çatışmalara ve uluslararası savaşlara yol açar;*
- 6. Bütün hırsızlık ve baskıların kökeninde o vardır;*
- 7. Yardımseverlik ve hayır işleri yapma duygusunu yok eder;*
- 8. Ailelerde huzursuzluğa yol açar (disordereth and profaneth families);*
- 9. İnsanları günah işlemeye iter (it is the very price that the devil gives for souls);*
- 10. İnsanla Tanrı arasında bir duygu birliği oluşmasını engeller.”⁴³⁴*

Bu ifadelerde Baxter kapitalizmin kazanma ruhunu Püritenlerin vicdanlarında mahkûm etmiş gibidir. Püritenizmde kendini gösteren anlayış İncil’de ifade edildiği şekliyle “yarını düşünmeyin” şeklindedir. Bu durumda zenginlik Tanrıya hizmet etmek olarak değerlendirilmemiştir. Püritenliğin katı bir şekilde işleyen ibadet anlayışı vardır. Haftada iki veya üç kez vaaz dinleyip, 1650’lerde her öğleden sonra yapılan konferanslara katılmaları gerekmektedir. Çarşamba günü

⁴³² Sombart, a.g.e., s. 257 – 258.

⁴³³ Sombart, a.g.e., s. 260.

⁴³⁴ Sombart, a.g.e., s. 259.

oruç, sekiz saat dua ve vaaz; cumartesi günleri iki – üç vaaz, Pazar günü üç ya da dört vaaz dinlemektedirler.⁴³⁵ Zamanlarını para kazanmaktan çok ibadete endeksli yaşadıkları düşünülebilir.

Püritenizm dünyayı her ne kadar küçümsemiş olsa da farkında olmadan yaptıklarıyla kapitalist zihniyeti desteklemiştir. Püritenizmin en büyük düşmanı olan kapitalizme verdiği bu destek bu mezhebin Thomascı⁴³⁶ etik ilkelerini benimsemiş olmak ve bu etik anlayışını dar kafalılık içinde tutkuyla savunmak ve sahip çıkmak şeklinde kendini göstermiştir. Bu bakımdan Püriten ahlak, sırası geldiğinde yaşamın, içgüdülerin akılcı bir yön ve yönleme kavuşturulması gerektiğini, doğal insanın akılcı düşünen bir insan haline gelmesini savunmuştur. Baxter'ın ifadeleriyle aktaracak olursak: *“Yaptığınız her işte duygu veya kapislerinizle değil aklın buyurduğu gerçeklere uyun.”* Püriten ahlak inançlı insanlara düzenli bir hayat yaşamalarını teşvik ederken aslında Thomascı ahlakın buyruklarını yinelemiştir. Bir bakıma verdikleri öğütler başta ifade edilen burjuva erdemlerinin kendisidir ve Skolâstik düşünceyle benzeşmektedirler.⁴³⁷

Birkaç önemli noktaya değinmek anlatılanları daha anlaşılır kılacaktır. Püritenlerin öğütlerinden biri çalışmaktır. İnsanın kendini işine verip çok çalışması -“industry”- dir. Bu Tanrının iradesidir; çünkü gerekli yetenek ve beceri insana doğuştan aktarılmıştır. Bu amaçla insanın görevi kendisini geliştirerek “industrial” olmaktır. Bir diğer önemli nokta Püritenlerin Skolâstik ahlakta da ifade edildiği gibi yalnızca kendilerine faydalı olan şeylerle ilgilenmelerini öğütlemektedir. Ayrıca bu iki ahlak anlayışında da benzer şekilde ölçülülük,

⁴³⁵ Sombart, a.g.e., s. 259 – 261.

⁴³⁶ Thomas Aquinas Hıristiyan inançlarının hem imanla hem de akılla kavranabileceğini savunmuştur. Aklın sınırlı olması sebebiyle belli bir noktadan sonra iman devreye girmektedir. (Şenel, a.g.e., s. 257.) Bu anlayış Locke'un doğa yasası ifadelerinde de kendini göstermektedir. Ayrıca Thomas Aquinas, mülkiyet kavramını insanların çıplak doğup kıyafet giymesine benzetir. Bu durumda giyinmek insan için doğasına aykırı değil insanın dehasının sonucudur. Aynı şekilde mülkiyeti de böyle değerlendirmek mümkündür. (Armand Cuviller, **Felsefe Yazarlarından Seçme Metinler**, çev. M. Mukadder Yakupoğlu, İstanbul; Doruk Yayıncılık, Kasım 2007, s. 717 – 718.

⁴³⁷ Sombart, a.g.e., s. 261 – 263.

sefahat âlemlerinde savurgan olmamak, sarhoş olmamak gibi emirler mevcuttur. Bu sayılanlar en büyük günahlar olarak değerlendirilir. Hatta 17. yüzyılda bu anlamda Pürüten ülkelerde yapılan denetim, 15. yüzyıl İtalyan şehirlerinde dahi yoktur. İspiyonlama adı verilen bir sistemle aile bireyleri evlerinde olan biten her şeyi din adamlarına aktarmak zorundadırlar. Son önemli nokta ise tutumlu olmaktır. Bu Thomascı felsefede ölçülü olmak şeklinde anlaşılırken Püritenizmde cimrilik olarak algılanmıştır. Özellikle cimrilik zihniyeti kapitalizmin en önemli güç kaynağı olmuştur. Kısaca bu anlayış farkında olmadan iki yüz yıllık burjuva erdemlerine yalnızca katı inanç önermeleri ile kazanç peşinde koşmanın ve maddi mülkiyete sahip çıkabilmenin yolunu açmıştır.⁴³⁸

Locke'un bu bağlamda kendi ifadelerini yorumlamak Pürüten ahlakla uyumlu pek çok ifadesini görebilmeyi ve onu daha iyi anlamayı mümkün kılacaktır.

“Eğer insanın kendi çıkarlarıyla ilgilenmesi ve kendini koruması tabiat kanununun kaynağı ve başlangıcı olarak görülürse, insanın ödevi olmak bakımından, kendi çıkarının peşinden koşmak erdemli olmaktan önce gelecek ve bu insanın gözünde, yalnızca ona yararlı olan şey iyi olacaktır. Bunun sonucunda, tabiatın akışının bize yüklediği tabiat kanununa uygun yaşama, bizim için, özel çıkarlarımızın gerektirdiği herhangi bir ayrıcalık ve avantaj elde etmek kadar ödev ve yükümlülük olmayacaktır.”⁴³⁹

Locke'un bu ifadeleri sanki Pürüten bir din adamının ifadeleri gibidir. Bencil çıkarları küçük görerek, dünyevi değerler peşinde koşmayı doğa yasası olarak değerlendirmez. Dünyevi olanı sorgulayıp bir bakıma insanın maddi değerlerden çok manevi değerlere yönelmesini öğütlemiş gibidir. Kişisel çıkarların doğa yasasının kendisi olması durumunda Locke'a göre dürüstlük ve erdemler gibi soylu olarak nitelendirdiği kavramlar, insanın kendisine zarar vermesinden başka

⁴³⁸ Sombart, a.g.e., s. 263 – 267.

⁴³⁹ Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, s. 64.

bir şey olmaz. İnsanların yalnızca kendi çıkarları peşinde koşması kaos doğurur ve dolayısıyla insanlığın hiçbir üyesinin bir arada yaşaması bu durumda mümkün olamaz.⁴⁴⁰ Bu durumda insan çıkarlarından kaynaklanan doğa yasalarının olması imkânsız hale gelir. Bu durumu doğa yasası olarak kabul edecek olursak farklı çıkarların çatışması kaçınılmazdır. Böyle bir durumda doğa yasasının ihlali kaçınılmaz olur ve birbiriyle çelişir.⁴⁴¹

“(…) insanların kendi özel çıkarları tabiat kanununun dayandığı bir temel olamaz dediğimiz zaman, bununla, insani dürüstlüğü gösteren müşterek kurullarla insanların özel çıkarları arasında bir aykırılık olduğunu kastettiğimiz düşünülmesini istemiyoruz. Çünkü insanların özel mülkiyetlerinin en güçlü koruyucusu tabiat kanununun kendisidir; bu kanuna uyulmadığı takdirde, bir insanın kendi malının sahibi olması ve kendi yararına olan şeyi takip etmesi mümkün değildir. Şu halde, tabiat kanununa uymanın insanların ortak mutluluğa yaptığı katkıyı başka hiçbir şeyin yapamayacağı ve tabiat kanununa uymanın insanların sahip oldukları şeylere sağladığı güçlü emniyeti başka hiçbir şeyin sağlayamayacağı, insanın türü ve yapıp-etmeleri hakkında samimi olarak düşünen herkesin kolayca kabul edebileceği bir gerçektir.

Hemen belirtelim ki, biz, insanın kendini çevreleyen şartlar içinde kendi yararına olduğuna hükmettiği her şeyi yapma hürriyetine sahip olduğunu da kabul etmiyoruz. Hiçbir insan başka birinin yararına olan şeyleri tam ve kusursuz bir şekilde takip edemeyeceği için, her bir insanın kendi kendisinin yargıcı olmasını ve kendi yararına olan şeyi yine kendisinin belirlemesini sağlamadığımız sürece, doğruluk ve dürüstlüğün ne olduğunun belirlenmesinde insanların özel çıkarlarının temel kriter olduğunu savunamazsınız.”⁴⁴²

⁴⁴⁰ Locke, a.g.e., s. 83 – 84.

⁴⁴¹ Locke, a.g.e., s. 85 – 88.

⁴⁴² Locke, a.g.e., s. 84 – 85.

Bu ifadeler ışığında bireysel çıkarlar özgürlük olarak nitelendirilemezler. Locke'a göre böyle bir özgürlük diğer insanlara zarar verebilir, çünkü kimse kendinden başka birinin faydasına olan şeyleri kendi faydası kadar iyi bilemez ve takip edemez.

“Eğer herhangi bir ilke, doğru olarak kabul edilip uygulandığında insan hayatındaki adaletin, dostluğun ve cömertliğin ortadan kalkmasına neden oluyorsa, böyle bir ilkenin tabiat kanununun dayandığı bir temel olması mümkün değildir.

(...)tabiat kanununa uygun yaşamak barışın, uyumlu ilişkilerin, dostluğun, cezadan kurtulmanın, güven içinde yaşamamanın, mülkiyet hakkının, tek kelimeyle özetlemek gerekirse mutluluğun elde edilmesini sağlamaktır.”⁴⁴³

Sonuç olarak bir davranışın tabiat kanununa uygun olup olmadığı, bu davranışın faydalılığına dayanmaz. Doğa yasaları zaman zaman maddi zarar taşısa dahi her zaman manevi fayda taşır. Bu sebeple doğa yasasına uygun davranmanın getirdiği maddi kazançlar bu yasanın temel ve değişmez getirileri değildir. Maddi çıkarları her zaman amaç olarak gören arzular doğa yasasının kendisi olamaz.

Locke bu bakımdan hem burjuva düşüncesini, hem de işçi hareketlerini, yani toplumsal edimcileri temsil eden düşünce ve eylemlere kaynaklık etmiş olduğu düşünülebilir.⁴⁴⁴ Locke'un sanıldığı gibi bencil çıkarları olan bir grup insanın avukatlığını yapmadığı anlaşılmaktadır. Locke'un amacı, çalışmak ve kazanmak isteyen girişimci burjuva sınıfına destek olmak ve eski sistemin adaletsiz kalıntılarından kurtulmaktır. Bu amaçla çalışan insanların emeklerinin karşılığını almasını bir hak olarak görmekte ve iktisadi hayata karışarak baskıyla mutlak

⁴⁴³ Locke, a.g.e., s. 90 – 92.

⁴⁴⁴ Touraine, a.g.e., s. 76.

iktidarını arttırmaya çalışan monarkın olmadığı, meşru bir devlet anlayışı geliştirmek istemektedir.

C. Doğa Durumundan Çıkış ve Sözleşme Kuramı

Doğa durumunda eşit ve özgür olan insanların bir kısmının, paranın ortaya çıkardığı eşitsizlikler sebebiyle arzularına yenik düşmesi ve böylece rasyonel olmak yerine doğa yasalarının ihlalini tercih etmeleri sonucu, savaş durumu ortaya çıkmıştır.⁴⁴⁵ Doğa durumunda, savaş durumunu bitirmek pek mümkün görünmemektedir. Yalnızca bir tarafın diğer tarafı ortadan kaldırmasıyla veya ağır zarar vermesi sonucu bitebilmektedir. Fakat böyle bir barış adaletten yoksunlaşır ve doğa durumunun adil düzeni sağlanamamış olur.

Doğa durumundaki insan kendi varlığının tek yöneticisidir. Sınırsızca özgür olduğunu düşünen insanlar arasında kişisel hakkın kullanımı belirsizliklerle doludur. Her insan eşit olduğu için, adaletin yetkin bir otorite tarafından sağlanabileceği tarafsız bir otorite bulunmamaktadır.⁴⁴⁶ Doğa durumunun bu tehlikelerle dolu ve savaşa evrilmeye müsait yapısı, insanları kötü olandan korunmak üzere toplum haline gelmeye ve böylece bir sözleşme sonucu ortak yasalar belirleyip onları gözetecek bir iktidarı oluşturmaya itmiştir.⁴⁴⁷ Locke'a göre bu siyasal iktidarın amacı yeryüzünde adaleti sağlayabilecek ortak bir yargıcın olabilmesidir.⁴⁴⁸ Böylece toplum durumundayken fiili güç ve saldırı bittiğinde savaş durumu da sona erebilecektir. Zarar gören kişi bu durumda ortak yargıca başvurarak zararının tazminini isteyecektir.⁴⁴⁹

⁴⁴⁵ Bakırcı, a.g.e., s. 49.

⁴⁴⁶ Locke, **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, s. 103 – 104.

⁴⁴⁷ Çiğdem, a.g.e., s. 65.

⁴⁴⁸ Ağaoğulları, a.g.e., s. 188.

⁴⁴⁹ Locke, a.g.e., s. 18.

Doğa durumunun barış ortamını kalıcı hale getirmek isteyen insanlar, kendi aralarında anlaşarak Locke'un mülkiyet olarak tanımladığı; canlarını; özgürlüklerini ve mallarını koruma amacıyla bu topluma katılırlar.⁴⁵⁰ Böylece doğa durumu sona ermiş ve siyasal bir otorite altında insanlar doğa durumundan daha güvenli bir yaşama adım atmışlardır.⁴⁵¹ Locke için toplumun temel sözleşmesi bu anlamda mülkiyet hakkını ortaya çıkarmak ve onu yeni topluma aktarmakla ilgilidir⁴⁵² ancak en önemli gayesi mevcut mülkiyetlerin daimi olarak korunabilmesidir.⁴⁵³ Locke için mülkiyetin güvenliği ve geliştirilmesi insanlığın gelişmesi için ön koşul gibidir.⁴⁵⁴

Dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta da ticari sözleşmelerin toplum sözleşmesinden önce doğa durumunda yapılmış olduğudur. Sivil topluma geçildiği zaman, toplumun bireyleri mülkiyet hakları gibi birikim haklarını da güvence altına alma amacındadır. Daha net bir ifadeyle insan doğal haklarını güvence altına almanın yanında çıkarlarını daha rahat gerçekleştirebileceği ve kendini daha rahat geliştirebileceği bir düzene de dâhil olmuştur.⁴⁵⁵ Mülkiyet, insanların en temel doğa yasası ve aynı zamanda Tanrı iradesi olan varlığını sürdürme ödevini yerine getirmek için olmazsa olmazdır. Bu sebeple insanlar mülkiyetleri üzerinde sınırlı olarak siyasal sözleşme yapabilirler.⁴⁵⁶

İnsanların toplum haline gelerek siyasal yapıyı oluşturmasının tek mi yoksa çift sözleşmeyle mi yapıldığı tartışılabilir da Locke bunu pek önemli görmediği için sonuç odaklı değerlendirmelere ağırlık vermiştir. Locke, ailenin doğal bir kurum olduğunu savunur. Babanın haklarıyla başlayan iktidarının sınırları doğa yasıyla belirlenmiştir. Daha sonra kölelik ve geniş ticaret ağlarının ortaya çıktığı doğa

⁴⁵⁰ Mülkiyet Locke için ilk ve asli özgürlüktür. Tüm özgürlükler mülkiyetten kaynaklanır. (Öktem, a.g.e., s. 155.)

⁴⁵¹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 188.

⁴⁵² De Jasay, a.g.e., s. 48.

⁴⁵³ Locke, a.g.e., s. 104.

⁴⁵⁴ Afşar Timuçin, a.g.e.,s. 90.

⁴⁵⁵ Sunar, a.g.e., s. 79.

⁴⁵⁶ Zelyüt, a.g.e., s. 73.

durumunda sözleşmesiz, hayatın ihtiyaçlarına göre zamanla insanlardan insanlara göre değişiklik arz eden ailesel oluşumların toplumun ilk ataları olduğu yönünde ifadeler kullanmaktadır.

“Tanrı, insanı öyle bir mahlûk olarak yaratmıştır ki, Onun hükmünde, insan için yalnız olması iyi değildir, onu topluma itmek için ihtiyaç, elverişlilik ve meyil yükümlülükleri altına koymuştur ve bununla birlikte onu buna devam etmesi ve zevk alması için anlayış ve dil ile donatmıştır. İlk toplum erkek ve hanımı arasındaydı ve bu ebeveynler ile çocukların arasındaki toplumun başlamasına yol verdi ve zamanla buna efendi ile köle arasındaki ilişki eklendi. Ve tüm bunlar ortak olarak bir araya gelip bir aile kurabilmesine rağmen bu ailenin sahibi ya da sahibesi bir aileye uygun gelebilecek bir takım kurallara sahipti ve bunların her biri ya da hepsi birlikte bunların her birinin farklı uçları, bağları ve sınırlarını düşündüğümüzde göreceğimiz gibi “siyasi toplumu” oluşturdular.”⁴⁵⁷

Hobbes sözleşme kuramında Locke’un üzerinde değişiklikler yapabileceği bir model teşkil etmiştir. Hobbes, doğa durumunu sürekli çatışma ve savaş halinde olan insanların kaos ortamı olarak değerlendirmiştir. İnsanlar eşittir ve bu eşitlikten güvensizlik doğmuştur. Böylece savaş ortamı kendini gösterir.⁴⁵⁸ Hobbes doğa yasalarının bilinmesinin onlara riayet edileceğini göstermediğini belirtmektedir. Hobbes insan topluluklarının toplum olmadığını savunur ve ortak karar alamayan insanların sürüden farksız olduğunu iddia eder. Kaldı ki keyfiyetin de kontrol altına alınamaması kişisel hırs ve arzuların kol gezdiği bir düzeni daha acımasız hale getirir. Bu durumda tek bir egemenin olması tek çözüm yolu olacaktır.⁴⁵⁹ Egemen irade, sözleşme öncesinde varlık kazanmış olmadığı için bu varlığın sözleşmeye taraf olması da düşünülemez. Taraf olmamış olması onun

⁴⁵⁷ John Locke, **Sivil Toplumda Devlet Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme**, çev. Serdar Taşçı ve Hale Akman, İstanbul; Metropol Yayınları, Aralık 2002, s. 69.

⁴⁵⁸ Bakırcı, a.g.e., s. 42 – 44.

⁴⁵⁹ Thomas Hobbes, **Elementa Philosophica De Cive Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri**, çev. Deniz Zarakolu, İstanbul; Belge Yayınları, Haziran, 2007, s. 79 – 83.

herhangi bir yükümlülüğün altına da giremeyeceğini gösterir. Tek yükümlü bireylerdir. Bireyler bu yeni yaşam koşullarında birbirlerine karşı sözleşme ile verdikleri sözlerini tutmalıdırlar.⁴⁶⁰ Böylece devlet bu karşılıklı verilmiş sözler esasına dayanarak bireysel güvenliği sağlayabilecektir. Bu duruma daha da kesinlik kazandırmak için keyfiyete bağlı doğa yasalarını uygulama yükümlülüğünün yerine, kendi yasalarını koyarak insanlara yaptırımla uygulama ve caydırma gücünü de kullanır. Böylece devlet Hobbes'a göre insanları birbirinden, toplumu da diğer toplumlardan koruyan güç olarak karşımıza çıkar.⁴⁶¹

Locke, sözleşme kuramında Hooker'a ve Hobbes'a ait farklı iki bakış açısını bir araya getirerek yeni bir sözleşme geliştirmiştir. Hooker'ın ifade ettiği gibi yöneticiler halka karşı ahlaki açıdan sorumluyken aynı zamanda Hobbes'un da ifade ettiği gibi bireylerin özel çıkarlarını da kabul etmektedir.⁴⁶² Modern doğal hukukçular olan Hobbes ve Locke birey odaklı yeni bir perspektiften sözleşme kuramı vasıtasıyla devletin kökeni ve meşruluğuna yeni bir açıklama getirmeye çalışmışlardır.⁴⁶³ Locke'un Hobbes'tan uzaklaştığı noktaysa, siyasal toplumun temelinde yer alan sözleşmenin, şiddet ve savaş korkusuna dayandığını savunan bir anlayışa takılıp kalmamış olmasıdır.⁴⁶⁴ Locke bu bakımdan Hobbes'un temel şemasındaki bir hususu değiştirmiş ve kendini koruma arzusunun yerine temel ihtiyaç olarak mülkiyeti yerleştirmiştir. Böylece kendini koruma hakkı, mülkiyet hakkı olarak genişletilmiş olur.⁴⁶⁵

Locke'a göre doğa durumundan siyasal topluma geçişin nedenlerini kısaca ifade etmek, sözleşmenin içeriğini ve kavramların hangi ölçütler bağlamında

⁴⁶⁰ Ayşen Furtun, **Thomas Hobbes ve Doğa Kanunları**, Ankara; Asil Yayın Dağıtım, 2005, s. 54.

⁴⁶¹ Thomas Hobbes, **Leviathan**, çev. Samih Lim, 8.b., İstanbul; Yapı Kredi Yayınları, Ocak 2010, s. 133 – 136.

⁴⁶² George Sabine, **Siyasal Düşünceler Tarihi 2**, çev. Alp Öktem, Ankara; Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1969, s. 219'dan Ağaoğulları, a.g.e., s. 189 – 190.

⁴⁶³ Uslu, a.g.e., s. 194.

⁴⁶⁴ Touraine, a.g.e., s. 73.

⁴⁶⁵ Leo Strauss, **Politika Felsefesi Nedir?**, çev. Solmaz Zelyüt Hünler, İstanbul, Paradigma Yayınları, Haziran 2000, s. 88 – 89.

değerlendirmesi gerektiğini daha anlaşılır kılacaktır. Bu nedenler aynı zamanda doğa durumunun insanlar tarafından daha iyi hale getirilmesi için düzenlenmesi gereken eksikliklerdir. Bilindiği gibi Locke model olarak doğa durumunu idealize etmektedir. İnsanların bu idealle doğa durumunun sürdürülebilir kılınması yükümlülüğü ile hayatlarına devam ettiğini vurgular. Bu durumda doğa durumunun eksikliklerini gidermek doğa yasalarına uygun yaşamakla yükümlü rasyonel insanlar için bir zorunluluktur.

Sözleşmenin nedenleri - aynı zamanda doğa durumunun eksiklikleri - üç temel noktada kendini gösterir.⁴⁶⁶ İlk neden, insanlar arasında herkesçe bilinen ortak rıza ile oluşturulmuş yasaların olmamasıdır. Bu yasaların olmaması ortak bir ölçütün yokluğu sorununu ortaya çıkarır ve herkesi tatmin edebilecek bir adalet anlayışını imkânsız hale getirir. Locke için doğa yasalarının varlığı bir gerçek olsa da her insanın bu yasayı bilmek ve keşfetmek gayretinde olmadığı da başka bir gerçektir. İkinci neden, anlaşmazlıkları sonuca bağlayıp adaleti tesis edecek tarafsız bir yargıcın olmamasıdır. Doğa durumunda herkesin bu hakka sahip olması adil yargılamayı imkânsız hale getirmektedir. Son neden ise yargılama yapılsa dahi haksız olan güçlü tarafı cezalandıracak müşterek ve üstün bir gücün olmamasıdır.⁴⁶⁷ Bu durumda yaptırım olmayan yargı adaleti sağlayamaz.

“(...) hiçbir siyasi toplum, kendi içinde mülkiyeti koruma gücüne sahip olmadan ve o toplumdaki herkese saldırıları cezalandırmadan var olamayacağından, orada sadece bütün üyelerin bu doğal gücü bıraktığı, her olayda toplumun ellerine terk ettiği siyasi toplum vardır.”⁴⁶⁸

⁴⁶⁶ Sözleşme ile tesis edilen siyasi düzen bir kuruluş değil, doğa düzeninin eksikliklerinin giderilmesidir. (Sunar, a.g.e., s. 80.)

⁴⁶⁷ Locke, **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, s. 104 – 105 ; Ağaoğulları, a.g.e., s. 190.

⁴⁶⁸ Locke, **Sivil Toplumda Devlet Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme**, s. 74.

Doğa durumu sonrası ortaya çıkan ve sonu gelmeyen bu savaş durumunu sonra erdirmenin tek yolu, devlet çatısı altında bir toplum haline gelerek adaleti tesis etmektir. Bu durumda mülkiyetin riskli konumu da güvence altına alınabilecektir. Ancak doğa durumunda herkesin eşit olması ve yasayı yürütüyor olması toplum halinde sürdürülmesi imkânsız bir yetkidir. İnsanlar bu yetkilerini (haklarını) toplum haline geldiğinde ortak bir otoriteye devrettikleri takdirde savaş durumunun bir anlamda sora ermesi mümkün hale gelebilir. Bu durumda ortaya çıkan sonuç, insanların bu yeni oluşturulan topluma girerken yaptıkları sözleşme de bazı iktidarlarını devlet iktidarına devretmeleridir. Bu iktidarlar iki tanedir.⁴⁶⁹

Topluma girerken ortak otoriteye devrettiği ilk iktidarı; kişinin doğa yasasına uygun gördüğü ve insanlık için faydalı olduğuna kanaat getirdiği her şeyi yapabilme iktidarındır. Bir bakıma özgürlükle ilişkilendirilebilir. Kişi artık bu şahsi yargısını devletin yasama kurumuna devretmiştir.⁴⁷⁰ Böylece onun yerine gerekli olanı ve doğa yasasına uygun olanı seçmeyi yasama gücü altında birleştirmişlerdir. Kişi yine bir bakıma özgürdür ancak yasaların izin verdiği ölçüde inisiyatif hakkına sahiptir. Bu anlamda Locke özgürlüğü doğal özgürlük ve hükümet altındaki özgürlük olarak ikiye ayırır. İnsanın doğal özgürlüğü, Locke'un ifadesiyle *"kendi yönetimi için sadece doğa yasasına tabi olmaktır"*. Hükümet altındaki insanın özgürlüğü ise *"yasama iktidarı tarafından çıkarılan kurala sahip olmak demektir"*. Yani kişi kuralın hiçbir şey emretmediği durumlarda yine doğa durumundaki gibi kendi iradesini takip etme hakkına sahiptir.⁴⁷¹

İkinci iktidarı ise, kişinin şahsi yargılama ve kendini koruma hakkıdır. Dolayısıyla kişi hem yargılama hem de cezalandırma hakkını ortak otoriteye devreder. Böylece kişi doğa yasasını yürütme yetkisini de yürütme iktidarına

⁴⁶⁹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 191.

⁴⁷⁰ Ağaoğulları, a.g.e., s. 191.

⁴⁷¹ Locke, **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, s. 21 – 22.

bırakmış olur.⁴⁷² Bu haktan yalnızca kendini koruma iktidarını kısmen de olsa elinde tutmaya sözleşme sonrası devam etmiştir.⁴⁷³ Sonuç olarak vazgeçilen iki iktidar aynı zamanda devletin de iki erkinin temelleri olur. Devlet bu durumda en temel iki erkten yani yasama ve yürütme erklerinden oluşur.⁴⁷⁴

Locke böylece bu iki iktidarını devreden insanların refah ve güvenliği tesis etmek ve dolayısıyla adaletin gölgesi altında yaşamak için bir araya geldiğini savunmaktadır. Herkesin bu iktidatlarını teslim etmesi ile doğa durumunun her an savaş durumuna evrilmesine müsait yapısı ortadan kaldırılmış olur. Bu durumda insanların özgürlüklerinden vazgeçmiş olmaları onların yararına sonuç doğuracağı için aklın gereğidir. Dolayısıyla devlet aklın ürünüdür. Hak ve özgürlüklerin korunması için örgütlü bir toplum insanların çıkarınadır.⁴⁷⁵ Ortak yararı gözetebilme yetisi, insan için arzuları sebebiyle mümkün olmasa da kurum olarak devlet için müşterek karar noktalarını bulmak yasama iktidarı sayesinde mümkün olabilecek ve böylece toplum halinde azami mutluluğun temelleri de atılabilecektir.⁴⁷⁶ Böylece doğa yasaları da dünyevi nitelikleriyle herkes tarafından bilinecek hale getirilmiş olacaktır; çünkü yeni kurulmuş devletin yasaları olmadan doğa durumu bitmez.⁴⁷⁷

Unutulmaması gereken önemli nokta bu sözleşmenin oy birliğiyle gerçekleştiğidir.⁴⁷⁸ Bu durumda siyasi toplumun varlığını; *“tabiat kanununun yaptırım gücünü herkesin bırakıp kamuya terk ettiği bir toplumda, oldukça birleşmiş bir dizi insan nerede varsa orada sadece siyasi ya da sivil toplum vardır”* şeklinde açıklayabiliriz. Toplum, herkes için geçerli olacak yasaları belirlemiş ve bu düzene uyarak özgürlüklerini ve faaliyetlerini sürdürme

⁴⁷² Ağaoğulları, a.g.e., s. 191.

⁴⁷³ Yayla, **Liberalizm**, s. 49.

⁴⁷⁴ Locke, a.g.e., s. 105.

⁴⁷⁵ Copleston, a.g.e., s. 138.

⁴⁷⁶ Ağaoğulları, a.g.e., s. 191 – 192.

⁴⁷⁷ Locke, **Sivil Toplumda Devlet Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme**, s. 74.

⁴⁷⁸ Zelyüt, a.g.e., s. 74.

taahhüdünde bulunmuş olur. Böylece bu yasaları onlar için belirleyecek ve kendi aralarındaki tüm ihtilafları sonlandıracak olan yeryüzünde bir yargıç olmasını sağlamışlardır. Bu durumda tabiat hali son bulmuş ve siyasi toplum kendi düzenini oluşturmuştur.⁴⁷⁹

Haklarını toplumun ortak örgütü olan devlete devreden vatandaşlar aynı zamanda devletin meşru sınırlarını da belirlemiş olurlar. Sivil otoritenin amacı doğal hakların korunmasıdır. Bu görevini yerine getirmeyen otorite meşruiyetini kaybedecektir. Bu durumda bir ölçüt ortaya çıkar. Halkın çoğunluğunun kabul etmeyeceği yasalar halkın mutluluğu için olamazlar. Bu durumda yasa yalnızca toplumun çoğunluğunun onayına göre meşruiyet kazanabilir.⁴⁸⁰ Yasanın konduğu ve ortak makamın yetkili kılındığı bu toplumlarda taraflı yapılan uygulamaların olması durumunda savaş durumu kaçınılmaz olarak tekrar doğacak ve toplum düzeni ortadan kalkacaktır. Bu durumda Locke'a göre tek bir yargıç vardır o da Tanrıdır.⁴⁸¹

Sözleşmeye katılanlar konusunda Locke'un fikirleri anakronizm nedeniyle yanlış yorumlanmıştır. Tarihsel arka plana bakacak olursak Locke'un döneminde İngiltere'de belirli bir vergi veren ve toprağı olan kişiler devlet işlerinde söz sahibidirler. Bu durumda devletin her türlü politikasından bu kişiler birinci derecede zarar görmektedirler. Kaldı ki kast sistemi varmış gibi bu durumu değerlendirmek hatalı yorumlara sebep olmaktadır. O dönem halk içinden zenginler çıktığı gibi soyluların bir kısmı da fakirleşmektedir. Ayrıca direnme hakkı gibi önemli bir hak sadece zenginlere değil tüm insanlara verilmiştir.

Kadınlar konusunda Locke, erkeğin baskın olduğu ataerkil bir yapıyı döneminin anlayışı olarak kabul ettiği için kadınları siyasal sistemin içinde önemli

⁴⁷⁹ Locke, a.g.e., s. 75 – 76.

⁴⁸⁰ Alasdair MacIntyre, **Ethik'in Kısa Tarihi Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla**, çev. Hakkı Hünler ve Solmaz Zelyüt Hünler, İstanbul; Paradigma, Şubat 2001, s. 180.

⁴⁸¹ Locke, **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, s. 18.

bir konuma koymamıştır. Bu durum 17. yüzyıl için gayet olağan bir durumdur. Ancak Locke'a göre paternal iktidarda annenin otoriteyi baba ile paylaşması gözden kaçmamalıdır.

Yabancılar sözleşmeye katılmamış insanlardır ve Locke bu kişilerin topluma da dolayısıyla yabancı olduklarını ifade eder. Bu kişiler sözleşmeyle bağlı olmasalar da, toplumun ortak rızası olan sözleşmeye toplum düzeni gereği uymak zorundadırlar. Yoksa cezalandırılırlar.⁴⁸² Siyasi toplumun yani devletin cezalandırması iki şekilde olabilir. İlk şekli, toplumun üyelerini dışarıdan gelen zararlara karşı korumak amacıyla saldırganları cezalandırmasıdır. İkinci şekliyse toplumun kendi içinde vuku bulan saldırıları yargılayıp, saldırganı cezalandırmak şeklindedir. Bu cezalar iktidarın sözleşme gereği yasama gücünden meşruiyet kazanmaktadırlar.⁴⁸³

Sözleşmeye katılmayanlar ise köleler ve aklını kullanma yetisi olmayanlardır.⁴⁸⁴ Locke köleliği iki farklı şekilde değerlendirmiştir. Kölelik Locke'a göre ağır bir yaptırımdır ve bu yaptırım mülkiyetin dokunulmazlığına verdiği önemden kaynaklanmaktadır. Her kim olursa olsun bir kişi başka birinin varlık hakkı olan vücut bütünlüğüne (mülkiyetine) karşı saldırıda bulunursa yaşama hakkını kaybeder. *"Kölelik durumu, meşru bir fetihçi ile bir esir arasında, savaş durumunun sürmesinden başka bir şey değildir."*⁴⁸⁵ Kişi onu öldürme hakkına sahip olur ancak bu hakkını erteleyerek onu kölesi olarak yaşamasına izin verebilir. Locke'un bu anlayışı bir bakıma doğa durumunda olan bir cezadır. Yargılama ve cezalandırma hakkı devlet çatısı altındayken kişinin elinde değil devletin elindedir. Ayrıca o dönemin anlayışına göre Hıristiyanlar köle yapılamazlar. Locke'un bir diğer kölelik anlayışı Afrikalı insanlar içindir. Bu

⁴⁸² Ağaoğulları, a.g.e., s. 193.

⁴⁸³ Locke, **Sivil Toplumda Devlet Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme**, s. 75.

⁴⁸⁴ Ağaoğulları, a.g.e., s. 193.

⁴⁸⁵ Locke, **Hükümet Üzerine İki İnceleme**, s. 22.

dönemde Locke Avrupa'da hâkim olan fikre karşı çıkmaz ve Afrikalıların insan olup olmadıkları tartışmasına kendisi de dâhil olur.

İngilizler 17. yüzyılda yoğun bir köle ticaretine girmişlerdir. Bu dönemde İngiltere'de vaftiz etme ve kölelik arasındaki ilişki üzerine tartışmalar başlamıştır. Bu durumu bir tehlike olarak gören sömürgeciler, vaftiz edilmenin kölelerin konumunda bir değişikliğe sebep olmayacağını savunmuştur. Hazırlanmasında Locke'un da görev aldığı Carolina Temel Anayasası'na göre vaftiz edilerek kölelerin Hıristiyan olmaları kabul edilmiştir. Ancak vaftizin kölelikten kurtulmak için bir yol olamayacağı da eklemiştir. Elbette bu durum sadece Locke'a yönelik bir çıkarım yapılamayacak kadar geniş kapsama sahiptir. Locke köle ticareti hakkında pek çok bilgiye sahip olsa da bu konuda hiçbir fikir ileri sürmemiştir. Dikkat edilmesi gereken bir başka nokta Hükümet Üzerine İkinci İnceleme adlı eserinde köleliğin yalnızca hak kaybından olabileceğini ifade etmesidir. Ayrıca kölelerin çocuklarının da doğuştan köleleştirilmelerinin meşru olmadığını vurgulamıştır. Bu durumda Locke bu eserde, Carolina Temel Anayasası ile tam anlamıyla çelişmektedir.⁴⁸⁶ Locke'un bu eserin kendisine ait olduğunu ölene kadar reddetmesi manidardır.⁴⁸⁷

Locke sözleşme sonrası toplumda hizmet eden kişileri iki gruba ayırmıştır. Bir grup belli bir ücret karşılığı emeğini kişinin tasarrufuna bırakan insanlarken, diğer grup kölelerdir. Para karşılığı çalışan kişiler toplumun özgür bireyleridir. Bu sebeple emeğini satın alan kişinin iktidarı sınırlıdır. Ancak köleler tabiat kanunu gereği Locke'un gözünde yaşama hakkı dahil tüm varlığını doğa yasasını ihlal edeceğini ilan ettiği andan itibaren kaybetmiş olan, hatta insanlık sıfatını dahi kaybetmiş kişilerdir. Onlara efendilik yapan kişiler hayatlarını alma tasarruflarını erteledikleri için sınırsız bir hakla onları hizmetlerinde tutarlar. Fakat bu durum

⁴⁸⁶ Robert Berbasconi, **İrk Kavramını Kim İcat Etti? Felsefi Düşüncede İrk ve İrkçilik**, çev. Zeynep Direk ve Diğerleri, 2. b., İstanbul; Metis Yayınları, Ocak 2007, s. 13 – 17.

⁴⁸⁷ Ayrıca Locke insanı, duyu ve akıl ile iradi hareketin belli bir şekilde tek bir vücutta buluşması şeklinde tanımlamıştır. (Robert Berbasconi, a.g.e., s. 21.)

daha çok savaşlarda geçerliliğini sürdürür.⁴⁸⁸ Her kölelik meşru değildir. Kendini savunan kişinin köleleştirilmesi meşru olmadığı için köle kendi hayatını göze olarak direnebilir. Fakat bu kölelik anlayışı doğa durumunun ve antik dönemlerin yaşam şeklini anımsatır. Oysa devletin yönetimi altında cana kast etmeye çalışanların daha önce de ifade edildiği gibi kölelik gibi bir kuruma ihtiyaç duyulmadan devletin yargılaması ile cezalandırılacağı bir gerçektir.

Locke sözleşme teorisine karşı iki itiraza cevap vererek sözleşme teorisini daha inanılır kılmak ister. İlk olarak tarihte doğa durumunun olmadığını iddia edenlerin olduğunu söyler. Dolayısıyla bu iddiaların siyasi topluma geçiş sürecini de reddettiğini belirtir.⁴⁸⁹ Locke, tarihte devlet öncesi dönemlerin bilinmemesi sebebiyle böyle bir doğa durumunun olmadığını iddia etmenin mümkün olmadığını ifade eder. Doğa durumunu Amerikan yerlilerinin o dönemki durumuyla ilişkilendirir ve doğa durumuna kanıt olarak görür.⁴⁹⁰ Ayrıca Locke'a göre doğa durumu halen devam eden bir gerçektir. Doğa durumu daha önce tüm insanlar arasındayken daha sonra bağımsız devlet yöneticileri arasında devam eden bir hal almıştır. Devletler kendi başlarına bağımsız birer otorite oldukları sürece de bu doğa durumu devam edecektir; nk devletler kendi aralarında bağlayıcılığın temeli olan insana ait sözünde durma ve doğruluk ilkelerini taşımazlar.⁴⁹¹

Locke'un bir diğer itiraz olarak nitelendirdiği fikir; insanların doğa durumunda doğmadıkları ve bu sebeple doğdukları devletin yesi olduklarıdır. Bu durumun sonucu olarak insanlar sözleşme ile yeni bir devlet kuramazlar. Locke bu itiraza da sözleşmenin sadece onaylayan tarafları bağladığı bir anlaşma olması şeklinde değerlendirerek cevap verir. Bu durumda kişinin doğa çocuğu, kendi iradesiyle

⁴⁸⁸ Locke, **Sivil Toplumda Devlet Uygar Yönetim zerine İkinci İnceleme**, s. 73.

⁴⁸⁹ Oysa doğa durumuna benzer bir durum, ilk yerleşik Kuzey Avrupalı ge toplumlarda karşılaşıldığı bilinmektedir.

⁴⁹⁰ Ağaoğulları, a.g.e., s. 203.

⁴⁹¹ Locke, **Hükümet zerine İkinci İnceleme**, s. 13.

sözleşmeye onay verene kadar o sözleşmeye taraf değildir ve isterse o sözleşmeyi reddedebilir veya açıkça rıza gösterdiğini belirtebilir. Fakat açık rıza göstermemesine rağmen o toplumda yaşamaya devam ederse bu örtük rızadır ve bu durumda kişi sözleşmeyi kabul etmiş sayılır.⁴⁹² Hem yurttaşlık hakları ve ayrıcalıklarından yararlanıp hem de doğa durumunda olduğunu iddia etmek mümkün değildir.⁴⁹³ Locke için önemli olan, davranışlarla bireyin sözleşmeye örtük rıza göstermiş olduğunu ifade etmiş olmasıdır.⁴⁹⁴

Sözleşmeye açık rıza gösteren kişiler mülk sahipleridir; çünkü bu kişilerin mülklerinin toplamı devleti meydana getirir. Bu kişiler devletin tüm hak ve görevlerini yerine getirmekle yükümlüdürler ve ömür boyu bu sözleşmenin gereklerine uygun davranırlar. Örtük rıza gösterenler ise devletin sınırları içinde yaşadıkları sürece ülkenin yasalarına uymakla yükümlüdürler.⁴⁹⁵ Örtük rıza kişiye hükümetin üyesi ve siyasal sistemin içinde yer alma şansı vermez ancak anarşiyi engeller.⁴⁹⁶

⁴⁹² Ağaoğulları, a.g.e., s. 203 – 205.

⁴⁹³ Copleston, a.g.e., s. 141.

⁴⁹⁴ Zelyüt, a.g.e., s. 74.

⁴⁹⁵ Dunn, a.g.e., s. 69.

⁴⁹⁶ Jacqueline Stevens, **Devletin Yeniden Üretimi**, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul; Ayrıntı Yayınları, 2001, s. 118.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LOCKE'UN YÖNETİM ANLAYIŞI VE MEŞRUIYET KURAMI

A. Meşru İktidarın Temelleri

Pratikte demokrasi ve güçler ayrılığı devlet gücünün keyfi bir şekilde kötüye kullanılmasını engellemek amacıyla ortaya çıkmış fikirlerdir. Doğal hukuk, doğal haklar, rıza, genel irade gibi kavramlar da egemen gücün uygulamalarının sınırlandırılması ve yumuşatılması amacıyla savunulmuştur. Ancak bilinmesi gereken gerçek, tüm uygulamaların ne olursa olsun tam bir güveni ve sınırlandırılmış bir iktidarın yönetimini garanti edemeyeceğidir. Locke da bu durumun farkındadır. Bu düşüncesi Hobbes'u eleştirirken görülmektedir. Locke'a göre Hobbes'un düşüncesi: *"İnsanların, Sansarlar tarafından kendilerine verilebilecek zararlardan kaçınmak için daha güvenli olduğunu düşündükleri Arslanlar tarafından yenilip yutulmayı önlem olarak görecekt kadar aptal oldukları"*

düşünmektir".⁴⁹⁷ Locke'un rıza hakkındaki vurgusu bir bakıma meşru iktidar ve meşru olmayan iktidarı ayırmak için kullandığı temel ölçüttür.⁴⁹⁸

Siyasal iktidar, doğa durumundaki insanın toplum halinde yaşamak için kendi iktidarını toplumun ortak iradesine devrederek, toplumun hükümetine rıza göstermesi ile oluşan bir iktidar şeklidir. İnsanın doğa durumunda sahip olduğu iktidarı (doğa yasasının ihlalini cezalandırmak ve mülkiyeti korumak) topluma devretmesiyle siyasal iktidarın sorumlulukları ortaya çıkar. Bu durumda siyasal iktidarın amacı ve sınırları; doğa yasalarının gözetilmesini sağlamak amacıyla toplumun kabul ettiği ortak ölçütlere göre pozitif kanunlar yaratmaktır. İktidar asla mutlak ve keyfi bir hal alamaz. Kısaca siyasal iktidar yasalar yapma ve bu yasalara yaptırım ekleme iktidarından başka bir şey değildir. Bu iktidarın temeli, anlaşma ve sözleşme ile topluluğu oluşturmuş insanların karşılıklı onayının ve güveninin devam etmesidir.⁴⁹⁹

Sivil otorite yani devlet, yapılacak sözleşme sonucu doğa halinden daha çok refah ve güvenlik vaat ettiği için tercih edilmiştir. Tercihe bağlı olan bu sözleşme, toplumun tümünün onayı ile kabul edilebilmesi sebebiyle beklentileri karşılama ve kurallarının belirli, sınırlı ve dolayısıyla önceden kestirilebilir olması gerekir.

Sözleşmeler iki taraf arasında yapılır. Locke'un sözleşme kuramının taraflardan biri sivil otorite diğer tarafıysa toplumun üyeleridir. Sivil toplumun meşruiyeti, kurulma aşamasında doğa durumundan gelen belirli hakların korunması karşılığında halk tarafından onaylanmış olur. Devlet bu belirli yükümlülükleri kabul ettiği ve bunları gerçekleştirdiği sürece kuruluş aşamasındaki temellerini kaybetmeden varlığını sürdürebilir.

⁴⁹⁷ Minogue, a.g.e., s. 50 – 51.

⁴⁹⁸ Peters, a.g.e., s. 73.

⁴⁹⁹ Locke, a.g.e., s. 144 – 145.

Bu ifade edilen temeller bir bakıma doğa durumundan gelen eşitlik ve özgürlük haklarının muhafazası ve daha da önemlisi mülkiyetin korunması şeklindedir. Bu yükümlülükleri yerine getiren devletin iktidarına halk rıza gösterir ve dolayısıyla çoğunluğu memnun etmesi sebebiyle de meşru çoğunluk yönetimi olarak ifade edilebilir. Aynı zamanda devlet ortak çıkarları korurken toplumun hiçbir üyesini gözden çıkarmak, baskı altında tutmak gibi bir hakka sahip değildir. Bu durumda kişisel tercihler kutsaldır ve devlet negatif haklar üzerinde hâkimiyet kuramaz. Toplumda özgür ve eşit olan bireyler aynı zamanda eşit ve özgür bir şekilde kendi düşünceleri doğrultusunda yaşama haklarına da sahiptirler. Devletin tek görevi vardır o da toplumunun üyelerini korumak ve haksızlıkları cezalandırarak adaleti sağlamaktır. Devlet toplum içinde taraf değil, toplumun ortak menfaatlerini doğa yasaları ışığında gözeten akılcı bir toplumsal örgütlenmedir. Bu durumda devletin tüm işlevi dünyevi nitelik taşır.

Bu bölümde öncelikle meşru iktidarın temelleri ele alınacak böylece devletin meşruiyet sıfatını hangi ölçütlere göre taşıyabileceği ortaya konmuş olacaktır. Devlet meşruiyet iddiasında bulunabilmek için tüm politikalarında bu ölçütleri muhafaza edebilme gayesinde olmalıdır. Sivil toplumun yönetilen halkın gözünde doğa durumundan daha tercih edilebilir olması ve savaş durumunu engellemesi de yalnızca bu temellerin muhafazası ile mümkündür.

1. Rızaya ve Güvene Dayalı Olması

Siyasal meşruluğun Locke'a göre olmazsa olmaz temellerinden biri rızadır.⁵⁰⁰ Locke rızanın önemini *“kimse kendi rızası olmaksızın başkasının*

⁵⁰⁰Locke müşterek kabulleri iki sınıfa ayırır. Vaz'i kabuller ve tabii kabullerdir. Vaz'i kabuller yapay niteliktedir. Yani devletlerarası antlaşmalar gibi yapay bir temele dayanır. Tabii prensiplerden doğmamışlardır. Çünkü tabii prensipler insanların bölünmelerini ve birbirleriyle savaşmalarını kabul etmez. Tabii kabuller ise üç şekilde kendini gösterir. İlk şekli ahlak ve davranışlarla ulaşılan kabullerdir. Ahlaki fiil ve sosyal davranışlar bu kabullerdir. İkinci şekli ise yaşam boyunca çeşitli şekillerde edinilen kiminden emin kiminden şüpheli olunan kanaatlerdir. Üçüncü şekliyse aklın gerektirdiği kaçınılmaz gerçeklerin algılanmasıdır. Bu durumda siyasal otoriteye karşı sözleşme ile gösterilen rıza ve dolayısıyla kabul tabii bir

siyasal iktidarına tabi kılınmaz” şeklinde ifade etmiştir.⁵⁰¹ Locke rıza kavramıyla bireysel özerklik ve siyasal otorite arasındaki çatışmayı engellemek ister.⁵⁰²

İnsanların siyasal toplumun üyeleri olmalarını ve yasama gücünün çıkardığı yasalara uymalarını sağlayan sebep rızalarıdır. Bu rıza sayesinde insanlar kendi doğal iktidarlarını toplumun ortak otoritesiyle paylaşırlar ve böylece oluşan müşterek güç ile kendilerini iç ve dış tehditlere karşı korurlar.⁵⁰³ Locke’a göre yasanın amacı, özürlüğü kaldırmak ya da engellemek değil, tam tersine onu garanti altına almak ve genişletmektir. Özgürlüğün içeriğini Locke’un ifadeleri ile aktarırsak: *“başkalarından kaynaklanan engellemeler ile şiddetten hür olmaktır”*. Bu durumda yasanın olmadığı yerde şiddetten kaçış yoktur. Özgürlük bu ifadeler ışığında toplum halinde yalnızca yasalarla mümkün olabilir. Locke yasalar çerçevesinde özgürlüğü şöyle tanımlar:

*“Özgürlük; kişiliğini, eylemlerini, servetini ve tüm mülkiyetini hükmü altında olduğu yasaların izin verdiği sınırlar içinde dilediği gibi özgürce düzenlemek ve yönetmek, başkasının keyfi iradesine tabi olmamak, kendi iradesinin hedeflerini özgürce takip etmek demektir.”*⁵⁰⁴

Önemli olan, bireyin kendi isteklerini özgürce takip edebilmesidir. Yönetici gibi başka birinin değişken, belirsiz, keyfi ve güvenilmez iradesine tabi olmamalıdır.⁵⁰⁵ Siyasal toplumun daha rahat, daha güvenli ve kendini gerçekleştirme imkânı sunan yaşam vaadine yönelik inançları sebebiyle bu topluma insanlar katılma rızası göstermişlerdir. İnsanlar için yalnızca siyasal toplum – uygar toplum – mülkiyeti koruyabilecek bir alternatiftir ve böylece daha

kabul gibi görünmektedir. Çünkü ahlaki niteliği, doğa yasasının insanı toplum halinde yaşamaya itmesi ve savaş durumunun insanlara tattırdığı tecrübe nedeniyle siyasal sözleşme, tabii bir kabuldür. (Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, s. 51 – 53.)

⁵⁰¹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 194.

⁵⁰² Arnhart, a.g.e., s. 251.

⁵⁰³ Ağaoğulları, a.g.e., s. 194.

⁵⁰⁴ Locke, **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, s. 48.

⁵⁰⁵ Coşkun, a.g.e., s. 85.

iyi imkânları da insanların önüne sunar. Bu durumda insan ancak uygar yani siyasal toplumda kendini tam anlamıyla gerçekleştirebileceği bir duruma dâhil olabilmış olur. Bu yeni tercihleri sayesinde insanlar mülkiyetlerinin güvende olacağını bilirler.⁵⁰⁶ Böylece mülk edinme konusunda ve girişimciliklerinde kısıtlayıcı olan savaş durumu ortadan kaldırılmış olur.⁵⁰⁷

Daha önce ifade edildiği gibi doğa durumunun en temel eksikliği, ortak bir yargıcın eksikliğidir. Bu eksiklik aynı zamanda siyasal toplumun da en temel nedenidir. Bu durumda siyasal toplumun en temel amacı da ortaya çıkar. Bu amaç insanların adalet ihtiyaçlarını karşılamaktır. Oluşturulan yeni otorite ancak anlaşmazlıkları çözdüğü ve zararları telafi edebildiği oranda toplumun üyelerinin beklentilerini karşılayabilir. Bu amaçla müşterek gücün sahibi olan yasama, adaleti sağlamak amacıyla tüm insanların ortak yargı gücünü temsil eder. Yasama bu sebeple uzlaştırıcı ve nihai kararı veren yargıdır. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere siyasal toplumun en önemli ögesi yasamadır. Hatta doğa durumundan toplumu çıkaran temel yapı yasamadır denebilir. Toplumun müşterek adalet ölçütleri ve bu ölçütler çerçevesinde hakemlik yapan yasama kurumu olmazsa, doğa durumu sona ermemiş ve her an savaş durumuna müsait güvensiz bir durum devam ediyor olacaktır. Locke için ortak yargıç doğa durumunda yoktur ve yasama kurumu yoksa doğa durumu devam ediyor demektir. Bu sebeple yasama adaletin olmazsa olmazıdır. Yasamanın olmadığı mutlak bir iktidarın uygar bir toplum olduğu iddia edilemez. Locke'a göre böyle bir mutlak iktidar, doğa durumundan da daha güvensiz olan savaş durumudur.⁵⁰⁸

“(...) mutlak monarkların da sadece insan olduklarını hatırlamalarını istiyorum. (...) Bu hükümet biçimi ki, kendi olayında yargıç olma özgürlüğüne sahip olan tek kişi, bir kalabalığa emretmektedir; bu tek kişi, o ne isterse onu yapan kişilerin en ufak bir sorgu ya da denetimi olmaksızın, kendisine tabi olan herkese dilediğini

⁵⁰⁶ Ağaoğulları, a.g.e., s. 194.

⁵⁰⁷ Tannenbaum, a.g.e., s. 249.

⁵⁰⁸ Ağaoğulları, a.g.e., s. 194 – 195; Hampsher – Monk, a.g.e., s. 140.

*yapabilir. Akıl, hata ya da tutkuyla yapmış olup olmadığına bakılmaksızın (...)
Birinin, diğerinin adaletsiz iradesine uymakla yükümlü olmadığı doğa durumu, bu
hükümet durumundan çok daha iyidir: Çünkü kendi olayında ya da başka
herhangi bir olayda yargılama yapan kişi, yanlış yargılama yaparsa, bundan
dolayı insanlığın geri kalanına cevap verebilecek durumdadır.”⁵⁰⁹*

Bu durumda rızanın olmadığı mutlak iktidarların tesis ettiği adalet, her an adaletsiz olmaya müsaittir. Tek bir insanın keyfiyetine bağlı bir adaletten bahsedebilmek mümkün değildir. Bu şartlar altında meşru siyasal iktidardan da bahsedebilmek mümkün değildir. Bu durum hukukun gaspıdır.⁵¹⁰ Daha çok efendi - köle iktidarına benzer. Hakları gözeten bir toplum ancak siyasal (sivil) toplum olabilme yetkinliğine ve meşruiyetine sahiptir. Mutlak iktidar yönetilenlere hiçbir hak tanımadığı için siyasal bir toplum olduğu iddiasında bulunamaz. Siyasal toplumun var oluş amacı doğa durumunun güçlüklerinden kaçınmaktır. Oysa mutlak bir iktidar hakları koruyacak yetkili olmak bir kenara, mevcut haklar için tehdit oluşturabilecek kadar siyasal toplumdaki uzaktır. Hakların korunmadığı bir topluluk asla doğa durumundan çıkmamıştır. Hatta insanlar mutlak iktidara karşı özgürlüklerini korumak zorunluluğunda oldukları için savaş halindedirler.⁵¹¹ Bu durum, insanın doğa durumundan çıkmasının amacı olamaz. Oysa uygar yani siyasal toplumlarda bütün tek kişiler, en yüksek mevkide olandan en aşağıda bulunana kadar tümü aynı yasalara bağlı olmalıdır.⁵¹²

Locke siyasal anlayışını insanla Tanrı arasındaki ahlaksal ilişki temelinde yorumlamıştır.⁵¹³ Rıza unsurunun meşru iktidarın varlığı için gerekli olmasının sebebi, doğa durumundaki doğal eşitlik ve özgürlüktür. Bu iki hak ahlaki olarak temel haklardır ve Tanrının iradesinden kaynaklanırlar. Bu sebeple Locke için

⁵⁰⁹ Locke, a.g.e., s. 12 – 13.

⁵¹⁰ Toki, a.g.e., s. 88.

⁵¹¹ Locke, **Sivil Toplumda Devlet Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme**, s. 76 – 77.

⁵¹² Akarsu, a.g.e., s. 78.

⁵¹³ Hampsher – Monk, a.g.e., s. 113.

akılcı olmak doğa yasalarına uygun yaşamının vazgeçilmez yoluysa, bu hakların kısıtlanması ancak daha büyük bir fayda ve dolayısıyla mutluluk sebebiyle söz konusu olabilir. Böylece insan, haklarını savaş durumunda gasp yoluyla tamamen kaybetmektense, adalet için bir kısmını otoriteye devretmeyi daha mantıklı bulur. Toplumun düzenini meşru bir şekilde sağlamak, otoritenin doğa yasasından aldığı bu tercih ve rızaya dayanır. Bu durumda doğa yasaları yönetilenlere otoritenin kanunlarına itaati, yönetenlereyse toplumsal barışı korumayı emretmiştir.⁵¹⁴ Özgür ve bağımsız olma hakkını gönüllü olarak siyasal otoriteye belirli sınırlar dâhilinde teslim eden insanın iradesinin bu durumda hür olduğu, Locke'un en çok vurguladığı noktadır. Bu sebeple hür iradesiyle topluma katılmak, insan için yalnızca kendi rızasıyla mümkün olabilir. Bu durumda rıza meşru ve dolayısıyla akılcı bir iktidarın temellerinden biridir.⁵¹⁵

Bu şekilde toplumda belli bir düzen var olabilir. Bu düzen kurulamazsa toplum olarak yaşamak imkânsızdır.⁵¹⁶ Egemen otoriteye gerekli gücü vermek, her zaman risk unsurları içerir. Ancak bunun alternatifi daha da kötüdür.⁵¹⁷ Bu durumda toplum sözleşmesi basit bir anlaşma değil, güvene dayalı bir anlaşmadır.⁵¹⁸ Locke, sözleşmeye rıza gösterenin yeni iktidara karşı güven (trust) beslediğini ifade eder.⁵¹⁹ Bu güven sebebiyle topluma giren her üye kendi doğal hakları olan yargılama ve doğa yasasının yürütülmesi ve yorumlanması (yasaları uygulama iktidarı) yetkilerini siyasal otoriteye devreder. Bu durumda siyasal otorite bu güveni korumakla yükümlüdür. Locke'un toplum sözleşmesi sadece sıradan bir sözleşme ilişkisinin dışında; yönetilenler için güven ilişkisi,⁵²⁰

⁵¹⁴ Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, s. 23 – 24.

⁵¹⁵ Ağaoğulları, a.g.e., s. 195.

⁵¹⁶ Locke, a.g.e., s. 23.

⁵¹⁷ Minogue, a.g.e., s. 50.

⁵¹⁸ Hampsher – Monk, a.g.e., s. 133.

⁵¹⁹ Locke'un güven konusundaki hassasiyeti döneminin özelliklerinden gelir. Çünkü bu dönemde Papa Katoliklerin Protestanlara karşı sadık olma gibi bir yükümlülük taşımadıklarını vurgulamıştır. Bu sebeple Katolik bir monarhın Protestan tebaaya karşı ödevleri olmadığı yönünde bir ahlak anlayışı oluşturulmaya çalışılmıştır. Locke bu anlayışa karşı güvenin mezhepsel değil akıl gereği var olan bir gerçek olduğunu iddia etmiştir. (Hampsher – Monk, a.g.e., s. 141.)

⁵²⁰ Ağaoğulları, a.g.e., s. 195 – 196.

yönetenler için Hooker'ın da ifade ettiği gibi ahlaki sorumluluk ilişkisidir. Locke'a göre toplum olmanın sonucu olarak doğa durumu terk edilmiş olsa da, yönetici için doğa durumu devam etmektedir. Topluma dâhil olan herkes yöneticinin bu hakkını kabul ederek katılmıştır. Yöneticinin doğa durumu devam etmektedir çünkü yargılama ve cezalandırma hakkı siyasal otoritededir.⁵²¹ *“Yöneticiler halka tanınmayan birçok ayrıcalığa sahiptir; yönetilenlerin de, kendi kapasitelerine göre, bir kral için söz konusu olamayacak birçok ödevi bulunmaktadır.”*⁵²² Ancak Locke bu hakkın sınırlı bir ayrıcalık olarak var olmasını ister. Unutulmaması gereken bir başka önemli nokta, halkın topluma girerken en büyük yargı hakkını devretmeden katılmış olmalarıdır. Bu yargı hakkı yöneticilerin kamu çıkarlarına uygun uygulamalar yapıp yapmadığına karar verme hakkıdır. Aksi durumda yöneticiyi değiştirmek istemeleri meşrudur.⁵²³

Özetlemek gerekirse sözleşmenin yönetici için en belirgin ahlaki yükümlülüğü, elinde bulundurduğu topluma ait ortak güçle ortak kamu yararını sağlamasıdır. Tüm yapacağı uygulamalar bu yükümlülüğe uygun şekilde olmalıdır.⁵²⁴ Kamu yararı Locke'a göre keyfiyetten uzak bir şekilde; can, mal ve özürlüğü güvence altına almak; huzuru, iç ve dış güvenliği sağlamak ve halkın iyiliğini gerçekleştirmektir.⁵²⁵

Güven ilişkisi siyasal otoritenin meşruiyetini sürdürebilmesi için vazgeçilmezdir. Bu yükümlülüğünü yerine getiremediği takdirde güven zamanla biter ve otoritenin varlığı sorgulanır hale gelir. Sonunda iktidar halk tarafından değiştirilmek istenir. Dolayısıyla toplum sözleşmesiyle siyasal iktidarın kuruluşundaki ilk rızanın, yönetimin meşruluğunu sağlamak amacıyla sürekli rıza haline getirilmesi gerekir.⁵²⁶ Böylece devlet hukuki sınırlarını rıza sebebiyle

⁵²¹ Locke, **Sivil Toplumda Devlet Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme**, s. 79.

⁵²² Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, s. 77.

⁵²³ Tannenbaum, a.g.e., s. 249.

⁵²⁴ Ağaoğulları, a.g.e., s. 196.

⁵²⁵ Göze, a.g.e., s. 167.

⁵²⁶ Ağaoğulları, a.g.e., s. 196.

belirlemek zorundadır. Doğuştan gelen haklar toplumda doğan her insanın doğumuyla kendini yineler. Kimse bu doğuştan haklara ve özgürlüklere yönelik kişinin iradesi dışında tasarrufta bulunamaz.⁵²⁷ Bu durumda ailesinin geçmişte göstermiş olduğu rıza onun için bağlayıcı değildir; çünkü doğuştan gelen bu haklar doğa yasası gereği çocuk olgunlaştığında ona kendi rızasına göre yaşayacağı bir özgürlük hakkı verir. Bu sebeple onun idrakinin dışındaki hiçbir anlaşma onun için bağlayıcı olamaz. Kendi rızasıyla babasının yapmış olduğu sözleşmeyi devam ettirme hakkı da kendisine aittir. Locke bu noktada kişi özgürlüğünü savunur. *“Kendilerini dâhil edecekleri toplumu, kendilerini yükümlülük altına koyacakları hükümeti seçebilirler.”*⁵²⁸

Locke, rızanın meşruiyet için önemli bir temel olmasını özellikle Filmer’in siyasal yükümlülüklerin doğuştan geldiği savına karşı kullanmıştır.⁵²⁹ Locke’a

⁵²⁷ Toku, a.g.e., s. 88 – 89.

⁵²⁸ Locke, **Sivil Toplumda Devlet Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme**, s. 65.

⁵²⁹ Locke Filmer’in ifadelerini eleştirerek, Âdem’e dayanan monarkın hükümdarlığının Tanrıdan gelen meşruluğa sahip olduğu fikrine karşı çıkar ve bunun nedenlerini şartlar öne sürerek ispatlamak ister. Kendisi Tanrıdan gelen babalık hakkı veya Tanrının Adem’e bağladığı bir yetkilendirmenin geçmişte olmadığını iddia eder. Ancak bu yetkilendirmenin varlığı kabul edilecek olsa dahi varislerine böyle bir hak verilmemiştir. Eğer böyle bir yetkilendirme yapılmak istense bile, Tanrı tarafından veya doğa yasası aracılığıyla bilinebilmiş olsa bile, günümüze kadar uzun yıllar geçmiş ve günümüzde bu mirasın kime ait olduğunu belirlemek imkânsız hale gelmiştir. Locke’a göre Adem’den gelen ilahi nitelikte meşru bir iktidarın devam ettiğini iddia etmek asılsızdır. Bu iddiada bulunan döneminin iktidarlarını sadece güç ve şiddet ürünü olarak gördüğünü belirtir. Böyle bir düzenden gelen iktidarların kaçınılmaz sonucu ise sürekli devam eden düzensizlik, ihanet, karmaşa ve isyanın olduğu, güçlünün güçsüz üzerinde hâkimiyet kurduğu bir dünyadır. Locke bu sebeple siyasal iktidarı farklı değerlendirmek gerektiği ifade eder. Çünkü siyasal iktidar bir babanın çocukları üzerindeki veya bir efendinin kölesi üzerindeki iktidardan daha farklıdır. Siyasal iktidar Locke’a göre mülkiyeti düzenleyen, koruyan ve bunun için ölüm cezası da dâhil pek çok ceza verme yetkisine sahip toplumsal bir örgütlenmedir. Cezanın amacı düzeni sağlamaktır, insanları sindirmek değil. (Locke, **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, s. 1 – 3.)

Paternal iktidarın sınırları ile devletin kendi iktidarını belirlemek istemesi anlamsızdır. Öncelikle babanın iktidarı doğa yasalarından gelir ve sınırlı bir iktidardır. Çocuğunu koruması karşılığında kendisine bu yetki verilmiştir. Bu koruma bittiğinde iktidarı da sonlanır. Bu durumda iki sonuç çıkar. Birincisi devletin sonlu bir iktidarla kendi meşruiyetini temellendiremeyeceğidir. İkincisi babanın iktidarında ondan üstün olan bir doğa yasası ve dünyevi iktidarın kanunlarının varlığıdır. Bu durum devletin iktidar anlayışının karşılığı olabilecek bir model olarak değer taşımaz. Çünkü devlet kendi kanunlarının üstünde başka bir kanun tanımaz. Ayrıca babaya duyulan minnet ve yardım borcu çocuk tarafından kabul edilir. Devlet ise her zaman itaat ve tabiiyeti gerekli görür. Paternal iktidarda yönetilen ve yönetenin konumları devletin durumundan farklıdır. Babanın iktidarında çocuklar imtiyazlı, ebeveynlerse sorumluluk sahibidir. Babanın emir verme ve cezalandırma gücü olsa da doğa yasaları bu gücü babaya verdiği merhamet ve şefkat duygularıyla sınırlamıştır. Bu sebeple baba çocuğunu cezalandırmaktan kaçınır. Böyle bir anlayışın

göre meşru bir otoritenin olabilmesi için, o otoritenin akılcı olması ve insan iradesine tahakküm kuran bir yapıda olmaması gerekir. Oysa doğuştancı (paternal) anlayış, yönetenlere doğal bir otorite ve Tanrısal bir güç verebilecek kadar tehlikeli bir hal alır. Böylece insan en temel doğal yetisi olan aklını ve yeteneklerini kullanamaz hale gelir.⁵³⁰ Bir bakıma Locke, rıza şartıyla paternal iktidara karşı anayasal monarşinin temellerini atmış istemiştir.⁵³¹

Locke Âdem'den gelen tanrısal iktidarı değil babadan gelen akılcı iktidarı, siyasal yapılanmaların ve toplumların temelinde görmektedir. Ancak bu iktidar şekli, sözleşme ile kurulan örgütlenmiş bir devlet yapısında ve bağlayıcılığında değildir. Locke'a göre doğada tüm iktidarlar özgür bireylerden meydana gelmektedir. Paternal iktidarda da kişiler yeteri kadar olgunlaştıktan sonra istedikleri zaman babalarının iktidarından ayrılabilme hakkına sahiptirler. Bu durumu Locke: *"bütün siyasi toplumları gönüllü birer birliktelik ve yöneticileri ise yönetim şekillerinin tercihinde özgürce davranan insanların karşılıklı anlaşmasıyla başlamıştır"* şeklinde değerlendirmiştir.⁵³² Locke burada çok önemli bir noktayı vurgulamıştır. Locke'a göre devlet insanların katılacağı toplumsal bir yapılanmayken, aile ve dolayısıyla babanın iktidarı içinde doğulan bir yapılanmadır. Bu sebeple iki iktidar da farklı ilkeler üzerinde temellenir.⁵³³

Locke babada başlamış olan iktidar ile ilk toplulukların oluştuğu düşüncesini makul derecede kabul edilebilir görmektedir. Ancak buradaki temel fark bunun paternal bir iktidar olmadığıdır. Olgunlaşan çocukların çıkarları ve yaşam şekilleri gereği daha sınırlı bir baba iktidarında birleşmeleri şeklindedir. Bunun sebebi ve belki de en ikna edici kanıtı, ilk zamanlarda toprağın çok ve insanların az olmasıdır. Bu durumda ailenin en büyüğü ve mülkiyetini de miras bırakacak olan

devlet için geçerli olabilmesi asla mümkün değildir. Kısaca babanın iktidarı verici, devletin iktidarı ise buyurucudur. (Locke, **Sivil Toplumda Devlet Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme**, s. 60 – 62.)

⁵³⁰ Locke, **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**, Cilt 1, s. 125 – 126.

⁵³¹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 196.

⁵³² Locke, **Sivil Toplumda Devlet Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme**, s. 85.

⁵³³ Stevens, a.g.e., s. 117.

baba, çocukları arasında en adil olacak olan ve geçmişten gelen bir alışkanlıkla sözünü en kolay dinleterek yaptırım uygulama gücüne sahip en münasip olan kişi olmuştur. Baba o toplumda en güvenilecek kişi, en şefkatli olan ve adetler gereği en saygın olandır. Bu durumda baba en çok güvenilen ve saygı duyulan kişi olduğu için tercihsiz olarak kendiliğinden bir iktidar olmuştur.⁵³⁴

Babanın ölümüyle beraber veya ailelerin birleşmesi sonucu yeni bir lider seçme gereği duyan insanlar bu durumda özgür ve eşit tercihlerini kullanırlar. Eski yöneticinin yerine geçen kişi eğer başarısız veya yetersiz olursa, yönetilenlerin onun yerine başkasını geçirme hakları vardır. Bu şekilde ortaya çıkmaya başlayan iktidar anlayışı paternal iktidar gibi değildir. Locke, paternal iktidar anlayışı düşüncesinin, bu gerçekleri görememekten kaynaklanan hatalı bir iktidar anlayışı olduğunu düşünür. İktidar babada başlamış olabilir ancak babadan oğla geçmez, tersine yönetilenlerin tercihine göre el değiştirir. Böylece baba otorite ve iktidar kavramlarını çocuklarına aşlamış ve toplu halde yaşamak için gerekli olan itaate alıştırmıştır.⁵³⁵

Babanın ilk iktidarı sayesinde meydana gelen monarşiler başlangıçta paternal çağrışımlar uyandıran ruhu sebebiyle ne zulmedici ne de baskıcı olmuştur. Bu toplulukların asıl amacı birleşmek ve dışarıdan gelen saldırılara karşı sahip oldukları sınırlı mülkiyeti korumak şeklinde olmuştur. Kanunlar belli sayıdadır ve bu kanunlar küçük bir toplumda memurlara ihtiyaç duyulmadan işlemektedir. Başa geçecek olan varisler belli yetkinliklere sahip olmalıdır. Savaş ve barış kararları konseyin elindedir.⁵³⁶

Zaman içinde toplumu oluşturan insanların sayısı artmış ve mülkiyetin artması; lüksün ve hırsın egemenliğini ortaya çıkarmıştır. Böylece yönetici çevresindekilere ve kendine menfaatler edinmeyi tercih etmiştir. İşte bu

⁵³⁴ Locke, a.g.e., s. 86.

⁵³⁵ Locke, a.g.e., s. 86 – 87.

⁵³⁶ Locke, a.g.e., s. 88 – 89.

durumdan zarar gören insanlar zaman içinde hükümetin aslını ve taşıdığı hakları incelemeye ve iktidarın gücünün kötüye kullanımını engelleyecek sınırlamalar bulmaya çalışmışlardır.⁵³⁷

Locke'a göre paternal iktidar anlayışı gerçek temelleri olan bir iddia olsaydı, dünyada tek bir monark olması gerekirdi. Âdem'den gelen soy tektir ve başka insanların bu soydan ayrılarak başka örgütlenmeler oluşturmamış olması gerekir. Görüldüğü gibi Locke'un paternal iktidara karşı itirazlarının temelinde hür irade ile iktidara bağlanmak ve dolayısıyla rızanın önemi yatmaktadır. Olgunlaşan her insan doğal haklara sahip olması nedeniyle artık aklıyla tercihlerini yapacak duruma gelir. Bu tercih onun varlığından kaynaklanan en temel haktır. Bu durumda ailesini onun yerine geçici olarak verdiği kararların geçerliliği sona erer. Böylece hangi siyasal otoriteye bağlı olacağına kendisi karar verir.⁵³⁸ Locke bu düşüncesiyle siyasal iktidarların doğuşunda, bireylerin özgür istek ve iradelerinin tek meşru temel olduğunu vurgulamıştır.⁵³⁹

Kişi babasının mirası olan mülkiyete sahip olmak istiyorsa o mülkleri koruyan siyasal otoritenin kurallarına dâhil olması gerekir. Aksi takdirde o mülkü elinden çıkarmalıdır. Kişi siyasal otoriteye bağlanma kararı verdikten sonra ona tabii olmakla yükümlüdür. Hükümet ortadan kalkıp dağılmadan artık ilk halindeki gibi özgür olamaz.⁵⁴⁰

Rıza bu ifade edilenler ışığında değerlendirilecek olursa, Locke için temel meşruiyet ölçütüdür. Rıza topluma katılmanın birincil şartı olduğu gibi, yönetim şeklinin belirlenmesi, yasama meclisi üyelerinin seçimi gibi konularda da belirleyicidir.⁵⁴¹ Aynı zamanda bireysel rıza çoğunluğun rızası olarak yönetimin

⁵³⁷ Locke, a.g.e., s. 92 – 93.

⁵³⁸ Locke, a.g.e., s. 94.

⁵³⁹ Göze, a.g.e., s. 165.

⁵⁴⁰ Locke, a.g.e., s. 94 – 97.

⁵⁴¹ Uslu, a.g.e., s. 224.

ikinci temel meşruiyet kaynağını da temellendirmektedir. Bu durumda önce çoğunluk rızasını daha sonra da yönetim biçimlerini ele almak Locke'un meşru iktidar anlayışını daha doğru yorumlayabilmeyi sağlayacaktır.

2. Çoğunluk Yönetimi

Locke'a göre insanlar ortak bir otorite altında oy birliğiyle sözleşme sonucu birleşmeye rıza gösterdiklerinde, kurulan siyasal yapının çoğunluğun isteklerine uygun uygulamalarda bulunmasını da kabul etmişlerdir.⁵⁴² Böylece Locke, yönetimde oy birliği şartının aranmayacağını ifade eder.⁵⁴³ Locke oy birliği şartının aranmamasıyla çoğunluğun zorbalığını ifade etmemiştir.⁵⁴⁴ Tersine devlete karşı toplumu yüceltirken bireyi toplumun içinde eriten, bireyi ve bireysel hakları toplumsal çıkarlar uğruna feda eden bir anlayışı kastetmemiştir. Bu bakımdan Locke'un kolektivist yönelimleri olduğunu iddia etmek doğru bir yorumlama olmaz. Locke herkes kendinin yargıcısıdır şeklinde ifade ederek bireyin aklına, bireyin kendisi için iyi olan şeylere karar verebileceğine ve dolayısıyla her bireyin mutluluğunun toplamının, toplumun mutluluğu olacağını ifade etmektedir. Bireysel haklar vurgusuyla beraber bireyi devlet kuramının temelinde koymuştur.⁵⁴⁵ Locke negatif hakları mülkiyet içinde kabul ettiği için çoğunluğun kararları pozitif haklar üzerinde etkindir. Bu sebeple Locke'un çoğunluk rızası düşüncesi gayet akılcıdır ve baskı nitelik taşıdığı söylenemez. Hatta insan hakları açısından diğer sözleşme teorilerinden çok daha üstün olduğu dahi söylenebilir.⁵⁴⁶

⁵⁴² Ağaoğulları, a.g.e., s. 197.

⁵⁴³ Tannenbaum, a.g.e., s. 248.

⁵⁴⁴ Copleston, a.g.e., s. 140.

⁵⁴⁵ Halis Çetin, **Modernleşme ve Türkiye'de Modernleşme Krizleri**, Ankara; Siyasal Kitabevi, Mart 2003, s. 47.

⁵⁴⁶ Coşkun, a.g.e., s. 84.

Locke, bireyin devrettiği haklarının dışında kalan ve üzerinde hiçbir otoritenin ve dolayısıyla çoğunluğun tasarrufta bulunamayacağı hakları olduğunu ısrarla vurgular. Bu negatif haklar, devletin sözleşmeye uygun şekilde hareket etmesi sonucu el atamayacağı, bireysel hayat tercihlerine yönelik sadece bireyi ilgilendiren haklardır. Devlet tam tersine bu hakların korunmasıyla yükümlüdür. Bu sebeple devletin var oluş sebebi ve vazgeçilmez amacı; bireyin hayatını, bedenini yani mülkiyetini korumak ve bireylerin negatif haklarına dokunmadan toplumsal varlığını sürdürmektir.⁵⁴⁷

“Devlet, bana göre, sadece kendi sivil çıkarlarını tedarik etmek, korumak ve geliştirmek için teşkil edilmiş bir insan toplumdur.

Sözünü ettiğim sivil çıkarlar, hayat, özgürlük, sağlık ve bedenin dinlenmesi; ve para, araziler, evler, eşyalar ve benzeri gibi maddi şeylerin mülkleridir.

Hayata ait bu şeylere tam olarak sahip olmak, genelde bütün insanlar, özellikle de uyruklarının her biri için aynı kanunları tarafsız bir şekilde ifa ederek güvence altına almak siyasi yönetimin görevidir.”⁵⁴⁸

Devlet Locke’a göre ortak çıkarların koordine edildiği ve korunduğu organize olmuş bir insan toplumdur. Devletin görevi maddi mülkleri korumaktır. Bunu yalnızca adaleti tesis ederek başarabilir. Bu durumda Locke’a göre devletin yetki alanı, toplumu ilgilendiren dünyevi nitelikli konulardır.

“(…) her bireyin rızasıyla bir grup insan, bir topluluk oluşturduğunda, sadece çoğunluğun iradesi ve belirlemesiyle o toplumu tek vücut olarak hareket etme gücü olan bir yapı haline getirir. Bu toplum yalnızca içindeki bireylerin rızasıyla hareket ettiğinden ve tek vücudun tek bir yöne gitmesi gerektiğinden, vücudun o

⁵⁴⁷ Melih Yürüşen, **Hoşgörü Üstüne Bir Mektup**’a Önsöz, s. 19 – 21.

⁵⁴⁸ Locke, **Hoşgörü Üstüne Bir Mektup**, s. 32.

yöne onu taşıyan çoğunluğun rızası olan büyük güç ile hareket etmesi gerekir, yoksa her bireyin rızasının böyle olması gerektiğinde birleştiği tek vücut, tek topluluk olarak hareket etmesi ya da devam etmesi mümkün değildir; ve böylece herkes çoğunluk tarafından sonuca varılmasına razı olmaya zorunludur.”⁵⁴⁹

Her bir bireyin rızasıyla oluşan siyasal toplumun üstün koruyucu ve düzenleyici gücü, tüm bireylerinin tek bir vücut gibi ortak hareket etmesinden kaynaklanır. Muhakkak ki bu topluluğun içindeki bir kısım insan, farklı kanı ve isteklerde olacaktır. Ancak toplum, tek bir vücut olarak hareket ettiği sürece varlığını sürdürebilir. Toplumun çoğunluğu hangi kanı ve tercihlere sahipse bu tek vücut olmuş topluluk o yönde hareket edecektir. Yalnız bu şekilde insanlar toplum olma yetisini kazanabilmiş olurlar. Aksi takdirde ortak iradesi olmayan kalabalıkları da toplum olarak nitelendirmek gerekir ve sözleşmenin hiçbir anlamı kalmaz. *“Akıllı yaratıkların sadece dağılacak toplumlar istemesi ve oluşturması gerektiğini düşünemediğimiz zamana kadar bu iddia edilemez.”⁵⁵⁰* Bu durumda Locke için bireylerin bir bütün olarak hareket edebilmesi ve toplum halinde yaşanabilmesi için çoğunluğun iradesi ve kararı gereklidir.⁵⁵¹ Unutulmamalıdır ki toplum içindeki en büyük güç, en çok üyesinin arzuladığına yönelik olandır.

“(…) her insan, bir hükümet altında başkalarıyla anlaşarak siyasi bir yapı oluşturmak için kendini o toplumdaki her bireyin çoğunluğun kararına uyması ve çoğunluk tarafından son kararın verilmesi zorunluluğu altına koyar; yoksa başkalarıyla bir toplum içinde birleşerek yaptığı bu orijinal anlaşma hiçbir şey ifade etmeyecektir ve daha önce Tabiat halinde olduğu gibi hiçbir bağ altında olmayıp özgür bırakılırsa anlaşma da olmayacaktır.”⁵⁵²

⁵⁴⁹ Locke, *Sivil Toplumda Devlet Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 81 – 82.

⁵⁵⁰ Locke, a.g.e., s. 83.

⁵⁵¹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 197.

⁵⁵² Locke, a.g.e., s. 82.

Sözleşme toplumun ortak iradesini oluşturur; çünkü sözleşme ve dolayısıyla toplum, insanların tümünün rızasıyla oluşur. Bu durum, ortak rızayı yani çoğunluğun bütün adına toplumda karar alabilmesinin meşru temelini teşkil eder. Sözleşme gereği rıza gösteren herkes, çoğunluğun iradesi ve kararına uyacağını da kabul etmiş olur.⁵⁵³

Locke'a göre bireylerin sözleşme ile topluma katılırken gösterdikleri rıza açık rızadır. Ancak daha sonra çoğunluğun aldığı kararlara uygun davranışlarda bulunmak örtük rızanın sonucudur. Daha önce de ifade edildiği gibi örtük rıza Locke için davranışlarla kabul edildiği anlaşılan niteliğe sahiptir. Sonuç olarak açık rıza ile devlet ve otorite oluşturulmuş – tanımlanmış -, örtük rızayla da bu otoritenin işleme sağlanmıştır.⁵⁵⁴

İfade edilenler ışığında değerlendirilirse, Locke'a göre sözleşme esnasındaki açık rıza ile toplumun devlet otoritesi oluşturulurken aynı zamanda sözleşmenin bir diğer özelliği de devletin yönetim şeklinin ne olacağıdır. Ancak bu iki onayın tek sözleşmeyle mi yoksa iki sözleşmeyle mi yapıldığı belirsizdir.⁵⁵⁵ Bu tartışmanın pek bir önem taşıdığı da söylenemez. Locke'a göre toplum haline gelip ortak irade oluşturabilmek ya da en azından çoğunluk kararlarıyla hareket eden bir insan topluluğu oluşturabilmek önemlidir.⁵⁵⁶

Doğa durumunu terk ederek topluma katılan insanlar, ortak iradeye dâhil olurlar ve o iradeye bağlı olarak davranışlarda bulunmayı kurallar dâhilinde taahhüt ederek iktidarlarını çoğunluk iradesine bırakırlar. Böylece çoğunluk iktidarı yasama gücünün, yani devletin temel erkinin kim ya da kimler tarafından

⁵⁵³ Ağaoğulları, a.g.e., s. 197 – 198.

⁵⁵⁴ Ağaoğulları, a.g.e., s. 198.

⁵⁵⁵ Ağaoğulları, a.g.e., s. 198 – 199.

⁵⁵⁶ Direnme ve dolayısıyla devrim hakkı zaten yönetim şeklinde toplumun daha sonra da değişiklik yapabilmesini mümkün kılmaktadır. Locke da yönetim şeklinin önemli olmadığını kendisi net bir şekilde ifade etmektedir.

nasıl kullanılacağına karar verir.⁵⁵⁷ Sonuç olarak çoğunluk, yönetime atanacak kişileri ve yönetim biçimini belirler.⁵⁵⁸ Bu tercihleri sonucunda devrim hakkını ellerinde tutmak şartıyla toplum üyeleri kendi iktidarlarını kendi seçtikleri yasama kurumuna devrederler.

*“(...) meclislerde, çoğunluğun hareketinin tamamı adına geçerli olduğunu ve elbette Tabiat ve akıl kanunu ile tamamının gücüne sahip olarak karar verdiğini görüyoruz.”*⁵⁵⁹ Locke’un bu ifadeleri, yasama gücünde çoğunluk yönetiminin nasıl işlediğine örnek olarak gösterilebilir. Locke böylece çoğunluk rızasının ortak karar gibi algılanmasının en güzel örneğinin meclis çoğunluğunun kararlarında kendini gösterdiğini belirtir.

Bu ifade edilenler ışığında çoğunluk yönetimini özetleyecek olursak; siyasal toplum karşılıklı verilmiş sözlerle kurulmuştur ve böylece ortak bir iktidarı oluşturmuştur. Bu başlangıçtaki sözleşmenin varlığı kalıcı olmazsa, toplumu istikrarlı ve düzgün bir şekilde devam ettirebilmek mümkün değildir. İnsanlar bu sebeple yaşamaya verdikleri yetkiyi asla bireysel olarak geri almaya hak sahibi değildirler. Ancak toplum iradesi bu yetkiyi başka ellere vermek için ortaya çıkabilir.⁵⁶⁰ Bu iki şekilde olur. Ya devrim şeklinde ya da belirli zaman aralığıyla gerçekleşen seçimlerdir.⁵⁶¹

⁵⁵⁷ Ağaoğulları, a.g.e., s. 200 – 201.

⁵⁵⁸ Ali Timuçin, a.g.e., s. 62.

⁵⁵⁹ Locke, a.g.e., s. 82.

⁵⁶⁰ Locke, **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, s. 200.

⁵⁶¹ Locke oy verme hakkını yalnızca mülk sahiplerine tanımıştır. (Tannenbaum, a.g.e., s. 248.) Locke’a göre devleti ayakta tutan vergilerdir. Bu vergiler olmadan devletin faaliyetlerini yerine getirmesi mümkün değildir. Vergilendirme mülkiyetle ilişkili bir konu olduğu için devletin bu konuda oldukça hassas politikalar izlemesi gerekir. Çünkü varlık sebebi mülkiyeti korumak olan devlet, üyelerinin mülkleri üzerinde keyfi tasarrufla bulunamaz. Locke vergi konusunda da özellikle çoğunluğun iradesini vurgulamıştır. Keyfi vergiler insanlara ekonomik olarak zulüm aracı haline gelebilir. (Hampsher – Monk, a.g.e., s. 140 – 141.)

Locke’un siyasal kuramında bugünkü şekliyle katılımcı bir demokrasi anlayışı bulmaya çalışmak mümkün değildir. Çünkü çağının şartlarında bu düşüncenin ilk kıvılcımını bir bakıma Locke başlatmış olsa da mutlak monark iktidarlarının sorgulandığı bir dönemde katılımcı demokrasi aramak Locke hakkında anakronizme ve hatalı yorumlamalara sebep olabilir.

Son olarak Locke'a göre çoğunluk rızasıyla oluşan ve çoğunluk yönetimi olduğunu ifade ettiği yönetim biçimlerine değinmek faydalı olacaktır. Öncelikle Locke'a göre mutlak monarşi meşru bir iktidar biçimi değildir; çünkü akılcı temellere sahip olmaması yani doğa yasasına aykırı niteliği sebebiyle uygar toplumla uyuşmayan bir yönetimdir.⁵⁶² Uygar bir toplum uygar bir yönetime sahip olur ve uygar yönetimin olmazsa olmaz karar mekanizması çoğunluk rızasıdır. Oysa mutlak monarşide çoğunluk rızası hiçe sayılmaktadır.⁵⁶³

Locke'a göre yönetim biçimini belirleyen kıstas, yasama gücünün kim veya kimlerin elinde olduğudur. Locke'a göre toplumun çoğunluğu iktidarı elinde tutuyor, yasalar çıkarıyorsa ve bu çıkardığı yasaların uygulanmasını atadığı kişiler aracılığı ile gerçekleştiriyorsa bu yönetim biçimi demokrasidir. Yasama gücü birkaç seçilmiş kişi tarafından kullanılıyor ve onların mirasçılara bu yetki devrediliyorsa bu yönetim biçimi oligarşidir. Yasama gücü tek kişiye verilmişse monarşidir Bu yetki halefine miras yoluyla geçiyorsa kalıtsal (ırsi), halk tarafından seçilerek geçiyorsa seçimli monarşidir.⁵⁶⁴

Locke yönetim biçiminin ne şekilde işlediğinin önemli olmadığını, meşruiyet temellerine sahip olmasının önemli olduğunu vurgular. Locke karma sistemin en iyi yönetim biçimi olduğunu savunur.⁵⁶⁵ Locke'un karma yönetimden kastettiği demokrasi, oligarşi ve monarşimim bir birleşimi değildir. Locke karma yönetimle daha çok parlamentonun anayasal egemenliği ve monarkın da parlamentoya tabi kılınmasını kastetmektedir. Locke bu düşüncesiyle siyasal ilkelerin evrensel

Locke'un demokrasi anlayışı Aristoteles'e benzer. Yani halkın karar mekanizmasına katılımı değil kararı verecek olanları belirlemesi mümkündür. Ancak sivil toplum Locke'a göre Aristoteles'in aksine devletin ayrı bir yapılanmasıdır. Bu noktada çoğunluğun ortak iradesi önem kazanır. (Ali Timuçin, a.g.e., s. 61.)

⁵⁶² Ağaoğulları, a.g.e., s. 201.

⁵⁶³ Zelyüt, a.g.e., s. 74.

⁵⁶⁴ Locke, a.g.e., s. 109 – 110.

⁵⁶⁵ Cevizci, a.g.e., s. 325.

çizgilerini doğa yasaları gibi ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bu fikirleri daha sonra liberalizmin temellerini teşkil etmiştir.⁵⁶⁶

B. Meşru İktidarın Özellikleri

Bu bölüme kadar anlatılanları kısaca özetlemek, meşru iktidarın temel çerçevesini görebilmeyi sağlayacaktır. Locke doğa yasalarının akılcı olduğunu ve tüm yasaların doğa yasalarının uzantısı olduğunu ifade etmek istemiştir. Doğa durumundaki insanlar bir takım kaygılarının kaynağı olan savaş durumunu engelleyecek, düzeni ve adaleti kalıcı hale getirecek olan bir örgütlenmeye ihtiyaç duymuşlardır. Bu amaçla bir sözleşme yapılmış ve siyasal toplum oluşturulmuştur. Amaç mülkiyetin korunması, akılcı yasalarla doğa yasalarının paralelinde kurallar konulması ve her türlü baskı unsurunun ortadan kaldırılmasıdır.

Bu bölümde Locke'un yaşadığı dönemin üç temel sorunu olan siyasal meşruiyet bunalımı, keyfiyet sonucu adaletsizlik ve mezhep çatışmaları konularına nasıl çözümler getirdiği ifade edilecektir.

1. İktidarın Amacı ve Sınırları

1789 İnsan Hakları Bildirisi'nde vurgulandığı gibi Locke'a göre de *"her türlü siyasal kurumun amacı doğal hakların korunmasıdır"*.⁵⁶⁷ Locke, hangi yönetim biçimi seçilmiş olursa olsun toplumun bu yönetim biçimini değiştirebileceğini, bu hak sebebiyle de toplumun ebedi olarak hiçbir iktidara mutlak ve keyfi yönetme

⁵⁶⁶ Ağaoğulları, a.g.e., s. 202.

⁵⁶⁷ 2. Maddenin orijinali: *"Her siyasal toplumun amacı, insanın doğal ve zamanaşımı ile kaybedilmeyen haklarını korumaktır. Bu haklar; özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnmedir."* ("Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi", Madde 2, 1789, http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/magna-carta/fransiz_insan.htm (27 Şubat 2011), (Par. 3.) Locke aynı zamanda 1948'de Birleşmiş Milletler'in ilan ettiği Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nde yer alan özgürlük düşüncesinin de öncüsüdür. (Thomson, a.g.e., s. 100.)

hakkı vermemiş olduğunu belirtir. Toplumun ve devletin oluşturulmasının amacı kişinin korunmasıdır. Toplum, ortak rızasıyla yasa yapma yetkisini iktidara devretmiştir. Bu sebeple devletin asli egemen gücü olan yasama, meşruiyetini muhafaza etmek amacıyla iktidarını belli sınırlar içinde yürütmelidir.⁵⁶⁸

Locke bu sebeple egemen iktidar olan yasama gücünün mutlak iktidar haline gelmemesi için belirli sınırlar koymuştur.⁵⁶⁹ Bu ilkeler dört tanedir:

Birinci ilke, yasama kurumu insanların yaşamları üzerinde asla keyfiyete sahip olmasıdır. Yasama topluma katılanların ortak iktidarı olması nedeniyle, onların menfaatini gözetmek gibi bir varlık amacına sahiptir. Bu sebeple yasama kendisine üyeleri tarafından tanınmış olan yetkiden daha fazlasına sahip olduğu iddiasında asla bulunamaz. Bu konuda yetki aslında doğa yasasındadır. Doğa yasasının insana verdiği iktidar hakkı, kendisini ve diğer insanları korumaktan fazlası değildir. Unutulmaması gereken, toplum haline gelmekle insan yalnızca doğa durumundan kopmasıdır. Oysa ne olursa olsun insan doğa yasalarından kopamaz. Bu sebeple yasama da doğa yasalarına tabidir.⁵⁷⁰ Bu meşru temele sahip olan yurttaşlık yasaları doğa yasalarına dayandığı ve onlardan ilham aldığı için topluma adalet ve çözüm getirebilir.⁵⁷¹ Bir bakıma pozitif hukuktaki bütün iyileştirmeler, doğal hukukun sürekli daha iyi anlaşılmasıyla mümkün hale gelebilir.⁵⁷²

İkinci ilke, yasama iktidarının gündelik ve keyfi çıkardıkları kanunlarla toplumu yönetmemesidir. Tarafsız ve kabul gören adil bir yargılama, yalnızca kesinliği ortak kabul görmüş ve kanıksanmış uzun süredir uygulana gelmiş yasalarla sağlanabilir. Eğer böyle bir ilke kabul edilmeyecek olursa, farklı

⁵⁶⁸ Ağaoğulları, a.g.e., s. 206.

⁵⁶⁹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 206.

⁵⁷⁰ Locke, a.g.e., s. 113 – 114.

⁵⁷¹ Locke, a.g.e., s. 12.

⁵⁷² Hazlitt, a.g.e., s. 245.

yorumlara tabi tutulan doğa yasası, çıkarılara göre yorumlanır ve devletin yargıçlarının hata yapmasına engel olunamaz. Bu şekilde de ortak bir ölçü bulunamayacaktır. Sürekli farklı yorumlanan ve kesin olmayan yasalar hâkim olursa doğa durumuna geri dönmüş ve mülkiyetin güvencesi ortadan kalkmış olur.⁵⁷³ Bu durumda özel durumlara göre değişiklik arz etmeyen bazı sabit yasalar mutlak suretle olmalıdır, yani adalet herkes için eşit işlemelidir. Sonuç olarak tüm yasaların amacı her durumda kamu yararı olmalıdır.⁵⁷⁴ Bunu sağlayacak tek yaptırım gücü de toplumun pozitif hukukudur.⁵⁷⁵ Böylece Locke hukuku özneler arası bir ilişki olmaktan öteye taşıyarak devlet otoritesi ile bireyin karşılıklı hukuki ilişkisini ortaya koymuştur.⁵⁷⁶

Üçüncü ilke, yasamanın kişi mülkiyetine dokunmamasıdır. Yasama iktidarının varlık sebebi mülkiyetin korunmasıdır. Hiçbir topluluk üyesi asla mülkiyetine karşı yeni bir tehdit yaratmak amacıyla böyle bir iktidarı kabul etmez. Çıkarılan yasalar mülkiyet hakkını tanımalı ve onu korumalıdır. Bu ilke yasamanın tümüyle veya bir bölümünün seçimle geldiği değişken meclislerde daha emniyet altına alınmıştır. Seçilenler de yönetenler de aynı konumdan geldikleri için ortak çıkarları olan mülkiyet haklarını korumak isterler.⁵⁷⁷ Asıl tehdit diğer yönetim biçimlerinde yani yönetilenlerden farklı çıkarları olan ve seçimlerle gelmeyen iktidarlardan kaynaklanır.⁵⁷⁸ Siyasal toplumun mülkiyet için getirdiği kaçınılmaz değişiklik müşterek toprak mülkiyetidir. Toprağın mülk haline getirilebilmesi sınırlandırılmış ve ortak onayın alınması şartına bağlanmıştır.

⁵⁷³ Locke, a.g.e., s. 114 – 115.

⁵⁷⁴ Locke, a.g.e., s. 119 – 120.

⁵⁷⁵ Toku, a.g.e., s. 117.

⁵⁷⁶ Hasan Bülent Kahraman, “Aklın Siyaseti, Siyasetin Aklı: Egemenlik ve Sınır Şartları Üzerine Bir Deneme”, **Aydınlanma Sempozyumu**, İstanbul; Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2007, s. 63.

⁵⁷⁷ Kararlarda gözetilen amaç, genel çıkarları kollamaktır. Bu durumda belirleyici, vergi ve harç ödeyen ve böylece devleti finanse eden kişilerdir. Bu kişilerin rızası alınmadan çıkacak yasalar mülkiyet hakkını zedeleyecektir. (Didier, a.g.e., s. 65.) Locke’un bu ifadeler ışığında devlet için ana gelir kaynağı olarak toprak vergilerini gördüğü anlaşılmaktadır. Bu sebeple devletle en çok ilişki içinde olan insanlar da bu gruptadır. Bu kişilerin parlamentoda devlet kararlarında etkin olmaları, onların mülkiyetleriyle devlete kaynak sağladıkları gerçeğinden kaynaklanmaktadır. (Hampsher – Monk, a.g.e., s. 141.)

⁵⁷⁸ Locke, a.g.e., s. 116 – 117.

Toprak doğa durumundaki gibi sınırsız değildir. Devletin belirlenmiş sınırları içinde kalan toprak yalnızca mülk edinebilmeye müsaittir.⁵⁷⁹

Ancak kabul edilmesi gereken bir gerçek vardır ki iktidar, olağanüstü durumlarda bu mülkiyetlerden faydalanmak isteyebilir. Bu yetkisi, olağanüstü durumun gereklilik arz ettiği şeylerle sınırlıdır. Ayrıca devlet elbette büyük bir gelire ihtiyaç duyacaktır. Bu durumda topluluğun üyeleri tarafından bu ihtiyacın finanse edilmesi gerekir. Herkes kendi mülkiyeti oranında bu giderleri karşılama pay sahibi olmalı ve bu payın miktarı onların onayı alınarak istenmelidir. Toplumun onayı olmadan vergi almak, iktidarın hiçbir zaman hakkı olamaz.⁵⁸⁰

Dördüncü ve son ilke ise yasama iktidarının asla devredilemeyeceğidir. Bu yetki halkın ortak onayı ile yasamaya devredilmiştir. Onların onayı olmadan bu yetkisinin devredilmesi imkânsızdır. Halk aynı zamanda bu yetkiyi vereceği yasama kurumunu kendisi belirler ve bunun kaçınılmaz sonucu ise devletin yönetim şeklinin ne olacağına halktan başka kimsenin karar veremeyeceğidir.⁵⁸¹ Aynı şekilde bir yasama iktidarına bağlı olan insanlar başka bir iktidarla olan ilişkilerinde kendi yasama iktidarlarının yasaları dışına çıkmadan bu ilişkilerini sürdürmekle yükümlüdürler.⁵⁸²

Ancak bu ilkelerin çizmiş olduğu sınırlar içinde kalan bir yasama iktidarının vaat edebileceği iktidar doğa durumunda yaşamaktan daha akılcıdır. Çünkü bu ilkelerin olmadığı iktidar, Locke'un ifadesiyle sansarlardan kaçıp aslanlara sığınmaya benzer.

⁵⁷⁹ Locke, a.g.e., s. 31.

⁵⁸⁰ Locke, a.g.e., s. 117 – 119.

⁵⁸¹ Locke, a.g.e., s. 119.

⁵⁸² Locke, a.g.e., s. 112.

Macpherson'a göre Locke'un bu dört ilkesi, iki temel üzerinden iktidarın sınırlandırmasını talep etmiştir. Bunlardan ilki doğa durumunun barışçıl niteliğidir. Bu sav ile Locke insanın yalnızca daha iyiye gitmek amacıyla doğa durumunu terk edebileceğini söyleyerek yöneticilere ahlaki bir sorumluluk yükler. İkinci temel ise insanın doğa durumunda doğa yasasına uyma yükümlülüğü sebebiyle kendi üzerindeki iktidarının sınırlı olduğudur. Bu sebeple insan kendi adına keyfi kararlar alamayacağı gibi başkasına da bu hakkı tanıyamaz.⁵⁸³ Locke, devletin gücünün hukukla sınırlandırılmasının yanı sıra hak ve özgürlüklerin korunmasında da ısrar eder. Böylece kendisi meşru devletin temelini hukuk devleti olduğunu ifade eder. Devlet yalnızca hukuk devleti niteliğinde uygulamalar yaptığı sürece bu meşruiyetini kaybetmeyecektir.⁵⁸⁴ Devletin görevi bu bakımdan, meşruiyetinin kökeni olan bireylerin güvenine sadakat göstermesidir.⁵⁸⁵ İktidar hâkimiyet kurma mücadelesine girerek yönetilenleri korumak yerine Tanrı iradesine meydan okumamalıdır.

Locke'un bu anlayışı liberalizmin özgürlük anlayışını şekillendirir. Locke'a göre özgürlükler yalnızca hukuki zorlamalar ile sınırlandırılabilir ve bireyi zorlamanın tek meşru temeli başka bir kişinin zarar görmesini engellemektir. Bu bağlamda hukuki zorlamada mecburiyet olmazsa olmazdır. Şahsi değerlendirmelerle yaptırım uygulamak gibi bir durum söz konusu olamaz.⁵⁸⁶

Bu ifadeler ışığında Locke'un hoşgörü anlayışı da kendini göstermektedir. Locke'un siyasi yönetime verdiği rol doğa yasasına uygun bir düzen oluşturmaktır. Ancak devlet, dünyevi kaygıların sonucu ortaya çıktığı için tüm nitelikleri de dünyevi konularla sınırlıdır. Bu sebeple din işleri ve yönetim işleri birbirinden ayrıdır. *“Eğer bu ayırım yapılmazsa, bir tarafta insan ruhunun çıkarlarıyla ilgilenenler yahut en azından ilgilendiklerini iddia edenler ile öte*

⁵⁸³ Macpherson, a.g.e., s. xiv - xvi.

⁵⁸⁴ Toku, a.g.e., s. 111.

⁵⁸⁵ Melih Yürüşen, **Hoşgörü Üstüne Bir Mektup**'a Önsöz, s. 19.

⁵⁸⁶ De Jasay, a.g.e., s. 31.

*tarafıta devleti koruyan yahut en azından koruduklarını ileri sürenler arasında sürekli ortaya çıkacak olan ihtilaflara son vermek imkânsız hale gelir.*⁵⁸⁷ Bu sebeple siyasal otoritenin dünyevi kimliği, kişi ruhuna ve vicdanına yönelik konularda yetkisizdir.⁵⁸⁸

Yasaların etkinliğinin Locke'a göre ne şekilde olduğuna değinmek yasama iktidarının sınırlarını yorumlarken fayda sağlayacaktır. Daha önce de ifade edildiği gibi toplum adalet ve dürüstlük temelleri üzerinde kurulur. Başka türlü bir ortak yaşam olabileceğini iddia etmek imkânsızdır.⁵⁸⁹ Bu sebeple Locke ortak yaşamı idame ettiren yasaların her durumda mevcut olduğunu söyler. Bunlar üç şekildedir. İlki tanrısal yasalardır. Bu yasalara doğa yasaları da denebilir. İkinci yasa şekliyse yurttaşlık yasalarıdır. Bu yasalar yasama gücünün çıkardığı siyasal iradenin ürünüdürler. Üçüncü yasa şekliyse saygınlık yasalarıdır. Bu yasalar toplumun ortak değer yargısının, davranışları erdemli veya erdemsiz olarak değerlendirmek için kullandığı ve kişinin toplumdan gördüğü saygı için belirleyici olan değerlendirmelerdir.⁵⁹⁰

Locke'a göre insanların genel yatkınlığı, yakın olan mutlulukları uzak olan mutluluklara tercih etmek yönündedir. Bu sebeple insanların en çok itibar gösterdikleri yasalar saygınlık yasalarıdır. Bu durumun sonucu olarak toplumda kabul görmek ve övülmek, kişi için tanrısal ve vatandaşlık bağlarının önüne geçmiştir.⁵⁹¹ Locke'un bu yasa anlayışı aslında ideal yurttaşlık yasalarının meşruiyet temellerinin ne olması gerektiği ifade eder. Saygınlık yasaları kadar etkili, Tanrısal yasa kadar güvenilir ve sabit olmalıdır. Saygınlık yasalarına caydırıcı gücü nedeniyle insanlar itaat ederler. Yani toplum tarafından dışlanma korkusu bu yasanın etkinliğini tetikler; çünkü bir kimse toplumun değerlerine göre

⁵⁸⁷ Locke, **Hoşgörü Üstüne Bir Mektup**, s. 32.

⁵⁸⁸ Locke, a.g.e., s. 35.

⁵⁸⁹ Locke, **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**, Cilt 1, s. 74.

⁵⁹⁰ Locke, a.g.e., s. 472 – 474.

⁵⁹¹ Locke, a.g.e., s. 476.

ölçüsüz davranacak olursa, toplum tarafından kendi huzur ve mutluluklarını tehdit eden bir düşman olarak algılanır ve ondan nefret edilir.⁵⁹² Öte yandan Tanrısal yasa insana aklın yolunu gösterdiği için, sabitliği ve insana ebedi mutluluğu hem dünya da hem de öte dünyada sağlayacağı iddiasında olduğu için güven vermekte ve bu yasanın her zaman doğru olanı gösterdiğine inanılmaktadır. Doruluğun pusulası gibi de görülecek tanrısal doğa yasası anlayışı insan için vicdani ve ahlaki bir bağ taşır. Kişi doğa yasasını her ihlal ettiğinde doğruluktan saptığını bilmesi sebebiyle vicdan azabı duyacaktır. Bu durumda yurttaşlık yasaları bu iki yasanın özelliklerini taşırsa gerçek anlamda ideal ve meşru yasa olabilir. Hem akla ve vicdana seslenmeli, hem de caydırıcı olmalıdır.

“Yükümlülükler, daha ziyade, bir varlığın başka bir varlık üzerinde sahip olduğu bir otorite ve üstünlükten ortaya çıkar. Bu otorite ve üstünlük de, bütün varlıkların, kendilerini yaratan ve sürekli olarak koruyan bir Varlığa tabi olmalarında olduğu gibi, tabii bir haktan ve başka bir varlığı yaratmış olmanın sağladığı yetkiden; her şeyin kendisine tabi olduğu Tanrının, sahip olduğu hâkimiyetin bir kısmını başka bir varlığa devrettiğinde ve yönetme hakkını, söz gelişi, ilk insana veya hükümdarlara verdiği olduğu gibi, bağış olarak verilmiş bir haktan; ya da bir insanın kendi isteğiyle kendisini başka birinin iradesine bıraktığında ve bu insanın iradesine uyduğunda olduğu gibi, insanlar arasında yapılmış bir anlaşmanın sağladığı bir haktan kaynaklanabilir.”⁵⁹³

Locke bu ifadeleri ile tanrısal iradenin devlet meşruiyeti temelinde ortak iradeye de bahşedilmiş olduğunu iddia etmektedir. Bu bağlamda doğa yasalarıyla paralel olarak yapılan yurttaşlık yasaları da doğa yasalarını gözetmesi sebebiyle akılcı niteliğe sahiptir; çünkü her ikisi de insanın mutlu olması amacıyla vardır. Doğa yasasının Locke’a göre insana aşıladığı temel ilke mutluluk isteğidir. Aynı

⁵⁹² Locke, a.g.e., s. 83.

⁵⁹³ Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, s. 67.

şekilde de mutsuzluktan kaçmak ister.⁵⁹⁴ Bu sebeple doğruluk anlayışı insan için önemlidir. Doğrudan uzaklaştıkları zaman mutsuz olacakları endişesiyle vicdan azabı duyarlar.

“Doğrusu, bütün yükümlülükler vicdanı bağlar ve kendileri ile akıl arasında bir irtibat noktası oluştururlar. Böylece, cezalandırılma korkusu değil de, doğru olanın rasyonel bir şekilde kavranmış olması bizi bir yükümlülük altına sokar ve vicdan ahlaki davranışlarımızla ilgili yargılar oluşturmaya başlar; eğer ahlaki bir suç işlemiş isek, cezalandırılmayı hak ettiğimizi bildirir.”⁵⁹⁵

Bu noktada ortak adalet ölçütünün önemi ortaya çıkar. Yasalar vicdanlara seslenebildiği sürece yaptırımlarını insanlar meşru olarak görür. Bu durumda kişi verilen cezanın ona karşı yapılan bir haksızlık olmadığını bilir, vicdanının yargısı ve yasaların yargısını özdeş olarak görür.

“Eğer öze kadar inmez ve kişiliği uyumlu hale getirmezse, ataya ve suça yönelik davranışları daha da katılaştırır ve uğruna hangi acıya katlanmış olursa olsun, çocuğu kendisine bir seferlik zafer bahşeden dik kafalılığına bağlar, savaşmaya ve gelecekte de umudunu buna bağlamaya hazır hale gelir.”⁵⁹⁶

Locke'un eğitim konusundaki bu anlayışı, adaletin toplum için hayati önem taşıdığını vurgular niteliktedir. Meşru olmadığına inanılan bir yasanın sağlayacağı adalet, tam tersine sorunu çözmek yerine derinleştirir ve düzeltilemez bir hal almasına sebep olabilir. Bu durumda kalıcı bir savaş durumunun temelleri atılır. Böylece otoritenin güvenilirliği ve saygınlığı kişi için sarsılmış olur. Ortaya çıkan sonuç iktidarın benimsediği ve savunduğu; erdemlerin ve değerlerin, cezayı gören kişi için aynı önemi taşımamasıdır. Bu durum ceza gören için vazgeçilmez olan özgürlüğüne saldırı olarak değerlendirilir.

⁵⁹⁴ Locke, , **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**, Cilt 1, s. 75.

⁵⁹⁵ Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, s. 67.

⁵⁹⁶ Locke, **Eğitim Üzerine Düşünceler**, s. 88.

Kişi meşru olmayan bir otoriteye itaat etmediğinde vicdanı onu bu hareketi dolayısıyla suçlamaz hatta destek verir; çünkü karşısındaki yaptırım onun için yasanın yaptırımı değil hukuksuzluğun şiddetidir. Doğa yasası gereği kişi meşru olarak görmediği bu yaptırıma karşı şiddetle direnme hakkı olduğuna hükmedecektir.⁵⁹⁷ Bu sebeple rıza faktörü yasalarla birleştiği takdirde toplumda kişi için bir kontrol mekanizması gerçekleşir. Böylece yasalar bağlayıcı olmuş olur. Locke bağlayıcılığı iki şekilde görür. Bunlar etkide bulunarak bağlayıcılık ve sonuç ortaya koyarak bağlayıcılıktır. Etkide bulunarak bağlayıcılık doğadaki tüm yükümlülüklerin ana nedenidir. Locke'a göre etkide bulunarak bağlayıcı olabilen tek varlık Tanrıdır. Yalnızca onun iradesini bilmemiz ne yapıp yapmama noktasında kuşkularımızı ortadan kaldırabilir.⁵⁹⁸

Otoritenin kaynağı olarak da ifade edebileceğimiz Locke'da temellerini Tanrıdan alan bir hak meşrulaştırması mevcuttur. Yani kendisi hem tanrısal iradenin sonucu olarak gördüğü doğa yasalarını savunurken, doğa yasalarına bu düzenin içinde meşruluğun kaynağı olma rolünü de vermiştir. Locke doğa yasalarının bu bağlayıcılığını ikiye ayırır. İlki kendinden kaynaklı ve diğeri dolaylı olarak kendilerine dışarıdan verilmiş bir güçle bağlayıcı olanlardır.⁵⁹⁹

Kendinden kaynaklı bağlayıcı olan tanrısal iradedir. Bu konuya değinmek araştırma için gerekli olmadığından, dolaylı olarak kendilerine dışarıdan verilmiş bir güçle bağlayıcı olan iktidarları açıklamak daha doğru olacaktır. Bu grup, Tanrının hâkimiyetini başısladığı gruplardır. Doğa yasalarına uygun olarak hâkimiyet sürdüren siyasal iktidarlar ve babanın çocuk üzerindeki iktidarı bu grubu oluşturur. Doğa yasaları insanları toplu halde yaşamaya yani toplum haline gelmeye yöneltir. Bu durumda insanların görevi kargaşa değil düzen yaratmaktır. Tanrı sivil örgütlenmelerin, siyasal otoritelerine itaati emretmiştir. Yönetilenler

⁵⁹⁷ Toku, a.g.e., s. 105.

⁵⁹⁸ Locke, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, s. 68.

⁵⁹⁹ Locke, a.g.e., s. 68.

meşru iktidarların yasalarına uymakla yükümlüdürler.⁶⁰⁰ Çünkü Locke'a göre insanın akli düzen yaratmak içindir.

“Şu halde, sivil kanun, sahip olduğu bağlayıcı gücü tabiat kanunundan almaktadır. Tabiat kanunu, sivil yasama yetkisini elinde bulunduran merciye, insanları yönetme hakkı vermektedir. Bizi bu merciye itaat etmeye zorlayan şey, onun ortaya koyduğu sivil kanunun yaptırım gücünden çok, tabiat kanunun ona sağladığı yönetme hakkıdır.”⁶⁰¹

Son olarak yasaların bağlayıcılığı kimlere karşıdır sorusuna cevap aramak yerinde olacaktır. İnsanların yasalarla yönetildiği ve sorumlu kılındığı bağ, ancak onların olgunluğa erişmesiyle mümkün olabilir. Olgunluk insanın yasayı bilme yeteneğinin bulunabildiği ve bu yasaya uygun şekilde eylemlerini planlayabildiği bir durumu ifade eder. Bu durumdayken kişinin özgürlüğünün sınırlarını bilebildiği varsayılır. Olgunluk insanı özgür yapan niteliktir. Babanın iktidarının kaynağı babanın kendi olgunluğunun sonucu ortaya çıkan özgür iradesiyse, çocuğunu da özgür kılacak olan kendi olgunluğu olacaktır. Bu durumda her ikisi de eşit derecede özgür olduklarına göre, baba çocuğunun yaşamı ve serveti üzerinde tasarrufta bulunma hakkına sahip değildir. Çocuğu olgunlaştığında hem doğa hem de iktidarın koyduğu yasalara karşı sorumlu olur.⁶⁰²

Özgürlük ile yasa arasındaki ilişki önemlidir. Düzeni idrak edemeyen yani akli olgunluğa erişmemiş bir kişi asla özgür olarak addedilemez. Anlama yetisi bir insana irade sahibi olabilmeyi mümkün kılmaktadır. İradesinin getirebileceği sonucu kestirebilen bir kişi, özgürlüğüyle mesafesini algılayıp yargılar. Böylece kendisini idare edebileceği kanunu yorumlar. Yalnız böyle bir değerlendirme

⁶⁰⁰ Locke, a.g.e., s. 68 – 70.

⁶⁰¹ Locke, a.g.e., s. 71.

⁶⁰² Locke, **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, s. 49 – 50.

yetisinin ürünü olan olgunluk kişinin yasalar karşısında özgür olabilmesini ve sorumluluk taşımasını mümkün kılar.⁶⁰³

Bu durumda yasaların niteliklerinin de nasıl olması gerektiği sorusu önem kazanmaktadır. Yasalar Locke'un "*Bütün dikkatlerini toplansalar bile, kuralları bütünüyle anımsayamadıklarını ve çiğnemekten kaçınamadıklarını gördüklerinde, söylenenlere aldırış etmemeye başlıyorlardır*" şeklindeki ifadesiyle açıklanabilir. Locke'a göre yasalar pratik nitelikte olmalı ve dikkat edildiğinde amacı ve sebebi belli olan, gündelik hayatı boş yere zorlaştıran niteliklerde olmamalıdır. "*(...) kurallar az sayıda olmalı, ama uyulup uyulmadığına titizlikle dikkat edilmelidir.*" Locke'a göre yasaların etkinliği çokluğuyla değil az ama öz niteliğiyle mümkün olabilir. Denetimi olmayan bir yasa zaten yaptırım gücü taşımaz. Ancak Locke bireysel özgürlüğün dokunulmazlığını her defasında vurgular ve toplumsal gelişmenin kaynağı ve ateşleyicisi olarak değerlendirir. Bu sebeple yasalar meşruiyetlerini korumak için engelleyici nitelikte bir algı doğurmamalıdır.⁶⁰⁴

2. Güçler Ayrımı

Locke'a göre topluluğa ve bireylere yönetimden gelebilecek üç tehlike vardır. Birinci tehlike yasamanın yürütmeyi kontrolü altına alması veya yürütmenin yasamayı kontrolü altına alarak tek bir güç gibi kullanabilmesidir. İkinci tehlike ise yasaları yapan ve uygulayanların kendilerini yasalardan muaf tutmasıdır. Üçüncü tehlikeyse yasaların özel çıkarlar gözetilerek hazırlanmasıdır. Tüm bunları göz

⁶⁰³ Locke, *Sivil Toplumda Devlet Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s. 59.

⁶⁰⁴ Locke, *Eğitim Üzerine Düşünceler*, s. 62.

önüne alan Locke, güçler ayrımıyla iktidarı farklı kişilere bölüştürerek özel çıkarların genel çıkarların önüne geçmesini engellemeye çalışmıştır.⁶⁰⁵

Locke güçler ayrılığı düşüncesini ifade ederken alışıldığı gibi yasama, yürütme ve yargı erklerini ayırmayı kastetmemiştir. Locke yasama, yürütme ve federatif güç olarak üçlü bir ayrımı ifade eder.⁶⁰⁶ Yargı gücünü daha çok devlet içinde yasamanın ilkelerini belirlediği ve yürütmenin bu sınırlar dâhilinde yerine getirdiği bir işlev olarak değerlendirir.⁶⁰⁷

Locke, yasama ve yürütme güçlerini devletin iki ayrı işlevi olarak görür ve ikisinin ayrı birer varlık olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgular. Böylece iktidarı farklı ellere devrederek dengeli bir yönetimin keyfiyetten uzaklaşacağına inanır. Ancak Locke bu ayırmada üstün gücün hatta bir bakıma devletin asıl kimliğinin yasama gücü olduğunu vurgular.⁶⁰⁸

“Hükümet varolduğu sürece, bütün durumlarda, yasama üst iktidardır. Çünkü başkası için yasalar tayin edebilenin, yasa tayin edilen kişiye üst olması zorunludur. (...) bütün iktidarlar yaşamadan türerler ve yaşamaya ast olmak durumundadırlar.”⁶⁰⁹

Bir devlet içinde yalnız bir egemen ve üstün iktidar vardır. Bu iktidar tartışmasız yasamadır. Devletin içindeki diğer iktidarlar da bu iktidara tabidir. Ancak onun onayıyla meşruiyet kazanabilirler. Yasama organı niteliği ve amacı nedeniyle bu üstünlüğe sahiptir. Yasama nitelik olarak emanet bir iktidardır.

⁶⁰⁵ Şenel, a.g.e., s. 344 – 345.

⁶⁰⁶ Ağaoğulları, a.g.e., s. 208.

⁶⁰⁷ Copleston’un değerlendirmesine göre yargının yürütmenin içinde yer aldığı düşünülebilir. (Copleston, a.g.e., s. 144.) Bu konuda net bir ifade yoktur ancak yargıyı salt bir yürütme işlevi olarak değerlendirmek Locke’un vurguladığı iktidarı bölüştürme fikriyle uyumlu bir çıkarım gibi gözükmemektedir.

Yargı erki Locke için daha yerel nitelikte bir işleve sahiptir. Kendisi yasama kurumunun ortak yasalar çıkarmasının adaleti sağlayacak yargıçların tarafsızlığı için yeterli bir yapıyı teşkil edeceğine inanmıştır. (Afşar Timuçin, a.g.e., s. 93.)

⁶⁰⁸ Ağaoğulları, a.g.e., s. 208.

⁶⁰⁹ Locke, a.g.e., s. 126.

Emanettir çünkü varlığının meşruiyet şartı halkın gücüne dayanmasıdır.⁶¹⁰ Halk en üstün iradedir ve eğer bu kuruma güveni kalmazsa bu yetkiyi yasama organının elinden alma hakkına sahiptir. Bu sebeple en üstün iktidar yasama olsa da en sınırlı iktidar da yasama değildir. Yasama iktidarı ortadan kaldırılamaz, yalnızca yaptırım olarak başka kişilere emanet edilir. Yasama yasalar çıkaran tek iktidar olması nedeniyle yürütmenin yetkilerini ve sınırlarını da kendi çıkardığı yasalarla belirler. Bu durumda yürütme yasamanın astıdır ve ondan türemiştir. Yürütmenin meşruiyeti de bu sebeple yasamanın meşruiyetine bağlıdır.⁶¹¹ Bu durumda yasama toplumun çıkarlarını ve iyiliğini gözetirken, yürütme de keyfiyetten ve zorbalıktan kaçınmalıdır.⁶¹²

Locke'un döneminde Crown in Parliament sistemi vardır. Bu sisteme göre monarşi iktidarını yasama ile paylaşmaktadır. Ancak yasamanın bu sistemdeki gücü oldukça azdır. Yasama, yürütme gücü olan monarkı görevden alamaz ve yürütmenin üstünde değildir. Locke'un getirdiği bu güçler ayrılığı düşüncesi döneminin yasama ve yürütme arasındaki çekişmesine bir çözüm getirme amacındadır. Bu sebeple Locke parlamenter egemenlik sistemini ifade ederek Crown in Parliament düşüncesine karşı çıkmıştır.⁶¹³

Locke yasama ve yürütme arası çatışmalarda ise ortak yargıç olarak halkı işaret eder. Locke'a göre parlamento ve monark arasındaki çatışmanın bitmesini sağlayabilecek tek değişken halktır. Halkı parlamentonun yerine koyarak döneminin süregelen siyasal çatışma boyutunu yeniden formüle eder. Böylece çatışmayı halk ve monark arasında değerlendirir. Locke göre böylece hakemlik görevi yasamanın yükümlülüğü haline gelir. Yasama hem halkın kendi arasındaki sorunları çözerken, hem de devlet ile halk arasındaki çatışmalarda dengeyi sağlayacak güç halini alır. Bir bakıma parlamento ve halk bir bütün gibi

⁶¹⁰ Zelyüt, a.g.e., s. 75.

⁶¹¹ Locke, **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, s. 125 – 126.

⁶¹² Çiğdem, a.g.e., s. 65.

⁶¹³ Ağaoğulları, a.g.e., s. 210 – 211.

değerlendirilir. Eğer yürütme yani monark yasama ile halkın arasına girer ve yasamaya halkın başvurmasını engellerse devletin temel meşruiyet kaynaklarından güven ortadan kalkmış olur. Bu durumda halk en büyük güç olduğunun farkında olarak yürütmeye gereken yaptırımını kendisi bizzat uygular. Bu yaptırım toplumun doğa yasalarını uygulayabilmek için başvurduğu direnme hakkıdır.⁶¹⁴

I. Yasama

Yasama gücünün daha önce de ifade edilmiş olduğu gibi amacı toplumu ve dolayısıyla üyelerini korumak için devlet gücünün nasıl kullanılması gerektiğini belirlemektir.⁶¹⁵ Locke'un kendi tanımıyla yasama iktidarı, "*devlet gücünün, topluluğun ve topluluk üyelerinin korunması için nasıl kullanılacağını yönlendirmeye hakkı olan iktidar*"dır.⁶¹⁶ Yasama gücü bir bakıma mülkiyetin en önemli savucusudur da denebilir. Bu nedenle mülkiyeti gözetip koruyan devlet, bu gücü ile kamu yararını gözetmektedir. Bunun sağlanabilmesi için yasamanın görevi, belli bir düzen içinde bilinebilen ve sonuçları yani yaptırımları önceden kestirilebilen yasalar çıkarmaktır; çünkü yasamanın hayati önemi, belirsiz bir düzeni kaldırmasıdır. Yalnız böyle bir yönetimde yargıçlar adaleti tesis edebilir.⁶¹⁷

Yasama, devletin özünü oluşturması ve toplum halinde yaşamanın hayati ihtiyacı olan belirsizlikleri ortadan kaldırılmış olması sebebiyle siyasal toplumun temelidir. Bu nedenle toplumun oluşmasını sağlayacak ilk yurttaşlık yasaları da yasama kurumunun ne şekilde oluşturulacağı şeklidir. Bu bağlamda

⁶¹⁴ James Tully, **An Approach to Political Philosophy: Locke in Context**, Cambridge; Cambridge University Press, 1993, s. 37 – 39 ve s. 41.

<http://www.google.com/books?id=GHAPj6B780AC&lpg=PR11&ots=zb5xbRVAjo&dq=james%20tully%201993&lr&hl=tr&pg=PA39#v=onepage&q=james%20tully%201993&f=false> (28 Şubat 2011)

⁶¹⁵ Ağaoğulları, a.g.e., s. 208 – 209.

⁶¹⁶ Locke, a.g.e., s. 121.

⁶¹⁷ Locke, a.g.e., s. 106 – 107.

yasamanın ruhunu oluşturacak temel doğa yasası da toplumun ve bireylerin korunması olacaktır.⁶¹⁸ Böylece yasama devlet içinde tek meşru yasa koyucu olmuştur; çünkü yaptırım gücü bir kanuna yalnızca meşruiyeti sebebiyle verilebilir. Bu durumda kamunun seçtiği ve atadığı bu yasama kurumu olmadan, hiçbir yasa meşru olarak yaptırım gücüne dolayısıyla bağlayıcılığa sahip olamaz. Sadece halkın seçtiği bir yasama organının yaptığı kanunlar toplumun onayına haizdir. *“Toplumun onayı, yasanın yasa olmasında kesinlikle zorunlu olan şeydir.”*⁶¹⁹

Yasama, Locke’a göre yapısı gereği sürekli işlerlik taşıyan bir kurum değildir. Yasa çıkarmak gerekmedikçe yasamanın herhangi bir faaliyeti yoktur. Locke bu durumun yasama ve yürütmenin bir arada tek elde toplanması fikrini destekleyebileceği şeklinde bir düşünceye neden olabileceğini belirtir. Ancak bu düşünceye karşı çıkar; çünkü bu iki güç birleşirse iktidar mutlak bir hal alabilir. Bu durum yürütmenin, yasaları kendine göre yorumlamak, kendini yasalardan muaf tutacak yetkiler kullanmak şeklinde olabilir. Locke bu kaygılar sebebiyle yasamanın yürütmeden ayrı olmasını, hem de yasama yetkisinin birden çok kişiye verilmesini savunmaktadır. Yasalar ancak müşterek kararlarla halkın onayını alabilirler. Yasaları koyanlar da bu yasalara bağlı olacakları için kendileri menfaatlerini toplum ile bir görürler.⁶²⁰

Yasama kurumunun ihtiyaç haricinde toplantı halinde olmaması kamu yararı için daha uygundur. Sürekli toplu halde olmaması kamu yararınadır; çünkü yasa yapıcılar sürekli toplantı halinde olmamaları sebebiyle kişisel çıkarlarını düşünerek aralarında pazarlık yapabilme şansları olmaz.⁶²¹

⁶¹⁸ Locke, a.g.e., s. 111.

⁶¹⁹ Locke, a.g.e., s. 111 – 112.

⁶²⁰ Locke, a.g.e., s. 121 – 122.

⁶²¹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 209.

II. Yürütme ve Federatif Güç

Yürütme, yasama gibi bir işleve sahip olmadığı için süreklilik gösteren bir güçtür. “(...) yasalar, sabit ve sürekli bir güce sahip olduklarından, aralıksız ya da sürekli bir yürütmeye ihtiyaç duyarlar.”⁶²² Belirli dönemlerde yasamanın çıkarmış olduğu bu yasaları uygulayacak ve yaptırımını sağlayacak bir güç gerekir. Bu görev yürütme gücüdür. Yürütme gücünün temel amacı yasaların yürürlüğünü sağlamak ve yaptırımlarını yerine getirmektir. Bu sebeple sürekli işler halde olması gerekir.⁶²³ Yürütme bu görevini yerine getirme konusunda yetersiz kalırsa yasama bu yetkiyi yürütmeden alma hakkına sahiptir.⁶²⁴ Aynı şekilde yürütme de seçimlerin yeniden yapılmasını gerekli gördüğünde isteyebilir. Burada Locke’un amacı devletin işlevini kaybetmemesi ve bu güçlerin birbirini denetim altına almasıdır.⁶²⁵

Yürütme, sürekli yasaları yürütmek amacıyla görevi başında olması sebebiyle yasamayı gerekli gördüğü durumlarda toplama ve seçimleri yenileme yetkisine sahiptir. Bu durumun iki nedeni vardır. İlki, anayasada yasamanın bu şekilde belirli dönemlerde toplanarak görevini yerine getireceği belirlenmişse, yasama iktidarının işlerliğini sağlamak, yürütmenin görevlerinden biri haline gelmiştir. İkinci neden ise, kamu çıkarlarını ilgilendiren önemli konularda yasamanın acilen toplanmasını gerektirmesidir. Bu yetki yürütmenin yasamadan üstün olduğu anlamına gelmez. Aksine yürütmenin itibari güveninden kaynaklanır. Yürütme, yasaların ve toplumsal düzenin sağlanması görevini üstlenmiştir ve kendisine duyulan bu güven sebebiyle bazı yetkiler ona devredilmiştir.⁶²⁶

⁶²² Locke, a.g.e., s. 122.

⁶²³ Ağaoğulları, a.g.e., s. 209.

⁶²⁴ Locke, a.g.e., s. 128.

⁶²⁵ Mehmet Devrim Topses, **Aydınlanma Sosyolojisi**, Ankara; Anı Yayıncılık, 2010, s. 38.

⁶²⁶ Locke, a.g.e., s. 129 – 131.

Devlet gücünü sahiplenmiş yürütme iktidarı, yasamanın toplanmasını ve eylemde bulunmasını engellemek için bu gücünü kullanacak olursa, kendisinin meşruiyetini sağlayan temele ve tabi kendisine duyulan güvene ihanet etmiş olur. Bu durumda toplumda sergilemiş olacağı güç kullanımı sebebiyle halkla arasında bir savaş durumu ilan etmiş olur. Bu savaş durumudur, çünkü halk engellenmek istenen yasama iktidarını belirli zamanlarda veya gereksinim duyulduğunda, yasalar yapma yetkisini kullanması amacıyla kurmuştur ve yürütme bu ortak çıkara zarar verme girişiminde bulunmuştur. Bu savaş durumunun çıkması nedeniyle halkın yürütmeye karşı güç kullanması meşru bir hak olarak kendini gösterir.⁶²⁷

Yürütmenin tek kişiye verildiği yönetimlerde bu kişi yasama iktidarında da pay sahibiyse, egemen olarak adlandırılır, çünkü kendisi hem yasama iktidarında pay sahibidir hem de yürütmenin tüm yöneticilerinin başıdır. Ancak toplumun bu kişiye sadakat ve bağlılık göstereceğini taahhüt etmiş olması, bu kişinin egemen bir yasamacı olduğu anlamına gelmez; çünkü egemen, yasama iktidarının tek başına sahibi değildir. Yalnızca uygulanacak yasaların egemen yürütücüsü olduğu için bu adı alır. Bu kişinin iradesi kendine ait değildir. Onun iradesi uygulayacağı ve gözeteceği yasalardır. Bu sebeple onun da tabi olduğu başka bir irade vardır. O irade toplumun kamusal iradesidir.⁶²⁸

Yasama meşruiyet kaynağı olması sebebiyle en üst iktidardır. Bu durumda egemen olarak ifade edilen yürütmenin başındaki kişinin iktidarı da yasamaya bağlı olarak varlığını sürdürür. Yani yasama egemen olanın üzerinde tabiiyet kurmuştur. Ancak bu tabiiyet egemenin yürütme yetkisiyle sınırlıdır. Egemenin yasama yetkisindeki payı egemene aittir ve herhangi bir tabiiyet bu bağlamda yoktur.⁶²⁹

⁶²⁷ Locke, a.g.e., s. 129 – 130.

⁶²⁸ Locke, a.g.e., s. 126 – 127.

⁶²⁹ Locke, a.g.e., s. 127 – 128.

Federatif güç ise her toplumda bulunan güçtür ve kökleri o kadar eskidir ki doğa durumuna kadar uzanır; çünkü devletler kendi içlerinde doğa durumunu terk etmiş olsalar da uluslararası bir alanda ortak bir topluluk olmaması sebebiyle doğa durumu devam etmektedir. Bu alanda ortak bir yargıç yoktur. Anlaşılacağı üzere federatif güç uluslararası alanda ittifak, savaş, barış gibi konularda etkin olan bir niteliğe sahiptir.⁶³⁰ Bir bakıma devlet, doğa durumundaki insan gibidir. Kendini korumak ve kendine karşı yapılan saldırıları cezalandırmak federatif güç dâhilinde bir hak olarak devlette intikal etmiştir.⁶³¹

Locke, yürütme ve federatif gücün nitelik olarak farklı olduğunu ifade etse de pek çok toplum da bu iki erkin kamu güvenliği ve çıkarı sebebiyle birleşmiş olduğunu ifade eder. Locke zaten bu iki erkin farklı kişilerin eline verebilmenin gerçekten güç, hatta imkânsız olduğunu belirtir.⁶³² Bu sebeple bu iki gücün kendi içinde ayrıldığını ancak siyasette bir arada bulunduğunu ifade eder.⁶³³ Dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan biri de bu iki gücün ayrı ayrı yaşamaya karşı sorumlu olduğudur.⁶³⁴

Federatif güç uluslararası alanda varlık gösterdiği için doğa durumunun hâkim olduğu bir düzende işlemektedir. Bu sebeple pozitif yani yurttaşlık yasalarına en az bağlı olan erk olarak görür. Halka karşı yükümlülükleri, işleyişi sebebiyle de farklılık arz eder. Bu gücün başındaki kişi kendi akli, bilgisi ve deneyimiyle karar alır.⁶³⁵

Locke her ne kadar anayasal monarşi modelini ima eden bir modelden bahsediyor olsa da yürütmenin işlerliğinin hızlı olmasının hayati öneminin farkındadır. Locke'a göre meşru yürütme organı adil ve eşit bir temsili teşkil

⁶³⁰ Şenel, a.g.e., s. 345.

⁶³¹ Toku, a.g.e., s. 119.

⁶³² Ağaoğulları, a.g.e., s. 210.

⁶³³ Locke, a.g.e., s. 122 – 123.

⁶³⁴ Locke, a.g.e., s. 128.

⁶³⁵ Ağaoğulları, a.g.e., s. 210.

etmeli ve halkın ortak amaçları ve çıkarları doğrultusunda yasaların ve düzenin işlemlerini mümkün kılmalıdır.⁶³⁶ Bu sebeple yürütme gücünün pratik çözümler getirebilmesi gerektiğini düşünür ve iktidarı elinde tutan kişiye belirli ayrıcalıkların tanınması gerektiğini söyler. Locke, amaç kamu yararı olmak şartıyla yürütmenin gerekli gördüğü durumlarda, yasalara bağlı olmadan ve hatta çok gerekli olduğunda yasalara aykırı bir şekilde karar alabileceğini savunur. Bu, Locke'a göre güvene bağlı olarak sınırları belirlenen ayrıcalık bir haktır.⁶³⁷ Çünkü yasama halkın iradesini iktidara yansıtan niteliği sebebiyle işleyişi ağır bir yapıya sahiptir ve her zaman toplantı durumunda değildir. Kaldı ki ileride ihtiyaç duyulabilecek yasanın ne olacağını önceden bilebilme gibi bir şansı da yoktur.⁶³⁸ Yasamanın yavaş işleyen yapısı nedeniyle, acil karar alınması gerektiğinde eğer yasama gücünün toplanmasını beklemek kamu yararının aleyhine bir sonuç doğuracaksa yürütme bu ayrıcalık hakkını kullanmalıdır.⁶³⁹

Yasama yalnızca yasalarla toplumu yönetme yetkinliğine sahip olamaz. Katı bir şekilde yasalara bağlı bir yönetim mümkün değildir. Yalnızca yasalarla karar verebilme yükümlülüğü her durum için yasa çıkarmayı zorunlu kılacaktır ve bu imkânsızdır. Bu durumda yasama, yasalar çıkarırken yürütmeye bazı ayrıcalıklar tanıyarak kanunların yetersiz kaldığı yerde kanun gibi işlem yapma yetkisi tanınmalıdır. Hatta Locke, yürütmenin, yasanın ciddiyetini hafifletme ve bazı suçluların affedilebilmesi yetkisine sahip olması gerektiğini de savunur. Kısacası doğanın sürekli hareket halindeki değişkenliğine karşı, yasaların daha esnek ve uygulanabilir olmasını sağlamak için yürütmenin yetkili kılınmasının gerektiğini vurgular. Böylece Locke'a göre yöneticinin rolü, bu bağlamda daha uygulanabilir bu dünyacı bir yasa uygulayıcısı olmaktır ve gerekli olan ayrıcalık ona tanınmalıdır. Bu ifade edilenler ışığında Locke'a göre ayrıcalığın tanımını aktarmak, ayrıcalığın kapsamını daha anlaşılır kılacaktır: *"Kamu yararı için,*

⁶³⁶ Locke, a.g.e., s. 132 – 133.

⁶³⁷ Ağaoğulları, a.g.e., s. 210.

⁶³⁸ Locke, a.g.e., s. 135.

⁶³⁹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 210.

*yasasının talimatı olmadan ve hatta bazen yasaya karşı biçimde, takdir yetkisiyle hareket etme iktidarı, ayrıcalık olarak adlandırılan şeydir”.*⁶⁴⁰

İfade edildiği gibi ayrıcalık hakkı güvene dayalıdır ve halkın yürütmeye bağışladığı bir yetkidir. Halk yürütmeye duyduğu güven oranında bu ayrıcalık yetkisi artar veya azalır.⁶⁴¹ Bu hak sessiz bir onayla işlerlik gösterir. Yasama kanununun cevapsız bıraktığı veya yasanın hükmünün sonuçlarının doğa yasasına aykırı neticelere sebebiyet vereceği durumlarda yürütme kendisine duyulan güven ile ayrıcalık yetkisini kullanır. Gerekirse yasanın uygulanmamasına dahi karar verebilir.⁶⁴²

Ayrıcalık yetkisinin temel meşruiyeti, insanların topluma katılırken yöneticilerinin doğa durumunun devam edeceğini sözleşme esnasında kabul etmelerinden kaynaklanır. Doğa durumunun özelliği olan yasaları yürütme ve yargılama hakkı sadece yönetici de devam eder. Bu sebeple yönetici vereceği bir cezanın toplumun ortak çıkarlarına zarar verebilecek nitelikte olması durumunda, cezayı uygulamaktan vazgeçebilir. Fakat zarar gören bir kişi varsa onun zararını tazmin etmesine devlet hiçbir engel koyamaz.⁶⁴³

Peki, bu ayrıcalık yetkisi insanlar topluma girerken neden ve nasıl kabul edilmiştir? Bu soruya Locke, ayrıcalık hakkının akılcı bir nitelikte olduğunu ve geçmişten kaynaklandığını iddia ederek cevap verir. İnsanların nüfus olarak az olduğu zamanlarda, insanlar kanaatler olarak birbirleriyle daha çok benzeşmiş bir haldedirler. Bu durumda kendileri için doğru olan şey konusunda hemfikir olmaları kolaydır. Ayrıca iktidarın babalarında olması, onların iktidara karşı sonsuz bir güven duymalarına sebep olmuş ve onun ortak sorunları çözümleme şekline olan inançları da hep tam olmuştur. Bu sebeple babanın sahip olduğu

⁶⁴⁰ Locke, a.g.e., s. 135 – 136.

⁶⁴¹ Locke, a.g.e., s. 137.

⁶⁴² Locke, a.g.e., s. 138 – 139.

⁶⁴³ Locke, a.g.e., s. 10.

iktidar ayrıcalıklarla temellendirilmiştir. Fakat toplumun zamanla büyümesi, iktidara gelen kişilerin ve topluma katılan bireylerin zaman içinde farklı çıkarlara sahip olmaları toplumun farklılaşmasına neden olmuştur. Bu ayrıcalıklar zaman içinde yöneticinin keyfi tercihlerine dönüşmeye başlamış ve sınırlandırılmamış bu keyfi ayrıcalık, halkın ortak yararına işlememiştir. Bu durumda yönetilen halk, iktidarın bu ayrıcalık yetkisini sınırlandırmak istemiştir.⁶⁴⁴

Yasaların gözeticisi ve uygulayıcısı olan iyi niyetli yöneticiler halkın güvenini tekrar kazanırlar ve bu ayrıcalığın oluşmasına teşkil ederler. Ancak bu durum bu iyi yöneticilerin aynı zamanda özgürlükler için en büyük tehdit olmasına neden olur. *“İyi prenslerin hüküm sürmesi, her zaman insanların özgürlüklerine yönelik en tehlikeli şey olmuştur.”* Bu kişilerin halefleri aynı iyi niyete sahip olmayan kişiler olabilirler. Dahası bu yetkilerin kendisine doğuştan geçtiğine bile inanabilirler. Bu durumda ortaya çıkan keyfi iktidar toplumun düzenini tekrar bozar ve bu ayrıcalıkların sınırlandırılmasına neden olacak sonuçlar doğurur. Bu bağlamda Locke ayrıcalığa başka bir tanım daha getirir: *“Ayrıcalık, kamu yararını, bir kural olmaksızın gerçekleştirme iktidarındır.”*⁶⁴⁵

*“Bu iktidarın doğru kullanımı konusunda kim yargıç olacaktır? Cevap veriyorum: Bu tür bir ayrıcalığa sahip toplantı halindeki bir yürütme iktidarıyla, toplantıya çağrılmak için yürütmenin iradesine bağlı olan bir yasama arasında, yeryüzünde hiçbir yargıç olamaz. Tıpkı yasama ile halk arasında hiçbir yargıç olmadığı gibi, (...)”*⁶⁴⁶

Locke yeryüzünde yargıç olmamasını savaş durumuna girmek manasında ima eder gibidir. Devletin siyasal bunalımlara girdiği konularda en büyük güç ve irade kaynağı halktır.⁶⁴⁷ Locke bir bakıma halkın doğa yasalarının gösterdiği

⁶⁴⁴ Locke, a.g.e., s. 136 – 137.

⁶⁴⁵ Locke, a.g.e., s. 139 – 140.

⁶⁴⁶ Locke, a.g.e., s. 140.

⁶⁴⁷ Didier, a.g.e., s. 65.

akılcı çıkış yolunu bulacağına inanır ve gerekenin halk tarafından yerine getirilmesi gerektiğini ima eder. Bu durumda doğa yasasının insanlar için cevabı nettir. Tiranlığa soyunmuş tüm iktidarlar ortak rıza için gerekli niteliklerini kaybetmişlerdir, böyle bir iktidara karşı devrim ve direnme hakkını kullanmak insanın ahlaki sorumluluğunun gereğidir.⁶⁴⁸

Sonuç olarak gayri meşru egemenlik anlayışına sahip olan iktidara karşı isyan etmek, insanın Tanrıya karşı en önemli vazifesidir.⁶⁴⁹ Bu ifade ışığında ayrıcalık hakkı değerlendirilecek olursa, Locke'un ifade ettiği gibi ayrıcalık önemli bir yetkidir ve gereklidir. Ancak sınırları yalnızca kamu yararı için uygulamalarda bulunma şeklinde kısıtlanmalıdır. Böylece ayrıcalık yetkisi yalnızca güçlü bir yasama kurumunun gölgesinde ve halkın en büyük güç olarak devrim hakkını elinde tutmasıyla keyfiyete eğilim göstermeyecek bir yürütme yetkisi şeklinde uygulanabilir.

3. Hoşgörü Anlayışı ve Din – Devlet İlişkisi

Hoşgörü konusunda yapılan tartışmalar, mezhep savaşlarının hâkim olduğu 16. ve 17. yüzyıl Avrupa'sında kendini gösterir. Hoşgörü talebinin sebebi bu mezhep savaşlarının toplum düzenini altüst etmiş olmasıdır. Hoşgörü düşüncesinin iki temeli vardır.⁶⁵⁰ İlk temel, hoşgörü fikrinin vicdan özgürlüğüne dayanmasıdır. Protestan teolojisiyle de yakından ilişkili bir taleptir. Bu argümana göre vicdan, dışsal zorlamalara ve baskılara tabi kılınamaz. İkinci temel, din ve devlet alanlarının birbirinden kesin biçimde ayrılmasıdır. Bunun anlamı, devletin

⁶⁴⁸ Hampsher – Monk, a.g.e., s. 145.

⁶⁴⁹ Dunn, a.g.e., s. 27.

⁶⁵⁰ Bu iki temel Locke'un da hoşgörü anlayışının temelleridir.

üstün gücünün din işlerine karışamayacağı ve bir inancı dikte edemeyeceğidir. Aynı zamanda da kilise yalnızca manevi konularla ilgilenecektir.⁶⁵¹

Hoşgörü konusunda Locke'un fikirlerine geçmeden önce Locke'un kullandığı hoşgörü kavramının tam anlamını açıklamak onun ifadelerini anlamak için büyük yarar sağlayacaktır. Hoşgörü sözcüğü Türkçe'ye Fransızca "tolerans" (tolerance) sözcüğünün karşılığı olarak üretilmiştir. İngilizce'de de tolerance, toleration ve tolerationism biçimlerinde kullanılmaktadır.⁶⁵² Bu kelimenin kökeni Latince tolerare fiilinden gelmektedir. Bu fiilin anlamı, dayanmak, katlanmak, tahammül etmek, çekmek, devam ettirmek gibi anlamlara gelmektedir.⁶⁵³ Bu durumda Locke'un kullandığı toleration ifadesi katlanmak ve tahammül etmek anlamındadır. Oysa Türkçe'deki hoşgörü kelimesi katlanma ve tahammül etme anlamına kullanılan bir kelime değildir. Ancak her sıradan katlanma bu kapsamda değerlendirilemez.⁶⁵⁴ Bu durumda hoşgörüden kastedilen, sıradan bir konuda onaylanmayan bir şeye kişinin göz yummasını, bağışlayıcı bir tutum takınmasını değil; kişi için gerilim yaratan ve kişinin değerleri çerçevesinde doğru bulmadığı bir şeyden rahatsızlık duysa da bunun varlığını kabul etmeyi ve bu gerçekle yaşamasını ifade eder.⁶⁵⁵

⁶⁵¹John Horton ve Susan Mendus (ed), **Aspects of Toleration**, London; Methuen and Co. Ltd., 1985, s. 1 – 3

<http://www.google.com/books?id=DLoOAAAAQAAJ&lpg=PP13&ots=16M6C0IB85&dq=john%20horton%20susan%20mendus%201985&lr&hl=tr&pg=PA2#v=onepage&q=john%20horton%20susan%20mendus%201985&f=false> (2 Mart 2011).

⁶⁵²Melih Yürüşen, **Liberal Bir Değer Olarak Ahlaki ve Siyasi Hoşgörü**, İstanbul; Yapı Kredi Yayınları, Eylül 1996, s. 17.

⁶⁵³Cassel's Latin – English Dictionary'den Yürüşen, a.g.e., s. 17.

⁶⁵⁴Hoşgörü, beş unsuru içinde barındırır. Bunlar sırasıyla:

- 1- Sapma (Deviance): Hoşgören kişinin düşündüğü veya yapılması gerektiğine inandığı şeyden farklı olarak meydana gelen bir sapma olmalıdır.
- 2- Önem (Importance): Sapmanın olduğu konu hoşgören için önem verdiği bir konu olmalıdır.
- 3- Kınama (Dissapproval): Hoşgören meydana gelen sapmanın sonucundan hoşnut olmamalıdır.
- 4- Güç (Power): Hoşgören kişi hoşgördüğü şeyi güç kullanarak değiştirebilecek güce sahip olmalıdır.
- 5- Reddetmeme (Non – rejection): Hoşgören, gücü olmasına rağmen gücünü kullanmayı reddedip sapmayı kabul etmese de buna katlanır.
- 6- İyilik (Goodness): Hoşgörü doğrudur ve hoşgören iyidir. Yani kişi bunu ahlaki bir değer olarak benimser ve bunu yerine getirir. (P. Peter Nicholson, "Toleration as a Moral Ideal", **Aspects of Toleration**, s. 160 – 161.)

⁶⁵⁵Yürüşen, a.g.e., s. 18.

Siyasal düşüncelerin temelinde değer çatışmaları yatmaktadır. Bu çatışmalar bireylerin din konusundaki farklı ideallerinden değil, yaşam biçimlerinin rakip iddialarından kaynaklanır.⁶⁵⁶ Locke'a göre siyasal özgürlük ve din birbiriyle yakın ilişki içindedir. Dinsel hoşgörünün gerçekleşmesi, siyasal iktidarın sahip olduğu müşterek gücü ile insanları zorlamamasına bağlıdır. Çünkü hakikat siyasal zorlama ile belirlenemez.⁶⁵⁷

Locke özellikle ifade özgürlüğünün dinsel hoşgörü için olmazsa olmaz olduğunu ifade eder. Locke'un dinsel hoşgörü konusunda iki çabası vardır.⁶⁵⁸

Bu çabalarından ilki, devletin insanların düşüncesine müdahale edemeyeceği ve sahip oldukları düşüncelerini açıklama özgürlüklerine karışamayacağıdır. İkincisi ise, Hıristiyanlığın mezhepleri arasındaki çatışmayı engelleyebilecek felsefi temeller bulabilmektedir. Bu amaçla Locke, kilisenin hoşgörü anlayışını benimsemesi gerektiğini vurgular.⁶⁵⁹ Locke devletin iktidarının bu konuda yetkisiz olmasına dört neden getirir.

“Şimdi, yönetimin bütün yargılama yetkisinin, sadece bu sivil konuları kapsadığını; bütün bu sivil güç, hak ve hâkimiyetin, yalnızca bu şeylerin gelişmesini teşvik etme kaygısıyla sınırlandırıldığı ve bu kanıya hasredildiğini ve onun, herhangi bir şekilde, ne ruhların selameti için genişletilebileceğini ne de genişletilmesi gerektiğini, aşağıdaki şu fikirler, bana aşikâr biçimde ispat eder gibi görünmektedir.”⁶⁶⁰

⁶⁵⁶ John Gray, **Liberalizmin İki Yüzü**, çev. Koray Değirmenci, Ankara; Dost Kitabevi, Ekim 2003, s. 17.

⁶⁵⁷ Ağaoğulları, a.g.e., s. 223.

⁶⁵⁸ Ağaoğulları, a.g.e., s. 223.

⁶⁵⁹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 224.

⁶⁶⁰ Locke, **Hoşgörü Üstüne Bir Mektup**, s. 32 – 33.

Bir bakıma Locke'un bu ifadesi ilk neden olarak değerlendirilebilir. Devlet, insanlar için mülkiyeti korumakla yetkili kılınmış ortak rızaya dayanan bir örgütlenmedir.⁶⁶¹ Devletin yargı yetkisi yargılamak ve cezalandırmak şeklinde işler. Yurttaşlık yasaları ikna edici değil emredicidir.⁶⁶² Bu sebeple devletin yapabileceği tek şey hoşgörü göstermektir. Devletin taşıdığı bu sivil güç, yalnızca halkının dünyevi kaygılarını gidereceğine olan güvenden gelen rızayla meşruiyet kazanır. Bu bakımdan devletin ruhların kurtuluşu konusunda yetkisizliği ortadadır.

*"(...) ruhların iyiliği sivil – siyasi yönetime diğer insanlara emanet edildiğinden daha fazla emanet edilemez. Tanrı tarafından ona emanet edilmediği için edilemez; çünkü, Tanrı, hiç kimseye bir başkasını kendi dinine zorlamaya yönelik açık bir otorite vermemiştir. Ve böyle bir güç, insanların rızasıyla yönetime de verilemez, çünkü hiç kimse, iradesini, hangi inancı veya ibadeti benimseyeceğini ona emrecek başka herhangi birinin (ister hükümdar olsun, ister vatandaş) seçimine öyle körü körüne terk edecek kadar kendi selametiyle ilgisini kesemez. Çünkü hiç kimse, istese bile, imanını başkasının emirlerine uyduramaz. Hakiki dinin bütün hayatı ve gücü, aklın samimi ve tam olarak ikna edilmesine bağlıdır."*⁶⁶³

Locke'un bu ifadesi devletin yetkisizliğinin ikinci nedenidir. Çünkü iradelere tahakküm kurmak gibi bir yetki kimseden alınamaz. Toplumda kabul görmüş olsa dahi böyle akılcılıktan yoksun bir yetkilendirmenin, çoğunluk rızası olduğu söylenemez. Kimse negatif haklara dokunmak için çoğunluk rızasını meşru gösteremez. Ayrıca Tanrı, kendi üzerinde böyle sınırsız bir tasarruf hakkını hiç kimseye tanımamıştır.⁶⁶⁴ Vicdan kişinin kendi mesuliyeti altındadır. Bu nedenle devletin kişi vicdanı hakkında karar vermek gibi bir yetkiyi kendinde bulması mümkün değildir. Tanrı bu yetkiyi bireylerin vicdanlarına bırakmıştır. Ne bir otorite

⁶⁶¹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 224.

⁶⁶² Locke, a.g.e., s. 34.

⁶⁶³ Locke, a.g.e., s. 33.

⁶⁶⁴ Ağaoğulları, a.g.e., s. 225.

ne de başka bir birey kişi vicdanı üzerinde söz sahibi olamaz. Vicdan için geçerli olan hakiki inanç, akıldan geçmektedir. Birey kendi aklıyla doğru bulduğuna inanır. Samimi ve eksiksiz inanç ancak bu şekilde mümkündür.

“(...) ruhların iyiliği, yetkisi sadece dış kuvvete bağlı olduğu için siyasi yönetime ait olamaz; hâlbuki hakiki ve kurtarıcı din, onsuz Tanrı için hiçbir şeyin makbul olmadığı aklın içsel olarak ikna edilmesine bağlıdır. Ve idrakin doğası öyledir ki, dış baskıyla hiçbir inanişe mecbur edilemez. Mülk müsadereleleri, hapsolünmalar, işkenceler, bu yapıdaki hiçbir şey, insanların olaylara bakışını şekillendiren iç yargılarını değiştirecek türden bir etkiye sahip olamaz.”⁶⁶⁵

Locke'un ifadeleri ışığında üçüncü neden, devletin kendi yurttaşlarının inançlarına ve düşüncelerine karışma hakkına sahip olmamasından kaynaklanır. Kimseye zorla hakikat anlayışını dikte edilemez.⁶⁶⁶ İnsanın kurtuluşu ve mutluluğu, devletin dışındaki bir güce yani Tanrıya aittir. Dünyevi kimliğe sahip olan devlet asla bu güce erişemez. Hiçbir maddi yaptırım insanın aklında doğru bulduğu inancı ve idraki değiştirme gücüne sahip değildir. İnsanın iç yargısı kendi aklının yansıması olarak vicdanını şekillendirir. Devletin bu sürece katılması olanaksızdır.

“(...) insanların ruhlarının kurtuluşu siyasi yönetime ait olamaz; çünkü, kanunların sertliği ve cezaların şiddeti, insanları ikna etmeye ve fikirlerini değiştirmeye yetse bile, ruhlarının kurtuluşuna yine de yardımcı olamaz.”⁶⁶⁷

Dördüncü neden, devletin gücünün dünyevi niteliğinden kaynaklanır. Ruhların iyiliği ancak samimi bir inançla sağlanabilir. Kanunlar ne kadar sert ve caydırıcı olursa olsun ruhlar üzerinde etkisizdir.⁶⁶⁸ İnanç inşa etmeye çalışmak,

⁶⁶⁵ Locke, a.g.e., s. 33 – 34.

⁶⁶⁶ Ağaoğulları, a.g.e., s. 224.

⁶⁶⁷ Locke, a.g.e., s. 35.

⁶⁶⁸ Ağaoğulları, a.g.e., s. 225.

devletin görevi olmadığı gibi, insanların zihinlerine etki etmeye çalışmak da sonuçsuz girişimler olarak kalmaya mahkûmdur. Kişi, hakiki inancını suni bir algılayışla edinemez. Yalnızca samimi olmayan, gösterişle kendini gösteren sözde bir inanç ortaya çıkacaktır. Bu inanç Tanrı için anlamsızdır.

Locke devletin yetkilerinin sınırlarını ve din konusunda ki doğru siyasal yaklaşımın ne olduğunu ifade ettikten sonra, kilisenin mezhep savaşlarının önüne geçmesini sağlayacak felsefi temellerini de beş noktada ifade eder.

*“(...) Tanrı’ya toplu olarak ibadet etmek için kendi istekleriyle biraraya gelmiş gönüllü insanlar topluluğu şeklinde tanımlayacağız.”*⁶⁶⁹ İlk nokta; kilisenin tanımlanması şeklindedir. Locke özellikle gönüllülük esasını vurgulamıştır. Devlette olduğu gibi kimse herhangi bir kilisenin üyesi olarak da doğmaz. Bu tamamen bilinçli kişisel bir tercih olmalıdır.⁶⁷⁰ *“Kurtuluş ümidi, onun bu cemaate girmesinin tek sebebi olduğu gibi, orada kalmasının da tek nedeni olabilir.”*⁶⁷¹ Locke’un bu ifadeleri ışığında değerlendirecek olursak inanç, kişisel mutluluk fikri için önemli bir etkidir ve kişisel çıkar olarak kendini göstermektedir. Kişi böylece kurtuluşu için inanç besler ve bu kurtuluşu nerede görürse kendini oraya ait hisseder.

İkinci önemli nokta; kilisenin işleri ve kuralları, devletin yetki alanı dışındadır. *“(...) hiçbir toplum, hiçbir kilise veya hiçbir kurtuluş, bazı kanunlarla düzene sokulmadıkça ve üyeleri bazı kurallara tamamıyla riayet etmeye rıza göstermedikçe, belirtmeliyim ki, yaşayıp bütünlüğünü sürdüremez.”* Bu nedenle kiliselerin bağımsız kendine ait kuralları olması kaçınılmazdır. Dini otorite ve bu otoritenin koymuş olduğu kurallar, meşruiyetini ortak değerlerin paylaşılmasından almaktadır. Bu sebeple kilise sadece kendi üyelerine karşı sorumludur ve karar

⁶⁶⁹ Locke, a.g.e., s. 35.

⁶⁷⁰ Ağaoğulları, a.g.e., s. 225.

⁶⁷¹ Locke, a.g.e., s. 36.

almada cemaatler kilise olarak özgürdür. Fakat kilise her ne kadar kendi kurallarını belirleme konusunda özgür olsa da, bu sınırsız bir özgürlük değildir.⁶⁷²

Kilisenin amacı Tanrıya ibadet etmektir ve ruhani kurallar bu amaca yönelik olmalıdır. Dünyevi nitelikli kurallar içermemelidir. Bu sebeple kilisenin mülkiyet üzerinde hâkimiyet kurma gibi bir iddiası olamaz.⁶⁷³ Mülkiyet ve dünyevi mallar ruhani inançların alanına girmez. Aklın yetkin olduğu bu tasavvurda dünyevi yaptırımlar anlamsız olduğu için bu toplulukların sınırları dışındadır.⁶⁷⁴ Güç sadece siyasi yönetime aittir ve dünyevi olan malların mülkiyeti de yalnızca siyasi yönetimin yargılama yetkisi alanına girer.⁶⁷⁵ Ancak her kuralın yaptırım gücü olması gerekir ki ona kural denebilsin. Bu durumda dini cemaatlerin üyeleri için yaptırım gücü nedir sorusu sorulabilir. Bu soruya Locke şu cevabı verir:

“(...) cemaat üyelerinin, görevlerinin sınırları dâhilinde kalmaları için kullanılması gereken silahlar, tembihler, öğütler ve tavsiyelerdir. Eğer bu araçlarla suçlular ıslah, hatalılar ikna edilemezse, düzelmeleri konusunda hiçbir ümide yer vermeyen bu tür inatçı ve dik kafalıların cemaat ile ilişkilerinin kesilmesinden başka yapılacak hiçbir şey yoktur. Ruhani otoritenin en son ve azami gücü bu kadardır.”⁶⁷⁶

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere dini toplulukların yetkileri, sınırları ve kullanabileceği araçları da belirlemiştir. Cemaatlerin yaptırım şekli, güç unsurları içermeyen, akla ve vicdana karşı etkin olan araçlarla yani; tembihler, öğütler ve tavsiyelerle varlık gösterir. Eğer bu araçlar yeterli olamıyorsa kişi cemaatten çıkarılır. Bu ruhani otoritenin sahip olabileceği en büyük güçtür. Aforoz edilen bu

⁶⁷² Locke, a.g.e., s. 36 – 37.

⁶⁷³ Ağaoğulları, a.g.e., s. 225.

⁶⁷⁴ Locke din anlayışını dogmatik niteliğinden çıkararak hoşgörü anlayışı ile akla dayalı Hıristiyanlık kavramını ortaya atarak aralarında daha özgürlükçü bir din ve vicdan ilişkisi yaratmayı amaçlamıştır. Bu amaçla 1695 yılında The Reasonableness of Christianity adlı kitabı yayımlamıştır. (Dorinda Outram, **Aydınlanma**, çev. Sevda Çalışkan ve Hamit Çalışkan, Ankara; Dost Kitabevi, Kasım 2007, s. 145.)

⁶⁷⁵ Locke, a.g.e., s. 29.

⁶⁷⁶ Locke, a.g.e., s. 39.

kişiler üzerinde hiçbir yaptırım yetkisi bulunmamaktadır. Hem devlet hem de ruhani otorite için bu kesindir. Kişinin dünyevi varlığı, hakları ve çıkarları aforoz edilmesi ile ilişkisizdir. Sosyal çevresinde diğer kişiler tarafından dışlanabilir ancak kendi varlığına ve mülklerine karşı hiçbir yaptırım uygulanamaz. Kişi bu durumda isterse başka bir cemaate katılabilir.⁶⁷⁷

“Din, zahiri bir ihtişam meydana getirmek veya ruhani egemenliği ele geçirmek yahut zorlayıcı kuvvet uygulamak için değil; insanların hayatını erdem ve dindarlık kurallarına göre düzenlemek için kurulmuştur.”⁶⁷⁸

Locke, ifadelerinde dinin insan hayatındaki yerini belirtir. Dinin amacının saptırılmaması gerektiğini, egemenlik iddiasında bulunmak için araç haline getirilmemesi gerektiğini savunur. Din böyle bir yaklaşımın aksine aklın kullanılmasını öğütlemektedir, çünkü erdemler ahlakın temelidir. Bu temeller de doğa yasasının normlarıdır. Bu durumda dine düşen görev doğa yasasının varlığını insanlara öğretmektir. Bunu yalnızca aklın egemenliğini öğütleyerek yapabilmek mümkündür. Bu nedenle din akıl tarafından yorumlanmalı ve akılcı bir din anlayışı benimsenmelidir.

Üçüncü önemli nokta; farklı kiliselere devletin hoşgörü göstermesidir, çünkü kiliselerin tümü meşru niteliğe sahiptir. *“(...) bir kimsenin, bir diğer kişiye, başka kiliseye veya dindendir diye, sivil çıkarları konusunda zarar vermeye hiçbir surette hakkı yoktur.”* Locke’un ifade ettiği bu değerlendirme aforoz edilen kişinin haklarının korunmasının sebebini netleştirmektedir; çünkü bir kilise eski mensubuna yaptırım uygulayabilirse, bu durumda güçlü olan kilise kendinden ayrılan başka bir kiliseye de yaptırım uygulayabilmesine ve bu devlet otoritesinin dışında daha derin sorunların ortaya çıkabilmesine neden olur. Bu nedenle devlet tüm bu alanlarda tarafsızlığını korumalı ve çatışmaların çıkmasını engellemelidir.

⁶⁷⁷ Locke, a.g.e., s. 40.

⁶⁷⁸ Locke, a.g.e., s. 28.

“Eğer bir insan doğru yoldan ayrılırsa, bu onun kendi talihsizliğidir, bu durumun size hiçbir zararı yoktur.” Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere kişinin inancı toplum ve kendi arasında değil, kendisi ile vicdanı arasındadır. Kişinin vicdanı ile ilgili tasarrufları diğer insanlara zarar vermez. Zarar vermediği için diğer insanların bu duruma müdahil olma gibi bir haklarının olması da söz konusu değildir.⁶⁷⁹ Locke değer çoğulculuğunu ifade etmek ister. Yani yaşam biçimi ve uygulamalar farklılıklar içerebilir ancak amaçları nedeniyle tamamen birbirlerinden ayrı yaklaşımalar değildir.⁶⁸⁰

“Bu kiliselerden biri diğeri üzerinde hiçbir yargılama yetkisine sahip değildir; yönetici (bazen olduğu gibi) şu veya bu komüniona girdiği zaman bile değildir. Çünkü, ne sivil yönetim kiliseye yeni haklar verebilir ne de kilise sivil yönetime. Öyle ki, siyasi yönetimin başı, ister herhangi bir kiliseye katılsın, ister ondan ayrılsın, kilise daima önceden olduğu gibi kalır – özgür ve gönüllü bir topluluk olarak. (...) bundan ötürü, barış, eşitlik ve dostluğa, aynen özel kişilerde olduğu gibi, birbirleri üzerinde hiçbir üstünlük ve yargılama iddiası taşımadan, belli kiliseler tarafından da saygı gösterilmesi gerekmektedir.”⁶⁸¹

Dini topluluklar kendi aralarında her durumda eşit olmalıdırlar. Birbirleri üzerinde hâkimiyet kurmak gibi bir amaçları olamamalıdır. Tüm kiliselerin amacı ve yetkisi bellidir. Öyle ki sivil iktidarın başındaki yönetici bile kendi kilisesine ayrıcalık tanıyamaz.⁶⁸² Devlet bu nedenle kendi kilisesi ile diğer kiliseler arasında meşruiyet noktasında bir fark olmadığını benimsemelidir, kiliselerin tümünün amacı ruhların kurtuluşudur ve devlet bu nedenle tümüne eşit yaklaşmalıdır.⁶⁸³

⁶⁷⁹ Locke, a.g.e., s. 40 – 41.

⁶⁸⁰ John Gray, a.g.e., s. 16.

⁶⁸¹ Locke, a.g.e., s. 41.

⁶⁸² Locke, a.g.e., s. 32.

⁶⁸³ Ağaoğulları, a.g.e., s. 225.

Dördüncü önemli nokta, dini toplantıların farklılıklar içermesinin hoşgörüle karşılanmasıdır. Her mezhebe göre amaç ruhların kurtuluşu olsa da bunun nasıl gerçekleştirileceğine yönelik farklı yorumlamalar olabilir. Hatta dinsizlerin dahi bu hoşgörüden pay sahibi olması gerektiğini savunur.⁶⁸⁴ Fakat bu hoşgörünün sınırları bellidir. Toplum düzenini bozacak dini uygulamalar hoşgörü sınırları içinde değildir. Bu sebeple devletin bu konudaki meşru denetim yetkisi iki şekilde kendini gösterir. Bu iki denetim; ibadet şekli ve ayinler ile imanın doktrinleri ve hükümlerine yöneliktir.⁶⁸⁵ Unutulmaması gereken, devletin denetim amacının dini kontrol altına almaktan ziyade, cemaat üyelerinin ve diğer insanların, manevi ve maddi varlıklarının sömürülmesini engellemektir.

“(...) yargıcın yasa yoluyla, gerek kendi kilisesini, gerekse az çok farklı olan bir başkası, Tanrı’ya ibadette, her ne olursa olsun, herhangi bir ayinin veya seremoninin yapılmasını mecbur etmeye yönelik hiçbir gücü bulunmadığını söylüyorum.”⁶⁸⁶

Locke hoşgörünün sınırları olduğunu kabul etmiş olsa da, bu ifadesinde bu hakkın suiistimal edilmemesini vurgular. Devlet ibadet konusunda hiçbir cemaate belli bir ibadet şeklini benimsetemez. Böyle bir yaptırım gücüne asla sahip değildir. Ancak mevcut durum toplum düzenine ve kamu çıkarlarına aykırıysa bu ibadet şekline devletin müdahale etme yetkisi vardır.

Beşinci önemli nokta ise; dinsel cemaatlerin, devletin temel amacı olan mülkiyetin korunması konusunda yasa ihlallerinde bulunmamalarıdır. Bu yönde ibadetler gerçekleştirilmemelidirler.⁶⁸⁷

⁶⁸⁴ Ağaoğulları, a.g.e., s. 225 – 226.

⁶⁸⁵ Locke, a.g.e., s. 54.

⁶⁸⁶ Locke, a.g.e., s. 54.

⁶⁸⁷ Ağaoğulları, a.g.e., s. 226.

“Siyasi yönetimin görevi, sadece, devletin zarar görmemesine; hiç kimseye gerek hayat gerekse mülk bakımından hiçbir zarar vermemesine dikkat etmektir.” Devletin din konusundaki hoşgörü sınırı Locke için kesindir. Siyasi yönetimin görevi hayatın ve mülkün korunmasıdır ve bu dine karşı da olsa geçerlidir. *“(…) yasa ne dine ne de kurbana ilişkin olarak yapılır, o yalnızca politik bir soruna ilişkin olarak yapılır; (…)”*. Yasaların vermiş olduğu bu sorumluluk sebebiyle, toplumun ortak iyiliği için belli bir cemaate karşı olmamak kaydıyla gerekli gördüğü zamanlarda kısıtlamaya gidebilir. Buradaki ortak amaç, o cemaatin üyeleri de dâhil tüm toplumun faydasını sağlamaktır.⁶⁸⁸ *“Hiç kimse, her ne olursa olsun, kendi dini yüzünden dünyevi zevklerinden mahrum bırakılmamalıdır.”*⁶⁸⁹

Locke bu uygulamalarda yapılabilecek bazı farklılıkların derin sorunlara yol açabileceğini de belirtmektedir. Devlet bir dini topluluğu, din dışı olarak nitelendirip ve ortadan kaldırmak isteyebilir. Buna izin verilirse, bu yetkinin saptırılarak diğer cemaatlere karşı da kullanılmasının önü açılmış olur. Bu durumda din kurumları kendi içinde kimseye zarar vermemek koşuluyla Tanrıya ibadet konusunda dokunulmaz olmalıdır.⁶⁹⁰

Sonuç olarak, sivil otorite iman ve inançların oluşturduğu kanaatlere yasalar yoluyla dâhil olamaz. Sivil otoritenin çıkardığı yasalar insan iradesinin sonucu olduğu için, Tanrı iradesinin doğruluğu kadar doğru olduğunu iddia edemezler. Bu nedenle iman edilen doğrular yani inanç ve kanaatler yasalarla düzenlenemez.⁶⁹¹ Fakat dinin uygulama alanı hayattır. Dinin bu yönü sivil otoritenin alanına girebilmekte ve bu sebeple buradaki sınırlar büyük önem taşımaktadır. İnsanın inancı sebebiyle ahlaklı davranmak istemesi vicdani yani içsel; topluma uygun olarak davranmak istemesiyse siyasal yönetimin gücü ve

⁶⁸⁸ Locke, a.g.e., s. 59.

⁶⁸⁹ Locke, a.g.e., s. 61.

⁶⁹⁰ Locke, a.g.e., s. 60 – 61.

⁶⁹¹ Locke, a.g.e., s. 65.

dolayısıyla dışsal bir etkenden ortaya çıkmaktadır.⁶⁹² Bu durumda ortaya çıkabilecek bir çatışmanın çözümlü Locke'a göre nettir.

*"(...) kilisenin, mahkemenin kararlarına uymasının, mahkemenin kilisenin kararlarına uymasından daha uygun olduğunu itiraf etmeliyiz. (...) Farklılıkları ve anlaşmazlıkları yeterince bilinen kilise adamlarının kararları, hiçbir surette ne daha sağlam veya daha güven verici olabilir (...)"*⁶⁹³

Locke hoşgörünün muhafazası için herkesin bu fikri paylaşması gerektiğini savunur. Toplum halinde yaşamanın doğası gereği her konuda olduğu gibi bu konuda da geçerlidir. Bu sebeple hoşgörünün devamı için hoşgörü aleyhtarı tavırların hoşgörülemezliğini savunur. Bunu sağlayacak olan da akla dayalı ortak ahlak değerlerine sahip olmaktır. Locke bu ifadesiyle Müslümanların ve Yahudilerin de hoşgörü kapsamında olması gerektiğini savunur.⁶⁹⁴ Ancak iki grubun potansiyel tehlike teşkil ettiğini ifade eder. Bunlar Katolikler ve ateistlerdir. Katolikler, Papa'ya bağlı oldukları için onu en üst otorite olarak görürler. Bu Locke'un laik nitelikteki din – devlet hoşgürüsü için tehlike arz ederler; çünkü devletin menfaatlerinin yerine, dışarıdaki başka bir otoritenin menfaatlerini amaç edinebilirler.⁶⁹⁵ Bu durumda Katolikler sadık yurttaşlar değillerdir. Locke'un Katoliklere bakış açısı dini nitelikli değil siyasal niteliklidir.⁶⁹⁶ Katolik kilisesi Papa aracılığıyla özel alan ile kamusal alanı karıştırmıştır.⁶⁹⁷ Ateistler de güvenilmezdir, çünkü toplumun ahlak ilkelerini ve ortak doğruları benimsemediklerini kendileri ifade etmişlerdir. Hatta Locke bu insanların toplumsal yaşam için gerekli yetilerden yoksun olduklarını iddia eder.⁶⁹⁸ Çünkü

⁶⁹² Locke, a.g.e., s. 67.

⁶⁹³ Locke, a.g.e., s. 52.

⁶⁹⁴ Koselleck, a.g.e., s. 362.

⁶⁹⁵ Yürüşen, a.g.e., s. 90 – 91.

⁶⁹⁶ Maurice Barbier, **Modern Batı Düşüncesinde Din ve Siyaset**, çev. Nejat Muallimoğlu, İstanbul; Avcıol Basım Yayın, 2000, s. 193.

⁶⁹⁷ Christian Destain, **Aydınlanma**, çev. İsmail Yerguz, İstanbul; Cumhuriyet Kitapları, Ekim 2010, s. 54.

⁶⁹⁸ Locke ateistler hakkında genel bir ifade kullanmış olsa da, onun yasa anlayışını göz önüne alarak değerlendirmek daha doğru bir çıkarım yapmayı mümkün kılacaktır. Locke'a göre inanç bir ahlak anlayışı

Locke'un ahlak anlayışı toplumun temellerinin kaynağıdır ve inançsız bir kişi bu ahlak değerlerini inkâr ediyor demektir.⁶⁹⁹ Ayrıca dinsizler dine karşı hoşgörü göstermeyebilir ve kutsal değerlere saygısızlık edebilirler. Bu nedenlerle hoşgörü ortamı bozulabilir.⁷⁰⁰ Locke'un ifade ettikleri kendi hoşgörü anlayışına uyanları içerir ve bu nedenle bütüncül bir hoşgörü anlayışı olduğu söylenemez. Locke'un hoşgörü anlayışının önemli boyutuysa, hoşgörü kavramını algılayışındaki laik devlet ifadesinde kendini gösterir. Locke hukuki laikliği ortaya koyar. Böylece devletin pozitif hukukunu dini kurallar yerine rasyonel esaslara dayandırmış olur.⁷⁰¹

Katolik – Protestan çatışması Locke'a göre yalnızca hoşgörü ile sona erdirilebilir. Bunu sağlamak için yapılması gereken, devlet ve din alanlarının birbirinden ayrı tutulmasıdır. Bu şekilde devletin dinsel cemaatlere aynı mesafede yaklaşması mümkün olabilir ve siyasal nitelik olarak hoşgörü kavramı tüm toplumda yerleşir.⁷⁰²

C. İktidarın Çözülmesi ve Direnme Hakkı

Bu bölümde öncelikle Locke'un iktidar anlayışı çerçevesinde iktidarlara nasıl tasnif ettiği ifade edilecek ve daha sonra bu tasnif sayesinde meşru ve meşru olmayan iktidarların ayrımı yapılacaktır. Bu bağlamda meşru olmayan iktidarların kaynaklarının neler olduğu ifade edilecek ve daha sonra meşru olmayan iktidar olarak Locke'un ifade ettiği tiranlık (zorbalık) incelenecektir.

teşkil etse de, toplumda kabul görme isteği ve devletin yasalarının yaptırım gücü ve akılcılığı ateistlerin siyasal topluma entegre olmalarını sağlayacak temel etkenler olmuşlardır. Locke'un buradaki yorumu, ateistlerin toplumsal hoşgörü bağlamında tehlike arz edebilecek kişiler olarak değerlendirilmesi şeklinde yorumlanmalıdır.

⁶⁹⁹ Barbier, a.g.e., s. 194.

⁷⁰⁰ Yürüşen, a.g.e., s. 90 – 91.

⁷⁰¹ Toku, a.g.e., s. 126.

⁷⁰² Ağaoğulları, a.g.e., s. 226.

Tiranlık Locke'un direnme hakkını çözümleyebilmek için büyük önem taşımaktadır. Doğa durumundan yola çıkarak siyasal toplumu yaratan Locke, tirandan yola çıkarak da direnme hakkını meşru bir temele oturtur. Doğa durumunda insanlar doğa durumunun eksikliklerini toplum düzeniyle gidermek istedikleri gibi, tiranlıkta da her türlü siyasal yanlış ve kötülükle yönetilen keyfi iktidar modelinden pek çok hak doğar ve bunların ulaştığı sonuç direnme hakkı olur. Böylece Locke temelde aynı modelden hem devleti yaratmış hem de direnme hakkını meşrulaştırmıştır. Son olarak Locke direnme hakkı, fetih gibi yollarla yönetimin çözülmesinin ne şekilde olacağını ifade etmektedir. Böylece Locke, devrim hakkının meşru temellerini pekiştirmek istemiştir.

1. Locke'da İktidar Anlayışı ve Meşru Olmayan İktidarın Temelleri

Locke'un siyaset felsefesinin merkezinde, keyfiyetten uzak, iktidarın birden çok kişi ve güç arasında paylaşıldığı, sınırlı yetkileri olan bir meşruiyet anlayışı vardır. Bu iktidara insanların doğuştan gelen bazı yetkilerini devretmesinin şartı mülkiyetlerinin korunmasıdır. Siyasal iktidarlar ve yükümlülükleri yalnızca sözleşmelerden meydana gelir. Bu durumda Locke'a göre siyasal meşruiyetin kaynağı olan sözleşme mülkiyetlerin korunmasıysa, bu yükümlülük aynı zamanda siyasal iktidarın temeli olmuştur.⁷⁰³ Locke, bu temel üzerinden insanlar arasında kurulan iki iktidar ilişkisini değerlendirir. Bu iktidarlardan biri paternal iktidar, diğeri despotik iktidardır.

“İlk olarak, paternal ya da parental iktidar, ebeveynlerin çocukları üzerinde, çocukların yararına olmak üzere, çocuklar akli kullanma çağına ya da bilgili duruma gelinceye kadar, onları yönetmek için sahip oldukları bir iktidardan başka bir şey değildir.”⁷⁰⁴

⁷⁰³ Ağaoğulları, a.g.e., s. 212.

⁷⁰⁴ Locke, **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, s. 143.

Locke'un ifadelerinden de anlaşılacağı gibi paternal iktidar ebeveynlerin çocukları üzerindeki iktidarudur. Bu iktidar şekli çocuğun akılını kullanma ve bilgili duruma gelip yetişkin yani olgunlaşınca kadar korunması amacıyla doğanın ebeveynlerine verdiği bir yetkidir. Çocuklar yasaları anlayıp kendileri için iyi olanı kavrayabildiklerinde bu iktidar sona ermiş olur. Bu iktidar sert ve keyfilikten uzaktır. İktidarın sahibi olan ebeveynler, hükümleri altındaki çocuklarına şefkat ve merhamet beslerler. Ancak çocuğun irade sahibi olması ve olgunlaşması ebeveyn iktidarını her ne kadar bitirmiş olsa da çocuk, ömrü boyunca bu kişilere sevgi ve saygısını devam ettirir. Bu ifadeler ışığında değerlendirecek olursak, paternal iktidar anlayışı siyasal hükümetlerin amaç ve yetkilerine ulaşabilecek kadar geniş kapsama sahip değildir.⁷⁰⁵

Despotik iktidar, bir insanın başka bir insan üzerindeki hâkimiyetini ifade eder. Hâkimiyet kuran kişi, hâkimiyetindeki insanın yaşam hakkını tanımamaktadır ve istediği zaman yaşamını sona erdirebilecek güce sahiptir. Bu durumda kişinin varlığı bile, iktidar kuran kişinin keyfiyeti altındadır ve bu iktidarda haktan söz edebilmek söz konusu olamaz.⁷⁰⁶

Despotik iktidar, doğal bir iktidar şekli değildir. Doğa yasalarına pek çok bakımdan aykırıdır. Bu iktidarın temeli savaş durumudur. Kimse kendi mülkiyeti üzerinde bu derece keyfi bir iktidarın varlığını kabul etme hakkına sahip değildir. Böyle bir boyun eğme, kişinin Tanrı iradesine aykırı fiil işlemesi demektir. Locke bu nedenle, kimsenin böyle bir iktidara anlaşma veya sözleşme ile tüm mülkiyetini devredemeyeceğini vurgular. Öyle ki, bir kişi başka biri üzerinde böyle bir mutlak iktidara sahip olduğunu öne sürecek olursa, siyasal iktidarın varlık nedenini ortadan kaldırıyor demektir.⁷⁰⁷ Böyle bir iktidarı ileri süren kişiler insanlığın ortak değerlerini reddediyor ve doğa yasasının varlığını inkâr ediyorlar

⁷⁰⁵ Locke, a.g.e., s. 143 – 144.

⁷⁰⁶ Ağaoğulları, a.g.e., s. 212.

⁷⁰⁷ Locke, a.g.e., s. 145 – 146.

demektir. Böyle bir inkâr insanlığın tüm varlığı için tehdit anlamına gelir. Bu durumda insanlığın görevi bu iktidarı ortadan kaldırmaktır.⁷⁰⁸

Locke, böylece bir insanın tüm hakları tamamen yok sayan keyfi ve mutlak bir iktidarın ortaya çıkardığı köle – efendi ilişkisine karşıdır. Ancak Locke'un bu ifadesinde yatan asıl eleştiri, mutlak monarşilere karşıdır. Locke'a göre mutlak monarşiler köle ve efendi ilişkisine benzemektedir.⁷⁰⁹ Mülkiyetin tümü monarka ait olursa halkın tümü köledir. Locke'a göre köleleşen ve mülkiyeti olmayan insanlardan oluşan bir toplum olamaz.⁷¹⁰

Locke'a göre iktidarların kaynaklarını karşılaştırmak, siyasal iktidarların meşruiyetini anlamayı daha kolay hale getirecektir. Paternal iktidar ebeveynlere, çocukları olgunlaşana kadar doğa yasalarının verdiği bir yetkidir. Siyasal iktidar, topluma dâhil olanların servetlerinin ve mülkiyetlerinin kullanımını güvence altına almak amacıyla ortak yararı gözeten gönüllü bir anlaşma ile var olan bir yapıdır. Despotik iktidar ise, efendilerin kendi çıkarları için, tüm mülkiyetlerini kaybetmiş olanlar üzerinde doğa yasasının ihlalini cezalandırmak amacıyla hakkın ceza olarak kullanılması şeklindedir.⁷¹¹

İfade edildiği gibi Locke için meşruiyetin ve tüm siyasal iktidarların varlık kaynağı sözleşme ve rızadır. Ancak pek çok kişi iktidarın bu meşru kaynağı yerine, fethi yönetimin kaynağı olarak değerlendirmiştir. Bu anlayış Locke'a göre yanlış bir değerlendirmedir, çünkü fetihler rızaya dayalı değildir. Fetih, eski iktidar biçimini ortadan kaldıran ve yerine yeni bir iktidar ve dolayısıyla devlet biçiminin ortaya çıkmasını sağlayan bir durumdur. Oysa bu yeni iktidar halkın rızasına

⁷⁰⁸ Ağaoğulları, a.g.e., s. 213.

⁷⁰⁹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 213.

⁷¹⁰ Locke, a.g.e., s. 147.

⁷¹¹ Locke, a.g.e., s. 146. Locke despotik iktidarı geçmişteki bir model olarak değerlendiren bir izlenim vermektedir. Ona göre kölelik uygar toplumda pek mümkün görünmemektedir. Çünkü siyasal toplumda cezalandırma yetkisi bireylerin elinde değildir. Bu durumda despotik iktidarı değerlendirmesi, tarihi bir gerçeği ifade etmekten ve bunu mutlak iktidarlara eleştirmek için kullanmaktan başka bir anlam taşımaz.

dayanmamaktadır. Locke bu sebeple fethi başkalarının haklarına tecavüz eden iktidarların kaynağı olarak değerlendirir. Bu nedenle fetheden, toplum üzerinde hiçbir meşru hak sahibi olamaz.⁷¹²

“(...) devletler de, insanların onayı dışında bir şey üzerine dayanmamalarına rağmen, düzensizlik eğilimi, dünyayı, insanlık tarihinde önemli bir yer tutan savaş gürültüsüyle doldurduğundan, bu onaya çok az dikkat edilmiştir: Dolayısıyla, çoğu kişi, orduların gücünü, insanların onayıyla karıştırma hatasına düşmüş ve fethi, hükümetin, bir doğuş biçimi saymıştır.”⁷¹³

Fetihle kurulmuş iktidarlar insanın rızasını içermediklerinden dolayı, halkları için meşru bir fayda amacı da taşımamaktadırlar. Locke’un fetih konusunda ki değerlendirmeleri meşru olmayan iktidarların meşru iktidarlardan ayrı düşünülmesi gerektiğini pekiştirmek amacıyla kullandığı başka bir argümandır. Locke fatihleri büyük hırsızlar olarak değerlendirir. Anlaşıldığı üzere Locke için amaç, mutlak iktidarları eleştirerek meşru olmadıklarını vurgulamaktır.⁷¹⁴ *“(...) büyük hırsızlar, adaletin bu dünyadaki zayıf ellerine göre aşırı büyük olduklarından ve suçluları cezalandıracak iktidara sahip olduklarından, şan ve zaferle ödüllendirilirler.”* Bir bakıma Locke’un ifade ettiği siyasal meşru iktidar anlayışındaki fetih yanılığısı bu durumdan kaynaklanmaktadır.⁷¹⁵ Aynı zamanda Locke’un döneminde partiler arasındaki tartışma konularından biri, fetih konusu olmuştur. Bu dönemde siyasal eylem ve kurumlar meşruluklarını iddia edebilmek için Antik Çağ’a göndermeler yapmışlardır. Bu nedenle mutlak monarşi taraftarları ve parlamentocular, iç savaş öncesi ve sonrasında meşru kimliklerini hep Antik Çağ ile ilişkilendirme yarışındadırlar. Bu durumda iki tane birbiriyle farklı ve çelişen Antik Çağ yorumu kendini göstermiştir. Parlamentocuların yani Whig’lerin tarih yorumuna göre İngiliz toplumunun gelişim süreci, özgürleştirici

⁷¹² Ağaoğulları, a.g.e., s. 213.

⁷¹³ Locke, a.g.e., s. 149.

⁷¹⁴ Ağaoğulları, a.g.e., s. 214.

⁷¹⁵ Locke, a.g.e., s. 150.

kurumların ve eylemlerin sürekli olarak kendini geliştirmesi şeklindedir. Despotça sapmalar bu gelişimi ortadan kaldırmaya ve insanları köleleştirme amacına yöneliktir. Örnek olarak bu sapkınlar; Fatih William, erken dönem Tudor hanedanı ve Stuart hanedanıdır. Monarşi taraftarları ise bu sapkınlık olarak nitelendirilen mutlakiyet girişimlerinin, İngiliz tarihi için bir çelişki değil, feodalizmin uzantısı olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Bu durumda Locke ve Hobbes'un arasındaki çatışma boyutu da daha anlaşılır hale gelir. Hobbes, mutlakiyet yorumunu desteklerken Locke özgürlüğün sürdürülmesi ve artırılması gerektiğini savunur. Hobbes fethedilmeyen tüm tarih anlayışlarını alaya alır. Behemoth ve Dialogue of the Common Laws adlı eserlerinde Fatih William'ın iktidar hakkının ısrarla fethedildiğini vurgular.⁷¹⁶

Locke, Hobbes'un bu iddialarına ısrarla karşı çıkar ve fethin fatihe hiçbir yönetim hakkı vermediğini vurgular. Fetih, düşmanını fatihe tabi kılar ancak; düşmanın her zaman devrim hakkını⁷¹⁷ elinde bulundurduğu da bir geçektir. Bu durumda dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, bu hakkın meşru sınırlarıdır. Fatih fethettiği insanlara zarar vermiştir. Bu durumda fethedilenler devrim gerçekleştirdiği takdirde fatihe, fethederken verdiği zarardan daha fazla zarar verme hakkına da sahiptir.⁷¹⁸ Çünkü fetih insanlığa saldırıdır ve o kişi insanlık kurallarından ayrılmıştır ve doğal hakları dahi artık yoktur. Bu durumda doğal hukuk fatihe hiçbir hak tanımaz. *“Şu halde, bir insanı başka biriyle savaş durumuna sokan şey haksız güç kullanımudur ve dolayısıyla bu güç kullanımının suçlusunu olan kişi, kendi yaşamını ceza olarak kaybetmiş olur.”*⁷¹⁹ Böylece yeni bir durum kendini gösterir. Meşru olmayan fatihe karşı, kendini savunan ve bu mücadeleyi kazanan taraf meşru bir fetih gerçekleştirmiş olur. Bu durumda meşru bir fethin sınırları neler olmalıdır sorusu ortaya çıkar.

⁷¹⁶ Hampsher – Monk, a.g.e., s. 146.

⁷¹⁷ Özellikle direnme hakkı yerine devrim hakkı ifadesini kullanmak istedim. Çünkü ortak rızaya dayalı hükümetler güvenlerini kaybedince toplumun direnme hakkıyla yüzleşir. Oysa fethedilenler, hükümete hiçbir zaman rıza göstermedikleri için onlar direnmek değil devrim yapmak isterler.

⁷¹⁸ Hampsher – Monk, a.g.e., s. 146 – 147.

⁷¹⁹ Locke, a.g.e., s. 154.

İlk olarak fetihçi kendi saffında olanlar üzerinde yeni bir iktidar elde edemez. Bu fetih nedeniyle sıkıntı çekmelerine de sebep olamaz. Fetih sonrasında, en az fetih öncesinde oldukları kadar özgür olmalıdırlar. Bu durumda meşru fethin cezalandıracağı kişiler bu savaşa katılmış saldırgan otoritenin askerleridir. Kaybeden düşman tüm mülk haklarını kaybetmemiştir. Bu askerler verdikleri zararın bedelini ödemekle yükümlüdürler. Ayrıca savaşmayanlar, kadınlar ve çocuklar bu savaşın dışında tutulmalıdırlar. Locke'a göre, ordusu haklı olmayan bir savaşa katılmış bir topluluğun savaşmamış üyelerinin ödenecek bedelin dışında tutulması gerekir.⁷²⁰ Bu kişiler savaşa fiilen katılmayarak, iktidarlarının kararlarına karşı hiçbir tepkide bulunmamış ve yalnızca örtük rıza göstermişlerdir. Bu üstü kapalı onay nedeniyle, yalnızca savaşa etkin olarak katılmış saldırgan askerler ahlaksal açıdan sorumlu tutulmalıdır.⁷²¹ Daha net bir ifadeyle, bu kişilerin çocukları yani altsoyları bu suç sebebiyle sorumlu tutulmamalıdırlar. Saldırgan babanın yaşama hakkını kaybetmesi meşru bir cezalandırma olsa bile, mülkiyetine el konulamaz; çünkü doğanın, çocukların açlıktan ölmelerini önlemek için kendilerine ait kılınmış babalarının malları onlara ait kalmalıdır. Tüm fetihçiler bu doğa yasasına itaat etmelidir. Ancak babanın mülkiyeti çocuklarının ihtiyacından fazlaysa, meşru fatih zararını gidermek için fazla olan kısmına, zararı oranında el koyabilir. Bir kişinin kendi mülkiyetinde başka birinin hak iddia edebilmesinin tek meşru yolu zarını tazmin etmek istemesidir.⁷²²

İkinci olarak haksız saldırıda bulunan veya bu amacı destekleyen kişiler, meşru fetihçinin savaşı kazanmasından sonra bu yeni iktidara bağlanırlar. Ancak Locke burada önemli bir noktayı vurgular. Meşru fetihçiye karşı böyle saldırgan bir tutum takınmış olan bu insanlar, saldırgan otoritelerinin zorlaması ve baskısıyla bunu yapmışlarsa, yöneticilerinin bu baskıcı kusurundan tamamen sorumlu tutulamazlar. Bu nedenle baskı altındaki bu saldırganlar kendi

⁷²⁰ Locke, a.g.e., s. 151.

⁷²¹ Hampsher – Monk, a.g.e., s. 147.

⁷²² Locke, a.g.e., s. 154 – 155.

hatalarının payı oranında sorumlu tutulabilirler. Bu sebeple meşru bir fetihçi, doğa yasasının ihlalini gerçekleştirenler dışındakilerin masum olduğunu bilmelidir. Bu sebeple masum olan kişilere yönelik iktidarı, geçmiş iktidardan fazlası olamaz.⁷²³

Üçüncü olarak, fetihçi, haklı savaşında yendiği kişiler üzerinde despotik iktidar kurma hakkına sahiptir.⁷²⁴ Çünkü devletlerarası alanda doğa durumu devam etmekte ve bu sebeple kendisine saldıran bir devleti yenip onu cezalandırma yetkisi, yenen devletin sorumluluğundadır.

Sonuç olarak, meşru fetihçi, fethettiği toplum üzerinde kendi toplumunda olduğu gibi meşru bir iktidara sahip değildir. Yalnızca kendisine karşı işlenmiş suçları cezalandıracak şekilde mutlak bir iktidara sahiptir. Diğer masum olanlar özgürlüklerini kaybetmemişlerdir. Doğuştan özgürlük hakları⁷²⁵ sebebiyle bu kişiler isterlerse yeni bir hükümet kurabilirler. Fetihçiler fethettikleri insanlar üzerinde ancak onların özgür iradesine bağlı rızalarıyla meşru iktidar olabilirler. Eğer baskı ve zorlamayla bu onayı almak isterlerse bu samimi bir rıza olmadığı gibi, fethedilenlerin savaş hakkı doğar. Ayrıca fatih, fethettiği ülkelerin toprakları üzerinde hiçbir hakka sahip değildir. Fethedilenlerin masum olanları, kişilikleri üzerinde doğuştan gelen doğal hakları nedeniyle mülkiyetleri yalnızca kendi tasarruflarındadır.⁷²⁶

Locke bu ifadeleriyle oldukça akıl dolu bir sav için temel oluşturmaktadır; çünkü Locke'un bu ifadeleri doğrudan İngiliz tarihine yönelik çıkarım yapma

⁷²³ Locke, a.g.e., s. 152 – 153.

⁷²⁴ Locke, a.g.e., s. 154.

⁷²⁵ Locke doğuştan gelen iki hakkın olduğunu savunur. Birinci hak, insanın kendi kişiliğine ilişkin özgür bir iradeye sahip olma hakkıdır. Bu hak üzerinde hiçbir iktidarın müdahale yetkisi yoktur. Bu hak nedeniyle insan, istediği hükümete tabi olabilme tercihinde sahiptir. İkinci hak ise, başka kişilerden önce kardeşleriyle birlikte babasının mallarını miras edinebilme hakkıdır. Çocuklar bu haklarıyla mevcut hükümetin yasalarına onay vermiş, atalarının onlara bıraktığı serveti de bu şartla elde edebilmiştir. (Locke, a.g.e., s. 160.)

⁷²⁶ Locke, a.g.e., s. 159 – 162.

amacındadır. Locke, İngiliz monarşisinin Norman istilasıyla kurulduğunu ve bu şekilde monarkların mutlak hâkim unvanını elde ettiklerini belirtir. Fatih William bu istilayı yapan fatihtir. Bu durumda William'ın fethi haklı bile sayılacak olsa, onun peşinden gelen kendi halkı üzerinde mutlak bir iktidar kurma hakkı yoktur, çünkü onlar fethedilenler değildir. Bu durumda fethine dayalı mutlakiyet iddialarının doğru olduğu kabul edilecek olsa dahi, bu teoriye göre İngiliz monarşisinin fethine dayalı hakları yalnızca Saksonlar ve Britonlar üzerinde geçerli sayılabilir. Bu durumda Normanlar'ın iktidar üzerinde kime ne denli yetki vereceklerini belirleme hakları vardır. Fakat böyle bir ayırım yapabilmek de pek mümkün değildir.⁷²⁷

Meşru olmayan bir diğer iktidar kaynağı da gasptir. Gasp haksız fetih durumuna benzemektedir. Bir bakıma yerli bir fetihtir. Ancak fetihle bir sebeple farklıdır. Gasp hükümet biçimine karşı değil kişilere karşı yapılır.⁷²⁸ Gaspta bir başkasının mülkiyetine zorla el konulmuştur. Gasp yapan yöneticiler, bunu bir rıza ve izin dâhilinde yapmamaktadırlar.⁷²⁹ Meşru iktidarı meşru olmayan yollardan ele geçirirler. (Miras, seçim, atama gibi yollar haricinde) Bu durumda rıza gösterilmeyen yeni bir yönetici meşruiyet iddiasında bulunamaz ve halkın bu kişiye uyma yükümlülüğü yoktur.⁷³⁰

Fetih gibi gaspta meşru bir nitelikte olabilir. Bu durumda gasp, eğer halkın özgürlüğünü ve mülkiyetini koruma amaçlı gerçekleşiyorsa ve bu duruma halk da rıza gösteriyorsa, meşrudur. Locke gasp konusundaki fikirleriyle Şanlı Devrim'in temellerini meşrulaştırmak istemiştir. Çünkü muhafazakâr düşünce Orangeli William'ın karısı Marry'nin, eski monarkın alt soyu olması sebebiyle meşru görürken, Locke gibi parlamento taraftarları meşru gasp olarak değerlendirerek

⁷²⁷ Ağaoğulları, a.g.e., s. 215. Locke'un ifade ettiği bu fetih 1066 yılında olmuştur.

⁷²⁸ Locke, a.g.e., s. 165.

⁷²⁹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 215.

⁷³⁰ Hampsher – Monk, a.g.e., s. 146 – 147.

mutlak iktidar anlayışına sahip muhafazakârlardan farklı bir duruş göstermek istemişlerdir.⁷³¹

2. Direnme Hakkı

Locke, fetih ve gasp kavramlarıyla, iktidarın hangi yollarla el değiştirmesinin veya yeniden oluşturulmasının meşru olmayacağını belirtmiştir. Bunlar aynı zaman da meşru olmayan iktidarların temelleridir; çünkü meşruiyetin temel gereği olan halkın rızasına dayalı olmak, bu tür iktidarı ele geçirme şekillerinde önemsenen bir şey değildir. Bu nedenle ortaya fetih ve gasp yoluyla çıkan iktidarlar, siyasal toplum veya uygar yönetim olamazlar.⁷³² Çünkü tiranlıkta yönetilenin yararı için kurulu bir iktidar yoktur.⁷³³

Locke bir bakıma tiranlığı, tüm siyasal yapaylıkların birleşimi gibi gösterir. Doğal olmayan bu iktidarlar meşru da değildirler. Tiranlık; fetih veya gasp yoluyla oluşan ya da meşru bir şekilde iktidara gelip halkın bu güvenine ihanet eden, doğa yasalarını ihlal eden, güçler ayrılığı yerine tüm güçleri elinde tutan, halkın rızasına dayanmayan, mülkiyet hakkı tanımayan, baskıcı, savaş durumunu kalıcı hale getiren, keyfi, despotik bir iktidardır. Bir yönetici iki şekilde kendini tiran olarak ilan eder.

Birinci şekli, Locke'a göre kendini yasalarla sınırlı görmeyen, kamu iyiliğini kollamayan yöneticiler, tirandır. Monark, yasalarla belirlenmiş iktidarının sınırlarını aşarsa tiranlık başlar. Oysa monark, iktidarının sınırlarını çizen bu yasaları korumakla yükümlüdür. Sözleşme gereği yasaları korumak monarkın ahlaki yükümlülüğüdür.⁷³⁴ *“Yasaların bittiği yerde tiranlık (zorbalık) başlar.”*⁷³⁵

⁷³¹ Hampsher – Monk, a.g.e., s. 146 – 147.

⁷³² Ağaoğulları, a.g.e., s. 216.

⁷³³ Locke, a.g.e., s. 167.

⁷³⁴ Ağaoğulları, a.g.e., s. 216.

İkinci şekliyse, monarkın kendi çıkarlarını kamu çıkarlarının önünde görmesiyle tiran ortaya çıkar. Çünkü monark kendi arzuları ve istekleri ışığında kararlarını verir hale gelmesiyle keyfi bir iktidar oluşmaya başlar.⁷³⁶ Keyfi iktidarda monarkın kendi arzu ve istekleri yasalar haline gelir ve uygulanır. Bu durumda halkın faydasına yönelik bir durum ortaya çıkmaz. Yöneticinin çıkarı toplumun çıkarından farklılaşmış olur. Bu farklılaşma tiranlıktır.⁷³⁷

“Şu halde şeylerin özünü çok iyi anlamış bilgili kral, bir kral ile bir tiran arasındaki farkın şundan ibaret olduğunu bilir: Kral, yasaları iktidarının sınırları haline getirir ve kamu yararını, hükümetinin amacı yapar. Tiran ise, herkesi, kendi kişisel iradesini ve tutkularını gerçekleştirmeye olanak tanıyacak hale getirir.”⁷³⁸

Locke tiranlığın yalnızca monarşilere özgür bir sorun olmadığını ifade eder. Tüm yönetim biçimlerinin bu duruma gelmesi mümkündür. Yalnızca yasama ve yürütmenin tek kişiye verilmesiyle gerçekleşebilecek bir durum değildir. Egemenlik hakkının kötüye kullanılarak kendisine duyulan güvene ihanet etmesi ve mevcut yasaların dışına çıkmasıyla, her yönetim biçimi - bir grup insan da bunu yapabilir - tiranlık haline gelebilir.⁷³⁹ Bu nedenle Locke her ne kadar mutlak monarşiyi eleştirse de, tiranlık onun için monarşinin bozulmuş hali değil tüm yönetimlerin bozulmuş halidir.⁷⁴⁰

Tiranlık sonuç olarak tek bir temel üzerine kurulur. Bu temel, yasanın başkası zararına ihlal edilmesidir. Bu şekilde yasa uygulayacak bir iktidar, yasaları ihlal ederek halkı baskı ve kontrol altına alacaktır. Bu durumda kendi varlığını korumak isteyen toplum, hakkına tecavüz edenlere karşı

⁷³⁵ Locke, a.g.e., s. 169.

⁷³⁶ Ağaoğulları, a.g.e., s. 216.

⁷³⁷ Locke, a.g.e., s. 167.

⁷³⁸ Locke, a.g.e., s. 168.

⁷³⁹ Locke, a.g.e., s. 169.

⁷⁴⁰ Ağaoğulları, a.g.e., s. 216 – 217.

direnebilir.⁷⁴¹ Locke böylece yasaların belirlediği sınırları aşan ya da yetkisini kamu yararına yönelik kullanmayan yöneticilere karşı, halkın direnme hakkının bulunduğunu ifade eder.⁷⁴² Çünkü en büyük güç toplumdur ve toplum verdiği görevi yerine getirmeyen, ona göre hareket etmeyen iktidarı değiştirme kudretini kedinde saklar.⁷⁴³ Yasalara uymak daha öncede ifade edildiği gibi belli bir olgunluğa ulaşabilmiş insanların idrak edebileceği ve kendilerini bu şartla özgür kılacakları bir yetidir. Bu durumda yasaları ihlal eden bir yönetici, yasaların amacını idrak edememiş demektir. Bu idrakten yoksun biri değil toplumu yönetebilmek, kendini dahi idare etmekten yoksun bir kişiliktir ve olgun biri olduğunu söylemek imkânsızdır.

Locke direnme hakkını savunmuş olsa da hiçbir zaman siyasi otoritenin düşmanı olmamıştır. Anayasa sınırları içindeki bir siyasi otorite, insanların iyiliği içindir.⁷⁴⁴ Yalnızca haklı ve meşru olmayan kuvvete ve şiddete karşı kuvvetle cevap verilebilir. Bunun dışında kuvvete başvurmak, cezayı gerektirir.⁷⁴⁵ Bu nedenle Locke'un direnme hakkı sınırsız bir isyankârlık değildir. Direnişin biçimi ve ölçüsü iktidarın meşruiyetten ayrılmasının ciddiyetine göre değişiklik gösterecektir.⁷⁴⁶ Locke bu hak ile toplumu dağıtmadan yönetimi dağıtmanın mümkün olmasını ifade etmek ister.⁷⁴⁷ Bu amaçla Locke direnme hakkının dar sınırlar içinde kalması gereken bir hak olduğunu özellikle vurgular. Yöneticinin yaptığı her haksız eylemde direnme hakkının doğmayacağını ifade eder. Her aklına esen kişinin direnme hakkını kullanması durumunda toplum olarak yaşamak imkânsız hale gelir ve sürekli bir savaş durumu ortaya çıkar. Bu durumda düzen ortadan kalkar ve kaos ortamı oluşur.⁷⁴⁸ Ancak bazı durumlarda direnme son çare olarak kaçınılmaz hale gelebilir. Bu durumda başkaldırının

⁷⁴¹ Locke, a.g.e., s. 169.

⁷⁴² Ağaoğulları, a.g.e., s. 217.

⁷⁴³ Akarsu, a.g.e., s. 82.

⁷⁴⁴ Dunn, a.g.e., s. 70.

⁷⁴⁵ Göze, a.g.e., s. 172.

⁷⁴⁶ Hampsher – Monk, a.g.e., s. 149.

⁷⁴⁷ Arnhart, a.g.e., s. 270.

⁷⁴⁸ Ağaoğulları, a.g.e., s. 217 – 218.

düzeni ortadan kaldıracığı aşikâr olsa da, Locke gerekirse bu düzenin ortadan kaldırılması gerektiğini ifade eder. Aslında düzen olarak algılanan şey, düzensizliktir. Eğer ki bir toplum haklarını arıyorsa bu düzenden kopuş değil, düzen getirme çabasıdır; çünkü iktidar zaten düzeni yitirmiş, mutsuzluk kaynağı haline gelmiştir.⁷⁴⁹ Locke direnmenin meşruiyetinin kaynağı olan dört sınır getirmiştir. Her hak gibi direnme hakkının da sınırları vardır. Sınırsız bir hak, haklı da olsa düzensizliği sürdürmeye neden olur.

İlk sınır; Locke yöneticinin yasalarla kutsandığını belirtir. Bu sebeple dokunulmaz hakları mevcuttur. Ancak bu dokunulmaz hakları meşruluğundan geldiği için doğa yasalarını çiğner ve keyfi iktidar sahibi olmaya çalışırsa, kendini toplumla savaş durumuna sokar. Bu durumda prens bir anlamda meşruluğunu dolayısıyla hükümetini feshetmiş ve tüm dokunulmazlıklarını yitirmiş olur.⁷⁵⁰

İkinci sınır, monarkın astları olan yöneticiler, yasaları ihlal ederek haksız güç kullanırsa, bunun meşruiyetinin monarkın iktidarına dayandığı gibi bir iddiada bulunamamasıdır. Monarkın otoritesi ona yasa tarafından verilmiştir. Bu sebeple monark kimseyi yasaya aykırı davranması için görevlendiremez. Çünkü eylemde bulunma hakkını veren görevlendirme değil otoritedir. “*Yasalara karşı otorite olamaz.*”⁷⁵¹ Zorbanın bir otoritesi yoktur ve ortada bir isyankâr varsa o da zorba olandır.⁷⁵²

Üçüncü sınır, iktidarın tüm yasadışı uygulamaları ve direnmenin yasallığı doktrini, her önemsiz durumda ana yöneticiyi tehlikeye atmayacaktır. Eğer zarar gören taraf yasaya başvurarak zararını giderebiliyorsa bu durumda güç kullanarak direnmek meşru değildir; çünkü bu durumda yasalar aracılığıyla zararını tazmin edebilme hakkı vardır. Eğer ki iktidar zarar görenin başvurma

⁷⁴⁹ Locke, a.g.e., s. 170.

⁷⁵⁰ Locke, a.g.e., s. 170 – 171.

⁷⁵¹ Locke, a.g.e., s. 171 – 172.

⁷⁵² Dunn, a.g.e., s. 75.

hakkını engeller veya bu zararı tazmin etmezse, bu durumda kendini toplumla savaş durumuna sokar.⁷⁵³

Dördüncü ve son sınır, toplumun tiranlık peşinde koşan iktidarlarına tepkisinin zaten geç olduğudur. İnsanlar toplum olarak değil, bireysel olarak zarar gördüklerinde birbirlerinin haklarını koruma eğilimine pek sahip olmazlar.⁷⁵⁴ Bu bakımdan direnme ve devrim durumunda halkın çoğunluğunun iradesi hüküm sürmektedir.⁷⁵⁵ Locke, toplum ve yönetimi yaşıt gören Hobbes'un aksine, direnişin ve yönetimin, devrim ile sona erdirilişinin doğa durumunu gerektirmeden nasıl gerçekleştirileceğini ifade etmek ister. Direnme hakkı asla bireysel bir hak olamaz. Toplum haline gelerek insanlar doğa yasasını uygulama yetkisini toplumun ortak rızasına devretmişlerdir. Bu nedenle bu hak ortak iradenin hakkıdır ve bireylere tekrar geri dönemez.⁷⁵⁶ Bu hak bireysel yani toplumun çoğunluğunun ortak rızasıyla gerçekleşmiyorsa meşru gasp olur ve bu durumda meşruiyetini sürdürmek isteyen bu kişiler yine halkın rızasını almak zorundadırlar.

“Ancak bu yasa dışı eylemler halkın çoğunluğuna yayılacak olursa ya da baskı ve kötülükle sadece birkaç kişinin karşılaşmış olmasına rağmen, sonuç itibarıyla, bu baskı ve kötülük, önceki durumda olduğu gibi herkesi tehdit eder görünürse; insanlar, yasalarıyla birlikte servetleri ve yaşamlarının ve beklide dinlerinin tehlikede olduğuna bilinçli olarak ikna edilirlerse, insanların, kendilerine karşı kullanılmış olan bu yasa dışı güce direnmekten nasıl alıkonabileceklerini ben anlatamam.”⁷⁵⁷

⁷⁵³ Locke, a.g.e., s. 172 – 173.

⁷⁵⁴ Locke, a.g.e., s. 173 .

⁷⁵⁵ Arnhart, a.g.e., s. 271.

⁷⁵⁶ Hampsher – Monk, a.g.e., s. 150 – 151.

⁷⁵⁷ Locke, a.g.e., s. 173 – 174.

Locke anlatamam ifadesiyle direnme hakkının kullanılmasının kaçınılmazlığını vurgulamıştır. Zarar görenler toplum içinde çoğaldıkça tiranın iktidarı toplumda tümüne karşı tehdit olarak algılanmaya başlar. Toplumun çoğunluğunu hedef alan güç ve baskı kullanımı da direnme hakkının kullanımını ortaya çıkarır.⁷⁵⁸ Bu durumda yönetimi yetkilendiren ve rıza gösteren halk, yönetime karşı güvenini yitirmiştir. Özgürlüklerinin, mülklerinin ve servetlerinin teminatı olarak gördükleri yönetim, bunları tehdit eder hale geldiğinde halk artık bu yönetimin varlığını istemez. Bu durumda güvenin sona ermesiyle ortaya çıkmış olan tiran, meşru olmayan yönetimiyle halkın kendisine karşı direnmesine sebep olur.⁷⁵⁹ Çünkü direnme hakkı tirandan önce davranarak kendini korumak ve zararları engellemek isteğini de kapsar. Bu durumda direnme ve devrim hakkı yalnızca karşı koymak değil, önlemektir de.⁷⁶⁰ Unutulmamalıdır ki Locke'a göre halkın direnmesi intikam alma amacı değildir. Aksine bir restorasyon hareketidir.⁷⁶¹

İnsanların mevcut tercihleri genel olarak toplumların ortak kanılarının insan üzerindeki yansımaları ile ortaya çıkar. Bu sebeple toplumun insan üzerindeki tercihlerini ve dolayısıyla arzularını güdüleyen fikirleri toplumun etkisi altındadır. Yeni fikirler, ideolojiler, otoriteler ve tüm bu gibi eğilimler toplumda ancak yeni bir mutluluk kaynağı olacağı iddiası ile kendilerine yer edinebilirler. Bu durum bir anlamda da insanların kafalarına yerleşmiş olan toplumsal ortak kanılardır. İnsan zihni ancak mevcut arzularından daha fazla doyum vaat eden yeni bir arzu çıktığı zaman kanılarını değiştirme eğiliminde olur. Bu nedenle insanların kanıları tıpkı zamanı ve hareketi algıladığı gibi ardı ardına gelen yeniliklerle değişir. Bu durumda ortaya çıkan sonuç, toplumun ve insanın doğa gibi dinamik bir yapıya sahip olduğudur. Locke'a göre bu yapı zaman içinde kendini yenileyebilme yetisine sahiptir; çünkü geçmişte yapılan yanlış tercihler, genel kanıları ve yanlış

⁷⁵⁸ Locke, a.g.e., s. 173 – 174.

⁷⁵⁹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 219.

⁷⁶⁰ Hampsher – Monk, a.g.e., s. 151.

⁷⁶¹ Dunn, a.g.e., s. 75.

eğilimleri ortaya çıkarır. Bu durumda acı çeken insanlar kendileri için iyi olanı yeniden keşfederler. Acı çekerek yapılan bu keşif, onları tekrar doğru olana iter.⁷⁶²

3. İktidarın Çözülmesi

Halkın direnme hakkını toplum olarak kullanması ve iktidarın çözülmesi farklı iki şeydir. Direnme hakkının kullanılması, bir yönetimin tamamen ortadan kaldırılacağı anlamına gelmez. Locke iktidarın çözülmesinin toplumun çözülmesi ile aynı anlama gelmediğini savunur. Toplum ve iktidar Locke'a göre iki farklı kavramdır.⁷⁶³

Toplumun çözülmesi fetih yoluyla gerçekleşebilir. Bu durumda hükümet dağılır, toplum boyun eğdirilmiş ve bölünmüş olur.⁷⁶⁴ Böylece fethedilenler kendi rızaları sonucu oluşturduğu toplumsal birlikteliği sonlandırabilirler. Kendi topluluklarından ayrılarak başka bir topluluğa katılmak ya da başka bir devletin üyesi olmak gibi tercihlere rıza gösterebilirler. İktidarın çözülmesi toplumun da çözülmesine neden olmaz ama toplumun çözülmesi iktidarın da çözülmesi anlamına gelir. Bu, yönetimlerin dışarıdan yıkılmasıdır.⁷⁶⁵ Kısacası toplumun sona ermesi ile devlet, hükümetin sona ermesi ile iktidar ortadan kalkar.⁷⁶⁶

İktidar, devletin yok olması dışında başka şekillerde de sona erebilir. Bu durum iki şekilde gerçekleşebilir. Birinci şekli direnme veya isyanlarla, diğer

⁷⁶² Locke, **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**, Cilt 1, s. 358 – 360.

⁷⁶³ Ağaoğulları, a.g.e., s. 220.

⁷⁶⁴ Locke, **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, s. 178.

⁷⁶⁵ Ağaoğulları, a.g.e., s. 220.

⁷⁶⁶ Locke, a.g.e., s. 177.

şekliyse yönetimin kendi eylemleriyle gerçekleşir.⁷⁶⁷ Kendi eylemleriyle kastedilen meşru sınırlarını aşarak despot bir iktidar haline gelmesidir.⁷⁶⁸

Siyasal toplumun temel koşulu ve ortak iradenin temsilcisi olarak tüm kararların alındığı yasama organının, güvenilirliğini yitirerek işlevini kaybetmesi veya yok olması, siyasal iktidarın çözülmesi anlamına gelir.⁷⁶⁹ Toplumun siyasal bir biçiminde yaşamasını ve bu birliği sürdürebilmesini sağlayan şey yasamadır. Yasama bu alandaki gücünü toplum düzenini sağlamaktan alır. Toplumun ortak çıkarları için yasalar çıkaran, uyuşmazlık halinde savaş durumunu engelleyen, güven ve barışın mimarı olan bir yetkinliğe sahiptir. Yasanın oluşturulması bu anlamda toplumun ilk ve temel eylemidir. Böylece bu yetki yasamaya toplumun ortak onayıyla verilmiştir. Halkın onayı olmayan yasama kurumu, meşru olmadığı gibi bağlayıcılıkta taşımaz. Bu durumda halk kendi onayıyla yeni bir yasama oluşturma özgürlüğüne sahiptir. Bu şekilde yeni bir kamusal irade mümkün kılınabilir.⁷⁷⁰ Locke, yönetimin içeriden çözülmesi olarak ifade ettiği bu durumla bir bakıma sorunlu Stuart monarşisinin iktidar dönemini ifade eder. Bu nedenle Locke, Stuartlar'ın seçimleri etkilemeye yönelik gayretlerini yasama etkinliğini ortadan kaldıran ve yasamanın kuruluş ruhunu yok eden bir eylem olarak değerlendirir. Böylece halkın yasamayı restore edebilmek için direnme hakkı olduğunu vurgular.⁷⁷¹

Locke İngiltere yasama örneğini ele alarak ifadelerini netleştirmek ister. İngiliz yasama organı üç farklı şekilde var olan iradenin ortak karar verdiği bir yapıya sahiptir. Bu üç iradenin ilki, sürekli ve üstün olan yürütme iktidarındır. Bu kişi diğer yasama gruplarını belirli periyotlarla toplantıya çağırma ve bu organı feshetme iktidarına sahiptir. Bu üstün olan tek kişi bir bakıma Locke'un ifade

⁷⁶⁷ Ağaoğulları, a.g.e., s. 220.

⁷⁶⁸ Tannenbaum, a.g.e., s. 254.

⁷⁶⁹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 220.

⁷⁷⁰ Locke, a.g.e., s. 178 – 179.

⁷⁷¹ Hampsher – Monk, a.g.e., s. 151.

ettiği egemendir. İkinci irade şeyliyse soya dayalı asillerden oluşur. Bu kişiler kalıtsal bir meclis oluştururlar. Son olarak üçüncü irade şekliyse periyodik zamanlarla seçilen ve halkı temsil eden temsilciler meclisidir.⁷⁷² Bu üç irade, iş birliği içinde karar alırlar. Locke yasama gücünün bu şekilde teşkil edilmesini şart koşmaz. Bu nedenle tek meşru yasama şeklinin bu model olduğunu düşünmez.⁷⁷³

Bu şekilde teşkil edilmiş bir yasama düzeni, Locke'a göre dört durumda sona erebilir. İlk durum, monark kendi keyfi iradesini toplumu temsil eden yasama organından üstün tutmasıyla meydana gelir. Bu durumda artık yasaların gücü yerine monarkın kendi keyfi iradesi vardır.⁷⁷⁴ Böylece yasama el değiştirmiş ve güç yoluyla meşru olmayan bir yasama ortaya çıkmıştır.⁷⁷⁵

İkinci durum, monarkın yasamanın toplantılarını engelleyerek ve dağıtarak yasamaya karşı güç kullanmak suretiyle yasamanın özgürlüğüne ve dolayısıyla işleyişine mani olmasıdır. Bu, monarkın yasamaya el koyduğu ve hükümete son verdiği anlamına gelir.⁷⁷⁶

Üçüncü durum, temsil konusunda yapılan bir adaletsizliğin, yasamanın meşruluğuna gölge düşürmesi ile ortaya çıkar. Halkın onayı olmadan ortak yararı gözetecek kişiler yerine, monarkın keyfi iktidarıyla değiştirilmiş bir yasama meclisi halk tarafından atanmadığı için meşru yasamacılar değildir.⁷⁷⁷ Locke bununla gelişi güzel vergi toplanamayacağını vurgulamak istemiştir.⁷⁷⁸ Locke'un bu konudaki ifadeleri oldukça nettir:

⁷⁷² Locke, a.g.e., s. 179.

⁷⁷³ Ağaoğulları, a.g.e., s. 220.

⁷⁷⁴ Ağaoğulları, a.g.e., s. 221.

⁷⁷⁵ Locke, a.g.e., s. 180.

⁷⁷⁶ Locke, a.g.e., s. 180.

⁷⁷⁷ Locke, a.g.e., s. 180.

⁷⁷⁸ Afşar Timuçin, a.g.e., s. 94.

“İnsanların temsilcilerini seçme hakkını, mülkiyetlerinin çitleri olarak, kendilerinde saklı tutmalarının nedeni, seçilmiş temsilcilerinin, her zaman özgür biçimde seçilmeleri ve özgürce seçilmiş olduklarından dolayı da, özgür eylem ve istişare ile, olgun tartışmalar ve incelemeler sonucu, devletin gereklerinin ve kamu yararının muhakeme sonucu ortaya çıkan gereğini yerine getirmek olduğundan, insanlar seçme hakkını başka amaçla kullanamazlar. Yapılan tartışmaları duymadan ve nedenleri bütün yönleriyle tartmadan oylarını vermiş olanlar, seçme hakkını kullanma yeteneğinden yoksundurlar.”⁷⁷⁹

Dördüncü durum, yasama yetkisinin her kim tarafından olursa olsun, yabancılara teslim edilmesidir. Bu durumda yasama ve hükümet sona ermiş olur, çünkü sözleşmenin iki tarafı vardır. Yasamacılar ve halktır. Sözleşmenin bir tarafı olan yasama organı, sözleşmedeki yükümlülüklerini yerine getirmeyerek bu görevden azledilmiş olur, çünkü yasamanın başka iktidarlara bu onayı devredebilmesi, yetkilerinin dışındadır.⁷⁸⁰

Locke’un ifade ettiği bu dört durum, Charles ve James dönemlerinde İngiltere’de gerçekleşmiştir. Locke’a göre yasamanın haricinde yürütme gücünden kaynaklı sorunların ortaya çıkmasından dolayı da iktidar çözülebilmektedir.⁷⁸¹ Locke’a göre örnek verdiği karma yönetim sisteminde yürütmenin başı ve yasamada pay sahibi olan egemen, kaçınılmaz olarak meşru iktidar için tehlike arz etmektedir. Çünkü egemen olan üst yönetici; güce, hazineye ve devlet kurumlarına sahiptir. Bu nedenle kendi iradesinin üstün olabileceğini düşünebilmektedir. Onun iradesi yasamaya oldukça kolay bir şekilde etkide bulunurken, halkın iradesi açık, görünür ve dikkat çekmeye yetecek kadar tepki göstermeden, yasamada bir değişiklik yapma gücünden yoksundur.⁷⁸²

⁷⁷⁹ Locke, a.g.e., s. 185.

⁷⁸⁰ Locke, a.g.e., s. 181.

⁷⁸¹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 221.

⁷⁸² Locke, a.g.e., s. 181.

Locke'un model olarak verdiği bu yasama iktidarının kanunlarını yürütecek olan yürütmenin başındaki kişi, bu görevini ihmal eder veya terk ederse, yasaları uygulamak imkânsız hale gelir. Bu durumda hükümet kaçınılmaz olarak çözüür, çünkü yasanın uygulanmadığı toplum anarşiye dönüşür. Düzen ve sınırın olmadığı özgürlükler toplumu tehdit eder. Bu durumda toplum halinde yaşama iradesini ortaya koymuş insanlar, yeni bir yasama oluştururlar. Bu onların doğal hakkıdır, çünkü işlemeyen bir yasa nedeniyle insanlar mağdur olmakla yükümlü kılınamazlar.⁷⁸³

İkinci olarak hükümetin çözüldüğü diğer bir yol ise, yasamanın veya yürütmenin en büyük yöneticisinin kendisine duyulan güvene aykırı eylemlerde bulunmasıdır. Yasama kendisine duyulan güvene aykırı hareket etmesinden dolayı meşruiyetini yitirir. Yasama organının varlığının ve yetkilerinin sebebi, insanların topluma girme nedenlerinden temellenir. Bu nedenler mülkiyetlerinin korunmasıdır ve yasamanın da görevi, mülkiyeti koruyacak olan ortak çıkarların korunmasıdır. Bu koruma mülkiyeti güvenlik altına alacak olan yasalarla olabilir. Eğer ki hükümet bunu yerine getirmeyerek toplumun mülkiyetlerine saldırı durumuna geçerse, meşruiyetini kaybeder ve kendini toplumla savaş durumuna sokar. Halkın kendisine yönelik olan bu güç ve şiddete karşı, güç ve şiddetle karşılık vermesi meşrudur. *“Bu durumda iktidar doğal özgürlüklerine yeniden başlama hakkı olan insanların eline geçer ve yeni bir yasamanın kurulmasıyla, uğruna topluma girmiş oldukları güvenlik ve emniyetlerini sağlamış olurlar.”* Bu güvenin ihlali durumu, egemen yürütme iktidarında olursa, bu kendisine verilen çifte güvene ihanet ettiği anlamına gelir. Çünkü yasamada payı olduğu için hem kendisine yasama payından dolayı duyulan güvene, hem de yürütme iktidarından dolayı duyulan güvene ihanet etmiş olur. Locke, yürütme iktidarının meşruluğunu yalnızca kanunları uygulama noktasındaki keyfiliği sebebiyle kaybetmeyeceğini vurgular. Aynı şekilde yürütme, daha önce ifade edildiği gibi toplumun iradesinin

⁷⁸³ Locke, a.g.e., s. 182 – 183.

ifadesi olan temsilcileri, kendi amaçları doğrultusunda etkilemek amacıyla toplumun ona bahşettiği gücü, hazineyi ve görevlilerini kullanırsa, kendisine duyulan güvene ihanet etmiştir. Yasamayı tahakküm altına alma girişimi meşruiyetini yitirmesine sebep olacağı gibi, seçmenleri angaje etme yönünde yapacağı girişimler de aynı sonucu doğurur. Seçimleri konusunda baskı yapmak, sözler vermek temsilcilerin sağlıklı tercih yapmasını engeller ve toplumun ortak faydasının önüne, bir grup insanın çıkarının gözetilmesi veya sindirilerek mülkiyetlerini koruma istekleri, geçmiş olur.⁷⁸⁴ Locke'un bu ifadeleri özellikle 2. James döneminde yaşanan sorunları ifade etmektedir.⁷⁸⁵

Locke bu hipotezlerinin, toplumun meşruiyet algısını çok hassaslaştıracığı ve iktidarın sürekli direnmelere maruz kalacağı yönündeki düşüncelere karşı çıkar. Hipotezinin sık ayaklanmaya sebep olacağı yönündeki fikirlere karşı üç itirazda bulunur. İlk itirazı bu hipotezinin direnmeye diğer hipotezler kadar etkide olduğunu düşünmesi şeklindedir, çünkü bu doğal bir tepkidir. İnsanlar mutsuz olduklarında ve keyfi iktidarın kötü muamelesi ile karşılaştıklarında, tüm insanlar gibi bu doktrin olsa da olmasa da ayaklanacaklardır. İkinci itirazı her küçük yönetim yanlışlığının devrim niteliğinde ayaklanmalara sebebiyet vermeyeceğidir; çünkü insanlar toplum olarak oldukça sabırlı bir bütündür. Yapılan yanlışlara ve keyfi uygulamalara bir süre katlanırlar. Zaman içinde yapılan yolsuzluklar, hile ve yalanlar toplumun gözünden kaçamayacak hale gelir. Bu durumda halk ayaklanır ve mevcut iktidarın yerine yeni bir iktidar oluşturur. Üçüncü itirazı bu doktrinin gösterdiği hak aramayı meşrulaştıran savı ile bu isyanların önüne geçileceğidir. İktidarlar bu durumda keyfi eylemlerinin sonuçlarını önceden kestirebilecek ve bu duruma düşmemek için amaçlarından ve kendilerine duyulan güvenden taviz vermemeye, dolayısıyla halkı memnun etmeye çalışacaklardır.⁷⁸⁶

⁷⁸⁴ Locke, a.g.e., s. 184.

⁷⁸⁵ Hampsher – Monk, a.g.e., s. 151.

⁷⁸⁶ Locke, a.g.e., s. 185 – 187.

Locke'a göre meşru nedenlerle ortaya çıkan bir ayaklanma, hükümet yasalarıyla ve anayasayla kurulan ancak kuruluş amacının aksine eylemlerde bulunan otoriteye karşı bir muhalefet hareketidir. Bu muhalefet güçle kendini gösterir. Bu kişiler yasaları güç yoluyla delip geçtikleri ve ihlal ettikleri için asiler olarak kabul edilirler. Yasalara aykırı olarak güç ile iktidarlarını kullanan asiler, ayaklanmayı meydana getirenlerdir. (Rebellare) Bu, savaş durumunu geri getirmek anlamına gelir. Onlar için, kötülüğe esir olmuş ve meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı en geçerli yaptırım, o kötülüğü halk gibi onlara da yaşatmaktır.⁷⁸⁷

Locke daha sonra başka bir itiraza değinir. Direnme hakkının var olmadığı yönündeki muhafazakâr tezlere cevap verir. Öncelikle *“bir ast, bir üstü cezalandıramaz”* şeklindeki iddiaya değinir. Locke iktidar ve halk arasında bir ast üst ilişkisinin olduğunu kendisi de kabul eder. Fakat haksız bir muamelede bulunan saldırgan kim olursa olsun, doğa kanunları gereği bu kişiye karşı saldırıya uğrayan üstün hale gelir. Saldırgan olan üst dahi olsa doğa yasası gereği artık savaş durumunun ortaya çıkmış olması sebebiyle bu ast üst ilişkisini bitirmiş olur. Saldırıya uğrayan ast, doğa yasası gereği saldırganı yargılama ve cezalandırma yetkisine sahip olur. Ayrıca üst olmak otorite dâhilindeki yetkilerinin verdiği haklarla sınırlıdır. Bu sebeple *“otoritenin bittiği yerde kral da sona erer”*. Yani sınırını aşan kişi monark da olsa sıradan bir saldırgandan farksızdır ve cezadan muaf tutulamaz.⁷⁸⁸ Bu durumda doğa yasasını yerine getirmek ve iktidara baş kaldırmak Tanrıya karşı insanların görevidir.⁷⁸⁹

Locke'a göre iktidarda bu tür meşruiyet bunalımları yaşandığında yargıç, halk olacaktır. Yönetime güven duyarak iktidarlarını emanet etmiş olan halk, iktidarın meşru olup olmadığını sorgulayacak ve hükme varacak tek otoritedir.⁷⁹⁰

⁷⁸⁷ Locke, a.g.e., s. 187 – 188.

⁷⁸⁸ Locke, a.g.e., s. 195 – 197.

⁷⁸⁹ Bouillon, a.g.e., s. 29.

⁷⁹⁰ Locke, a.g.e., s. 199.

Eğer iktidar halkın yargıçlığını reddederse bu durumda Tanrıdan başka başvurulacak mercii kalmamış demektir. Bir bakıma Locke'un bu ifadesi iç savaş çıkmasının kaçınılmaz olacağını ifade etmektedir.⁷⁹¹ Yöneticiyi indirecek yetkiye sahip olanlar halkın çoğunluğudur. Bu başkaldırı bireysel olamaz. Bu nedenle bir grup ayaklanmacının yönetimi gasp etmeye çalışması da meşru değildir.⁷⁹²

Son olarak yürütmenin ayrıcalık yetkisinin direnme ve ayaklanmaya sebep olup olmayacağına değinmek gerekir. Yürütmenin başının sahip olduğu ayrıcalık ve benzeri hakları nedeniyle yasamayla veya halkla arasında ortaya çıkabilecek kanunun cevapsız kaldığı uyuşmazlıklarda halkın bütünü hakem olmalı ve ortak iradesiyle doğru olana karar vermelidir.⁷⁹³ Böylece Hobbes'un egemeninin sual olunmaz yargısı yerine, Locke halkın yargısını koyar.⁷⁹⁴

Locke'un direnme hakkına ilişkin fikirlerindeki amaç, mutlak olmayan bir iktidarın da istikrarlı olabileceğidir. O zamanın hâkim olan muhafazakâr tezlerinin temel savunusu, mutlak iktidarların diğer olası iktidarlardan daha istikrarlı bir yönetim sergileyeceği yönündedir. Locke bu tezleri çürütmek amacıyla direnme hakkının istikrar için bir kontrol mekanizması gibi işleyeceğini ifade eder. Bu tartışma 17. yüzyıl Avrupası'ndaki temel siyasal sorulardan biridir. Yöneticilerin baskıları mı yoksa halkın itaatsizliği mi toplumu kaosa sürükler, asıl tartışma bu konu üzerinde yoğunlaşmıştır. Locke bu sorunun yanıtını tarihin cevaplayacağını ifade eder. Locke kendi siyasal toplum anlayışının istikrarını böylece devrim hakkıyla mümkün kılmıştır. Bu hak yöneticileri yasalara uygun eylemlerde bulunmaya ve keyfi davranmaktan uzak durmaya davet eden tehditkâr bir haktır. Sonuç olarak Locke'a göre siyasetin en kötü ve en tehlikeli gerçeği devrim ve direnme değil, iktidarın baskısı ve zorbalığıdır.⁷⁹⁵

⁷⁹¹ Ağaoğulları, a.g.e., s. 221.

⁷⁹² Ağaoğulları, a.g.e., s. 222.

⁷⁹³ Locke, a.g.e., s. 199.

⁷⁹⁴ Zelyüt, a.g.e., s. 75.

⁷⁹⁵ Tully, **An Approach to Political Philosophy: Locke in Context**, s. 45 – 46.

SONUÇ

Locke'a göre devlet insanların biat edeceği ve amaç olarak göreceği bir oluşum değildir. Aksine karşılıklı çıkarlarını korumak için insanların ortak bir iyide karar kılarak bir araya gelmesi ve birbirini kollamasıdır. Bu durumda Locke'a göre Tanrının doğa yasalarıyla buyurduğu "aklını kullanarak yaşa" hükmüne itaat etmesi gereken insanoğlu, aklıyla yaşamını idame ettirmekle yükümlüdür. Bu ahlaki sorumluluğu nedeniyle devletin insanın amaçlarına uygun toplumsal bir yapılanma olması gerektiği aşikârdır. Bu durumda Locke devletin amacının ne olduğunu oldukça net ifade eder. Bu amaç, mülkiyetin korunması ve bireysel tercihlerin engellenmemesidir. Mülkiyetten kastedilen sadece malvarlık değil, aynı zamanda kaygısız yaşama hakkıdır.

Locke'a göre devlet insanlığın doğasını inşa edebilecek veya değiştirebilecek kadar büyük bir güce sahip değildir.⁷⁹⁶ Locke bu anlayışla doğal hukuk teorisini savunarak toplum düzeni için tarafsız ve ortak ölçütlerin olacağı ve dolayısıyla ortak bir değer olarak adaletin tesis edilebileceği bir siyasal yapıyı inşa etmek istemiştir. Bir bakıma doğa durumundaki doğa yasaları toplum haline gelen insanların yasaları için de yol gösterici olacaktır. Böylece Locke doğa yasalarını evrensel doğrular olarak görerek, yasalar üzerinde anayasal bir anlayışın temellerini atmıştır.

Bu durumda kaçınılmaz olarak ortaya çıkan sonuç, devlet gücünü elinde tutan yürütmenin kendinden üstün olan yasalarla siyasal toplumu yönetmesidir. Dolayısıyla bu yasaları belirleyecek olan toplumun müşterek karar organı yasama, en üstün siyasal otoritedir. Topluma karşı ahlaki yükümlülükler taşıyan yasama ve yürütme organları, meşruiyetlerini sözleşme ile toplumun ortak rızasından alırlar ve varlıklarının devamı yalnızca yönetilenlerin çoğunluğunun rızasını sürdürmesiyle mümkündür. Aksi takdirde en büyük güç olan halk direnme hakkını kullanabilecektir.

Locke'un döneminin en büyük sorunu mevcut iktidarların siyasal meşruiyet bunalımlarıdır. Eski iktidar modellerinin topluma ayak bağı olması ve mevcut sorunlara çözümler getirmek yerine daha derin sorunlar yaratması, Locke için yeni bir siyasal meşruiyet anlayışı arayışına neden olmuştur. Locke'a göre siyasal iktidarın amacı, üyelerinin davranışlarını kanunlarla yönetmek, yönlendirmek ve rehberlik etmektir.⁷⁹⁷ Bu nedenle devletin bu yetkilerinin dışına çıkmaması için güçler ayrılığı ilkesi üzerinde ısrarla durmuştur. Mutlak iktidarların istikrar sağlayacağı iddiasını, özgürlüğü savunarak çürütmek istemiştir. Bu ısrarlı vurgusu her ne kadar akılcı olsa da Locke her zaman yasama ve yürütme iktidarlarının güvene dayanması gerektiğinin de farkındadır. Locke güçler ayrılığı

⁷⁹⁶ Goldwin, a.g.e., s. 510.

⁷⁹⁷ John W. Yolton, **A Locke Dictionary**, Oxford; Blackwell, 1993, s. 83.

ilkesiyle iktidarı farklı ellerde toplamanın yeterli olmayacağını da görmektedir. Siyasal iktidarın elindeki güç nedeniyle keyfiyet eğilimine çok müsait bir yapısı olduğunu ifade eden Locke, bu amaçla onun gücünün sınırlandırılması gerektiğinin önemini vurgular. Locke'un bu kaygısı nedeniyle anayasal rejim vurgusu yaptığı açıktır.

Locke döneminin tüm toplumsal sorunlarını ve siyasal bunalımlarını çözebilecek bir düzenleme yapabilme gayretiyle bu mücadeleyi vermiştir. Bu sebeple yaşadığı dönemdeki iç savaşların bir diğer kaynağı olan mezhep farklılıkları konusuna da çözüm getirmek istemiştir. Bu konudaki çözümünü, toplum barışının temellerini oluşturan hoşgörü fikridir. Locke'a göre eğer devlet mezhepler arasında taraf tutmaz ve bu mezheplerin tümüne eşit mesafede durursa – ki bu durumda laik devlet anlayışını ortaya koymuştur – mezhepler arasındaki çatışmalar alevlenmeyecektir. Devlet herhangi bir din çatışmasını cezalandıracak olursa toplum içindeki farklı gruplar birbirlerine karşı daha çok katlanmak isteyecek – Locke'un hoşgörüden kastettiği katlanmaktır – ve yasaları dolayısıyla toplum düzenini bozmaktan kaçınacaklardır. Locke bu noktada devleti yeryüzünün yargıcı olarak gördüğünü vurgular ve Tanrının yargısının öte dünyada olduğunu belirtir. Bu sebeple dünyevi meselelerde Tanrının etken olduğu düşüncesini doğa yasaları olarak adlandırır ve metafizik konulardan dünyevi meseleleri arındırmak ister. Locke böylece din ve devlet ilişkilerinde net bir ayrıma gider. Devlet dünyevi olan konulardaki tek yargıç ve adalet dağıtıcı olurken, Tanrıya inancı temsil eden din, vicdan meselesidir ve manevi niteliktedir. İnsanlar istedikleri inancı istedikleri gibi başka insanlara zarar vermeden yaşama hakkına sahip olmalıdırlar.

Locke'a göre inanç vicdani bir konudur ve Tanrıyla insan arasında bir bağıdır. Herkes kendi aklı ve vicdanıyla kendi için doğru olduğuna kanaat getirdiği şeylere inanmakta özgürdür. Bu yaklaşımı aydınlanma düşüncesinde vicdanın mahrem olduğu vurgusunun bir örneğidir. Vicdan bu durumda devletin ilgi ve yetki alanı

dışındadır ve devlet kimseye kendisi için doğru olduğunu düşündüğü fikri dayatmaya çalışamaz. Kısaca devletin hâkimiyeti bedenler üzerindeyken, Tanrının hâkimiyeti ruh ve akıl üzerindedir.

Locke'un direnme ve devrim hakkı vurgusu bir bakıma insanlık tarihi için büyük değişimlerin temeli olmuştur. Kendisi çocukluğunda tanık olduğu iç savaşın getirmiş olduğu sıkıntıların etkisiyle ifadelerinde devrime karşı mesafeli bir tavır takınmış ve devrimdense direnmenin daha doğru olduğunu savunmuştur.

1704 yılında ölümünden sonra 1781'de fikirleri ilk yankısını bulmuştur. Onun devrim ve direnme hakkı savı Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığını kazanıp ilk anayasayı hazırlaması şeklinde kendini göstermiştir. Locke'un etkisi Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nde⁷⁹⁸ ve Amerikan Anayasası'nda oldukça açık

⁷⁹⁸ Bağımsızlık Bildirgesindeki bazı ifadeler (parantez içinde yazılanlar şahsi değerlendirmelerimdir)

Locke'un fikirlerini oldukça net şekilde yansıtmaktadır:

“Tüm insanların eşit yaratıldığını, Yaradanları tarafından kendilerine devredilemez hakların verildiğini ve bu hakların Yaşam, Özgürlük ve Mutluluğa Erişme haklarının bulunduğu gerçeklerinin apaçık ortada olduğunu kabul ediyoruz. Bu hakları güvence altına almak amacıyla insanlar arasında adil güçlerini, yönetilenlerin onayından alan yönetimler kurulur. Herhangi bir yönetim biçimi bu hedefler için zararlı olmaya başladığında bu yönetimi değiştirmek ya da feshetmek ve güvenliklerini ve mutluluklarını etkilemesi kendilerine en muhtemel görünen bir şekilde güçlerini düzenleyerek ve yönetimin temelini o tür ilkelere dayandırarak yeni bir yönetim kurmak halkın hakkıdır. Aslında sağduyu, uzun bir geçmişi olan yönetimlerin sudan ve geçici nedenlerle değiştirilmemesini buyurur; bu nedenle, insanların durumlarını düzeltmek amacıyla alışlagelen yönetim biçimlerini değiştirmek yerine, kötülüklerle katlanmaya daha meyilli oldukları tecrübeyle sabittir. Ancak sürekli aynı amacın peşinde uzun bir yolsuzluklar ve zorbalıklar silsilesi, halkı mutlak bir despotizme sürüklemek niyetini açığa vurursa, o zaman böyle bir yönetimi yıkmak ve gelecekteki güvenlikleri için yeni koruyucular seçmek, o halkın hakkı ve görevidir.

(...) Kamu refahı için en sağlıklı ve gerekli olan yasalara onay vermeyi reddetmiştir, (Kamunun ortak çıkarlarını gözeten doğa yasalarıyla uyumlu akılcı yasaların olması gerektiği ilkesinin ihlalini kasteder.)

(...)İnsanların haklarına yaptığı saldırılara mert ve sert bir şekilde karşı durdukları için Temsilciler Meclisi'ni devamlı olarak dağıtmıştır. Söz konusu dağıtmaların ardından uzun bir zaman yeni temsilcilerin seçilmesini reddetmiştir, (Yönetilen halkın müşterek kararı ve ortak rızasını taşıyan siyasi otorite olmayan tüm iktidarlar tiranlıktır ve bu durumun eleştirisi vardır.)

(...) Yargı gücü kurmak üzere hazırlanan yasalara onay vermeyi reddederek yargı idaresini engellemiştir, (Devletin amacı adaleti sağlamaktır. Ancak yargı sistemi işlemeden bunu yapabilmek imkansızdır. Bu durumda hukukun bittiği ve zorbalığın başladığı bir iktidar ve toplum vardır. Bu şekilde bir toplumun varlığını sürdürebilmesi imkansızdır.)

(...) Askeriyeyi (bir bakıma federal güç olarak adlandırılabilir) sivil güçten bağımsız ve üstün hale getirmeye çalışmıştır, (Locke'un en temel siyasi savlarından biri olan yasamanın üstünlüğü ilkesinin çiğnenmek istendiği vurgulanmıştır.)

(...) Rızamız olmadan bize vergi yüklemek, (Devletin amacı mülkiyeti korumaktır. Locke'un da ifade ettiği gibi mülk sahibi kişiler temsil edilmeden vergi ödememelidirler. Ayrıca temsil edilseler dahi kendi rızaları

bir şekilde görülür. Bu durum en net şekilde Jefferson'ın bağımsızlık bildirgesi hakkında kullandığı ifadelerde kendini gösterir.⁷⁹⁹ Jefferson ifadelerinde doğuştan kazanılmış ve kişinin kendi iradesiyle dahi üzerinde tasarrufta bulunamayacağı vazgeçilemez ve devredilemez hakların olduğunu kabul eder ve bu hakların siyasal iktidar tarafından değiştirilemez ve dokunulamaz olduğunu ifade eder. Locke'un bir diğer önemli etkisi Fransız devriminin temellerini atan Aydınlanma Düşüncesi'ne kaynaklık etmiş olmasıdır. Montesquieu⁸⁰⁰ güçler ayrılığı düşüncesini geliştirirken Voltaire⁸⁰¹ de özgürlüklerin ve dinin baskısına karşı özgür vicdanın savunulması konusunda Locke'u kendine örnek almıştır. Dolayısıyla pek çok düşünür Locke'dan etkilenirken onun fikirlerinin ürünü olan Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve Anayasası'nın verdiği cesaretle Fransız Devrimi gerçekleşmiştir.

olmadan onlardan vergi toplamaya çalışmak mülkiyete saldırı olarak nitelendirilir. Bu durumda devlet kendi varlık nedenini ihlal etmiş ve despot bir hal almış demektir.)

(...) *Ayrıcalıklarımızı elimizden almak, en değerli yasalarımızı yürürlükten kaldırmak ve Yönetim biçimimizi kökünden değiştirmek*, (Yasama iktidarına yapılacak her türlü müdahale gasptir. Bu durumda yasama iktidarının işlevişini kontrol altına almak ve dağıtmak iktidarın meşru olmayan bir şekilde gasp edildiği anlamına gelir.)

(...) *Yasama kurumumuzu askıya almak ve her türlü durumda bizim için yasa koyma gücünü elinde bulundurduğunu ilan etmek*, (İktidarın gasp edildiği vurgusu bu ifadelerde daha da netleşmektedir.)

(...) *Kendi himayesi altında olmadığını ilan ederek bize karşı savaş açarak yönetimden çekilmiştir*, (Siyasal iktidarın amacı toplumu korumak himaye etmektir. Eğer egemen yönetici bu gücünü bıraktığını açıklıyorsa iktidarın değişmesi Locke'un da ifade ettiği gibi kaçınılmazdır. İnsanlar sözleşmenin bir tarafıdır ve diğer taraf olan siyasal iktidar bu sözleşmeyi bozuyorsa diğer tarafın uygulayıcısı olmayan yasalara boyun eğmesi akılcı değildir. Bu ifadeyle Amerikan kolonilerinin artık İngiliz Kralıyla hiçbir bağı kalmadığı vurgulanmıştır.)

(...) *Bu sırada, barbarlık zamanlarında yapılanlardan bile daha beter ve uygar bir ulusun liderine yakışmayan, gaddarlık ve zalimlik şartları altında zaten başlamış olan ölüm, yalnızlık ve zorbalık çalışmalarını tamamlamak üzere yabancı paralı askerlerden kurulu büyük orduları sevk etmiştir*, (Siyasal iktidarın amacını yerine getiremediğini ve aksine savaş durumunun en acımasız sürecini yaşattığını ifade etmektedir. Bu durumda insanın ahlaki yükümlülüğü kendi varlığını korumak ve insanlık kurallarından ayrıldığı ilan etmiş olan bu zorbaya insanlığın iyiliği için son vermek gerekir.)

(...) *Karakteri her şekilde bir zorbayı tanımlayan eylemlerle kendini gösteren bir prens, özgür halkın hükümdarı olmak için uygun değildir.*" (Zorba bir anlamda Locke'un tiran olarak ifade ettiği kişidir. Bu durumda tiranlık uygar bir yönetim şekli olmadığı gibi özgür insanların yöneticisi de olmak gibi bir şansa sahip değildir. Bu durumda tirana başkaldırmak insanlığın görevidir.) Alatl, a.g.e., s. 935 – 938.

⁷⁹⁹ Garry Wills, **Inventing America Jefferson's Declaration of Independence**, New York; Mariner Boks, 2002, s. V – VIII. http://www.google.com/books?id=V-XP_riSQU8C&lpg=PR5&ots=7iphNPBzm1&dq=Declaration%20of%20Independence%20&lr&hl=tr&pg=PA3#v=onepage&q&f=false (9 Mart 2011).

⁸⁰⁰ Alatl, a.g.e.. s. 1034 – 1039.

⁸⁰¹ Alatl, a.g.e., s. 1025 – 1029.

YARARLANILAN YAYINLAR

Aaron, Richard **John Locke**, 2nd. Ed., Oxford; Clarendon Press, 1965.

Ağaoğulları, Mehmet Ali ve Köker, Levent, **Kral – Devlet ya da Ölümlü Tanrı**, 4.b., Ankara; İmge Kitabevi, Ekim 2009.

Ağaoğulları, Mehmet Ali ve Zabcı, Filiz Çulha ve Ergün, Reyda, **Kral – Devletten Ulus – Devlete**, 2.b., Ankara; İmge Kitabevi, Eylül 2009.

Akarsu, Bedia, **John Locke'un Devlet Felsefesi**, İstanbul; İstanbul Matbaası, 1961.

Akarsu, Bedia, **Mutluluk Ahlakı**, İstanbul; İnkılap Kitabevi, 1998.

Aktan, C. Can ve Vural, İ. Yaşar, **John Locke'dan Adam Smith'e Voltaire'den Lord Acton'a Özgürlük Yazıları**, Konya; Çizgi Kitabevi, 2003.

Alatlı, Alev, **Batı'ya Yön Veren Metinler**, Cilt 3, çev. Kapadokya MYO Çeviri ve Redaksiyon Heyeti; Nevşehir; İlke Eğitim ve Sağlık Vakfı Kapadokya MYO, Ekim 2010.

Arnhart, Larry, **Plato'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi**, çev. Ahmet Kemal Bayram, Ankara: Adres Yayınları, Aralık 2004.

Atabay, Mithat, **Aydınlanma Çağı ve Avrupa**, Ankara; Nobel Yayın, Eylül 2004.

Aydınlanma ve Hukuk, İstanbul; Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Nisan 2008.

Aydınlanma Sempozyumu, İstanbul; Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Kasım 2007.

Bakırcı, Fahri, **John Locke'ta Mülkiyet Anlayışı**, Ankara; Babil Yayıncılık, 2004.

Barbier, Maurice, **Modern Batı Düşüncesinde Din ve Siyaset**, çev. Özkan Gözel, İstanbul; Kaknüs Yayınları, Mart 1999.

Başdemir, Hasan Yücel, **Liberalizm Ahlaki Temeller**, Ankara; Liberte Yayınları, Mart 2009.

Baykan, Fehmi, **Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar**, İstanbul: Kaknüs Yayınları, Aralık 2000.

Beauchamp, Tom L., "Editor's Edition", David Hume'un **An Enquiry Concerning the Principle of Morals**, David Hume, New York; Oxford University Press, 2006.

Bernasconi, Robert, **İrk Kavramını Kim İcat Etti? Felsefi Düşüncede İrk ve İrkçilik**, çev. Zeynep Direk ve Diğerleri, 2.b., İstanbul; Metis Yayınları, Ocak 2007.

Bouillon, Hardy, **John Locke**, çev. Ali İbrahim Savaş, Ankara; Liberte Yayınları, Aralık 1998.

Brun, Jean, **Stoa Felsefesi**, çev. Medar Atıcı, 3.b., İstanbul; İletişim Yayınları, 2010.

Burke, Peter, **Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü**, çev. Göktuğ Aksan, Ankara: İmge Kitabevi, Nisan 1996.

Cevizci, Ahmet, **Aydınlanma Felsefesi Tarihi**, 2.b., Bursa; Asa Kitabevi, 2008.

Cevizci, Ahmet, **On Yedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi**, 2.b, Bursa: Asa Kitabevi, 2007.

Cevizci, Ahmet, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, 6.b., İstanbul; Paradigma Yayıncılık, Kasım 2005.

Copleston, Frederick, **Copleston Felsefe Tarihi Helenistik Felsefe**, cilt 1 bölüm 2b, çev. Aziz Yardımlı, 3.b., İstanbul: İdea Yayınevi, 2009.

Copleston, Frederick, **Copleston Felsefe Tarihi Hobbes Locke**, Cilt 5 Bölüm a, çev. Aziz Yardımlı, 2. b., İstanbul: İdea Yayınevi, 1998.

Copleston, Frederick, **Copleston Felsefe Tarihi Modern Felsefe Fransız Aydınlanmasından Kant'a**, cilt 7 bölüm 1. çev. Aziz Yardımlı, 3.b., İstanbul: İdea Yayınevi, 2004.

Coşkun, Vahap, **İnsan Hakları Liberal Açından Bir Tahlil**, Ankara; Liberte Yayınları, Kasım 2006.

Cottingham, John, **Akılcılık**, çev. Bülent Gözkan, İstanbul:Doruk Yayıncılık, 2003.

Cranston, Maurice (ed.), **Batı Dünyasında Siyaset Felsefeleri**, çev. Nejat Muallimoğlu, İstanbul; Avcıol Basım Yayın, 2000.

Cuviller, Armand, **Felsefe Yazarlarından Seçme Metinler**, çev. M. Mukaader Yakupoğlu, İstanbul; Doruk Yayıncılık, Kasım 2007.

Çetin, Halis, **Modernleşme ve Türkiye’de Modernleşme Krizleri**, Ankara; Siyasal Kitabevi, Mart 2003.

Çetin, İsmail, **John Locke’da Tanrı Anlayışı**, Ankara: Vadi Yayınları, Kasım 1995.

Çiğdem, Ahmet, **Aydınlanma Düşüncesi**, 6. b. , İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

De Jasay, Anthony, **Tercih, Sözleşme, Rıza: Liberalizme Yeni Bir Bakış**, çev. Alişan Oktay, Ankara; Liberte Yayınları, Ocak 2001.

Destain, Christian, **Aydınlanma**, çev. İsmail Yerguz, İstanbul; Cumhuriyet Kitapları, Ekim 2010.

Didier, Jean, **John Locke**, çev. Atakan Altınörs, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2009.

Dunn, John, **Düşüncelerin Ustaları Locke**, çev: Fatoş Dilber, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, Haziran 2008.

Ebenstein, William, **Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri**, çev. İsmet Özel, 3.b., İstanbul: Şule Yayınları, Eylül 2003.

Erdoğan, Mustafa, **Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm**, Ankara; Orion Yayınevi, Mart 2006.

Furtun, Ayşen, **Thomas Hobbes ve Doğa Kanunları**, Ankara; Asil Yayın Dağıtım, 2005.

Gaus, Gerald F. ve Kukathas, Chandran, **Handbook of Political Theory**, London; Sage Publications, 2004.

Goldmann, Lucien, **Aydınlanma Felsefesi**, çev. Emre Arslan, Ankara: Doruk Yayıncılık, Şubat 1999.

Gökberk, Macit, **Felsefe Tarihi**, 17. b., İstanbul: Remzi Kitabevi, Ocak 2007.

Göze, Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, 12. b., İstanbul: Beta Basım, Ekim 2009.

Gray, John, **Liberalizmin İki Yüzü**, çev. Koray Değirmenci, Ankara; Dost Kitabevi, Ekim 2003.

Hampsher-Monk, Iain, **Modern Siyasal Düşünce Tarihi Hobbes'tan Marx'a Büyük Siyasal Düşünürler**, çev. Necla Arat ve diğerleri, İstanbul: Say Yayınları, 2004.

Hanratty, Gerald, **Aydınlanma Filozofları Locke, Hume ve Berkeley**, çev. Tuncay İmamoğlu ve Celal Büyük, İstanbul; Anka Yayınları, Ekim 2002.

Hazlitt, Henry, **Ahlakın Temelleri**, çev. Mehmet Aydın ve Recep Tapramaz, Ankara; Liberte Yayınları, Kasım 2006.

Hill, Christopher, **1640 İngiliz Devrimi**, çev. Neyyir Kalaycıoğlu , 3.b., İstanbul:Kaynak Yayınları, 2005.

Hobbes, Thomas, **Elementa Philosophica De Cive Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri**, çev. Deniz Zarakolu, İstanbul; Belge Yayınları, Haziran 2007.

Hobbes, Thomas, **Leviathan**, çev. Samih Lim, 8.b., İstanbul; Yapı Kredi Yayınları, Ocak 2010.

Horton, John ve Mendus, Susan (ed), **Aspects of Toleration**, London; Methuen and Co. Ltd., 1985.

Hume, David, **The History Of England**, cilt. 6, 1778, s. 328.
<http://oll.libertyfund.org/ToC/0011-06.php>

Im Hof, Ulrich, **Avrupa'da Aydınlanma**, çev. Şebnem Sunar, İstanbul; Literatür Yayınlar, Ocak 2004.

Karamanoğlu, Osman Korkmaz, **Ansiklopedik "İzm"ler Sözlüğü**, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, Ocak 2007.

Koselleck, Reinhart, **Kavramlar Tarihi Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatiği Üzerine Araştırmalar**, çev. Atilla Dirim, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Kymlicka, Will, **Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş**, çev. Ebru Kılıç, İstanbul; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Nisan 2004.

Lee, Stephen J., **Avrupa Tarihinden Kesitler 1494–1789**, 1.Cilt, çev. Ertürk Demirel, 3. b., Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, Mayıs 2009.

Lengelle, Maurice, **Kölelik**, çev. Emine Su, İstanbul; İletişim Yayınları, 1993.

Liberal Düşünce, **Aydınlanma**, No:37, Ankara; Liberte Yayınları, 2005.

Liberal Düşünce, **Mülkiyet**, No:53-54, Ankara; Liberte Yayınları, 2009.

Locke, John, **Eğitim Üzerine Düşünceler**, çev. Hakan Zengin, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, Mart 2004.

Locke, John, **Hoşgörü Üstüne Bir Mektup**, çev. Melih Yürüşen 5. b., Ankara: Liberte Yayınları, Ocak 2009.

Locke, John, **Hükümet Üzerine İkinci İnceleme**, çev. Fahri Bakırcı, Ankara; Babil Yayıncılık, 2004.

Locke, John, **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**, Cilt 1, çev. Meral Delikara Topçu, 2.b., Ankara;Öteki Yayınevi, Nisan 2000.

Locke, John, **İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme**, Cilt 2, çev. Meral Delikara Topçu, 2.b., Ankara;Öteki Yayınevi, Nisan 2000.

Locke, John, **İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme**, çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, Mart 2004.

Locke, John, **Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler**, çev. İsmail Çetin, İstanbul: Paradigma Yayınları, Aralık 1999.

Locke, John, **Sivil Toplumda Devlet Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme**, çev. Serdar Taşçı ve Hale Akman, İstanbul; Metropol Yayınları, Aralık 2002.

Macpherson, Crawford. B. (ed.), **Second Treatise of Government**, John Locke, Indianapolis; Hackett Publishing, 1980.

MacIntyre, Alasdair, **Etik'in Kısa Tarihi Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla**, çev. Hakkı Hünler ve Solmaz Zelyüt Hünler, İstanbul; Paradigma, Şubat 2001.

Minogue, Kenneth, **Siyaset ve Despotizm**, çev. Ünal Gündoğan, Ankara; Liberte Yayınları, Ekim 2002.

Mises, Ludwig von, **Human Action: A Treatise on Economics**, Alabama, Ludwig Von Mises Institute, 2009.

Mooers, Colin, **Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu**, çev. Bahadır Sina Şener, 2.b., Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2000.

Ortega y Gasset, Jose, **Tarihsel Bunalım ve İnsan**, 2.b., İstanbul:Metis Yayınları, Ekim 1998.

Outram, Dorinda, **Aydınlanma**, çev. Sevda Çalışkan ve Hamit Çalışkan, Ankara;Dost Kitabevi, Kasım 2007.

Öğün, Süleyman Seyfi, **Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik**, İstanbul: Alfa Basım Yayım, Nisan 2000.

Öktem, Niyazi ve Türkbağ, Ahmet Ulvi, **Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet**, 4.b., İstanbul; Der Yayınları, Ekim 2009.

Parker, David (der.), **Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560 – 1991**, çev. Kemal İnal, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, Eylül 2003.

Pope, Hugh, **“Socianism” The Catholic Encyclopedia**, Cilt 14, New York: Robert Appleton Company, 1912.

Raynard, Philippe ve Rials, Stephane (der.) , **Siyaset Felsefesi Sözlüğü**, çev. İsmail Yerguz ve diğerleri, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Roberts, John Morris, **Avrupa Tarihi**, çev. Fethi Aytuna, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2010, s. 344.

Sabine, George, **Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi**, çev. Özer Ozankaya, 4.b., İstanbul; Cem Yayınevi, Temmuz 2000.

Sander, Oral, **Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e**, 14.b., Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2005.

Sombart, Werner, **Burjuva: Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlaki ve Entelektüel Tarihine Katkı**, çev. Oğuz Adanır, Ankara; Doğu Batı Yayınları, Mart 2008.

Sunar, İlkay, **Düşün ve Toplum**, 4.b., İstanbul; Doruk Yayıncılık, Temmuz 2008.

Stevens, Jacqueline, **Devletin Yeniden Üretimi**, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul;Ayrıntı Yayınları, 2001.

Strauss, Leo ve Cropsey, Joseph, **History of Political Philosophy**, Chicago; The University of Chicago Press, 1987.

Strauss, Leo, **Politika Felsefesi Nedir?**, çev. Solmaz Zelyüt Hünler, İstanbul; Paradigma Yayınları, Haziran 2000.

Şenel, Alaeddin, **Siyasal Düşünceler Tarihi Tarih Öncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş**, 11. b. , Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2004.

Tanilli, Server, **Dünyayı Değiştiren 10 Yıl Fransız Devrimi Üştüne (1789-1799)**, 4.b., İstanbul:Adam Yayınları, Ekim 2004.

Tannenbaum, Donald G. ve Schultz, David, **Siyasi Düşünce Tarihi Filozoflar ve Fikirleri**, çev. Fatih Demirci, 5.b., Ankara;Adres Yayınları, Mart 2010.

The European Graduate School, John Locke Biography”, <http://www.egs.edu/library/john-locke/biography/>.

Thomson, David, **Siyasi Düşünce Tarihi**, çev. Ali Yaşar Aydoğan ve diğerleri, 5.b., İstanbul: Metropol Yayınları, Aralık 2006.

Timuçin, Afşar ve Timuçin, Ali, **50 Soruda Aydınlanma**, İstanbul; Bilim ve Gelecek Kitaplığı, Mart 2010.

Timuçin, Ali, **John Locke’un Siyaset Anlayışı**, İstanbul: Bulut Yayınları, 2006.

Toku, Neşet, **John Locke ve Siyaset Felsefesi**, Ankara; Liberte Yayınları, Mart 2003.

Topses, Mehmet Devrim, **Aydınlanma Sosyolojisi**, Ankara; Anı Yayıncılık, 2010.

Touraine, Alain, **Modernliğin Eleştirisi** , çev. Hülya Tufan, 7. b., İstanbul; Yapı Kredi Yayınları, Ağustos 2010.

Tully, James, **A Discourse on Property John Locke anf His Adversaries**, Cambridge; Cambridge Univercity Press, 2006.

Tully, James, **An Approach to Political Philosophy: Locke in Context**, Cambridge; Cambridge University Press, 1993.

Uslu, Cennet, **Doğal Hukuk ve Doğal Haklar**, Ankara; Liberte Yayınları, Mayıs 2009.

Vergara, Francisco, **Liberalizmin Felsefi Temelleri Liberalizm ve Etik**, çev. Bülent Arıbaş, İstanbul; İletişim Yayınları, 2006.

Wallerstein, Immanuel, **Modern Dünya Sistemi 2. Cilt Avrupa Dünya – Ekonomisinin Pekiştirilmesi ve Merkantilizm, 1600–1750**, çev. Latif Boyacı, İstanbul: Bakış Yayınları, Mayıs 2005.

Wills, Garry, **Inventing America Jefferson's Declaration of Independence**, New York; Mariner Boks, 2002.

Yayla, Atilla, **Liberalizm**, 5.b., Ankara; Liberte Yayınları, Ağustos 2008.

Yayla, Atilla, **Piyasa Medeniyeti**, Ankara; Liberte Yayınları, Ocak 2004.

Yolton, John W., **A Locke Dictionary**, Oxford; Blackwell, 1993.

Yürüşen, Melih, **Liberal Bir Değer Olarak Ahlaki ve Siyasi Hoşgörü**, İstanbul; Yapı Kredi Yayınları, Eylül 1996.

Zelyüt, Solmaz, **Dört Adalı Hobbes – Locke, Berkeley – Hume**, 2.b., Anlara; Doğu Batı Yayınları, Ekim 2010.

ÖZGEÇMİŞ

Halil İbrahim KARATOPRAK 30 Eylül 1985 yılında Bursa'da doğmuştur. İlköğretimini Özel İnal Ertekin İlköğretim Okulu'nda bitirdikten sonra ortaokul ve lise öğrenimini Turhan Tayan Anadolu Lisesi'nde sürdürmüŐtür. Lisans öğrenimini Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde Kamu Yönetiminden mezun olarak tamamlamıŐtır.